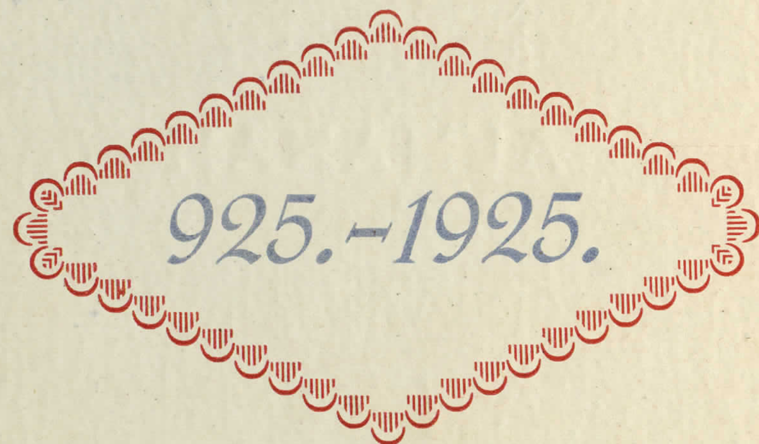
HRVATSKA DUŠA

ALMANAH

MCMXXVI.

Tijelo Domu,
Dušu Bogu,
Srce Crkvi.

Pasel jano tri voli ukaja
na zeleni jateli – „

Prišli nanko hajnici ukaja
ti ukerští z bajnici „

Daj nam jano kalemu „
prepasal s' nam jatelu „

Ja vam kalemu nedam „
ja se s vama pojednam „

Tak se oni jednaki „
už janoška zabili

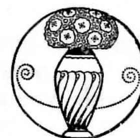
Leži jano zabiti ukaja
rožmarinom pokriti „

HRVATSKA DUŠA

ALMANAH HRVATSKIH KATOLIČKIH SVEĆENIKA

PETA KNJIGA

UREDIO I IZDAO:
IVANKO VLAŠIĆAK

U KOMISIJI TISKARE S. BARTOL I DRUG
U VIRJU ZA GODINU 1926.

TISKARA S. BARTOL I DRUG U VIRJU.

P J E S M E

Vj. Lončar,
svećenik Isusove Družbe u Travniku.

Millefolium historiae nostrae.

Lumina ad alta, pulchra
ecce Regnatrix Patriae, tempora millia anni
lapsa, sedet videtque
somnium multum — minitans. Eius in ore rugas
computo mille, sulcos
flaccidae aetatis — venerans, vestibus ex comisque
vulnera acerba tristem
auguror scissis rabiem. Abstulit huic decus quis?

*

Hos maledicta Lares
patrios circum volitant: larva velut stupenda —
decidui diei,
ut genae guttis tenues floriferis rigentur
nunc mihi sorte presso,
cordis ut pulsus nimius, dire dolor retardes.
Petra potentiae olim
montis ad plantam rapidis percutiebatur undis, —
gaudia ferre frustra
praepotenti hosti, Patriae gaudia dans domans hos,
debilibusque at undis,
aestibus, spumis, — petulans serpe cito sequentes
ad populos, o echo
folia historiae repetas millia clara nostrae!

*

1*

Diva croatica, edic,
verticem errasses gracili cum pede montis altum,
prospiciens profundam,
hauseris quid tunc oculis, aure, quid ore, vallem,
frugiferos amatae
Patriae campos, nitidos hospitii penates,
atque procul frementi
saepe palaestrae madidae voce sonantia arva.
Sanguine virgines de
nobili nostrae, teneri tot moduli, suaves,
conticuere in aura
mobili, mater pueris oscula cara fingit
vel tremebunda, quando
de patre inquirunt pueri. Mille per annuos hos!

*

Stella licet serenâ
nocte in umbrosa ruerit plurima, spargit Eos
ecce recens resurgens
per viam Phoebi roseos mille radios corusca
regna nova indicando.
Roreque Aurorae datur his laetitia affluenter,
at calyces rosarum
stellam ad aeternam tremuli erga novam erigunt spem.
Altera Tomislai
regna panduntur validi. Nunc genitricum in aures
funde sibi melos no „
vum halitu spirans veteri dulcisonum cruentis
viribus inclyti hero „
es adaugentur iuvenes, per mare saepe spumans
fluctivagam, ratem uncam
cerno tracturos valide, limina protegentes.
Pervetus arbor alta
brachia protendit sua nunc, floreque fronde compta,
at pueri, puellae
pectori innexus *tricolor* sit vegeto colore!

*

Per vagam avem stetitne
mitigando cor nemore in umbratili, ut gemeres,
Patria fessa nostra?

Per bubulcorum tremulum trans iuga deviantem
nubiferi stetitne
montis — hymnum? Per lacrymas, purpureos ocellos
auricomi stetitne
Roris ornantes calycis? Per rutilansque stellae
aethereos in agros
lumen? — Audi, quae Krka atrox gurgitibus susurret,
quae cumulique Savi
albidi spumae memorent. — Omnia sciscitare ex
noctivagis tenebris,
nocte quae circa tumulum, quae super ossa tranent,
quae Phlegetontis umbrae
Manium mutae crepitent diruta moenia circa,
narret aithales quae
in friatis atque hederae bacciferae columnis.

*

O Cybeleie dire
moeror, huius echo: pinnum et algor, umbra,
terribili ecce collem
sonitu vallem cumulat. Mater amans Croatiae,
effigies revelat
solium praeterfugiens te pluviae in colore
luce micantis arcus,
te coronatam in solio, gemmifera arce,
regia sceptra tractans,
cymbalum raucum: speculum imperii superstes,
millimodae columnae —
Patriae contra cupidos carnifices columnae
dulcisono potitae
bellici cantu populi, Martis opus gerentes
pro Patriaque amata,
Laribus fidis generas saecula multa Ovantes.

*

Quid tibi Achiva tellus,
cum Croatae exstent? Vagaque urbs quid sibi Spartiatum,
Duvno, celebre regnum
cum Croatis stet? Abeat dorica Diva mendax,
cum sit honesta Genti
Diva nunc nostrae, venerans — martyrium foventes!

*

Mensus iter per orbem
millies, o Sol, remeans, irradies sepulchra,
quis digitus *Tomislai*
promine heroum, sonus at percipiantur aure
sensaque *Zvonimiri;*
haec rubricat Sol rutilans sanguine tecta sparsa,
ore minae frequentes
ex quibus surgunt tremulae: desidiose, claudas
fata, — cruenta avari „
tiesque marcescat, — sitiens at pereat cupido, —
invidiae macescant,
aut sonent moestis iterum tristisonae camenae?

*

Aurea in Sionis
ara templo alto celebris imperii Croatiae,
Kosovo laudibus quae
laureis fronti tenui nectere serta multa
mollia, quae rubenti
conditur fulgens crocea ab Leucothea gradatim ad
stelliferam Hesperalem,
tintinent chordae populi mellifluae lyrae no „
stri, — atque diu canorae
mortui *psyches* moduli saepe resuscitentur, —
ac Patriae pudica
virginam nostrae iuvenum floribus induatur
integritate gens haec,
Krke nec diro magicae turbine gargarizet,
Danuvii luto nec
foetido limo. — Simulac alteriusque coecus
voce hilari calenti
corde *millenii* cecinit, lyra sonora nostram,
o beatos ter nos, tremulet nunc fidibus! — Potentis
Magnifica hac in aede
en deae Astraeae sacra sit ara fragrans odore.
Nunc animae in choro hymnos
Jubilaei aevo veteres corde canant *Croatis!*

Nedjeljko Subotić:

Na zlatnom piru Majke Hrvatske.

(O tisućgodišnjici krunisanja prvog hrvatskog kralja Tomislava.)

Ah, lijepo Ti se opet blista zlatni đerdan na bijelome vratu Tvome, o Hrvatska, kraljevska Nevo naša!: — Kako se budi jato Slavuja, krilatih pjevača Tvojih, koji zanijemješe u noćima sirotinjstva Tvoga!

Gledam Te kao žetelicu sa žutim klasjem u kosi i slatkim grožđem u naručaju svome: — Kada se iz vinograda veselo vraća u pokoj blage večeri.

Jer glas je Tvoj sladak kao glas grlice u dolu: — Koja čeka zanesena pernatu svadbu svoju.

Jer drag je miris Tvoj kao istočni miris kadulje i rute: — Na sunčanim visinamu Kraljevstva Tvoga.

Reci mi, o Kćeri Slovinska, što igra zemlja ispod svečanih kula Tvojih?: Što se cakle na stolu Tvome srebreni kondiri, krcati vina i meda iz ulišta Tvojih?

A ona mi reče: — Evo zima prođe i Tomislav Otac Vaš, dolazi k meni pod kraljevskim vijencem!

Dolazi k meni na zlatni naš pir: — Da podigne dušu vjerne Ljube svoje i Majke vaše, bacajući u prah lance tamnovanja moga!

Hajdemo, hrvatska djeco, na dveri očinskoga Grada, da vidimo veliko znamenje: — Hrvatska majka naša, kruni se nebom, kiti planinom, ogrće zvijezdama i blista u kristalnom moru našemu.

Jer je čekala Tomislava svoga kao travica vodu iz bistrog studenca: — I dočekala krunu Uznesenja svoga.

Izađi, Majko naša, iz bašte svoje, gdje cvatu jabuke i pupe šipci!: — Evo se na sunčanim žalima kraljevstva Tvoga diže plamen!

Diže se plamen kao stup Božji pred izabranim narodom: — Iz plamena se diže Tomislav, Otac naš, da sve prosti i sve zagrli!

Otari suze, ohrabri srce, o Prva među nevama Juga, stražara našega: — Jer u kraljevski Saraj Tvoj dolazi Dragi Tvoj!

Dolazi na radost djece svoje u kraljevsko krilo Tvoje: — Da slavi s Tobom zlatnu svadbu svoju i reče: sada smo Jedno!

Dr. Fran Binički,
župnik u Ličkom Osiku.

Tomislav.

1. Krunidba.

Po polju se Duvanjskom razli more, sinje more,
Igraju se valovi i žamore, bučno ore,
A s nebesa sunašce ogleda se u tom moru,
Što se ljeska, preliva, i sto šara divnih stvara.
Nijesu ono valovi, nije ono more sinje,
Već je narod sileni, što se zgrnu sa svih strana
Od mora, od Bojane, od Dunava i od Drine.
Kliknu orle hrvatski: — Ustaj, rode pobjednički,
Ustaj, k Duvnu pohrli, neslućeno slavlje slavi,
Sjajna zvijezda Danica dan ti nove sreće javi.
Pohrliše vojvode, skitiše se bojovnici,
Slavni bani, župani, starci, djeca, slabe žene,
Svim se srce preliva od radosti, sjaju zjene,
Divno ruho sjaje se, na sunčanom žaru ljeska.
Usred polja crkvica, na njoj zlatni križ se bljeska,
Bijeli dvori uz nju se kao bijeli labud dižu,
A kraj dvora golubi — šatori se bijeli nižu.
Presta žamor, sleže se po ravnome polju cika,
Sve se k dvoru savija, rad bi čuti bojovnika
Viševića Mihajla, zahumskoga starca bana,
Vedra čela, ponosna, lovor vijencem ovjenčana.
Davori mi, davori, rode mili, rode slavni,
Zbori bane zahumski, igraj kolo, slavlje slavi,
Klikći glasom gromornim, svemu svijetu glasno javi:
Opet Hrvat okupa mač i ruke mrkom krvi,
Nakomicu Arpada desnica mu hrabra smrvi
Zgazi crva rastoča, što mu dosad srcem gmizo,
Što mu dušu trovao, korijen sreće, slave grizo.

Sad od Drine do mora i od Mure do Bojane
Hrvatskoga debla se sastaviše zlatne grane,
Na garištu nesloge dvore ćemo sreće zidat,
Složnoj majci Hrvatskoj stare ćemo rane vidat.
Jednom jakom državom ravnati će vladar jedan,
Davori mi, rode moj, grimiza je carskog vrijedan.
Da nam živi Tomislav, svih Hrvata vladar prvi,
Koji smlavi Arpada i neslogu staru smrvi!
Da nam živi Tomislav! — grunu bučno, jeknu jeka
Sve do mora sinjega, do izvora mutnih rijeka.
A kad žamor utihnu, Lav stožernik riječ prihvati:
— Pozdravljam vas, zonosni katolici i Hrvati.
Ivan papa deseti pod okrilje sve on prima,
Tomislava vojvodu najprvoga među svima.
Zlatnu krunu šalje mu, da ovjenča dično čelo,
Jer sačuva vječni Rim i kršćanstvo s njime cijelo,
Da ga Madžar ne smrvi. U kruni su tri bisera,
Što će kralja sjećat, da mu bude tvrda vjera,
Vjeran Bogu trojednom, vjeran sebi, vjeran rodu,
Da vam kroji pravicu, čuva slogu i slobodu.
Papa krunu dariva pobjedniku Tomislavu,
Ali ruka hrvatska nek mu vjenča dičnu glavu.
Časni ninski biskupe, svetoga je Oca želja,
Da Ti Hrvat okruniš svetom križu branitelja.
Grgur Dobre prozbori: — Davori mi, rode vrli,
Koga ljubav sjedini, koga danas sreća grli,
Velikaši, župani, vrijedni bani svi ko jedan
Priznadoše, Tomislav da je kraljske krune vrijedan.
Ali junak ponosan ne će da se sam nameće.
Komu nije po volji, neka zbori tu pred svima.
Nije kralj, već nametnik, ko se vlasti, krune prima
Protiv volje narodne . . Nato reče guslar sijedi:
— Hvala, vrijedni biskupe, besjeda ti zlata vrijedi.
A ja stari bojovnik, sada slijepi guslar bijedan,
Kažem: sam je Tomislav kraljske krune, žezla vrijedan.
Kukavni je odmetnik, ko se tome usprotivi
Tomislava kralja nam svih Hrvata Bog da živi!
I sav narod zaori: — Proklet, ko se usprotivi!
— Dobro braćo, biskup će. Sad u crkvu kogod može,
A s nebesa pogledaj, blagoslovi, jaki Bože!
Svijetla svita otprati u hram Božji novog kralja,

Jer se na Evanđelje zavjeriti tvrdo valja,
Prije nego sine mu zlatna kruna navrh glave.
Kad u hramu dovrši ninski biskup sveto djelo,
Tomislava naresi kraljska kruna i odijelo,
Čila bijelca zajaha ovjenčani Tomislave,
Mačem mahnu, prozbori: — Davori mi, dragi rode,
Čuj me, nebo i zemljo, čujte gore, sinje more,
Bit ću vazda zaštitnik svakog prava i slobode,
Braniti ću sveti križ, ni za čijim ne ću sizat,
Umom, snažnom desnicom dvor ću sreće rodu dizat.
Prosvjetu ću, uljudbu domom širit, braću mirit,
Nejake ću sirote štitit vazda proti jačem,
Djedovinu hrvatsku krepko branit bojnim mačem.
Dušu će mi prožimat hrvatska nam stara miso,
Što je s krstom u srce Višnjeg Boga prst upiso.
Tako zbori Tomislav. I dok zbori, sve se čini,
Da sve više diže se ko sur orle u planini,
Riječ mu grije, zanosi ko vatrena bujna rijeka,
Liječi srca ranjena ko majčina pjesma meka.
Narod sluša, golem se zanos svakog srca hvata,
Iznenada grmnu svi: — Živi kralju svih Hrvata,
Ime ti se slavilo, dok je svijeta i vijeka!
Tebi hvala, trojedni dobri Bože u visini,
Koji kralja dade nam, hrvatsku nam ujedini!

2. Utočište.

— Robovi su slobodni! — kralj Hrvata reče.
Ropska rana najviše srce, dušu peče.
Skinite i Arpadu teške lance s ruku,
Jer je dosta mučio zasluženu muku.
Zaoblice dajte mu i rujnoga vina.
Hvala Bogu, ima sveg ova domovina.
Gaće, surku dajte mu, da obući može,
Jer odijelo sve mu je komad stare kože.
Dvorjanici slušaju, Arpadu sve daju.
Njegove se očice od radosti sjaju.
»Na dragi« mu rekoše dajući mu gaće,
A odonda n a d r a g mu gaće narod zvat će.
I svoj družbi njegovoj dadoše odijela,
Hrvatske rumenike i gospodska jela

Pojahaše mamene nesedlane vrance
Ter ko vjetar munuše kroz vrletne klance.
A na polju Duvanjskom Hrvat slavlje slavi.
Radost, sreća kreljuti nad poljem razavi.
Uto glasnik doleti, kralju nešto šanu,
Tomislavu smrče se lice, oko planu.
– Izdaja! Na oružje! – kralj Hrvata kliknu,
Glas mu poljem zaori, kanda lavi riknu.
Skaču bani, župani, bojovnici ini,
Oružja se mašaju, i za tren se čini,
Na tom polju širokom drugoga da nema,
Nego vojska golema, što se na boj sprema.
Kad kroz tmaste oblake sunašce proviri,
Silni vihor prijenja, oluja se smiri,
Tako se umiriše hrvatski junaci,
Kad se kralju pred noge čudan vitez baci
I zarida kroz suze: – Pomoć, utočište
Srpski župan s narodom u Hrvata ište!
– Zaharija župane, kakav jad te stište?
Kliknu ganut Tomislav i župana diže.
Zaharija odahnu, pa nevolju niže,
Što mu snađe dom i rod od silnih Bugara:
– Silni car mi Simeon Srbiju pohara.
I dok seka Hrvatska srećna slavlje slavi,
Zator, propast Srbiju nemilice mlavi.
Jadna moja domaja puna je mrtvaca,
Što je živo, Bugarin u tamnicu baca.
Tomislave, bratim te Bogom, Ti me spasi.
– Suši suzu, župane, što Ti lice kvasi!
Kralj mu milo prozbori: – Dragi ste mi gosti
Ti i ini srpski rod. Hrvatske je dosti,
Da u bijedi jadniku dade utočište,
Da nevoljnu pomaže, kada pomoć ište.
Sada jad zaboravi, s braćom se veseli,
Dare moje Hrvatske s nama bratski dijeli.
Opet radost raskrili nad Duvnom kreljuti,
Opet glasnik doleti kralju radost smuti:
– Opet vidjeh onamo u tijesnom klancu
Stasitoga viteza na bijesnu vrancu.
Kralj s gospodom pogađa, što bi moglo biti.
Iznenada trgnu se, glede, trgnu oči:

Neznan vitez pred njima s bijesna vranca skoči
I prozbori: – Slavnomu kralju svih Hrvata
Nosim pozdrav, čestitku od bugarskog brata.
Moj ti otac Simeon bratsku ruku nudi,
Susjed si mu, saveznik pouzdani budi.
Naša vojska Carigrad sa svih strana stište.
Ali silni Simeon od Tebe ne ište,
Van da srpskoj nevjeri ne daš zaklonište.
– Careviću, hvala ti na iskrenoj želji.
I ja želim, susjedi da smo prijatelji,
Ali svaki u svome domu gospodarom.
Pogledaj, po hrvatskom gostoprimstvu starom
Zahariju primih već kao mila gosta,
Riječ dadoh junačku. –
Bugar planu: – Dosta!
Biraj, kralju, mir il rat! – Dvoličiti ne ću,
Reče kralj: – vi imate bojnu silu veću,
Al ko brani pravicu, Bog mu daje sreću.
Ne će ljuti carević ni soli ni hljeba,
Jer se na rat pripravit s Tomislavom treba,
Ali za rat ne ište blagoslova s neba.
Mrkla nojca nad poljem čarna krila savi,
Modrim plaštem zvjezdanim prirodu naresi,
Po planini planuše nebrojeni krijesi,
A kralj hrabri Tomislav mirno slavlje slavi . .

3. Bjegunac.

– Oj poleti, milo ranče, ponositi, vjerni vranče,
Oj poleti jošte malo. Znam. da ti je doteščalo.
Umorne su tvoje noge, klonula su tvoja krila,
Boj te ljuti izmučio, smalaksala tvoja sila.
Al ne kloni, Bogom brate, pô ću carstva dati za te.
Zlatom ću te potkovati, zlatnim sedlom osedlati,
Svilom ću te pokrivati, čistim mlijekom umivati,
Pšenicom ću tebe zobit, rujnim vinom napajati.
Oj poleti, milo ranče, ponositi, vjerni vranče.
Gle, gavrani grakću vrani, nadaju se dobroj hrani,
Viju vuci, gladni gosti, već mirišu naše kosti.
Krv ti prska iz kopita, noge su ti izranjene,
Oj obadva jednaki smo, nekad divi, danas sjene.

I iz mojih rana krvca, mrka krvca tiho teče,
Ali rana na srcu me ponajviše žeže, peče.
U sreći mi mladost cvala, radost me je tetošila,
Sve mi ote Duvno kleto, osim tebe, desnog krila.
Bogom brate, daj poleti kroz gudure, kroz vrleti,
Preko dola i planine, dok do mutne dopreš Drine,
Dok ugledaš željkovanu među drage carevine.
Tako zbori ranjen junak i tetoši vranca, grli,
A junaka razumije izranjeni vranac vrli.
Kroz gudure, kroz vrleti kao brza strijela leti,
Znoj ga poli, a išara rujna krvca gospodara.
Grakće gavran, kanda kobi: – Ne ćeš više ku-
šat zobi.
A mrk vuče za njim vije: – Za vas više spasa nije.
Juri vranac, ali zape. Nestalo mu trudnu sape.
Pod teretom dragim pade u vrletno oštro stijenje.
Napreže se, teško stenje i pogleda mutnim okom
Gospodara, komu zgnječi izranjenn nogu bokom.
Ranjen junak vrisnu bolno, al u srcu nada sinu,
Pod hridinom ugledao željkovanu mutnu Drinu.
Dok se konj i konjik muče, dok ranjenu nogu vuče,
Od Drine ih ugledao vješti šajkaš oštrim okom,
Uz obalu hitro munu rekao bi jednim skokom.
Ranjenik ga Bogom brati: – Prevezi me preko Drine,
Konja ću ti dobra dati, kog carević sam je jaho,
Mač ti britki ostaviti, kojim carski sin je maho,
I taj prsten, u kome se alem kamen divno sjaji
I putniku u samoći puta kaže, srce raji.
Začudi se šajkaš vješti, s ranjenika konja svali,
Vjeran konjic mutno zirnu, nozdrve mu krvca zali.
A ranjenik klonu na njeg, ko rođena brata žali.
I šajkašu briznu suze, ranjenika na se uze,
U šajku ga laku vrže, te udari veslom brže.
Kad k obali blizu naže, bugarske će kliknut straže.
Mrki stražar hitro skoči, zapanjen se ustoboči.
– Careviću, naša nado, što je? – kriknu taruć oči
– Hrvatska nam slomi bura silu Alogobotura.
Na Duvanjskom Polju kletom Tomislav nam slavu ote
Ja utekoh samac, glasnik našeg jada i sramote.
Tako reče junak ranjen, plačuć klonu obeznanjen.

4. Osveta.

Bugarska se zemlja lijepa sva u crno zavi,
Tomislav joj ponajbolje bojovnike smlavi.
Na Duvanjskom Polju ravnom leži leš do leša,
Zgrušana se konjska krvca sa junačkom miješa.
A Tomislav s vojskom svojom leti kroz vrleti,
Simeonu silnom caru hoće da se sveti.
Po Bugarskoj strah se širi, lete čudni glasi:
– Kogod može, bezobzirce dragu glavu spasi!
Tomislav se ko anđeo u oblake penje,
Ne ude mu sjajne munje, ne smeta mu stijenje.
Kad prozbori, rekao bi grme šumni gromi.
Snažnom desnom dub stoljetni neštedice lomi.
Preslavu će prijestonicu zlosrdice sorit,
Bugarsku će zemlju liiepu u pustoš pretvorit.
Bože jaki, Bože sveti, Bugarsku nam spasi,
Ne daj, da je krv nevina žena, djece skvasi!
Po Bugarskoj zemlji lijepoj raskrili se strava,
S užasa se trese duša, srce podrhtava
A Simeon silni care pepelom se posu,
Kao dijete iz očiju truni vedru rosu,
Srce mu se u grudima para od grozote:
Što je s teškom mukom steko, Tomislav mu ote,
Smrvi vojsku pobjednicu, odnese mu slavu,
Teškim jadom i sramotom pokri sijedu glavu,
Primakne li k Preslavi se vojska osvetnica,
Bugarsku će izbrisat crnoj zemlji s lica,
Povjesnica neumitna ružit će mu ime,
Mjesto da mu rod se diči i ponosi njime.
Simeonu teška tuga srce obuzela,
Suze roni i uzdiše do tri dana cijela,
Do tri dana ne govori nikom cigle riječi,
Uz postelju ranjenoga sina Petra ječi,
Ojađenom careviću teške rane liječi.
A kad treći danak minu, trak mu nade sinu,
Dobar glasnik teški strah mu sa srca rasplinu.
Tomislav mu knjigu šalje: – Susjede i brate,
Nemilo sam dočekao goste nepozvate,
Tvoju vojsku i silnoga Alogobotura,
Koji zemlju pustoši mi ko olujna bura.

Na počinak vječni spremih one mutikaše,
Da ne smute više staro prijateljstvo naše.
Zaboravi prošlost, care, i ruku mi pruži,
Što rastavi zavist, zloba, neka ljubav združi.
Knjigu štije Simeone, u staroj mu grudi
Mjesto tuge i očaja osveta se budi.
Uze pero, pisat priče: — Ljuti razbojniče,
Po svem svijetu orila se Bugarinu slava,
Pred bugarskom silom grčko carstvo podrhtava
I Carigrad slavni stisnut jedvice je diso,
Jer bugarski bojovnik mu zadnji dan zapiso.
Iza leđa uto siknu prisojkinja zmija,
Carigradu pruži ruku župan Zaharija,
Kog nevjerna iz tamnice na županstvo dignuh,
On pred carem carigradskim podlu glavu prignu,
A kad njega i rod njegov moja sila stište,
U Hrvatskoj ti mu dade mirno utočište.
Odbi moju bratsku ruku, odbi ljubav moju,
Smrvi slavnu vojsku moju u krvavom boju.
Kukavički sad me bratiš, moju slavu blatiš,
Da od glave razbojničke osvetu odvratiš.
Ali čuj me, nek svjedoči zemlja i nebesa,
Ne uteče osvetnici bugarskoga bijesa.
Nijesi htio dijelit vlasti sa bugarskim carom.
Odsele me moraš priznat svojim gospodarom.
Predaš li mi Zahariju, srpskoga župana,
Pošalješ li krunu kraljsku meni za dva dana,
Priznat ću te milostivo za hrvatskog bana.
Odbiješ li milost moju, tvoju vojsku smrvih,
Svu Hrvatsku okupah ti u rumenoj krvi
Živa ću te kao janje podići na kocu,
Zahariji kidat meso na žarkome stocu.
Velika je milost moja, još je veća snaga,
Stog ne kasni, ako ti je rusa glava draga.
Kralj Hrvata knjigu štije, veselo se smije,
Otpisuje Simeonu: — Osvetniče care,
Drage bih ti volje poslo željkovane dare,
Ali mi je pobratima Zaharije žao,
A kraljevske krune zlatne ti mi nijesi dao.
U goste mi možeš doći kao bratu svomu,
Hrvat rado svakog prima u poštenom domu.

Što se prijetiš ko djetence, prijetnja se ne bojim,
Pod okriljem Božjim s vojskom Kristov vojnik stojim.
Dođi samo, ali nek ti veličanstvo znade,
Da i moja posjeklica oštricu imade.
Nema svaka ptica bistro sokolovo oko,
Ali je i palčić silni na svom gnijezdu soko.

5. Pobjeda.

Na Duvanjskom polju ravnom sastala se dva oblaka,
Zavila je vedro nebo olujina grozna, jaka.
Šumi vihor, lomi grane, nosi lišće na sve strane,
Munja sijeva gudurama, udar groma hrid prolama.
Nijesu ono dva oblaka, već dvije vojske, sile dvije,
Ne sijevaju žarke munje, van brat brata ljuto bije.
Simeon je, car Bugara, hrabri vođa jednoj sili,
Drugu vodi kralj Hrvata, neumorni junak čili.
Brat se s bratom rve, kolje, pod njima se zemlja stresa,
Sunašce se zlatno zgraža od užasa sa nebesa,
Pa se čudi, što sagriješi kršno čedo lijepe Varne,
Da mu živo srce vadi sin Hrvatke vrijedne, marne
Ispod kršna Velebita, šta li skrivi soko sivi
Iz posavskog polja ravna, da ga sinak Plevne gnječi,
Zašto ondje ranjen ječi otac, koga plaču djeca
U Šumenu dalekome, gdje mu lijepa žena jeca.
Ravnim poljem strijele lijeću, stotinama mrve sreću,
Ranjenici krvlju plaze, dok ih zdravi ne pregaze.
Smrt storuka i stonaga nemilice kosi, mrvi,
A ko pčele u košnici strmoglavce k njoj sve vrvi.
Al najednom s urnebesom srnu Hrvat s groznim bijesom,
A pred vojskom sav u krvi hrli kršan junak prvi,
Po krvi mu bijelac pliva, mrka krv ga sveg umiva.
Kamo krene, svud smrt nosi, ko što kosac travu kosi.
— Kralj Hrvata sve nas smrvi, kogod može, glavu spasi!
Po bugarskoj vojsci silnoj zaoriše grozni glasi,
— Mjedene su u njeg grudi, mač im, strijela ne naudi,
Glas mu grmi kao gromi, desnica mu dub salomi.

„Hrvatska duša." 2

Silna vojska dade pleća, ostavi je bojna sreća.
— Natrag, sinje kukavice! — car Simeon kliknu mamen,
Posjeklica u desnici, u oku mu živi plamen.
— Ko je junak, željan krvi, za mnom, ja ću u boj prvi.
I poleti, ali stade. Sav se snebi i ukoči.
Da li sanja ili javu gledaju mu stare oči?
Kralj Hrvata eno jaše na bijelcu vilenome,
Odasvuda lete striiele, al o njega sve se lome,
A kralj hrli i diže se u vis kano ptica laka,
Nada nj pruža ključar neba svetu ruku sa oblaka,
Pa mu zbori: — Čuvaj, sinko, sveti zavjet svojih pređa,
Ne prisvajaj nezasitan tuđih prava, tuđih međa,
I ko dirne u Hrvata, raznijet će ga kobni vjetar,
Pobjedu će tebi dati Bog i ključar rajski Petar.
Gleda care Simeone, krv mu trne, vlas se ježi,
Te ko mamen glasno kliknu: — Natrag, spasi glavu, bježi!
S ljudma lako boj se bije, ali s Bogom šale nije.
— — Svršila se bitka grozna, nasmiješi se sunce zlatno,
Obasjalo čarne gore, obasjalo polje blatno,
Tomislava kralja vidje, gdje sa svoga bijelca siđe
Te širokim poljem spješi, ranjenike krijepi. tješi.
Uto preda nj Zaharija, klanja mu se i savija.
Okrepe mu slatke nudi, očistit se ruho trudi,
Pa mu zbori: — Tomislave, zaštitniče roda moga,
Vidim sada, da je volja Trojedinog Višnjeg Boga,
Da pomiriš do tri brata zavađena od vijeka,
Da sjediniš do tri grane rastavljene jednog hreka.
Srbija je izmučena, Bugarska je satrvena,
A Hrvatska pobjednica kano zvijezda prethodnica,
Pobjepničku vojsku sada vodi pod zid Carigrada,
Nek ti slava, sreća cvjeta na razmeđu od dva svijeta.
Sluša mirno kralj Hrvata, ali stade ko zapanjen,
Kad se javi iz blizine izmoreni junak ranjen:
— Tomislave, ti me ne znaš izmorena starca, borca,
Ne poznaješ slabe sjene nekad silnog Simeona.
Na srcu me peče rana puno teža ncg izvana.

Slomljena je moja snaga, na imenu teška ljaga.
Od žalosti srce puca, začas ću pred vječnog Suca.
Prije nego svršim muku, čuj mi, kralju, oporuku,
Čuj mi želju, prijatalju, pomirnicu daj mi ruku,
Ne sveti se mome sinu, ne smrvi mi carevinu,
Utočište i okrilje budi Hrvat Bugarinu.
Zahariji, svima praštam. I ti dobar meni prosti,
U Bugarsku zemlju dragu prenesi mi trudne kosti.
Vedra suza u oku se umornome starcu javi,
Tomislav se nada nj savi, u desnicu desnu stavi,
Pa mu zbori milo: — Care, sklopi trudne oči mirno,
Miran pođi med djedove na veselje vječno pirno.
Svet je meni zavjet pređa: ne prisvajat tuđih međa,
Djedovinu svoju štitit i svojom se slavom kitit.
Tri smo grane jednog hreka, rastavljene od vijeka.
Neka raste svaka za se, jedna k drugoj savija se,
Nek se svaka za se hrani, al nek jedna drugu brani.
A kad grane razgrane se, izdanke će nove pružit,
Splesti će se sve u jedno i u deblo novo združit,
Komu će se svijat grana s Crnog mora do Jadrana.
Tako zbori kralj Hrvata. Simeon se osmjehiva
I zaklopi trudno oko, rekao bi, sanak sniva,
Al već duša slobodna mu Tomislava blagosiva.

*

Oj davori, davori, Hrvatska nam majko draga,
Tisuć ljeta prohuji preko Tvoga starog praga,
Otkad kruna okruni ponosito Tvoje čelo,
Otkad grimiz naresi divotno Ti drago tijelo
Olujine zatorne ništile te neškodice,
Kukavice izdajne grdile su tvoje lice.
Oj davori, davori, Hrvatska nam divna mati,
Gore glavu, ne prezaj, Bog Te čuva, Bog Te prati!
Uskrsno je Tomislav, ponos, što je dosad snivo,
Svijest i sloga oruji ljubavlju Ti srce živo.
Oj davori, davori, slavna ljubo Tomislava,
Sa vedraca modrog Ti nova sreća podrhtava.
Neka sikću silnici, strašljivice nek Te straše,
Neka novcem Judinim izdajnike kupe naše,
Tvoji vjerni sinovi stare će Ti rane vidat,

2*

Na starome potkladu nove dvore slavi zidat,
A s neba će dobroga sunce sreće Tebi sjati.
Oj davori, davori, Hrvatska nam draga mati,
Bog Te čuva divotnu, Bog Te štiti, Bog Te prati!

Dr. Ivan Šarić,
sarajevski nadbiskup.

Psalmi Katoličkoj Crkvi.

I.

O Crkvo Katolička sveta,
O Majko ljubavi, snage i poleta,
O Sunce i Srce vasionog svijeta,
O otkupljeni, novi Jerusaleme,
O izabrano Božije pleme!
Nad Tobom čitave silne čete
Anđelâ i Arhanđelâ lete.
I Tebe svu kao krovom prekrila
Svih Heruvina biserna krila.
Ti vijekom si lijepa, cvjetna i zelena
U toj svijeta goloj pustari,
Ti si kao palma blagoslovljena
U širokoj pješčanoj Sahari.
Djeca su Tvoja kao topla ljeta
I kao polja puna žita i cvijeta.
Za Tvoje ime znat će najdalja vremena,
I već Te slave sva ljudska plemena.
Ti govoriš nam vijekom o vječnom proljeću
I o neuvelom rajskom cvijeću,
O zlatnim ružama, iz kojih kap kane,
Pa i najljuće iscijeli rane.

II.

Ti stasom svojim veličanstvenim
Dopireš, Ponizna, do neba visine,
I korakom svojim dostojanstvenim
Odgoniš, Velika i Sjajna, sve paklene tmine.

Oko glave Ti anđelska gloriola,
Na čelu Ti apostolska aureola:
Uvijek si velika i jedna i ista,
Kao u dan svog postanja uvijek si mlada i nova,
Uvijek predivna Vjerenica Gospodova.
Tvoj kraljevski prsten kao zvijezda blista
Ko kad je umočen u krv Boga Krista.
Ti svjetlost si božja čovječjoj pameti
I oku si našemu svjetionik sveti,
Što nam put kazuje k vječnoj sreći i meti.

III.

Sve, sve je prašina pred stancem kamenom
Tvoga božanstvenog nauka i rada,
I sve je pepeo pred živim plamenom
Tvojih nepomičnih istina i zasada.
I ko draga mati Ti nas silno voliš,
I Vječnomu Bogu Ti se za nas moliš,
A molitva je Tvoja u nebo Hosana
I kao silni dah Okeana,
I duboka je kao uzdah svet
Sa vjernih svetačkih usana.
I psalam je Tvoj kao mirisni cvijet
Sa proljetnih ujutro obasjanih grana:
I harfa je Tvoja za vasioni svijet
Kao uspomena iz najljepših dana,
Kao ozdravljenje od najljućih rana.

IV.

I Ti nam na svoju Zastavu Života,
Na kojoj zasjala Ljubav i Dobrota,
Upisuješ naša sićušna imena.
Pa mi letimo k Tvojoj Zastavi,
I padamo pred nju na koljena,
I stavljamo pred nju dragoljub ubavi:
Ah, željni smo, željni Dobrote i Ljubavi!
O Zastavo bijela, božanstvena,
Sva Krvlju Spasovom poškropljena!
O slatka čežnjo svih vremena,

Evo Ti prignuta naša koljena!
Tebi, o Križu Presveti,
O Propeti,
O vječna Ljubavi Vječnoga,
O Pobjedo najveća Velikoga Boga!

V.

I sve rulje paklene zaludu se pjene,
Ništa Ti ne mogu, samo su sjene,
Sve kamenje bacano na Te iz pakla
Smrvi se kao krhak vrč od stakla
O Tvoju božansku Silu i Istinu,
O Tvoju gordu Petrovu Pećinu.
U Tebe je pobjeda i pjesma do neba,
U Tebe le štogod duši našoj treba:
U Tebe je sveta, čudnovata sol,
Što nam čisti duše i ublaži bol,
U Tebe ljepota nebeskoga mira,
Što ranjeno srce blagom zrakom dira,
U Tebe je kriška Anđelskoga Hljeba
I sveti kalež Djevičanskog Vina –
Tijelo i Krv Božijega Sina –
To vrelo i more herojskih vrlina,
Taj kovčeg otajstveni svih Božjih milina.

VI.

O svijetla Kraljice sunčanijeh dana,
Sva topla, vedra, milo nasmijana,
Sva mirišeš čistoćom procvalih ljiljana!
Kao život si velika i kao smrt si jaka,
Kroz sve dane i trenutke bez magle i mraka,
Nikakav mutan oblak ne siječe Tvog zraka.
Nad svima već morima Tvoja su se krila
Široka, zaštitna, gordo razavila,
I Tvojim poljanama granice nije,
I Tvojim godinama sat vremena ne bije.
Ti u svom krilu nosiš svete Tajne,
Nosiš na sve strane milosti beskrajne,
I plašt je Tvoj kao u Kraljevâ Mudracâ

Sav je od blistavih purpurnih konaca,
Al što nijesu na prste ljudske ispredeni,
Na prste Božije oni su pleteni.

VII.

I svaka je mudrost čovječja u Tebe učila,
I svaka se milost Božja iz Tebe izlila.
Ti nepresušno, mistično si vrelo,
Što nam je iz Srca Božijeg provrelo.
Ti za dobre svoje kćeri i sinove
Uvijek imaš nove Božje blagoslove,
Novo im srce daješ i nov im duh ulijevaš
Ti, koja uvijek kao sunce Božje sijevaš.
U Tvojemu srcu nema nikad leda,
Iz Tvoje duše sto očiju gleda
I po njivi svijeta siješ zlatno zrnje,
I krčiš ledinu, čupaš svako trnje.
Pa znaš se spustit i do mrtvog dola,
I našli su Te, gdjegod bilo bola,
Gdjegod bile oči pune gorkih suza,
Gdjegod se čuo uzdah pod teretom uza.

VIII.

Ti poletiš, ko ptica, do sjevernih mora,
I provlačiš se tiho između lednih gora,
I tražiš nijemu pustoš bez staze i puta,
Da čovjeka izvedeš, koji u njoj luta.
Pod Tvoj dočekljiv krovak može svak:
I nejak i jak
I prosjak
I sunčani trak
I mrkli mrak.
Tvoje oko, ko majčino, nije suho,
Tvoje uho ni za koga nije gluho.
Bog je ubacio u Te svojega Sunca trak,
Na Tvojemu srcu sja vječite Ljubavi zrak.
O, Ti si svima, svima,
I gladnima i žednima,
Štogod ih turobnih i umornih ima,

Ti si svima Mati najmilija,
Mati, koja se svakome kao svom djetetu svija.
Ti si kao Majka Božja i Marija.
Spasova i Tvoja je riječ: »O, neka dođu k meni
Svi bijedni, svi izmučeni!«
Pa brodolomcu pružaš bijelu desnu ruku
I vodiš ga nježno do u tihu luku.

IX.

O Majko beskrajne ljubavi i sreće!
Vasioni svijet pred Tobom oči i ruke sklapa,
I milion srdaca na Tvom se srcu rastapa.
I glavu svoju čovjek u krilo Ti meće,
U Tvom je naručju sve njemu ufanje,
U Tvome mu krilu zdravlje i sunčanje.
Mi grlimo Te sa čitavom snagom,
Mi zovemo te majkom svojom dragom.
O Majko, koja nas sve neizmjerno voliš,
O Majko, koja se za nas, i dan i noć moliš!
O Majko, Ti zaštiti nas, Zaštitnice sveta,
Čuvaj nas od ropskih okova
I bezbožna otrova
Paklenog sotone i opakog svijeta!
Čuvaj nas od svih ružnih strasti,
Čuvaj nas i brani od vječne propasti!

X.

O Crkvo Katolička, o ime predrago,
Što donosiš nam s neba spasonosno blago,
Da odahnemo usred zemnog dola,
Na tim izvorima svakojakih bola!
Znaj! Ti Božja si radost i rajska dobrota,
Ti cvjetna si grana našega života,
Ti viša si od svakog vrhunca,
Srce je Tvoje puno Božijega Sunca.
U sve dane Gospod je s Tobom,
I Ti si nad kraljem kao i nad robom,
Nad prijestoljem kao i nad grobom!
Ti sviju kraljica jesi zlatna kruna,

Ti stup si Istine, Ti Milosti puna!
I za sva Tvoja djela milostiva
Neka Ti je sva, sva naša ljubav živa.
Srce Te naše vijekom blagosiva,
O Sunce i. Srce vasionog svijeta,
O Majko ljubavi, snage i poleta,
O Crkvo Katolička sveta!

Fra Ciprijan Brkić,
župnik u Gabeli (u Hercegovini).

Pâd Anđelâ.

1. pjevanje.

Putnici. Vile. Sabor. Luciferov govor.

Nu pomozi, Sveznaniče Bože,
Da mi vila davoriti može
Iz planine iz Samije puste:
Kako svlada Mihovile vjerni
– Uz potporu kreposnih Ti četa,
A najpače uz potpomoć Tvoju –
Lucifera i njegove vojske,
Te ih strašno – po Tvojemu groznom,
Strašnom sudu – surva u dubine,
Kad pregnuše, hrabru da svojemu
Tvû božansku vlast osvoje bijesu.
Avaj njemu i nama rad njega!
Ko ga nasla zazlobiti toli
Teb' junaka od svemira jačeg,
Te toliko bića Ti zarobit?
– Oholost ga, gizdavosti drúga,
U temeljno vjerolomstvo gûri,
A zli čilo pridavore druzi,
Da se sve to u nepovrat svede.
Aj, i sada varave s ljepote,
A naosob sa holosti krute,
Šta ludači pada na sve strane!
Pače sa njih množe se sljepote.
Te mješt u vis, u bezdane grê se. –
Nekog jutra, kad javi se sunce
U zipki nam u Aziji staroj,
Ono milim zaodi je bojam
U raskoši zamislivoj teško.

Divne vile, pernate pjevalje
Natpijevahu prašumam se tihim,
Miruh-gore. cvjećarice[1] razne
Miomiris razlijevahu zrakom.
Vêzošim[2] su te ledine bile
Velikijem živo nakolane...
Tam sve živô slatkim hladom lazi,
A sklad svuda uzvišeni vlada.
Gle iz one slapovi planine
Uoblasno hiteć u dubine
O hridje se uglađeno pore
Šaljuć prsak, magle naokolo,
Okle vjetrić u vise ih vija.
U virovlju pjeni, vrije, gruha.
— Anđeli se naslađuju samî
Zruć lukova[3] milovite boje
Nad hučilim strahotnijem tima. —
Sad glédnimo po nebu de čarnu,
Ne vozaju l' oblaci se tmasti,
Kih bi osinj to utrno sunce,
A sa suncem i lukove krasne. —
»Ni truna ti oblačića nije,
Mome srcu ti vezenko mila,
Već treperi od zapada nešto,
Ko da zvijezda u pohod nam hiti,
Ku bližanje sedmogubom stvara«.
»Zlatih ptica bit će jato malo,«
— Vrati svojoj dosjećalji vila,
Kažiprstom kad gor upačila
U čarnome drugarica kolu.
»Nije, zlatko, to jato ti ptica,
Već nebeski silni perjanici
Pram' istoku zrak burkaju krilim.
No ti mláci odozgo kud hite,
Moja pamet ne može da kaže.
— Katkad vide nad goram se bujnim
Mirske straže gdje krilaju divno

---

[1] biljke.
[2] sagovima.
[3] duga.

I pjesnima veličaju Tvorca...
Bit će k Bogu da putuju žarki,
Kom na nalog žurîmo se i mi.
Veće pred njih vinimo se, slatke,
Ne bi l' htjeli spustiti se malko
I reć puta uzrok nam i svrhu.«
To veleći ščekaju ih krasno
I zamole, ko što znadu same.
Putnici ih poslušaju sjajni,
Na brežuljku pa osjednu cvijetnu.
Kad ih vila Ljubislava pîtnû,
Nahum vođa glasovito vrati:
»Drage sestre, rad Boga ve slušam
I rad vašeg uzvišenog lica,
Pa vam strašne saopćujem stvari.
U svemirskom najljepšemu dvoru
Pod predsjedom Branioca Mihe
Rajani su držali sijelo
Svome u čast svemirskome Ocu.
Tu o slavi titrali su dragoj,
Kom obdari Svekretač ih mili,
I kom još ih naresiti kani,
Ako vjerom ne krenu Mu dužnom.
Tu smišljahu veleumî divi,
Kako bi se odužili Njemu.
Mnogo pade tu predloga časnih,
Ta vijeke zdravi dusi rade,
Da zaslugam odgovara hvala.
Lucifera to taknu se žârno,
Da mu zelen po licu se javi.
Tešku kažu stvar lične mu crte
Ko u tijesnu vojevode ratnog.
Tim na oprez gospoda se zbude,
Jer znak taki tu neviđen bjaše.
Ipak usta dostojanstvom bogat,
Zaokruži desnicom si živo
I zaori uzvišen ovako:
»Mi o svačem, o junaci drevni,
Vijećamo prekratko, prelako.
Kako da smo zamliječeni darom,
Il malene da um nam je vrste.

Nu počujte sad me, vitezovi,
Koji vaše neisteke znadem
Ko i pletke nametnika vaših.
Grûći noćas ka sjevernoj straži
– Naot vidok ovoga je čina –
Evo nešto mene tajanstveno
– Ko s daljina muklih – zove, traži,
Al to jače, brže – postepeno:
»Lucifere! – Lucifere! – gdje si?!«
To čujući, drevno stisnuh koplje,
K srcu svere sila mi se budnom,
Da mi ono lupalo ko grom je.
Čeličih se na takovu novost,
Strah da divlji ne oblada mnome,
– Propao je, kime god on vlada!
Noć ta mraka puncata je bila,
Tek moje joj svijetilo svijetlo.
Tuj iz svoda nadnebnoga neba
Evo nešto munjevito leti . . .
Kad ko strijela kod mene se nađe,
Moje zdunu nezdunjivo svijetlo
Puno jači ko nejačem snagu.
»»Sloboda sam vama, izbraniče,
A drugima okrutno sam Ropstvo.!««
Holo tresnu ta prikaza strânâ
Taknuv lijevom uzbibane prsi,
Vinuv desnom u vis uzvišeno,
Kud i vid joj načas uzvije se
Kao pramen divne repatice.
Gledam šta je. Šta je? – Djevojka je,
Ali druge nago mi smo vrste,
Vladanje je nadjunačko njeno,
Da po svemu sloboda je zgoljna.
Uvredljivo to djelovav na me,
Teškim kopljem htjeh pozdrav joj vratit,
Prem s ljepotom teško se je borit.
Ali, ali – razlog me nadvlada,
Te nenadnu ja stuknuh si ljutnju,
A u drugu nemalo se bojah,

– Videć njene osebine prijeke –
Nadvladala da ne bi me čime,
Pa eto mi štete i sramote!
Na to, – zlatna ona! – nasmiješi se.
Pa u slatki upusti se žubor
– Slijedeć lahor vjetra mirisnoga,
Lilâ kijem zeleno se lišće
Ovog našeg stablovitog neba –
Veleć: »»Dosta slobodu si gnjeo
U precrnoj neznanja ti noći,
Al sada si ti susreo sreću,
Što će dić te u visoke krûge.
Već te pitam novi pobratime:
Ima l' u vas imalo pameti?
Ima l' u vas bar imalo srca?
Ima l' u vas pra biću vam snage?!
Ako ima, – košto vidim d' ima,
Mene bistro ne vara li oko:
Što sebi se jednoć ne smilite,
Pa to robstvo već ne dokinete?!
– Bogovi ste po naravi silni!
El slavte se posamce i javno,
Ol opusti to nebo se svijetlo!
– Što ć' i nebo bez slobode cijele?!
Jer pokorno bivujete, bozi?
Žaš vičete – njemu – : Sluga! sluga!?
Žar nî dosta staroga vam ruga?!
Ha, onoga, ko svećer vas holo
Kečka, gazi ko ništetne mrave,
Zovùcâte milostivi, otac,
A ne znate, rđe, da prozrete,
Ko vam on je od krvnikâ glava!
Prekinite! A ti u raj vrni,
Razvij braći naume mi slavne
– Po naravi svojoj toli stare,
A izvedbom uvijeke nove –
Svoja narav slijediti se mora!
Dakle više ne živite sliepo,
Jer će posve srvati vas Bûdnik –
Ah, koliput k pojedinom od vas
Ja se vako približiti htjedoh!

Ali ovaj nevini si naum
U pogibelj ja ne smjedoh bacit,
Ta još ne znam, da li ste vî zreli
Za slobodu, strahorodni dusi! . . .
Jedne zgode sad evo vam vêle
— A ne jedne, nego ih jedanaest —
Kake imat već ne ćete živi.
Dolje ode nekakovo Stari
U svemiru tesati dvobiće[1],
Što mu možno tamo gospodit će.
Najposle će smiješati ga s vama,
Vječni glad mu da tolike gladni.
— Veće usput lijepo ti pelîm:
Vijek stvorčića ti progoni toga
Sva prot njemu srestva su poštena.
Sad Stari će dosta zakasniti,
A vi možte naglo ispuniti,
Za što srce sad moje te moli.
Uz slobodu prionite listom,
Dok je vašeg znanja, snage, doba,
Jer ako vam ove zgode odu,
Vaše ime, ime — vječnog roba!
Nu što smeta, on da baš i tu je?
Ta salijte noge, prsi, srca,
Duhove vam, ubojila, glâve
Svoje silne, te ih sporedite
Sa njegovim oružjem i bićem. . . .
Nek okuša s vama on se jednoć,
A ne plaši vječno vas iz tame!
Veleban je, motrim, pothvat ovo,
Kom primjera vječnost ne poznaje.
Ne ozirte na kudnje se, hvale,
Ne pazite na presude bône:
Svakom cijenu spjevati će vrijeme.
— Blago njemu, kog povijest hvali!
Teško njemu kog povijest kali!
Misli, djela vi udešavajte
Proročanski . . . u svem požrtvovno.
Ne bojte se, — na dobru ste mjestu,

[1]) čovjek od tijela i duše.

Ne strépite, — ta sveznani vi ste! . . .
Jedino se od nesloge bojte,
Pa i djelim bogovi ste prâvi.
Ne mislite ipak, da vas vodim
Kroza smijeh, tašte igre k slavi,
Jer ja skrbna zastalno nahodim,
Da će biti — biti polja strávi!««
Doka zliko tako im je viko,
Poda rajem raznoglasna buka.
Uzdisanje, jaukanje bono
Pokatkada glasno su se čuli,
Rajem vihor uokrug je duho
Ko kad vodu zaigraš u sudu
Naokolo, iz vihra je jao!
Sa svih strana padalo im jezno,
Odasvuda dapače i ozgo,
Pucak čuo topova se krupnih
I pušaka lajavica strašnih,
Zveket strijela i kopalja teških,
Zrak je boju najraznije mijenjo
— Crne boje najviše je bilo —
Ko pri pàlbi bengalskijeh svijétla.
Na zlikovcim tu kape su rasle,
A vjere su na oprezu stale. —

Joso Benac,
upr. župski u Smiljanu i Bužimu.

Napasti.

Ženo!
Stoglava aždajo,
Hijeno!
Čemu me pogledom pališ
plamnih ti očiju
i slutnjom noćiju.
kad, ko Meduza,
kandžijom strasti
grizeš mi put
i srčeš ostatke suza?

Odvrati poglede svoje
iz kojih bezdan se ceri.
Primiri si prokletu narav,
jer tvoj je taj slatki smiješak
gramzljiv,
krut
i varav.
Odlazi! Ne smije da dirne
varka tvojih draži
u noći mi mirne
i moj skroviti Dan.

II.

O zašto me mučiš, Nezasitna?
Tvoje su oči – vir,
uzvitlan olujom strasti.
Hroptaj tvoje nutrine
muti moj mir.

Ti si uskrsli Demon
pustih minulih dana,
uzročnik bezbrojnih rana,
što još ih nosim na duši!
Čemu riješ u grudma
pohlepom gladnoga crva?
S moga zelenog drva
glad si utažiti ne ćeš.

I neka pišti krv,
i neka u sintezi boli
svaka stihija grca,
do moga ne ćeš srca,
Ti:
vampir, zmija i – strv.

III.

Ne ću nikada časku
tlapnje i varke
da žrtvujem svoje dane i noći.
Žaludu žarke
poglede sipaš,
u ognjici buncaš i hroptiš.
Ne! Ne ću ti doći,
ženo!
U prasku
požarne strasti
jecaš, ridaš i soptiš
ko demon sprženih krila.
O ti bi ko hijena
po mojoj duši rila,
kljuvala zgaženo srce,
srž života pila
i zapjenjena usta
u razornome bijesu
u put zadrla moju.
Žalud me progoniš, zmijo!
Žalud te žudnja mori.

Ja sam mladost svoju
k Svetoj ponio Gori
i Drugome već dao,
dok za te još nijesam znao,
Alo!

IV.

Otkloni taj pehar boli.
Ostavi tajnu mi radost.
Vidiš da davno sam mladost
na oltar Drugome dao.
Pa pođi, ko sestra u boli,
s grčem u bolesnoj duši
kroz trnje i drač ovaj goli
opet u krajeve bijele.
Tu Vrtlar će sresti te blagi
i pitat: što tražiš, ženo?
Nek usne ti šanu tad svele
žudnju, što k Njemu te goni:
»Tebe, Rabboni!«

U bruju Angelusa.

O ti, gospo lijepa, kad večernje struje
u planine moje nose slatki ritam
zvona iz daljina, začaran tad pitam
svoje sestre zvijezde, da li do njih zuje

ti glasovi topli? Da li i s njih bruji
pozdrav Angelusa? Da li melodija
ljepših svemir sklada nego kad stihija
svaka našeg bića Njoj na zaklon zuji?

I kad smiješak blagi s njih se na me saspe
sav s predanja drhtim. Sa smiješkom se slivam
u stih himne Noći, pa ko akord plivam
u čarobnoj glazbi, što je svemir prospe.

U mistici noći ćutim, gdje tad slazi
u treptaju zvijezda kao slatka čežnja
poziv iz visina, a duša ko težnja
po zvjezdanoj zraci u susret mu plazi.

i nestaje tako svrh prostora bijelih.
A kad s vasionom bitak mi se satka,
u opoju, što se od sebe odijelih
svaki atom zuji: »Majko, Djevo slatka!«

Ljubav.

Ja vas uvijek nosim u dubini duše
ko amanet dragi, pa vas tajom mazim.
I dok na vas gledam, ne znam da se ruše
svijetle moje sanje i da nogom gazim

uspomene lijepe. A kada se prenem
te rbine uzrem bijes u grudma hrupi
kao divlji orkan. Tad svoj zalog skupi
plamnom mržnjom gledam, pa ću da iždenem

zaklad iz dubina. Ali brzo klonem,
jer iz mržnje ćutim gdje se ljubav rađa
i gdje žuč mi biva svakim danom slađa,
pa se k vama svijam i u bezdan tonem.

Ja vas mržnjom ljubim, jer, ste sve mi dali!
Bijes ste mi i mržnju u biće usuli
i otrovom gorkim sav ste isprotkali
kao zlatnom srmom ovaj život truli.

I sad, dok vas mrzim kao divlje zvijeri,
još vas uvijek ljubim u nadi i vjeri,
da ću jednog dana u mraku vam duše
vidjet sve idole gdje se u prah ruše.

Plamenovi.

(Prijatelju Peri M.)

Plamenovi ovi, što nam duše muče
ugasnuti ne će, jer pod njima piri
vihor naših želja, nadanja i snova,
i sva naša mladost ubita, ko žrtva,
na oltaru duše.
Mi smo ko dva žreca dvaju raznih boštva,
što u sebi ćute dah istog Božanstva
i zaludnost svega što rade i trpe.
I dok pale žrtve, ćute kako grca
pod vlastitim nožem
u drhtavoj ruci ispaćena duša,
ovita u veo, tkan s istog povijesma
nadanja i snova, zanosa i patnje.

Plamenovi ovi, što u nama bukte,
spržit će nam zanos, žar i zadnji blijesak
mladosti, što gine s prebujale snage,
prigušene čežnje, svladanih poriva.

Pod pepelom ipak na garištu svega
dvije žeravke sitne uz jedan će treptaj
skup u vječnost prijeći, da u jednom sklopu
tragaju privite vječnim prostorima.

Posljednji akordi.

Prolazniče, gledaj, vrh mogile ove
čempresi ne šume i ne zvate cvijeće.
Nad njim tek oblaci misli tajnih plove
i u noći kasne jedna sjena skreće

sa poljana snježnih. U čahuri bijeloj
nosi pečat tajni bolova i smijeha

još nekazan nikom. Pa ko kćerka grijeha
vrluda i drhti u jeseni sveloj

sa tajnama svojim. Sa dalekih staza
donesla je pregršt mirisa iz dana
proljeti, što davno svenuše od mraza,
da ih prospe ovdje mjesto sivog tamjana

vrh nasada svoga dugoljetnog truda.
I dok, ko žrec, tunja zadubena, bijela,
u smirenoj boli, kraj mogile svuda
zuji tihi odjek svečanog opijela.

Jesenji ritam.

Stišao život se šume.
Zamukla ljetna simfonija.
Žuto je lišće pokrilo drume
i sjenate staze,
a kudagod umorne noge mi gaze
bruji tiha agonija.

I duša se moja gola
po vršcima raspela grana.
Lišena mladosti sâna
pije jecanje mola.

U zraku krliješte ždralovi.
Zimovke šušte u lišću.
U mojoj duši se stišću
pred zadahom hladnoga mraza
čežnje i daleki žalovi.

U golim i pustim granama
zamukla ljetna simfonija.
O kako je tužno sad stranama
prazna gledati gnijezda

i lutati s golim sjećanjem
na sve, šta vratit se ne će,
te slušati, kako se svuda
javlja nijema agonija
i pozivi dalekih zvijezda!

Nedjeljko Subotić,
župnik u Trpnju (na Pelješcu u Dalmaciji).

Božanski Vrtlar.

U skrovitoj bašti oko slavne Rake dižu se istočni mirisi hisopa, pelina i cimeta u slatkoj požudi. – Dođi, o Gospođo sa saronskim ružama, dođi o Marijo iz Magdale, jer snijeg kopni i studen prođe!

A Ona dođe kao san na uranku i reče: – Gdje je On, gdje Ga sahraniše, pomazana mrtvim pomastima mojim?

Negdje blizu bašte cvili knez Dioniz, otac jamba i ditiramba: – Teško meni, cvijetna Marijo!

Teško meni, cvijetna Marijo: – Evo će da potamne moje bakantske tezmoforije, evo će da zanijemi preumilni hor začuđenih mistagoga mojih! . . .

I Vrtlar neki prohodi kroz ohole aleje šapatljivih čempresa kao mistična neviđena duga: – Mirijada cvjetova sagiblje glave svoje pred Njime, koji nečujno dolazi!

Dolazi kao pobjednik sa plačne Lete: – Sa Lete vode smrtne i hladne.

Leluja se kolo šarenih čuvara svete bašte kao kolo radosnih Terpsihora: – Dođi, rekoše, da Te vjenčamo svježim vijencem pramaljeća našega! . . .

A nepoznati Vrtlar razgrne providni plašt svoj, bjelji od libanskog snijega, i reče: – Nosim vam, djeco, vrč mlade krvi što vrije, da vas njome napojim! . . .

Novi jambi zahoriše tada o nepoznatom Vrtlaru i vječnom Uskrsu: – A muzika zvona priča o preobraženju Neba i Zemlje.

I reče tada Božanski Vrtlar: – Uistinu govorim vama, ne će više u vrt moj doprijeti prah i zadah smrti! . . .

Jer će ovdje ruditi Grozd moj i klasat će bijela Pšenica moja kao novo znamenje: – Evo će janje biti lav, a lav će biti janje u dolini Mambre.

A kada utiša glas Njegov, okrene se cvijetna Marija, vidje čudo i ushićena reče: — To si Ti, Raboni!...

On joj odgovori tiho: — Jesam, Marijo, ne tiči me: Ja sam Netaknuti, Besmrtni, Vječna Nada, Vječna Radost u Tuzi. — Hajde, Marijo, vrati se u Sveti Grad!

I Marija poleti braći, što Ga nemirno čekahu i zaklikta kao galeb u oluji: — Uskrsnulo je Božansko Pramaljeće!...

Spoznanje.

»Non radice, sed vertice!«

Moja je duša poput vjetra iz plavih visina: — Srce je moje poput sitnog žala krajem sinjeg mora...

Evo se silni vjetar grli sa sitnim žalom da ga ponese u plave visine, u zavičaj zvijezda: — Ah kako se otimlje bijeli žal zagrljaju laganog vjetra!

Bježi kao ljuba što se krije od zavodnika svoga u pustome dolu: — Evo se raznosi pijesak moj po niskoj zemlji, sestri našoj!...

Ne predaj, srce moje, od plavih visina: Čekam, da te opet ponese ljubavnik tvoj u — Slobodu!...

Onamo iza tajnih oblaka zove te On: — Evo dolazi blagosloveni čas da ne budeš više korijen što traži truli prah...

Da ne budeš korijen što traži truli prah, — Već zelena grana što se penje u plavu Slobodu da poljubi sunce!..

Mimoza Pudica.

Donio sam te, Mimozo, iz daleke bašte i gajio u lijepoj mramornoj vazi: — Znaš li, koliko sam ljeta zaludu čekao da mi otkriješ lice svoje?...

Čuvao sam te od mrzlog sjevera i vrućeg podneva: — Da mi blistaš kao rijedak ures seoca moga, gdje cvatu stare grane dragocjenih lovora, maslina i loza...

Svako božje jutro i svako veče: — Prišao sam k tebi sa srebrenim kondirom bistre vode.

Prišao sam k tebi, o drhtava grančice: — Da ti umijem struk što treperi od stida na svakome koraku mome...

A kada sam se o sutonu libio k tebi da te pomilujem, o Mimozo: — Ončas si sklapala zasramljena svilene hvoje svoje...

Magarcu.

O unuče biblijskog djeda, što uzvisi Dobrog Pastira svojim ramenom jakim nad gomilu propalih duša u pohodu svetoga Grada — Podigni mučeni vrat, da baciš anatem na svijet, kome si postao priča rugla i teške sramote!

Spomeni se legende svete, kako je tvoj rod u noći svetoga bijega u Misir spasio prognanog Boga! — Plata su tvoja Irudi, koji ti šibaju bokove kao Jehova Misir bičem od deset zala!

Samo ti, strpljivi radniče sive garave kože, dočarati možeš milu simfoniju Svete Noći, kada ti davni babo laznuo ručicu meku Božanskog Nazarenca, — što blagosiljaše bizarne krajeve krasnog Misira u svijetlu mjesečine tije!

Tvoja kreće se dika u kolu gordih vijekova »Doline čudnih Kraljeva« i Teba — istočne kule uzduž posvećenih voda Nila i Eufrata. — Tada si šetao milovan u dvorima mikenskih palača i vukao kolesa laka presvučena zlatom i svilom, ljuljajuć u sanak djecu bradatih faraona!...

Pjesma se kolijevke tvoje družila s muzikom slatkom stubova Memnona diva. — Kada je prva Zora ljubila obrise sivih prisoja Sahare vruće i sfinga-čuvarica Tajne, livade lotos-cvijeća i krila hijeratskih ptica!...

Okreni se k istoku vedrom, pozdravi grlatim »hija« vremena klinovitog pisma, maga i astralnog kulta. — Kad je na tvome samaru u sjaju zlatnih sagova sjedjela istočna lijepost kneževskih odiva davnih?

Tuga mori te tamna za punim istočnim jaslama! — Ah, putniče ušesa dugih i očiju rosnih i tužnih, tišina je tvoja ravna miru kolosa rodskog, kojom prolaziš ljenivo kroz naša sela i polja!

Nad udes teških života nosi te ponizna duša u nauci istočnih maga — Samo mučenik mira, mučenik divan ko ti — može da potamni slavu i radost trbuha sitih!

I ako se baka tvoja, kljuse Balaama drevnog, digla na proročku stolicu — Raduj se u krasnom spoznanju, da su ti rođaci mnogi bolji od proroka mnogih naših svijetlih vremena.

A prije nego se razbije kondir od žeženog zlata i raspe se vijedro na vodi, vrati se, magarče blagi, u staju svojih otaca — Pruži se na tvrd ležaj u prahu svete aveti crne i umri pravednom smrti, znajuć da gineš za sreću svojih tirana grješnih! . . .

Vid Mihičić,
Franjevac u Poljudu (kod Splita)

Žišci.

U sumraku žišci dršću
Sveđ novi
Sveđ tihi
Sveđ bijeli
I nečujno kô samilost ginu
I osmjesi umrli sveli.

Al posljednjim plamenom kad disnu
Zatrepere
Slome se
Sruše
Ja znadem to da su vapaji
Te beskrajni kô oprosna litija
Pred Bogom u prah se ruše
I gasnu
Ko bijeli osmjesi
Umorne al smirene duše.

Nevinčetu.

Kô maine morske zjene ti se plave
S utopljenim okom dragog alem-kama,
Usne su ti pune ružičastog plama,
Kano zlatna kruna kose oko glave.

Duša ti je tiha kô zvjezdani pogled
Proljetnoga jutra. Mliječna krv još struji

Kroza žile tvoje. U daljini huji
Možda ritam krvi i prvi strmogled.

Bijeli krin još zene iznad tvoga čela
Kô i moga nekoć. Sad ga pelin kiti.
Strast još mlijeko pije u dnu tvoga tijela.

Spavaj, dijete drago! Gromovi još ćute
U dubini neba Vječnost nek te štiti
Kad ti budu munje obasjale pute.

U iščekivanju.

Ja ne nosim danas radosti u duši:
Gredice su puste i staze su bijele
I sve su moje pjesme
Na oštro trnje
Ko tužne lepirice sjele.

O radosti!
A ipak ja sam te tražio
U posmjehu neba
U kliktaju zvijezda
U kriku raspukle mladosti
— I nigdje te nijesam našao.
— — Svud pustoš raskopanih gnijezda.

Al iza oblaka zrake se sunaca lijevaju
Ko velike bogate rijeke
U slapu svih boja i šara,
I kao grane rascvjetale pjevaju.
Na Gospodnju one će riječ
Vrh moje salit se duše
Ko pljusak proljetne kiše
I tada ću i ja zakliktati
Pjesmu u slavu Života,
A smrt će nemoćno siktati

Razapeta ko vrapčije strašilo
Na trnju crkvenog plota.

Sunca!

Pragovi su moji lozom opleteni,
Cvijećem divljih ruža, pletenicom sunca, —
A u mojoj izbi pružile se sjeni
Kobne kano snovi krvničkog mazunca.

Nikijom mi nekoć prag pročelni bio
Dok ne buknu ljeto požudno i vrelo,
Sad se preko strehe slap krvavi slio
I u crnih sjena ovio me prelo.

Mirisi su teške a sjene i teže
Na dohvatu snage, ljepote i moći,
I ja ruke pružam u srh zlatne mreže
Što je sunce baci na prag moje noći.

Ruže će me trovat, trnje će me bosti,
Al u mojoj zjeni sunce prosjat mora,
I ja ću u gordoj tada oholosti
Izazvat svu srdžbu najcrnijih tmora.

Nek me zloba grize, munja nek me bije —
Mira mojoj duši niko otet ne će,
A kad crn se barjak nada mnom razvije
Prvi dan to bit će rođene mi sreće.

Venny:

Majka.

Ne mogu da tepam
Tebi
Majko
Slađahni val se iz grudi
Mlađahnih preleva preko
Gorkih
Usana.

Pio sam gorkog absenta
Pelina
Žuči
Suze su tekle s oka
Meni pred Tvojim
Nogama.

Pao sam, žuč me opila
Pao sam, pelin otrova
Grudi nejake – –
Suze su moje gorke
Ko luči žarke pred Tobom
Pred Tvojim
Tvojim nogama.

I goreo sam, žrtva pregrešna,
I goreo sam usred plamena.
Od suza mojih plam se dizao
I nije hteo da me nestane.
I ćuteo sam tiho lagano
Gde celov jedan vatru celiva.
Kroz celov taj sam Tebe gledao
I htedoh da Ti šapćem skrušeno

I htedoh da Ti ljubim stopala
I htedoh da ti plačem pokajno
I htedoh da ti tepam presretno
Ja dete tvoje dete nesretno
Ti ne daš.
Šutim.
Gledam.
Slast večna
Ti
Ah, Ti.
Videh, videh Te.
I sve su želje
Naglo umrle
U duši mojoj novoj nevinoj.
U rukama si srce držala
Ah moje srce grešno pregrešno,
A ono se ko nežni pupoljak
Rastvorilo u cvetak mirisni
I grejalo ga sunce oka Tvog.
I palio ga celov srca Tvog
Ja stajao sam nem ko statua
I stajao sam lep ko ljubica
I stajao sam drag ko detence
Ah Tvoje Tvoje Tvoje detence –

Ne mogu da Ti tepam, Majčice,
Ne mogu jer sam pjan do ludila
Ne nisam pjan od gorkog absenta
Ne nisam pjan od žuči pelina
Ne gore više suze kajanja,
Al pjan sam, pjan sam, pjan sam, izgaram
Od Tvoje čiste svete ljubavi –
Ah Tvoj sam, Majko, Tvoj sam, Tvoj sam ja . .

Deco . . .

Još imam
Za Vas

Jedan komadić
Srca.

Sve mi je drugo
Izgorjelo.
Sada ću iznova
Ogradit perivoj mali
Gustim lozama.
Onda ću onaj
Komadić srca
Zasadit,
Pa će procvetati
Sve novo i sveže
U
Novoj Ljubavi — —

U bolesti.

Žarulja mala
s polumrtvim svetlom
kô tužna sestra
sa zaplakanim očima
i zatajenom tugom
umorna stoji
uz moje bolesno
uzglavlje.

Ni suza
Ni uzdah
ne odaju joj boli
tek moje tamne
uvenule oči
izgorele misli
vide joj suze
tinjajućeg oka
ćute joj tugu
vreloga srca.

I meni šapàt
polumrtvog svetla
tihano šapće
srcu izgorelih grudi
polumrtvom srcu izgorelih grudi.
Boli me, braco,
što ovako nemo
polumrtva stojim
do uzgljavlja tvoga,
što ne mogu da ti
pritisnem na čelo
celov prepun strasti
velike i čiste — —

Al sam ipak sretna,
što na svetu nema
nikog da te vole,
jer te vole sama
vole bez rivala
žarulja mala — —

Devici:

Još jedan hymnus Device
Ne Serafa ni Keruba
Ne anđela ni proroka
Ne trubadura strastvenog
Ni nevinoga deteta
Sa Serafovim grudima
I s anđelovim osmejkom.

Još jedan humnys Device —
Al ne prate cimbali
Ni harfe ni pozaune
Ni posmeh farizejina
Ni kliktaj duše obesne
Ni srca pjanog s ushitom

Ni oka, što u plamenu
U ekstazi božanskoj dogara.

Još jednom hymnus Device
Od deteta
Od čoveka
Od ludog deteta
Od grešnog čoveka
Na uzdahu ga pruža pokajnom.
U suzama se hymnus rodio.

*

Lutali smo prokletim stazama greha
Otkada smo prošli kroz Edenska vrata.
Mimo nas su minule zvezde i nebo.
Odonda smo uzalud tražili zlata
Sunčanoga da nam se umorni spuste
Kosturi i prestanu turobne guste
Magle i sjaj svetla što gromove prati.
Još se sećamo sunca,
Što je nad Edenom sjalo
Greh ga je proguto grešno,
Pa je u bezdan palo.

Velebna su bila lutanja
Kaina i Tamare.
Tražili su pustim stazama
Izgubljene svetlosti,
Ali se još dublja spuštala
Tama pa je život ostao
Suma groznih bolnih lutanja.

Hymnusi su tamom orili
Iza greha
Prve žene
Sve su staze u Edenu
Smeha pune
I u tami
Dve krune
Paklenim se svetlom žare

I ne mare,
Što je tama
Svima nama
Istočila vedre oči,
Ispila nam krv iz grudi
Pa ko ludi
U očaju i suzama
Pitamo se bedni ljudi:
Da l' će kada
Zraka koja
Ugrejati bede naše,
Da l' će koja
Svetla boja
Osvetliti mrtve staze
Usmrtiti crne krune,
Što se smeju
Iza greha prve žene. — —

Plakali smo — —
Plakali su oci naši,
Deca Eve i Adama.
U suzi se skromnost krila
Puna boli i kajanja.
Videli su: sve je samo
Luda sanja
Pa se zato zmija smeje
S Luciferom — — —

Al su suze kajanja gorkog
Odnele uzdahe srdaca
Molitve dece
Jeku kajanja.

Svitalo je.
Nicalo je na istoku novo sunce,
Počeo se svetlit Eden.
Ta je svetlost
Zadojila oči naše
Kao mati
Na grudima gladnu decu.

Videli smo — — —
Videla su deca Eve
I sinovi Adamovi
U Edenu kostur zmije
I u prahu dve krune,
Izgubljene lude suze
I bes divlji Lucifera — — —

Videli smo — — —

Videla su deca Eve
I sinovi Adamovi
Svetlu senu
Svete žene,
Pa su joj je
Celivali kao sunce
Zadoljeni
Opojeni — — —

Jeknuo je opet Eden,
Pevale su pitome palme
Velebne psalme
Novome suncu
Edenu novom — —
Svanulo!
Došlo je sunce,
Ona
Devica.
Velebna su bila lutanja,
Lepši smo našli Eden.
Evo nas, dosta je greha,
Device
Kraljice!

Ti si nas rodila suncu.

Dve su se razbile krune,
Staze su opet pune
Svetla i sunca

Pune su Tebe,
Device.
Čuvaj nam staze
Kraljice!
Majko
Tvoja smo deca — — — —

Valtazar Vijolić,
župnik u Betini (kod Tijesna) u Dalmaciji.

U danima žege.

Plamte sure brdine i sliče oltarima.
Plavičast zlatno-rumeni nimbus titra im na vrsima
kô nova aureola. U ekstazi, u blijesku u čarima
prolazi Ljeto s draguljima znoja na prsima.

Pjevaju cvrčci — citre samotnih šuma,
Jantarna smola miriše i po stablima kaplje.
O žarko Ljeto, zdravo! — mašu loze sa huma.
Zdravo! — među kamenjem potok promukao šaplje.

Dok ja ležim u pustari bolestan zbog zdravlja od mladosti.
Još je u meni zemaljski prah. Još vodu otrovnu slanu
Crnih močvara osjećam na jeziku.

Bože, Svoje radosti
daj mi plamenu kap! U mojim smrtnim žlijezdama
užeži nebesku žeđ! Besmrtnih usjeva hranu
trebam ja putnik umoram, što putujem k zvijezdama.

Ljubično svijetlo.

Nosim ga dugo.
Svetom eteričnom plamenu
lomača cio sam ja. Bolovi i žrtve ga raspaljuju.
Prkose ljubične zublje oluja crnom pramenu.
Moja ih čuva duša kô Veste bijela svećenica:
Blista nad mojim srcem snježna bisova sjenica.

— Hrista misteriji u njoj kraljuju.
U visu. Pred hramom. U smiješku proljeća
Ja bijeli Pontifeks pune bijelih cvjetova
uzdižem ruke. S nevidljivih rajskih svjetova

slazi melodija: preludij novog boljega stoljeća.
A u zbijenom jatu golubi guču i lijetaju
u sveti lovorov hlad k izvoru srebrne česme:
Ko amaranti, ljiljani i ruže cvjetaju
moje nostalgične pjesme.

PRIPOVIJESTI I CRTICE

Ivanko Vlašićak,
župnik u Čagliću kod Lipika.

Četiri crnorisca.

(Nacrt za oveću pripovijest).

Divna je jesenska noć.

Mirno i zadovoljno spava i pukće stari, ponosni grad Knin.

Lijepo je i ugodno počivati na finoj, pahuljastoj prostirci, što no ju je razastrla brižna sobarica Mjesečina.

Stari se junak u snu nešto trza, meškolji. Čini ti se kao da je to gizdava, golema lađa, šte je ponosno zaplovila glatkom, namreškanom površinom, pa se na njoj ljulja, igruška, mazi.

Visoko, visoko nad junakom nadvila se lagana, svilena koprena, posuta tisućama i tisućama sitnučkih, sjajnih iskrica.

Spava grad Knin. Spavaju i bijeli gospodski dvori hrvatskog kneza Tomislava.

Divni su ti dvori!

Gradio ih je Tomislavov otac, knez Mutimir.

Ovdje se Tomislav rodio, ovdje je kao dječak često dvorio kod Mise starcu svećeniku u crkvi sv. Bartola, ovdje Tomislav i sada rado boravi.

Dvorovi su opasani velikim, jakim zidom sa 4 kule.

Velika je to i lijepa palača, oko koje se poredalo mnogo lijepih zgrada, Većinu tih zgrada je nadozidao Tomislav, da u njima smjesti bizantskoga poslanika »protospathariosa«, koji je stalno boravio uz Tomislava, i mnoge srpske velikaše, koji su ovdje našli utočište pred silom krvoločne braće Bugara.

Kraljevska palača je osobito veličajna u prvom katu. Tu su spavaonice, sobe za primanje, svečana blagovaonica i dr. Uz spavaonicu se prislonila dvorska kapela. Uz kapelu je kneževska kanceiarija i stan za dvorske kapelane

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Iz kancelarije škilji kroz prozore slabo svijetlo.

Među rpama knjiga i papira sjede za stolom tri čovjeka. Odijelo kazuje da su svećenici.

To su tri dvorska kapelana. Pored duhovnih posala vrše oni i sav kancelarijski posao: pišu sve, što je potrebno Tomislavu, dopisuju sa stranim vladarskim dvorovima.

Spava Knin, spava knez Tomislav, spava i čitava Tomislavova država.

Bdiju samo ova tri crnorisca. Bdije pop Svemil, pop Dabiživ i pop Blagohran.

Danas ih je zaokupila presilica posala, a moraju čekati i svoga čeonika Grgura, koji im je poručio, da će doći pokasno. Grgur biskupuje u Ninu, ali on je i knežev glavni savjetnik, knežev kancelar.

Lako je njemu skoknuti svaki čas na Brda, nadomaku Nina, ali kad je potrebno, ne pita se ništa: eto starca u Knin i u ostala mjesta, gdje ima knez svoje dvorce.

Teško bi čovjek mogao sastaviti tri čovjeka, među se u svemu različita, koji bi se ovako voljeli i slagali kao ova tri dvorska kapelana.

Oni su u svemu vršili rado, svesrdice svaku želju i volju biskupa Grgura. Čitava je država s poštovanjem govorila o toj četvorici. Svuda se govorilo i šaptalo: Naša je država u rukama tih četiriju crnorizaca (svećenika, koji nose crnu rizu, crno odijelo), ali blago nama, dok su oni uz Tomislava!

Grgura su zvali mozgom Hrvatske. Dabiživ je zbog plemenitog srca bio prozvan srcem Hrvatske, Blagohran je dobio naziv usta Hrvatske, a Svemila je zapalo ime desnica Hrvatske.

Svemilu je 38 godina. Neobična je to ljudeskara: izvanredno visoka, krupna i jaka. Čudom se čudiš, kako je mrka mantija zabludjela na ovu tjelesinu. Najjačega vola uhvatit će Svemil za rogove i začas strpat će ga pod svoja koljena. Što je to njemu držati pet ljudi na ispruženoj ruci, a najbjesnijega pastuha ukrotit će, te će drhtati ko jadno pokorno psetance.

Resiga lijepa, dugačka kosa, dugačka brada i brkovi kestenjaste boje. Taj je gorostas drugojačije blag, dobar ko janje, ali za biskupa Grgura i kneza Tomislava počinio bi čudesa. Za njih bi se dao svaki čas rezati na komadiće.

Grgur ga je, samohrano siroče, iškolovao i uvijek se za nj brinuo, dok ga nijc evo učinio dvorskim kapelanom.

Dabiživu je 65 godina. Srednjeg je stasa, ćelav, sijed, mršav. Kost i koža! Odricanje, pokora!

Velikaške je loze, pa je zbog nehotičnog ubistva otišac u pustinju i ondje ostao preko 20 godina, čineći pokoru i baveći se knjigom, dok ga nije njegov stari drug, biskup Grgur, u jedva jedvine jade nekako nagovorio i sklonuo, da dođe k njemu i da mu pomaže svojim savjetom. Grgur ga je učinio svećenikom i smjestio ga u dvorsku kancelariju.

Oči su mu neobične: pitome, mekane, pronicave, tugaljive – sve u isti mah. Mesa nikad ne jede.

Mnogo vrijedi u kneževoj kancelariji ovaj tihi i pobožni čovjek. Ima veliko znanje i iskustvo, a jer je velikaške loze, ima i mnogo poznanstva.

Blagohran je navršio 50 godina. Onizak je to i krupan čovjek, crnomanjast. Neobično je kod njega to, što je doista pravi bjelobrk: kosa crna, brada crna, a brkovi bijeli.

On je došao ovamo pred nekoliko godina iz Podravine, iz mjesta Prodavića. Pozvao ga sâm knez Tomislav, koji ga je upoznao u bojevima s Madžarima kao vješta liječnika i plamenita govornika.

– Dakle će, ako Bog da, naš gospodar, svijetli knez Tomislav, postati doskora kraljem – oglasio se Svemil svojim krupnim glasom.

– I zaslužio je! – doda Blagohran.

– Ljudina je to!

– Ponos hrvatskoga roda!

– Otac i majka sirotinje!

– Obrana progonjenih!

– Svi ga hvale, svi ga vole!

– Ne bih rekao – mirno zaustavi najedamput Blagohran bujicu tih pohvala.

– Kako? – planu Svemil. – Govori!

Dabiživ je čitavo vrijeme mirno gledao u zemlju, te je prema kraju razgovora podigao svoje mile, modre oči i bezazleno pogledao u Svemila,

Blagohran dade desnom rukom znak Svemilu, da se umiri i progovori jasnim, ugodnim glasom:

– Čujte! Bilo je to lani. Iza jednoga boja vraćala se Tomislavova vojska u svoj prvašnji položaj.

Vojska je bila pomiješana. Pored većine iz Bijele Hrvatske bilo je nešto vojnika iz Crvene Hrvatske, a bilo je mnogo i mojih Hrvata, koji žive među Savom i Dravom i pokoravaju se banu u Sisku.

Madžare smo i ovaj puta potukli. Madžarsku nahrupnicu zaustavilo je naše brabro konjaništvo, a u prvom redu: Podravci, Posavci i Međimurci. Takova konjaništva nema danas Evropa. Bez njega bi Madžari smrvili i Slovinsku zemlju (među Savom i Dravom) i Bijelu Hrvatsku, a i Crvenu Hrvatsku. Tomislavu čast i hvala dovijeka, što je znao i umio sastaviti ovakovo konjaništvo i što ga je zadojio junačkim duhom. Osim toga je Tomislav dao za našu slobodu svojih šest sinova. Eno na komarničkom polju šest svježih grobnih humaka, a mlade Podravke im neprestano lijepe vijence viju i sestrinske suzice liju.

– Manimo se, brate, suza! – prekinu ga Svemil.

– Pravo veliš, Svemile! Jedne noći razapeli smo čadorove kraj potoka Hotove. Ja sam ranjenicima zavijao rane. Kad smo bili u čadoru nekoga ranjenoga župana iz Bijele Hrvatske, bilo je tamo mnogo velikaša na okupu.

Dok sam ja obavljao svoj posao, neki su u sav glas razgovarali.

– E, sada je lijepa zgoda za Tomislava, da se proglasi kraljem.

– Tako je! Pa neka i bude! Junak je kao nijedan među nama, dobar je kao kruh, a i onako već dugo vlada svima po volji.

– Živjeli, braćo! Ta vam valja! Neka bude Tomislav kraljem, pa da vidite, kolika će biti Hrvatska i kako će biti srećna! Da vidite, kako će nas poštivati svi susjedi!

– Pa zar Hrvatska već nije dosta velika, jaka i ugledna! Koja država ima vojsku od 160.000 momaka? A što je glavno: koja može poslati proti Madžaru 60.000 konjanika? A na moru nam se ljulja 180 brodova! Glavno je, da smo zadovoljni i da ostanemo na okupu. A to može učiniti jedini Tomislav!

Nekoliko se velikaša smrklo kod toga razgovora. Poslije sam saznao, koji su to bili. Zapamtio sam dobro ova imena: Saruba, Misleta i Grubiša, a bilo ih je još nekoliko. Sjedjeli su u jednoj rpi, jače se stiskali i nešto šaptali. Razabrao sam neke riječi Sarubine:

– Nikada, nikada! Ili on ili ja...

Svemil jedva dočeka te osu:

– Vidi ti nenavidnika!

– Vidi ti krtova! Vidi ti kukavica!

Pred vratima se začuše tihi koraci.

– Biskup! – šapnuše Svemil i Blagohran. Dabiživ je mirno sjedio i slušao.

U sobu stupi sijedi starac, praćen od dvorskoga stražara. Bio je to starac od 70 godina, ovisok, duge kose i brade. Brada mu je sizala do pojasa.

– Mir Božji s vama, a Njegov blagoslov nad vama!

– Blagoslovi, oče!

Živio nam, biskupe i vođo! – čuše se dva jaka glasa i jedan slabačak.

Dok je starac skidao sa sebe gornju haljinu, govorio je, žuborio je jasnim, umiljatim glasom:

– Evo sam jedva nekako dospio! Treba, djeco i braćo, da se dogovorimo što ćemo i kako ćemo.

– Znaš Ti, oče, i bez nas!

– E, moja djeco, jedan čovjek ništa ne zna.

– Mali sud se, oče, brzo pregrabi – Svemil će.

– Zrelo klasje, gotovo strnište – Blagohran će.

– To vrijedi još više za mene – odgovori Grgur.

– A što misliš Ti, brate Dabižive? – biskup će, pa priđe k Dabiživu i zagrli ga, a onda zagrli ostalu dvojicu.

– Mislim kao i Ti: nema kola bez dogovora. Treba da se ozbiljno dogovorimo o kraljevoj krunidbi, jer u ovakim zgodama sve mora ići na vlas. Drugojačije – ne dao Bog – grdne li sramote za Tomislava, za nas i za Hrvatsku uopće.

– Dobro zboriš! – uskliknuše svi.

– A da li ste vas trojica u tome došli barem donekle na čistac? – zapita biskup.

– I jesmo i nijesmo – odgovori Dabiživ.

– Mi smo došli do toga, da bi trebalo odmah pisati Sv. Ocu u Rim, moleći ga, neka bi poslao Tomislavu kraljevsku krunu, kako ju je poslao bugarskom knezu Simeonu. Smislili

smo, da je Duvanjsko Polje najzgodnije za ovakovu izvanrednu slavu.

– Jako dobro ste smislili – odobri Grgur.

– A za drugestva ri ćemo se dogovoriti, ili ćeš Ti sam odrediti povoljice.

– Što možemo mi bez Tebe znati o mnogim drugim stvarima? Koga da pozovemo od susjeda? Kako će se pozvati narod iz dalekih krajeva? Što ćemo s Tomislavovim protivnicima?

– Kakim to Tomislavovim protivnicima? – zapita Grgur i pogleda pronicavo govornika. – To mi je glavno, a za ostalo nemajte brige!

– Govori, Blagohrane! – namigne mu mirno Dabiživ.

Blagohran ispripovjedi Grguru ono isto, što je maloprije pripovijedao svojim drugovima. Kad je bio gotov, reče Grgur zamišljeno:

– Nezadovoljstvo moramo nekako u klici ugušiti, ali kako?

– Povjerite tu stvar meni! – poviče Svemil.

– Dobro, ali, sinko, oprezno! Idi mudro, ne pogini ludo! A sada ću vam ukratko reći ovo:

– Moramo pozvati na krunidbu: cara iz Bizanta, dužda iz Mletaka, zahumskog kneza, sve banove i župane. Tu su naši gosti iz Srbije: Česlav i Zaharija i mnogi njihovi velikaši. Moramo se pobrinuti za njihova odijela, jer je ponošeno ono, u kojem su pobjegli k nama iz Srbije.

A narod ćemo pozvati što ljepše, neka pohrli na Duvanjsko Polje. O tom ćemo se dogovoriti ovih dana.

Sutra moram ići knezu, da ga nekako sklonem. Kadgođ sam mu dosada onako izdaleko spominjao štogodice o kruni, svakiput me je ljubazno, ali odlučno prekinuo.

Ajdemo, braćo, na počinak!

Kad je Svemil utrnjivao svijetlo, zaprijeti se šakom nekome u daljinu i reče:

– Ej, Sarubo, Misleto i Grubišo, pomest ću vas u računu! Lisica je lukava, al je njezine kože najviše na prodaju.

* * *

Na pozlaćenoj stolici u svojoj sjajnoj sobi sjedi knez Tomislav.

Podalje se smjestio čedno na drugoj stolici biskup Grgur. Soba je uređena prema carigradskom običaju i sjaju. Zrak je težak. Prepun je istočnjačkih mirisa. U svim kutovima pjevaju ptice milopojke. Nad kraljevom glavom drijema soko u svojem kavezu.

U sobi ima kipova i posuda. Darovi su to Grka i Arapa.

Tomislavu je oko 55 godina. Izvanredno je visok. Jedan je od najviših u državi. Ima oko 8 stopa.

Dugačka crna kosa mu je tek gdjegdje protkana kojim srebrenim vlasom. Duga brada mu je posve sijeda kao i brkovi. Kukast orlovski nos i žive crne oči gledaju smiono u svijet.

Lice mu je rumenkasto, preplanuto – ni mršavo ni puno. Usnice pravilne, lijepe, rumene, čvrsto stisnute pokazuju, da je to čovjek čvrste volje.

– Dobri moj Grgure, a kad ćeš jednom otpočinuti? Nijesi ti više mlad, a uvijek nešto snuješ i kuješ.

– Otpočivat ćemo, kneže, kad umremo. Treba raditi, dok je vremena. Od malo truda malo brašna. Malosiocu uvijek zla godina.

– A zašto bi čovjek mnogo sijao, ako mu je malo društvo? Evo, Ti me čitavo vrijeme nagovaraš, da se dadem proglasiti kraljem, a ja se ne mogu na to nikako odlučiti.

Najprije nemam muške djece, a gdje nema mladica, nema ni stabala. Od 17 sinova i 8 kćeri ostadoše mi samo Đurđica i Višnja. Kome ću ostaviti kraljevsku krunu iza sebe?

– To će se već poslije odlučiti!

– Ima tu i drugih razloga!

– Vjerujem Ti, kneže, ali slušaj! Eno se proglasio carem bugarski knez Simeon i bizantski admiral Roman Lekapen, pa možeš i Ti. Ti si potukao Madžare i Bugare, Ti si raširio državu, Ti si okupio veliku većinu Hrvata oko sebe. Tvoja je Bijela Hrvatska, k Tebi je pristupila i Posavska Hrvatska, u Tebe upire oči Crvena Hrvatska. Vojska bi za Tobom, ako ćeš, na kraj svijeta, a narod Te ljubi i poštuje.

Ti si, kneže, i kao Hrvat dužan, da što više podigneš ugled svojoj domovini. Ja Ti savjetujem, da se što prije dadeš okruniti kraljevskom krunom, a mi ćemo pisati Sv. Ocu, da Ti je on pošalje.

– Moj Grgure, uviđam, da dobro želiš meni i Hrvatskoj, pa ću ja pristati na Tvoju želju, ali znaš, kako se veli:

Našle su se vile u čem nijesu bile. Ti uredi po svojoj volji, a ja ću biti zadovoljan. Bez brige ću spavati, jer ćeš Ti s onom trojicom stvar dobro pretresti i promozgati.

– Kneže! Ti bi se mogao kruniti na Duvanjskom Polju. Tamo je sredina države, velik je prostor, narod je tamo bogat, ima mnogo žita i hrane, pa može lako prehraniti more ljudi.

Duvno hrani žitom dobar dio Bijele Hrvatske, pa se ne govori uludo: Duvno – hrvatsko guvno. Sâm grad Duvno je na velikom glasu. Mjesto je veliko, ima mnogo stanovnika, nekoliko crkvi i oveći broj svećenika. Prvostolna crkva je stara 400 godina. Posvetio ju je blaženi German, biskup u Kapui. Zgodnijeg mjesta nemaš u državi.

– Pristajem, dragi biskupe, na sve! Ako je to volja naroda i moje hrabre vojske, Bože blagoslovi!

* * *

Rano je proljeće. Godina je 925.

Od Knina do Nina, od Brda i Klobučca prhnuše glasnici na sve strane Tomislavove države.

Jedni se javiše oko bijela Dubrovnika, onda se prosuše po mrkoj Neretvi, raspršiše se po junačkom Zahumlju i nepredobitnoj Dukliji.

Mnogi se raširiše po mukotrpnoj, plemenitoj Istri.

Treći se, gle, penju preko ponositog starca Velebita, napajaju konje na Savi, Dravi, Uni, Kupi, Muri, Dunavu.

Lete nepreglednim, ogoljelim ravnicama, koje se još nijesu prenule iz sna. Ipak su i one počele pomalo zijevati i protezati se, a iza svakoga zijevca niknuo po koji cvijetak.

Lete junaci i razbijaju maglu, kojom zima – mjesto tamjanom – kadi i pozdravlja Proljeće. Od pomamnih konja pada prašina po šikarama i po voćkama. Prestrašena ptičica – kud će, kamo će sirotica – prhnut će bojažljivo u vis i sćućuriti se na drhtavoj, lomnoj grančici.

Pastiri ostavljaju svoje ognjiće, skrivaju se za šikare i izviruju, što će to biti. Odrasli svijet bježi kud koji.

– Eto opet Madžara!

Ali se prosuše krupni glasovi:

– Ne bojte se, ljudi! Junaci, čujte i počujte!

Evo Vam nosimo vijest, da će se na Uskrs naš plemeniti knez i gospodar Tomislav po želji vojvoda, velikaša, hrabre vojske i čitavoga naroda kruniti kraljevskom krunom na Duvanjskom Polju.

Onamo neka dođu svi viđeniji ljudi!

Onamo neka dođe svaki, koji hoće i može!

Tamo neka se nađe sve, što je najljepše i najvrednije među Hrvatima!

Taj dan će se spominjati iza tisuću i tisuću godina.

Tamo će se naći mnogo tuđinskih očiju, pa neka imaju što gledati.

Na Duvanjskom Polju neka se nađu najbistriji ljudi, najstariji ljudi, najjači momci, neka se nađe milje i obilje hrvatske zemlje. Treba pokazati bogatom Bizantu i gizdavoj Veneciji, što imadu Hrvati.

Još je želja sviju, neka bi se na taj dan pokrstili oni naši Hrvati, koji se još drže stare poganske vjere. Takih kod vas nema, nego ih ima u zabitnim i šumovitim krajevima. Koji od njih dođu na Duvanjsko Polje, pokrstit će se tamo, a koji ne dođu, neka se taj dan pokrste kod kuće. Šačica pogana treba da se pokloni Isusu Hristu, kojemu se klanja čitava Evropa. Treba da smo i u tom jedni, pa ćemo biti jači.

Junaci! Treba ponijeti vode iz svih rijeka i potoka! Tomislav želi da bude blagoslovljen vodom iz svih hrvatskih rijeka i potoka, a tom vodom će se krstiti i naši pokrštenici.

Junaci! Dođite na pir našoga junačkoga i slavnoge Tomislava! Dođite na pir naše majke Hrvatske!

Ovo vam poručuje i milo vas pozdravlja i blagosiva stari i sijedi Grgur, hrvatski biskup i prvi savjetnik kneza Tomislava.

Zbogom! Do viđenja kod Duvna!

* * *

Mutan je maglovit dan. Pred gradskim vratima u Ninu zaustavilo se nekoliko konjanika. Jedan od njih zatrubi u rog.

Straža se na kuli javi.

– Tko si?

– Poslanik sam velikog i slavnog kordovskog kalifa. Rodom sam Hrvat, a poslan sam, da pozdravim kneza Tomislava i da mu se poklonim.

Stražara nestane s kule, ali se začas vrati.

– Možeš ući!

5*

I odmah se spusti most lančanik, a po njem ode četica u grad.

Svi se čudom čudili toj četici. I prije je kadgod došao na Tomislavov dvor poslanik kordovskog kalifa, ali to je bio prosjak spram ovih ljudi. Divni, birani momci u sjajnim odijelima — kao kaki kraljevi!

A vođa im? Ne možeš ga gledati od silnoga sjaja. Ali to je još ništa!

Nešto drugo je bilo, što ih je sve iznenadilo, presenetilo, zabunilo. Taj vođa je bio vanredno sličan knezu Tomislavu. Bio je to knez Tomislav u arapskom odijelu!

Straža se križala od čuda i zabune. Križali se i kneževi dvorjanici, koji su izašli pred četu.

Doskora je bio vođa pred Tomislavom.

Čudno su se gledali Tomislav i arapski poslanik. Sličnost, izvanredna sličnost!

Tomislav se malo zamisli, a onda mu se lice razvedri.

— Jesi li Ti to, moj stari Utješene?

— Pogodio si, kneže Tomislave!

— Dobro mi došao, Utješene! Govori!

— Još bolje našao, kneže Tomislave!

Čuj me!

Moj slavni i veliki Gospodar šalje Ti prije svega lijep pozdrav.

Šalje ti i želju, da se što duže naužiješ kraljevske krune, koju ćeš doskora metnuti na svoju glavu.

— Pa tko je to već javio Tvojemu svijetlome gospodaru?

— Došlo je pismo s Tvojim potpisom.

— Eh, moj dobri Grgur ala je domišljat!

— A što se mene tiče, kneže, i ja Te svesrdice pozdravljam i ja Ti se klanjam, jer ovakovoga još nije rodila hrvatska mati.

— Pusti to, Utješene! A nijesi li se Ti odmetnuo od svoga naroda i od svoje vjere?

— Čuj, Tomislave, i sudi! Svoga naroda izdajica nijesam nikako, a svoje vjere i jesam i nijesam. To isto valja za moje pratioce i za onu braću, što su ostala u Španiji.

— Govori, Utješene, i sjedni!

— Hvala, kneže!

Ti znaš moj prvašnji život. Znaš moju dušu, znaš moje srce, a znaš i moju desnicu. Samo je Tvoja bila pred mojom u čitavoj Bijeloj Hrvatskoj. Znaš, kako su me po nesreći Mlečići zarobili i kako su nas nekoliko tisuća prevezli na svojim brodcvima u daleku Afriku i tamo nas u Aleksandriji prodavali kao robove.

Većinu nas hrvatskih robova kupio je arapski kalif, koji stoluje u gradu Kordovi na rijeci Guadalquiviru.

Poznato Ti je, kneže, kako već preko 100 godina imaju kordovski kalifi na svojem dvoru dobar dio Hrvata u svojoj straži. Još prije moga dolaska uvedena je čisto hrvatska straža. Kalifi nas trebaju zbog junaštva, a opet im prija to, što mi tobože ne znamo arapski, pa se ne možemo s domaćima dogovoriti ni urotiti.

Ja sam doskora postao zapovjednik hrvatske straže u najljepšoj viadarskoj palači na svijetu, u prekrasnom Alkazaru. Zapovijedao sam nad 6.000 Hrvata

Dobio sam i arapsko ime: Hair el Ameri.

Poslije sam postao »hadžib«, prvi savjetnik u svoga Gospodara.

Oh, Tomislave! Ti ne možeš ni sanjati kakav je to život. Oko Tebe 6.000 Tvojih ljudi. Same gore, sami junaci, a našto im snaga i junaštvo?

Oko nas tuđi ljudi (i još kako tuđi!), tuđa vjera, tuđi jezik, oko nas izvanredna ljepota i bogatstvo, a mi smo tamo, da branimo tuđu ljepotu, tuđe bogatstvo. Radi toga nas urođenici mrze, a mi iz te kože nikud nikamo.

Koliko sam puta u početku mislio da se ubijem, samo da ne gledam svoje ropstvo i sramotu svoga naroda, ali me je uvijek umirio dobri i plemeniti svećenik Laginja.

On je prije mene dospio u Kordovu i nitko nije znao, da je on naš svećenik. Umro je prije desetak godina. On me je naučio čitati i pisati, pa mi je ostavio nekoliko naših svetih knjiga. Poslije sam naoko otupio, ali ipak to peče, peče. Mi među se hrvatski govorimo, a hrvatski se i zapovijeda straži.

Živimo kao braća, ljubimo se i pomažemo se kao braća. Oko nas velik sjaj: samo zlato i najfiniji mramor, ali je to sve hladno. I sva su srca oko nas hladna. Ta su srca za nas puna mržnje i otrova.

Jedino je to, što nas kalif treba.

Pomoći si, nažalost, ne možemo. Kolika je daljina od Spanije do Hrvatske? Tu je more, tu su rijeke, tu su gore

— strahota! Stisni se, hrvatska stražo, i truni u arapskoj Kordovi!

Kneže, ne zamjeri: vjeran sam svome velikom kalifu, ali i ja imam srce, hrvatsko srce.

Za divne, tihe noći šire se po onom prekrasnom gradu naše hrvatske pjesme i odbijaju se kao plave ptičice od hladnih arapskih minareta.

Kneže! Mi nijesmo izdajice svoga naroda. Mi smo Hrvatsku proširili, mi smo je prenijeli u Španiju. Pa ipak svaka kap naše krvi dršće za ovim našim vodama i planinama.

Ali vjerski odmetnici! Izvana ne smijemo pokazivati, što smo, ali u srcu smo svi kršćani, čak i oni, koji su kod kuće bili pogani, pa smo ih mi potajno pokrstili.

Jadni hrvatski vojnik stoji u dalekoj, dalekoj Španiji, kod arapskvg kalifa na straži.

Ukočen stoji čovjek — gora, ukočen hoda gore i dolje i — plače.

Sa minareta čuje se glas arapskog svećenika, koji slavi Allaha i Muhameda. Čovjek — gora straži, plače i šapće: Vjeruju v jedinago Boga...

Oh, kneže, moram otići k svetome starcu Grguru, da otkrijem rane svoje duše!

* * *

U ninskoj prvostolnoj crkvi svršio je biskup Grgur ranu Službu. Pod njom je pričestio jednoga muškarca.

Biskup se poslije Svete Službe dugo molio u crkvi i otišao u svoj stan, a onaj čovjek je još dugo i dugo ostao u crkvi.

Još je tamno.

Čovjek visok, pristar, u finom odijelu puzi na koljenima po crkvi, obilazi od oltara do oltara, lupa se u prsa, svaki čas poljubi kamen i govori u pola glasa:

— Oh, Gospode, smiluj mi se grješniku!

Bio sam Tvoj izdajnik, bio sam rasipan sin, a Ti si me čekao i čekao.

Dosad mi je duša hodala u prnjavim dronjcima, a danas je na njoj lijepo svadbeno ruho.

Evo stojim poput prosjaka Lazara pred dverima Tvoje ljubavi i molim Te:

Uzmi, Gospode, od mene, ako Ti je po volji odmah, moju čast, moje bogatstvo, moj život, a daj mi da budem mili gost kod obilnoga Tvoga stola.

Isuse, crveni i bijeli Zaručniče moje duše, da li čuješ hrapavi glas svoje zaručnice?

Poslije je nastavio:

Kao jelen što čezne za izvorom, tako moja duša žudi za Tobom, Bože. Moja duša izgara od žeđe za Bogom jakim i živim. Kada ću doći i pokazati se pred Božjim licem?

Suze su mi bile hrana danju i noću, jer mi se neprestano rugaju i govore: Gdje je Tvoj Bog?

Na to mislim i moja je duša sakrila u sebe svu tugu, jer ja ću poći pred sveti šator u Božjoj kući. Tu je radost i veselje i pjevanje.

Za što si klonula, dušo moja, i zašto si žalosna? Uzdaj se u Boga, jer još ću Ga slaviti, svoga Spasitelja i svoga Boga.

Danju je javljao Gospod svoje milosrđe, a noću svoj hvalospjev.

Pjesmom ću slaviti Boga mojega života i reći ću mu: Primio si me, pa zašto si me zaboravio? Zašto moram tužan da hodam i zašto da me progone neprijatelji?

Prebijajući moje kosti rugaju mi se, govoreći mi svaki dan: gdje ti je Bog?

Zašto si klonula, moja dušo, i zašto si žalosna? Uzdaj se u Boga, jer još ću Ga slaviti, svoga Spasitelja i svoga Boga.

Čovjek je neprestano puzio na koljenima, jecao i uzdisao, a napokon je od slabosti i od tuge klonuo na šarenicu pred glavnim oltarom i usnuo.

Tako ga je zatekao biskup Grgur, koji ga nije mogao nikako dočekati.

Starac se lagano dotakne pokornikova ramena i kad ga je probudio, blago mu šapne:

— Utješene, brate, ajdemo!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kao mlad, brz, okretan veslač pomolio se mjesec na modroj, skliskoj površini

Od njegova veslanja prosuli se svijetli mlazovi, što dršću, trepere nad usnulim krajem.

Tamni nebo. Malo prije je bilo krvavo i žuto. Na zapadu se vidi jedan sijeri trak kao sijera kabanica. Na toj kabanici je usnuo dan.

Meka, topla noć se toči, sipa odnekale iz neizmjernih daljina

Cestom jezdi konjanik.

Nije sam. Još su uza nj četvorica.

Petorica jezde i mole u sav glas: Vjeruju v jedinago Boga.

Svečano se razliježu ti glasovi po ovoj divnoj, mliječnoj noći. Glasovi su čvrsti, stalni, a izviru iz srdaca smirenih, sređenih.

Negdje u blizini javlja se otegnuti glas. Ili je to zaplakalo ostavljeno ptiče, ili je pukla drhtava struna, ili je to nekaki zloslutni znak.

Konjanici mirno i sabrano mole otpočetka:

– Vjeruju v jedinago Boga . . ..

I opet otegnuti glas! Oh, kako je taj glas pun prijetnje, pun strahote! Najedooć nešto zazviždi.

– A joj, pomozi, Isuse! – prolomio se zrakom nečiji tužni poklik.

– Evo ti kraljevskog žezla, Tomislave, – zaori nečiji glas.

Netko se srušio s konja. Konjanici se uskomešali. Pao im vođa.

Začas se našlo tu više čeljadi.

Pratioci rekoše pridošlicama, tko im je vođa, a nato zatitra strahovit uzvik:

– Utješene, brate, zar se tako sastajemo i rastajemo? Zar sam ja ubica svog milog braca? Kad nije njega, neka nije ni mene! Oh, Tomislave, živi!

I Saruba si zatjera strelimice oštar mač u grudi.

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Dva su mala, vjerna konjica čitavu noć tužno vrištala i obigravala oko onog okrvavjelog mjesta. Tek pred zoru se izgubiše u mračnom, jezivom klupku.

* * *

Nad mrkom, surom planinom, što se osovila povrh Duvna, lete oblaci ko zlokobne ptičurine. Njihovo fino paperje zapinje o zloguki šiljak i svaki čas očekuješ, da će šiknuti krv.

Odoše ptičurine. Za njima se rasprostrle nad planinom čitave krpe poput sijere mrtvačke koprene.

Planina haje i nehaje. Ona se isprsila ponosita, golema, veličajna.

Ne boji se nikoga i ničega. U svojem krilu čuva mnogo blaga, krije mnogo tajni. Ali tko će od dolinskih patuljaka to prozrijeti i dokučiti?

Stara gora ima svoje čuvare. Ima čopore medvjeda i vukova.

Žali gora ravnicu, po kojoj puzaju kojekaki rđavi, podmukli i zlokovarni dvonošci . . .

Sve se više zamračuje.

Nebo se smrklo, nasovurilo poput zlokobnog čela strašnog mrkogleđe. Iz njegova tobolca proviruje užas, strava . . .

Strašna je noć.

Urlaju gromovi, a pobješnjeli okean prodire, navire, nakrupljuje iz oblaka, iz drva, iz kamena.

Na sve strane huk, buk, bijes, trijes.

Gora se znoji, puši od tih strahota.

Od muke i tjeskobe hvata je nesvjestica. Nju, koja je prije žalila ravnicu.

Iz mrkogleđina tobolca sipaju svaki čas dugačke, blistave sulice i zabadaju se u staričino golemo, teretno tijelo.

Tko bi se usudio ispod krova na takav užas?

Pa ipak neke se sjene šuljaju prema kući, što stoji na kraju Duvna! Velika je to, prostrana kućerina nekoga Dobrozeta. Kuća je malo na osami. O Dobrozetu se znade, da je veliki protivnik »nove vjere«.

Četica svaki čas posrće, pada, ali je to ne smeta. Mora da je vodi velika stvar.

– Pa jesi li ti, Njegovane, dobro obaviješten? Nije to mala stvar! – zavlče jedan iz čete ove riječi drugome u uho.

– Ne boj se, oče Svemile!

Četa je nastavila svoj put. Ona je neprestano padala, posrtala i dizala se. Išla je ipak strpljivo, mirno, odlučno. Znala je po što. Danas je dosta čula. To joj zaokuplja srce i mozak. Jučer je došao Svemil sa Dabiživom, da priredi za krunidbu, što treba, i da pripazi na Grubišu.

Danas se namjerio na svoje rođake iz Trpnja i Vrućice sa Pelješca.

Oni su mu pričali, kako su ovamo dopremili mnogo soli i zamijenili je za žito. Mnogo godina izmjenjuju jedni s drugima te stvari Oni se svraćaju obično k bogatom Grubiši, makar je poganske vjere, pa su bili i ovajput kod njega.

Sinoć su oni rano legli Neki su odmah pospali, a neki se bacali, prevrtali, vrpoljili.

U bližnjoj sobi čuo se neki šapat i prigušen razgovor. Razabrali su ove riječi:

– Dakle zastalno navečer kod Dobrozeta! Treba da izbijemo nokte onome risu Tomislavu i Grguru.

Njegovan je to otkrio Svemilu i evo ova četa ide dobro oružana prema Dobrozetovoj kući.

Bilo je tu desetak ljudi. Svi su bili od Knina, samo su dva vodiča bili Duvanjci. Iza dugog lutanja i posrtavanja stadoše pred jednom kućom.

– Tu smo! – dadoše im znak Duvanjci.

U sobi je bilo svijetlo. Kuća je bila puna ljudi.

Četa nije dugo vremena ništa čula iz sobe zbog grmljavine. Ipak su dočekali i to. Grmljavina je malo popustila, a iz velike sobe je grmio nečiji glas:

– Istrijebit će staru djedovsku vjeru. Morat ćemo svi da se krstimo. U toranj će popeti nekaka zvona i ona će rastjerati sve one, koji se ne pokrste, a što ne će obaviti zvona, svršit će krvnički nož. To je sve živa istina. Tako mi Svetovida, Vide i Morane i tako mi 74 vrela, što žubore oko Duvna.

– Smrt kršćanima! Smrt Tomislavu! Smrt Grguru! – zagrajaše mnogi glasovi u sobi.

Ovo je glas žreca Stravora – rastumači jedan Duvnjanin.

Onaj je glas nastavio:

– Nije dosta ovdje vikati. Treba odmah početi s poslom. Najprije im otrujte zdence, onda im zapalite crkvu, a poslije koljite staro i mlado!

– Stani, Stravore! Tomislav i Grgur će biti moji – zasiječe raspaljeno neki drugi glas.

– To je Grubiša! – jedan će Duvanjac.

– Za mnom unutra svi! – šapne Svemil.

– Držte se, čuvajte se!

Svemil provali prvi u kuću, za njim Njegovan, a onda ostali.

Boj je bio kratak, ali strahovit. Pogana je bilo mnogo više, i svi su bili oboružani, ali su oko Svemila bili sami divovi, koji su brzo svršili svoj krvavi posao. Od kršćana je jedan poginuo, a od pogana je samo jedan ostao i to je bio Grubiša. On je navaljivao kao bijesan, ali su kršćani njega čuvali, jer ih je zamolio Blagohran. Kraj sve opreznosti bio je ipak Grubiša ranjen, i to prilično, tako da su ga odnijeli u Duvno, gdje ih je kod popa Bariše čekao Blagohran.

* * *

U blizini grada Knina dizao se lijep, zidan dvorac bogatoga plemića Mislete.

Nekoliko dana iza duvanjske pogibije pojavi se pred njegovim dvorcem neki pustinjak. Zamoli slugu, da ga pusti pred gospodara.

– Reci nam svoje ime!

– Šta će vam ime? Recite gospodaru, da sam njegov prijatelj, a evo potražite, ima li u mene oružja.

Misleta dopusti da dovedu toga prijatelja preda nj.

Kako se začudio, kad je prepoznao Grubišu!

– Ti? Grubiša? U ovom odijelu?

– Jest, ja sam Grubiša. Plemeniti čovjek Blagohran sačuvao mi je zemaljski život, ali se pobrinuo i za moj vječni život. Suze, molitve i govori toga čovjeka otvoriše mi oči i ja sam danas kršćanin.

Zavući ću se u Vran-planinu, da tamo služim Onome, koga nijesam prije poznavao. Živjet ću u Vran-planini zato, da činim pokoru blizu onoga mjesta, gdje sam navijestio smrt Tomislavu i Grguru.

– Kukavico! Dosta je! Nosi se! I ja sam nekaki kršćanin, ali popustiti ne ću nikada. Znat će Tomislav, tko je Misleta! Znat će on, kad mi je uskratio svoju kćer Đurđicu. Znat će on, kako se meće kruna na glavu! A ti, izdajico, čuj! Misleta će zapaliti sam svoj dvorac, radije nego da mu ga zlotvori zapale. Misleta će se kriti, Misleta će vrebati, ali će Misleta i uvrebati!

Odlazi, kukavico! Gdje je Tvoje kostrušenje? Od hvaljenih jagoda prazna kotarica.

– Bog s Tobom, brate Misleto! Čovjek može kako hoće, ali ne će, dokle hoće.

* * *

Duvanjsko je Polje poplavio silan svtjet. Sav je narod došao ovamo pod oružjem, a bio je razdijeljen po plemenima i rodovima. Na čelu mu knezovi, župani, satnici i druge poglavice.

Mnogi su stigli ovamo pred par dana.

Uoči krunidbe bilo je svijeta ko mravi. Na sve strane žamor, vreva, cika, vika, kao oko babilonskog tornja.

Popodne su se u crkvi krstili mnogi odrasli, koji su sve dosada bili vjerni poganskoj »djedovskoj« vjeri. Kod toga krštenja bilo je mnogo svećenika i nekoliko biskupa i more naroda. Krštenje je obavio starac Grgur.

Svačije su oči bile suzne. Svi su šaptali: Hvala Bogu! Hvala Bogu!

U predvečerje krunidbe potresao se, prolomio se zrak. Tisuću glasova sitnih i krupnih prosulo se nad širokom duvanjskom ravnicom. Ti su glasovi veselo plovili, utrkivali se čistim, mirisnim zrakom poput jata bezbrižnih ptica, što se čas spušta, čas se diže.

Ti su glasovi svečano titrali i brujili provaljujući u svačije uho, drmajući svačije srce.

Zvona! Prva zvona u ovim krajevima!

Svijet je slušao kao očaran te glasove.

Zvona su čitavu noć slavila Tomislavovu krunidbu i pozdravljala narod, koji je dolazio sa svih strana i poput žustrih potočića slijevao se u ovo živo, bučno, golemo more.

Po planinama plamsaju krijesovi. Pod svakim čadorom gori oganj.

Živo more vri, klokoće, bruji, šumi, grmi. Pište svirale i dvojnice, ječe gajde, cvile i plaču gusle, ciniču tambure.

Na sve strane pjesma, svirka. Najviše čuješ tugaljivih pjesama. Katkad zabludi, zaluta i po koja veselija, vedrija.

Svaki čas čuješ klicanje:

– Živio kralj! Živio Tomislav!

U ranu zoru je projezdio poljem starac Grgur sa tri crnorisca. Išli su, da sve vide, da sve urede, da sve svrstaju.

Hrvati su na okupu svi osim Podravaca, ali će i ovi sad na stići.

Tu je sva sila Srba sa županima na čelu. Tu su poslanici iz latinskih gradova u Dalmaciji.

Tu je sjajno izaslanstvo iz Venecije.

Tu su mnogi svećenici iz Rima i Carigrada.

Tu je izaslanstvo iz Kordove.

Još samo trebaju stići poslanici papini i bizantski. Kad je glasnik javio, da se i oni primiču, pođoše im ususret knezovi, župani i svećenstvo te ih dovedoše do crkve.

Posljednji su stigli Podravci. Bilo ih je 5.000 konjanika. Došli su upravice sa Drave, gdje su stražu stražili. Sve je u najvećem redu, svi čili, vedri, zadovoljni.

Narod je bio zanesen. Sve je gledalo s ponosom i poštovanjem te okretne konjanike, što su zaustavili madžarsku bujicu i spasli Hrvatsku, Italiju, Njemačku od strašnih skakavaca.

Ržu brzi konji i udaraju kopitima, ali ih nadvikuje silni narod:

– Živjela naša braća! Živjeli spasitelji Hrvatske!

Razdragan narod baca kape uvis. Pet tisuća konjanika stade ko jedan.

– Živjela braća! Živjela Hrvatska! Živio kralj Tomislav! – odgovaraju Podravci.

Čudom se čude ljudi iz Bizanta i Venecije, gledajući kršne konjanike, a dušom im roje misli:

– Ne dao Bog, da ovi okrenu po nama!

Stišava se Duvanjsko Polje. Treba se svrstavati, pa tko u crkvu, tko oko crkve.

Narod se razdijelio na dvije strane. Sredinom će proći sjajna povorka.

Naprijed ide jedan dio kraljevih dvorjanika. Svi su u sjajnim oklopima. Na glavi im pozlaćeni šljemovi, u jednoj im ruci štit, a u drugoj koplje. Svi su na čilim, ognjevitim konjima. Konji su pokriveni plaštevima različitih boja, a grive im se sjaje od suhoga zlata. Iza njih eto latinskih i hrvatskih svećenika u sjajnim odijelima. U ruci im zapaljene svijeće, križevi, tamjan, svete moći i zlatne posude.

Idu i pjevaju pobožne pjesme: latinske i hrvatske.

Iza njih jezde velikaši u svečanim odijelima, s kojih se ljeska zlato i drago kamenje. Kraj konja koracaju diečaci, sinovi uglednih porodica, noseći štitove i koplja svojih gospodara. Svi su gotovo velikaši krupne, mrke junačine s golemim brcima i s dugačkom kosom.

Tu su knezovi pokrajina, banovi Bosne, Like, Krbave i Gacke. Tu je oko stotinu župana, tu su satnici i pristavi pojedinih plemena.

Između pojedinih banova i župana prolaze veliki odjeli vojske. Ima tu lagane pješadije, okretnih konjanika i nespretnih u hodu mornara.

Narod pozdravlja svoju vojsku veselim klicanjem.

Dolaze načelnici latinskih gradova i upravnici (kastelani) županskih gradova.

A sad dolaze dvorski dostojanstvenici u najsjajnijim odijelima.

Na čelu im dvorski župan, uz njega djed (maior domus), dvorski kancelar, biskup Grgur, dvorski rizničar, župan mačonoša s kraljevim mačem krstašem, župan kopljonoša s kraljevim kopljem, župan štitonoša s kraljevim štitom, župan vinotoč ili peharnik sa zlatnim peharom, župan konjušnik sa zlatnim štapom, župan ubrusar sa zlatnim vilicama, župan posteljnik s kićenom uzglavnicom, župan ključar ili vratar sa zlatnim ključem, župan bravar, župan volar, župan psar, župan sokolar, župan tepčija.

Ovih pet posljednjih nose darove, kojima će kralj darovati papine poslanike i uglednije velikaše.

Napokon eto i Tomislava. Na glavi mu kaciga. Preko sjajnog oklopa visi mu zlatom izvezen prekrasan plašt od crvene kadife.

Narod pada ničice i grmi:

– Živio kralj! Živio kralj!

Iza kralja se poredao jedan dio njegovih dvorjanika. Povorku su završivali podravski konjanici, koji su maloprije ovamo stigli.

Pred crkvom čeka kralja visoko svećenstvo s papinim poslanicima na čelu: s kardinalom vikarom Honorijem i sa dva biskupa.

Bila je tu i kraljica sa svojom pratnjom, bili su tu izaslanici stranih država, pa velikaši srpski i strani.

Kad su kralja uveli u crkvu, zapita Grgur jasnim glasom narod triput, hoće li, da se novi kralj zakonito okruni.

Narod klicajuć odgovori, da hoće, a na to kardinal Honorije odvede kralja na povišeno mjesto kraj žrtvenika, gdje je bilo podignuto prijestolje.

Tu sada bude izmoljen saziv Svetoga Duha, a poslije toga je kralj, metnuvši ruku na Evanđelje, prisegao narodu i Crkvi, da će braniti prava države i da će štititi potlačene i uboge. Izatoga primi kralj Svetu Pričest.

Poslije Nje opasa krunitelj Tomislava posvećenim mačem.

Nakon toga klekne kralj, a krunitelj ga pomaza uljem radosti, postavi mu na glavu krunu i dade mu u ruke kraljevsko žezlo kao šibiku pravice, kreposti i spasenja.

Napokon ga posadi na prijestolje i izreče molitvicu:

– Da Bog ogradi kralja Tomislava svojom silom i silom Svetoga Duha, da mu ojača mišice, da mu usadi u srce Božji strah i milosrđe prema grješnicima, da ga očuva neporočnim u vjeri i učini ga braniocem crkvenih zakona, kako bi sudio pravedno svima ljudima i branio uboge od sile i progona i tako postao dostojnim Nebeskoga Carstva.

Poslije molitve dade krunitelj rizničaru cipele i plašt, a ovaj ogrnu kralja plaštem i obuje mu cipele.

Sad se dignu kralj Tomislav i triput se poklonivši prema žrtveniku zaori iz svega glasa:

– Slava va višnjih Bogu i na zemlji mir va čelovjeceh blagovolenije.

Kralj sjede na prijestolje i sad su dolazili pred prijestolje ljudi svih staleža, da kralju poljube ruku i skute njegovih posvećenih haljina.

Na ambon (povišeno mjesto pred žrtvenikom) stupi starac biskup Grgur, da otpjeva Božju Slavu. Pjevao je ovako:

– Slava Bogu na visini, a mir ljudima na nizini! Slava i hvala Bogu, koji se smilovao narodu te mu dao krunjena kralja. Slava i hvala Svetome Ocu papi rimskomu. Slava i hvala svijetlom i dobrom hrvatskom kralju Tomislavu. Slava i zdravlje.

Blago narodu, koji je doživio ovaj veliki dan, u kojem vidi krunjena svoga kralja.

Blaženi dan, koji je donio nov život hrvatskom narodu.

Blaženi dan, koji je Tebi, kralju, darovao vijenac vrh Tvoga tjemena.

Slava i hvala Bogu, koji Te je pokazao narodu kao kralja velika i možna.

Čuvao Te Bog mnogo ljeta na slavu i sreću naroda!

Usliši, Gospode, molitvu Svoga puka, usliši Gospode!

Na mnogaja ljeta, na mnogaja ljeta slava i hvala i zdravlje svijetlome hrvatskom kralju Tomislavu i svijetloj kraljici i njegovoj djeci i njegovoj svojti.

Na mnogaja ljeta slava i hvala i zdravlje!

Kad je starac biskup svršio, siđe s ambona.

Čudno su ga gledali neki svećenici i biskupi. Grgur je po običaju onoga vremena bio obučen u viteško odijelo. Imao je na sebi oklop. Na glavi mu bila kaciga s križem na vrhu, a u lijevoj ruci čelična rukavica. Mača nije imao, a na desnoj ruci mu se blistao zlatan biskupski prsten. Prsa mu je resio velik, zlatan lanac s križem.

Čudno je to bilo nekima, ali su razumjeli, da je to kraljeva volja. Ta Grgur je bio njegov kancelar i hrvatski biskup, hrvatski prvostolnik, pa se pristojalo, da on, koji je sve to priredio.

Kad je biskup sišao s ambona, zaori sva crkva i sav onaj silni narod oko crkve i po čitavom Duvanjskom Polju:

– Na mnogaja ljeta!

Pjevala su djeca, muževi, žene, starci, vojnici, velikaši, svećenici.

Svi su osjećali, da je to najsvetiji čas u hrvatskoj povijesti. Pjevala su srca, orila su usta. Ali nije to bila pjesma. Bila je to grmljavina, vihor, potres.

Čudi se tome Malovan i Želivodić, odjekuje Ljubuša, Vran i Svinjača, vedri se Vranbaba, dršće od miline Tušnica, Jelovača i Buljan-strana, razblažuju se Dvojine i Crni Vrh, tresu se Studena Vrela i Trobukva.

O tome zbori i žubori mala Miljacka i Ostrožac, a ozbiljna, vijugava Šuica kao da tiše šumi, kao da prisluškuje. Te glasove nosi ona u Ponor i dalje.

A dobre ptičice i lakokrili lahorak raznose po cijeloj Hrvatskoj zemlji veselu vijest.

Hrvatska ima kralja! Živjela Hrvatska! Živio kralj!

– –

U crkvi nastade čestitanje. Prvi je čestitao kralju njegov krunitelj kardinal Honorije, a za njim poslanici stranih država, biskupi, velikaši i tako redom.

Narod je neprestano klicao: Na mnogaja ljeta!

Kralj je nadario svoga krunitelja i mnoge duhovne i svjetovne prvake lijepim darovima i poslije toga je povorka izašla iz crkve istim redom, kojim je i došla.

Kralju dovedu prekrasna konja bijelca, na kojem on odleti na jedan humak te zamahne mačem na sve četiri strane svijeta, želeći tijem pokazati, kako će braniti svoju kraljevinu od neprijatelja, bili oni makar s koje strane.

Kad se i to svršilo, dolazili su pred kralja knezovi, banovi i župani pojedinih oblasti i plemena, noseći mu različite darove. Bilo je tu krasnog oružja, blistavog odijela, divnih konja. Bilo je svega, što može smoći zemlja Hrvatska.

Kralj je već bio umoran, a narod se stao razilaziti po polju, jer je bila gotova sjajna gozba, što ju je kralj priredio narodu i vojsci.

Grgur, koji je bio uz kralja, nešto mu šapne, a kralj se nasmiješi i reče glasno:

– Slobodno! Kako ne?

Grgur namigne trojici dvorskih kapelana i začas stvori se pred kraljem čudna povorka: sami drevni starci!

Divne li slike! Po svima palo inje, svi su prevalili stotu godinu, a neki i odskočili daleko, daleko od nje. Mnogi se usrpili, uklupčili, pa jedva gegucaju po zemlji, a mnogi se drže ravno ko svijeća. Bilo ih je iz svih krajeva. Poznalo se to po nošnji. Našlo ih se tu pred kraljem nekoliko stotina.

Mnogi su došli iz velike daljine i pretrpjeli kod toga mnogo napora, mnogo neprilika. Ipak su rado došli ovamo, da vide prvoga svoga kralja.

Starci pali ničice pred kraljem. Začas se čuo plač i isprekidani mrmor:

– Blago Tvojoj majci!

– Blago nama sirotinji!

– Blago našoj zemlji!

Tomislav i sâm orošenih očiju, dade im znak da se dignu i upusti se s njima u razgovor.

Starci su kralja svesrdice pozdravili, zaželjeli mu dugo i srećno vladanje i dali mu mnogo lijepih darova.

Nije to dugo trajalo, jer nije bilo vremena – čekala su gospoda kod svečane gozbe. Ipak je kralj svakoga starca pomilovao, sa svakim se rukovao.

Najviše je bio iznenađen, kad je došao do triju golemih staraca, što su bili u licu posve jednaki.

– Djed, sin i unuk! – šapne netko iz pratnje.

Saznalo se, da je unuku 105 godina, njegovu ocu 136 godina, a djedu 169 godina. Djedu su nedavno niknuli treći zubi.

– Hvala vam najljepša, mili moji starci! Zovu me k stolu. Čekaju me domaća i strana gospoda. Vi ćete ovdje

ostati poduže, da se odmorite od puta, pa ćemo se još vidjeti i porazgovoriti. Zbogom!

* * *

Gozba je trajala četiri dana. Sve je plivalo u veselju, sve je bilo razdragano, srećno.

– Veselo, braćo! Živjela Hrvatska, živio kralj! – orilo se na sve strane.

Tomislav je pozvao velikaše, više svećenstvo, strane odličnike pod svoj velik, prostran, iskićen šator.

Drugi su se zabavljali na sve strane povoljice. Hrane je bilo mnogo: i pripravljene i donesene. Kralj je dao zaklati svu silu goveda, a ovcama se nije znalo za broj!

Gdje su opet drugi imućnici?! Koliko su oni pripravili? Tu se jede, tu se pije, tu se nazdravlja. Svijet se grli i ljubi. Upoznavaju se i bratime ljudi iz posve nepoznatih krajeva.

Blagohran obilazi poljem i govori ognjevito narodu.

A zvona i opet zvone. Slave neprestano kraljevu krunidbu.

Drugi dan su počele kojekake igre. Bile su tu: konjske trke, pješačke trke, trke u vrećama, skakanje u visinu, odskakivanje u daljinu, skakanje na mijeh, kamena s ramena, dizanje tereta.

U svim trkama i u skakanju najviše su se proslavili Podravci, a u dizanju tereta te u odbacivanju kamena s ramena Ličani i ljudi od Glamoča i Bugojna.

Četiri dana je trajala gozba. Četiri dana se orila pjesma i zdravica. Četiri dana su ječale gajde, cvrljužile dvojnice i svirale, plakale gusle, kucale tambure.

Poslije toga je sav narod ostao na okupu još osam dana. Vijećalo se o duhovnim i svjetovnim prilikama. Govorilo se najprije o obnovi nekih starih biskupija.

Izatoga se hrvatski knezovi i župani »svetom Petru Apostolu tvrdom vjerom zavjeriše, da ne će nikada u tuđe zemlje oružani provaljivati, nego će radije živjeti u miru sa svima, koji ushtiju«. Papini im poslanici obećaše, da će, »ako drugi narodi navale na Hrvatsku zemlju i s Hrvatima se zarate, u ratu biti uz Hrvate Bog i pomagati im, a pobjedu će im pribaviti učenik Hristov Petar«.

O svemu tomu su načinjena pisma, na koja su prisegli i Hrvati i papini poslanici.

Poslije toga su udareni međaši hrvatskim i srpskim oblastima, te međe latinskim gradovima.

Zemlja uz more od Raše u Istri do Bojane zvat će se Hrvatska, a dijeli se na sjevernu ili Bijelu Hrvatsku i na južnu ili Crvenu Hrvatsku (Neretva, Humska zemlja, Travunja i Duklja).

Zemlja, što je Hrvatima za leđima, srpska je oblast Raša. Latinima je pripalo samo osam gradova uz more.

Svaka oblast je imala više plemena. Svako pleme je imalo svoju župu i svoga župana. U sredini župe bio je utvrđen grad, gdje bi stanovao župan, a kad bi navalio neprijatelj, ovamo su se zaklanjala djeca, starci i žene.

Do župana su se redali satnici, koji će »suditi puku« pojedine župe.

Nad svima županima i satnicima jedne oblasti neka bude veliki župan ili knez, komu će svaki sudac dati »treti dil dohotka«, da ga tako pripozna za »gospodina svoga«.

Na toj velikoj skupštini postavljeno je mnogo dobrih zakona.

Nakon dvanaest dana oprostiše se papini i bizantski poslanici s Tomislavom i s ostalom gospodom i »otpremiše se s velikim poštenjem i darovi«.

* * *

Visoko u zraku kružili su ponositi orlovi: Čekali su, kad će se već jedared razići ti dvonožni sladokusci, pa da se onda oni bace na ostatke preobilne, dugotrajne gozbe.

Po čitavom polju vreva, graja.

Čadorje se posprema, oganj se utrnjuje, svakovrstan teret se trpa što u kola, što na konje.

Svijet se oprašta, ljubi. Malo pomalo razlio se poljem u mnogo trakova kao nabujala rijeka.

Zvona zvone i pozdravljaju dobar hrvatski puk, koji se razilazi pod vodstvom svojih poglavica mirno i zadovoljno svojim kućama.

S jednoga brijega gleda zamišljeno taj rasutak starac Grgur sa tri dvorska kapelana.

– Dobro si, oče, sve uredio, pa što si tako nujan? Hrvati su zadovoljni, stranci upravo zaneseni, kralj Ti je do neba zahvalan, pa čemu Ti se oblak navuko na Tvoje staračko čelo?

– Djeco moja, gledam ovaj naš krasni narod, našu divnu vojsku. Bilo nas je na Duvanjskom Polju preko dvjesta tisuća.

6*

Kolika je tu sila, kolika je tu snaga! Cujete li kako tutnji zemlja? Hoće li se ikada još sakupiti toliko Hrvata na jednom mjestu? Ako se i sakupe, hoće li biti složni kao danas? Hoće li biti zagrijani za svoje svetinje kao danas? Divan je to dub, golem je to hrast! Ne daj Bože, da nam bude ikada iscrvotočen!

* * *

Krtovi nijesu mirovali. Oni su neprestano kovali i rovali, ali su i zaglavili u svojim krtorovinama.

Svaki čas se čulo za nemir u ovom kraju, za prijetnje u onom kraju.

Svi su spominjali samo jedno ime.

– Misleta, nesrećni Misleta!

Jest! Misleta je nastavio borbu proti Tomislavu, borbu na život i smrt.

Ali nije bio Misleta sâm. Pomagao mu je vjerno Kosica, stariji brat Sarubin.

Oni su vrebali zgodu, da ubiju Tomislava i Grgura. Nijesu uspjeli! Svuda su im se ispoprijećile nečije hrabre mišice, nečije brze noge, nečije bistre oči. Ako su oni snovali o zlu, bio je netko, tko je drhtao nad životom Tomislavovim i Grgurevim.

Mržnja Misletina i Kosičina namjerila se na ljubav Svemilovu. I ljubav je bila jača.

Svemilu je bio slijepo pokoran vjerni Njegovan.

Kad nijesu mogli ništa postići nožem ni strelicom, pokušaše otrovom. Ni to im nije uspjelo. Uvijek im je nečija nevidljiva ruka pobrkala njihove paklene osnove.

Izatoga se dadoše na spletke i klevete. Htjedoše zavaditi Tomislava i Grgura, pa stadoše širiti vijesti, kako Grgur radi Tomislavu o glavi, kako Grgur kani otrovati Tomislava, kako Grgur psuje kraljicu i kraljeva brata.

Ni tu nijesu uspjeli. Tomislav je znao, da je Grgur čist ko sunce.

Poslije stadoše šurovati s latinskim svećenicima. Kralju nijesu mogli ništa u Rimu, ali su zato o Grguru javljali svaki čas svakojake bljuvotine u Rim.

Proti kralju su nastavili rovariti među narodom na svakojake načine.

Kralj je podmićen od Srba, kralj je protivnik Oca Pape, kralj napastuje kćeri svojih velikaša, kralj je najveći nasilnik i tko bi to sve nabrojio.

Jednogu dana nestane Njegovana. Traže ga, pitaju za nj – nema ga. Nema ga i nema ga – gotova stvar!

Iza par mjeseci pade u dvorsku kancelariju visok, slabunjav čovjek. Sama kost i koža. Na njemu vise krpe.

Svemil ga odmah prepozna.

– Njegovane, jesi li ti to?

– Jesam, pope Svemile!

– Pa što si tako oslabio? Jesi li bolestan?

– Hvala Bogu, zdrav sam, samo sam oslabio od puta i od glada.

– Pa gdje si bio? Što si radio tako dugo?

– Bio sam nigdje i svuda, učinio sam ništa, a možda i mnogo. Kad kokoš snese jaje, mora znati čitavo selo, a ja nijesam kokoš. Dajte mi da jedem!

Izatoga se nikad ništa nije čulo o Misleti i Kosici...

* * *

Jedne noći nije mogao spavati kralj Tomislav. Bio je nujan, uznemiren.

Biskup je Grgur još bio u kancelariji i kazivao je u pero Svemilu pismo, što će ga poslati bizantskom caru. Već je prošlo pola noći, pa kralj dade dozvati Grgura u svoje odaje.

Biskup dođe i sjede na stolicu uz postelju, na kojoj je kralj sjedio.

– Oprosti, Grgure! Umoran si, znam, od briga i napora, ali Te molim, da ostaneš kod mene neko vrijeme. Imadem s Tobom mnogo toga govoriti.

– Izvoli, kralju! Ja sam uvijek pripravan.

– Čuj, Grgure! Počet ću s onim, što mi je najbliže, najpreče. Počet ću s upravom države.

Ja priznajem i moram priznati, da si Ti velik um, i da se bez Tebe ne bih mogao ni maknuti u mnogim stvarima. Ti si doista duša, mozak hrvatske države. Mnogo toga, što se pripisuje meni u zaslugu, niklo je u Tvojoj glavi. Mogu reći seljani, da su njihove ovce, ali je kneževo zvonce na njima. Istina se ne može i ne smije sakriti.

Ipak kod nekih stvari ne koristi ni najveće znanje, nego spretnost, vještina, sreća – što li.

Evo, ja sam odlučio poštivati prava svojih banova i župana. Pustio sam im u mnogim stvarima gotovo i previše slobode. Sad nekako vidim, da to ne vodi k dobru, nego k rasulu države. Ti mi opet savjetuješ uvijek, da obuzdavam moć i obijest svojih velikaša, koji su previsoko digli svoje glave. Pa i zbilja, kud će doći država, ako bude stotinu župana vuklo svaki na svoju stranu. Ali pritegneš li ih malo jače, graknut će svi kao jedan i buknut će veliko nezadovoljstvo.

Ja sam uzeo k sebi na dvor ugledne ljude iz različitih krajeva, da dobijem savjetnike, koji poznavaju sve krajeve, i da ugodim narodu, ali sam se zamjerio nekim velikašima, koji misle, da ja moram imati samo iz Bijele Hrvatske ljude oko sebe. Ali neka! Ja sam izabran kraljem po želji čitavoga naroda i ja ću doista kraljevati, a skršit ću preveliku moć svojih velikaša.

– Tako je, kralju! Živio! Prevelika moć tolikih župana nosila bi u sebi klicu hrvatske propasti.

Evo, Tomislave! Tvoja je država u nekim stvarima prva u Evropi. Prva je po oružanoj jakosti. Koja će se danas s njome mjeriti? Nije šala imati 100.000 dobrih pješaka i 60.000 još boljih konjanika. A tu je još ponosita mornarica od 180 brodova!

Ta je oružana sila još jača zato, što nemaš među Hrvatima neslobodnih ljudi, kao što ih nema ni jedno slovjensko pleme. Ti slobodni ljudi drugojačije ratuju nego robovi, kmetovi. Velika je i slavna Tvoja vojska.

Drugo. Za Tvoje se prijateljstvo otima Bizant i lukava Venecija. Pred Tvojim smrknutim junacima dršću Bugari i Madžari. Bizantsko carstvo je doduše veće svojim prostorom, bogatstvom, prosvjetom, svjetskom trgovinom, a bizantski zlatan novac je svjetski novac. Pa ipak Bizant se boji Tvoje sile, Bizant oko Tebe tetoši, šalje Ti svaki čas darove. A nije li carski protospatharios stalno na Tvojem dvoru kao carski poslanik? Pa kad si tako jak, pritegni kod kuće malo uzdu i da vidiš onda velikaše!

– Dobro, moj Grgure! Ali ja nikako ne razumijem, zašto Ti želiš u crkvi ono, što meni ne dopuštaš u državi.

Evo, Ti se hrabro boriš za naš hrvatski crkveni jezik. Boriš se, po mom sudu, i previše oštro. Ti znaš dobro, da nijedan katolički narod nema ovake povlastice u crkvi.

Pa kud bi došlo jedinstvo katoličke vjere, kad bi svi biskupi pošli Tvojim stopama? Po mom sudu latinski jezik kao liturgijski jezik je ona divna kopča, koja spaja sve narode u jednu zajednicu, u jednu zadrugu. Meni ništa ne smeta taj jezik kod Božje Službe, kad je sve ostalo u crkvi narodno. Propovijed, molitve, pjesme – sve je to kod nas hrvatsko, kod Franceza francesko, kod Poljaka poljsko. A ni ovo nije mala stvar: svaki tuđin – bio prosjak, bio kralj – osjeća se pod našom, latinskom Službom, kao da je u svojoj crkvi.

Ti meni zamjeraš, što Te u toj stvari ne slijedim posve.

Priznajem: to je jedino, gdje radim po svojoj pameti. Znaj, Grgure, da ću ja u toj stvari uvijek raditi polako, pa se javno ne ću odlučiti ni ovamo, ni onamo. Mislim, da ću ovako više koristiti hrvatskoj državi, a možda i samoj vjeri. Trpjet ću latinski jezik, a ni našem jeziku ne ću u crkvi zakrenuti vratom. Ja sam ovako predobio za svoju državu, za Tvoju državu, za hrvatsku državu, i latinski puk i latinske gradove i latinsko svećenstvo u Dalmaciji.

Molim, da me dobro shvatiš. Hrvatska se država tek počima graditi, a meni je drago, što kod gradnje ima mnogo vještih zidara i što me nitko ne smeta. Rašljast kolac ne će u zemlju. I sad sam s ovom stvari gotov.

Treće. Papa Ivan X. pisao je meni i humskom knezu Mihajlu, da svoju nejaku djecu od kolijevke priučavamo knjizi i da ih Bogu prikazujemo.

Tu prepuštam sve Tebi. Ja se u knjige slabo razumijem, a i ovo malo što znam, naučio sam tek na Tvoj nagovor. Tako je po cijelom svijetu. Eno franceski kralj Pipin nije znao ni maknuti perom, nije poznao ni jedne crte, a Karlo Veliki naučio se tek pod starost za nevolju potpisivati.

– Kralju! Treba što bolje izobraziti svećenstvo, koje će onda s većim uspjehom poučavati puk. Koliki su kod nas siromašni dječaci u ovo par godina izučili knjigu dobrotom velikaša i postali svećenicima.

Eno kod moje crkve u Ninu primiceriusa. Drugdje ga zovu »scholasticus«. On je dužan poučavati đakone, subđakone i minorite u liturgici i pjevanju, te rukovoditi i nadzirati cijelu obuku u školi prvostolne crkve.

Prvi je sabor u Splitu zaključio: Neka svaki, koji se želi dovinuti do savršenoga kršćanstva, dade u nauk svoje

baštinike i sluge. Taj zaključak je na najveću čast hrvatskoj državi.

Sveti Otac želi, da djeca budu »puere oblati«. To znači, da se povjere za odgoju crkvenim školama i to »a cunabulis«, još posve malena: u četvrtoj, petoj godini.

Gledat ćemo, da i u prosvjeti pokročimo naprijed. Bit će to moja osobita briga, a mnogome se nadam od benediktovskih manastira.

— Grgure! Još mi je jedna stvar na srcu.

Narod daje meni, Tebi i državi sve. Treba se narodu odužiti. Treba narod podići, treba ga ojačati, pa će iz njega izaći još bistriji umovi.

Vidio si i sâm, kako su nam rđavi putovi. Vidio si, na što su došle rimske ceste. Znaš, kako su nam potrebni dobri mostovi. Čuo si, što radi u Podravini Drava. Pomozimo tu narodu, ajdemo mu na ruku. Ti ćeš, Grgure, pozvati nekoliko vještih Latina (kad nemamo još svojih ljudi), pa neka popravljaju ceste, podižu mostove, učvršćuju obale. Upotrebi povoljice i od moga imutka — ta Ti znaš da ga, hvala Bogu, imam dosta i da ne trebam grošićariti. Bude li nam zadovoljna i zdrava hrvatska košnica, izlazit će iz nje zdrave i zadovoljne pčele. A što misliš, Grgure, kako bi bilo, da narod malo pomiješamo?

— I sâm sam, kralju, na to mislio, kad sam ono bio u Podravini. Neki su nam krajevi napredni, a neki su — da Te Bog sačuva! Bilo bi dobro, da mi šaljemo svoje sinove u Podravinu, da se tamo nauče obrađivati zemlju, timariti krupnu i sitnu stoku. Neke Podravce bismo mogli naseliti u ovim krajevima, pa bi oni ovdje ipak nešto pokrenuli na bolje.

— Slažem se s Tobom, Grgure! Ne bi li se nitko ovamo dao drage volje, slat ćemo ovamo podravske kažnjenike, neka ovdje poštenim radom odsluže svoju kaznu.

A što misliš, dobri moj Grgure, o Tvojim omraženim Latinima? I oni će, ako Bog da, lijepo poslužiti meni i hrvatskoj državi. Slat ćemo među njih svoje mladiće, koji imadu volje za graditeljstvo, trgovinu i obrt. Treba da narod izvedemo iz mraka, i tko nam tu može pomoći, dobro nam došao!

Još su se dugo njih dvojica dogovarali, kako će koristiti svome narodu.

Pijevci su stali naviještati praskozorje. Tomislav se trgne, stisne srdačno Grguru ruku i reče mu:

— Dobri moj biskupe, čuješ li? Javljaju se pijevci, pa neka dođu i drijemci! Ajde, starino, da malo otpočinemo! Zbogom!

* * *

Odavna se Tomislav spremao u Podravinu.

On se tamo dosta naratovao s Madžarima, pa ga je onamo vukla živa želja. On mora pohoditi onaj dobri i vjerni narod, da čuje njegove jade. On mora pohoditi grobove svojih junačkih sinova.

Mnogo je i premnogo pretrpio taj kraj od Madžara. Pretrpjela je i čitava Slovinska zemlja (današnja Hrvatska među Savom i Dravom), ali ipak su u Podravini najviše pjevale ptice kukavice.

Madžari su bili dugo i dugo strah i trepet svuda naokolo.

Oni su na svojim brscima provaljivali u Njemačku, Italiju, Bugarsku i u Bizant. Oni su oborili Veliku Moravsku, zauzeli Koceljevu kneževinu s Blatnim Gradom. (Odavle je navrvio silan svijet u Podravinu i onamo dalje).

Madžari se razletješe i po čitavoj Slovinskoj zemlji, žareći i paleći svuda. Kad je u tim bojevima nestalo hrabroga sisačkoga bana Braslava, bio je Madžarima otvoren put i u Bijelu Hrvatsku.

Onamo im je bilo zgodno navaljivati starom rimskom cestom, koja je vodila do Drave. Ta je cesta udarala od Drave, pa kraj današnjega Zagreba, Topuskoga, Bihaća na Uni prema Kninu.

Međutijem blistavi, snježni vrhunci vrletne Bijele Hrvatske, pomutili su vid Arpadovim jastrebovima i survali ih u bezdanske jame.

Tu su neprohodne planine, tu su mrki i vučljivi klanci jadikovci, pa ako bi koja madžarska četa i zavirila u Bijelu Hrvatsku, smlavili bi je Tomislavovi junaci. Tjerajući tako divlje madžarske čete i vitlajući ih pred sobom kako vitla vihor lišće, ušao je Tomislav u Slovinsku zemlju.

Narod ga je dočekao i pozdravio kao svoga spasitelja.

Ovaj je kraj bio prvi izložen madžarskom bijesu.

Ovdje se Tomislav najbolje izvježbao, kako treba ratovati sa Madžarima.

Ovdje je Tomislav našao najzgodnije ljude, koji će biti najčvršći nasip proti madžarskoj nahrupnici.

Ovdje je Tomislav stvorio jezgru hrvatskoga konjaništva, koje je postalo obrana i ponos hrvatske države.

I tako je Tomislav — dakako po želji naroda — jednoga lijepoga dana svu tu plodnu ravnicu pripojio svojoj državi, dopustivši, da i unapredak banuje ban u Sisku, u onom staroslavnom gradu, gdje su prije banovali Ljutovid, Ratimir, Mutimir i Braslav.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Tomislava je zvao narod, zvao ga župan Tihobrat, nagovarao ga Blagohran.

I jednoga dana otputi se Tomislav iz svojih ninskih kraljevskih dvorova sa velikom, gizdavom pratnjom među svoje vjerne Podravce.

Lijep je jesenski dan.

Prostranom, ogoljelom ravnicom rude mrazove sestrice kao samrtne svjećice na svečanom odru izmrcvarene, upokojene zemlje.

Jesen, brižna i vješta tkalja, utkala je jarke crveno-žute boje u zamišljene šume, što dršću i trepere na hladnom, jesenskom vjetru.

Bablje ljeto izvezlo je poput najvještije vezilje fine, drhtave čipke po smrknutim, opljačkanim voćkama i po tihim, šćućurenim kupinama.

Mrki gavranovi kruže olovnim, jesenskim zrakom i gledaju oštro, jezde li od Drave krvavi, neželjeni gosti, na tovnim, pomamnim konjićima.

Pred Tomislava izašlo je na polje »Taborište« sve, što je moglo micati po zemlji.

Svijet se poredao s obje strane ceste. I najmanje dijete bilo je ovdje. I najslabiji starac dogegucao je ovamo.

Pred kralja je otišlo u Koprivnicu 500 ljudi na konjima. Bili su to sami stari ratnici. Neki su u boju s Madžarima izgubili oko, neki ruku, ili su drugojačije bili iznakaženi. Bez mane nije bio nijedan.

Popodne oko 3 sata čula se iz Komarnice velika vika, žamor. Javljale se trube.

— Evo Tomislava!

Kao vihor letjela je prema »Taborištu« velika, ponosita pratnja. U pratnji su bili: kraljev brat Trpimir, biskup Grgur, sva tri dvorska kapelana, nekoliko dvorskih velikaša, (tepčija, djed, posteljnik, psar, dvornik, sokolar), dvorski veseljak, patuljak Blaško i mnogo vojske.

Svijet je pao na koljena, dizao ruke prema kralju i vikao, vikao neobičnim glasom:

— Živio naš Tomislav, naša sreća, naše sunce, naš spas! Blago majci, koja Te je rodila i ovakova junaka odnihala!

Kralj se smiješio i desnom rukom pozdravljao narod.

Bez ijedne riječi, bez ikakova dogovora, svi pođoše najprije na groblje. Svi su osjećali, da tako mora biti.

U sredini groblja bilo je šest razbusenjenih humčića, u kojima je počivalo šest Tomislavovih sinova, šest hrabrih kraljevića.

Kleče kralj, a za njim klekoše tisuće.

Naslonjen rukama na svoj mač, kralj je tužno gledao grobove, okićene najljepšim cvijećem, a srce mu je šaptalo tihu molitvicu za svojih šest junaka, šest rumenih jabuka.

Narod je gotovo zanijemio, te je najvećim poštovanjem gledao kraljevu tugu. Moljenje, tiho jecanje čulo se na sve strane . . .

U najvećoj tišini ode kralj sa čitavom pratnjom do kuće najviđenijega čovjeka, Crnoglava, koji ga je zamolio, da mu bude milim gostom.

* *
*

Sjutradan iza rane Božje Službe sjedi kralj pod lipama, što su se nanizale oko crkve sv. Martina.

Obučen je lagano: u crvenom kadifnom plaštu bez oklopa.

Oko njega se okupila čitava njegova pratnja.

Od prodavićko-komarničke župe bio je tu župan Tihobrat, satnik Bušeta i pristav Cjelidrag.

Pozvano je bilo i 12 »dobrih ljudi«: Beridrag, Kicivoj, Budic, Bogobojša, Domorad, Dražeta, Radojko, Mrkša, Tolimir, Ozreta, Dobrogoj i Bratonjeg.

Bili su to sve starci od 100 i više godina. Stari Bogobojša je dapače doživio 130 jeseni.

Bogobojši su pala 23 unuka i praunuka, a jedan je od onih strahota zanijemio. Blagohran mu je unuk.

Najprije pristupi pred kralja župan Tihobrat i prituži se kralju, što svijet nikako ne će da popravlja putove.

– Naši su djedovi ovdje zatekli iza Rimljana lijepu cestu i dosta dobre seoske putove.

Sada je zapuštena ta cesta, a seoski putovi ne vrijede ništa. Ljudi se izgovaraju veleći: zašto da mi popravljamo putove za Madžare, koji će lakše doći do sela?

– O, moji ljudi, zar nema vaš kralj jaku vojsku? Ne bojte se Madžara, a cestu i putove što prije popravite! – reći će kralj jasnim, prijaznim glasom.

A mali Blaško naškubi usnice, povuče desnom šakom po ćosastom, starmladom licu i propišti:

– Put kola vozi, zob blato gazi. Kad se kola slome, onda je putova dosta.

I opet stupi župan pred kralja.

– Kralju! Drava nam čini strahovitu štetu. Otima nam velike komade zemljišta i nosi na madžarsku stranu.

Starac Bogobojša se okrene kralju i reče mirnim, dostojanstvenim glasom:

– Kud je rekla, tud je tekla. Kud je niže, njoj je bliže. Hrvata tuče, Madžaru vuče.

– Dobro, ljudi – kralj će. – Tu ćemo svi prionuti. Dravska se obala svakako mora urediti, pa vam tu mora pomoći čitava naša država. Mnogo ste i mnogo pretrpjeli od Madžara, pa neka imate mira i od Drave.

– Živio nam, Tomislave! – zaori sav narod.

A brzopleti Blaško kao bez daha upadne:

– Krpež i trpež pô svijeta drže!

Bilo je tu sada prilično parnica zbog međa, zbog baštine. Neke su parnice bile odmah svršene, a kod nekih je trebalo slati po svjedoke.

Najteži je bio prijepor između Prodavića s jedne strane, te susjednih sela Virova i Bosore s druge strane. Bili su im izmiješani pašnjaci i šume, pa je bilo velikih neprilika zbog međe. Kralj je poslao dva svoja dvorska velikaša, tepčiju i sokolara, sa četiri »dobra čovjeka«, da pregledaju prijeporna zemljišta i odrede međe.

Vrednije stvari su na pismu potvrđene. Pismo je pisao stari pop Druško.

Mnogo se svijet tužio na mušku mladež.

– Kraj neprestanog ratovanja mladež nam se pronevaljalila. Ne će da radi, razbija se, štetu čini kuda stigne. Najgori je među njima neki Strmota. Nasilnik, lijenčina, pijanac. Od kuće krade svašta i nosi rđavim ženama.

Kralj pozove toga Strmotu preda se i blago ga ukori:

– Sinko, pa zašto da Ti budeš najgori? Vidiš, to ne valja! Nemoj sramotiti svoje kuće! Bit će ti sve oprošteno, samo se popravi!

Siloviti momak, lijep, visok, vitak mladić nije bio naučen na ovako blage riječi. To ga potrese, i on kroz suze progovori:

– Kralju, bit ću odsada drugi čovjek. Više se ne će nitko na mene potužiti.

Blaško ga pogleda pronicavo i progovori mu polagano jasno, da je sav narod mogao čuti:

– Ako bio ranustaša, potegoša, povukoša, domdovoža, domdonoša, bio majci živ, ako bio kasnustaša, nepotegoša, nepovukoša, domodnoša, domodvoža, ne bio ti živ!

– Živio, Stovraže! Ta ti valja! Viđi, koliki je: šaka jada, iznesak, ali glavica!

A Blaško, osokoljen takim poklicima, još prikrpa:

– Nit budi mećava, da pometeš, nit oganj, da popališ!

Bilo je mnogo tužbi na neke žene, koje su u dugom ratovanju udarile stranputice, stale se kititi i zanemarivati svoj posao.

Kralj ih je blago svjetovao, a poslije njega začinio je Blaško savjet svojom šalom:

– Lijepe kolo vode, ružne kuću teku.

– Dok djevojka, baš djevojka, kad nevjesta, baš ni smjesta.

– Teško dugu na rđavom drugu, a još teže, tko se s rđom veže.

– Sokolu je, da lovi, a prepelici, da se čuva.

* * *

Izatoga je bila gozba kod Crnoglava, najbogatijeg podravskog plemića. Ta je gozba trajala bez prestanka dva dana i dvije noći. Gostilo se 500 osoba.

Tu se pjevalo, nazdravljalo, igralo, a, naravski, najviše pilo.

Dok je trajala gozba, priredili su prvaci ovoga kraja ogled konja i svinja.

Na »Okopnici« je rzalo nekoliko stotina najljepših konja. Tu je roktalo i nekoliko tisuća najljepših svinja.

Uživao je kralj Tomislav, radovao se sijedi Grgur, divili se svi ostali.

– Bogata je ta naša Hrvatska! Ima u njoj svakog Božjeg milja i obilja!

Gozba se nastavila.

Prvi je progovorio kralj:

– Podravci, braćo moja! Oči su mi davno htjele, da vas vide, srce mi je davno željelo, da s vama pjeva i da s vama plače.

Pozdravljam vas svesrdice. Pozdravljam vas u ovom kraju i na ovom mjestu, gdje smo se toliko puta slavno ogledali s bijesnim Madžarima.

Pozdravljam vas ovdje, gdje počivaju kosti šestorice mojih sinova.

Za slobodu ste se hrabro borili, slobodu ste slavno izvojevali.

Danas nijeste više na udarcu divljem krvoloku kao prije. Prije vam je tuđin svaki čas palio kuće, oskvrnjivao vjerne ljube, obeščašćivao djevojke. Sada se uz vas stisnuo brat, koji vam ne će pomagati plačem i kukanjem, nego srcem i mišicom.

Kuća vam se proširila i država povećala. Mnogo je u njoj dobre i hrabre čeljadi, mnogo je u njoj prostora, u njoj je svakoga milja i obilja.

Ima u nas snježnih planina, ima u nas i toplika, gdje cvate i gorki limun i plemenita naranča.

Čvrsti su osnovi naše kuće. Mi smo ih zalijevali rumenom krvcom i krupnim znojem. Ti su osnovi: naša vjera, naša ljubav i naše poštenje.

Mi smo zidovi te kuće. Dokle je nas, dotle će trajati ta velika kuća.

Naša mudrost i opreznost su krovovi te kuće.

Braćo Podravci!

Za tu kuću dao sam ja šest svojih sinova i sad sam evo sâm . . .

Tu zape dobri kralj. Velikaši, svećenici, narod sve to stade klicati:

– Kralju, nijesi sâm! Mi smo svi Tvoja djeca! Vodi nas kuda hoćeš, radi s nama što hoćeš!

Dobri, bezazleni Podravci skupiše se oko svoga kralja. Svi plaču kao mala djeca i ljube kralju ruke i skute.

Iskusni starac Grgur ubrzo je skrenuo govor na drugu stranu.

Odsada je najviše govorio biskup Grgur, Blagohran, župan Tihobrat i pop Druško, a govorili su i mnogi drugi.

Podravci su nedahnimice i netrenimice slušali te govore. Oni su se tiskali oko starca Grgura, ljubili mu krajeve odijela, blagoslivali ga.

– Blago si ga nama, kad imamo ovoga Božjega čovjeka uz bok našem čestitom kralju!

Kad je Blaško (naravski, u dnu stola) došao do riječi, bilo je odmah vedrije, veselije. Bilo je smijeha, pošalica bez kraja i konca.

On se odmah ovdje snašao. Uvijek je bio među Podravcima, makar je ispočetka teško razumio njihov govor. I sebe je zvao Podravcem, pa je onima, što su nosili vino, govorio (pokazujući na sebe i Podravce):

– Našišu po punišu, tuđišu po polišu.

Htio je reći: Nama Podravcima uvijek punu čašu, a ovima tuđincima pola čaše.

Podravci su ga grlili, ljubili, dizali u zrak, bacali iz jednih ruku u druge ruke.

Za Blaška nije nitko znao, tko je, šta je, otkuda je. Svi su govorili:

– Svuda je bio, sve zna!

Bio je i na dvoru Mihajla Viševića, zahumskoga kneza. Pravo mu je ime bilo Blaško, ali su mu svi govorili Stovrag. Znao je na tisuće kojekakih pjesama, a Bog te pitao, koliko zagonetaka i poslovica. Njegov je govor uopće bio isprepleten samim poslovicama.

Kad bi mu tko u šali rekao, zašto je tako žut kraj dobra, bezbrižna života i obilne, kraljevske hrane, on bi mu smjesta odbrusio:

– Žuti žutuju, a crveni putuju (žuti ipak pomalo žive, a crveni umiru).

Ako bi ga tko nemilice bocnuo, odmah bi mu papreno odgovorio, a onda bi rekao sa smiješkom:

– Kakva šala, takva i odšalica.
Dar se uzdarju nada.

* * *

Prema kraju gozbe pristupe kralju prvaci ovoga kraja sa županom Tihobratom i popom Druškom na čelu i zamole ga, neka primi od njih malen darak. Poklanjaju mu veliko zemljište blizu Drave, gdje će se za njegov dvor svake godine toviti toliko svinja, koliko mu treba za smok.

Kralj im se lijepo zahvali, pa im ujedno javi:

– Odlučio sam još prije, da uzmem iz vašega kraja na svoj dvor kojega uglednijega čovjeka, i evo odmah ću uzeti sa sobom Bogdana, Milovuka i Skoromira.

Crnoglav je darovao kralju najljepšega konja i uza nj momka. To je bio Strmota, koga si je sâm kralj zaželio.

Strmota je pao pred kralja na koljena:

– Kralju, do Boga Ti hvala, što si uzvisio mene i moj rod. Ne ćeš se pokajati!

Kraljici je poslao Crnoglav djevojku u službu. Bila je nagrađena i čitava pratnja koječime, a štitonoša je dobio nov štit i sulicu.

Stari je kancelar prije odlaska otpjevao u crkvi sv. Martina svečanu Svetu Misu na veliku radost Podravaca.

* * *

Duvanjsko Polje odasvud je okruženo planinama.

U ono doba bila je najdivlja Vran-planina. Bio je to sâm krš, sama Božja golet. Već je dugo vremena pripovijedao svijet o svetom čovjeku, koji se nastanio u nekoj vranskoj pećini.

Ne voli se pustinjak mnogo sastajati sa svijetom. Ljudi mu donesu hranu na jednu panogu, a on im se zahvali i mirno se vraća u svoj stan.

Taj pobožni čovjek gotovo uvijek pjeva neke lijepe, bogoduhe pjesme.

Jednoga jutra pojavila se u pustom Vranu omanja četa. To su bili: Svemil, Dabiživ, Blagohran, sluga Njegovan i nekoliko seljaka.

Blagohran je htio da pohodi Grubišu, a Svemil, Dabiživ i Njegovan su ga pratili, da ga obrane od zvjeradi, koje je bilo na svakom koraku.

Težak je to bio put.

Trebalo im se neprestano penjati po strmim, oštrim vrletima, po kojima se umori i koza ljepošeta.

Trebalo im se neprestano obzirati, ne će li ih iznenaditi medvjed ili vuk. Nije čudo, što je taj put – mjesto 2–3 sata – trajao čitav dan.

Još izjutra namjeri se društvo na dva osamljena vuka i jednoga medvjeda. S njima su bili brzo gotovi, jer su bili dobro oboružani.

Oko podne nabasaše na prvo vučje vijalište. Tu se na njih oborio čopor od 15 vukova. I tu su dobro prošli.

Ubili su nekoliko vukova, a ostali se razbježaše.

Ali ubrzo izatoga iznenadi ih mnoštvo vukova i medvjeda.

Čitava se četa upusti u borbu na život i smrt. Sastaviše živ lanac, dotičući sve dva po dva jedan drugoga leđima.

Borba je bila strahovita.

Zvijeri su nasrtale ko slijepe, strelice su siktale, koplja zveketala, sjekire zvonjele. Od zvjeradi je poginulo oko 20 komada, od čete su pala dva seljaka i vjerni Njegovan, a Blagohran je bio ranjen. Neka golema vučina otkinula mu zubima komad stegna, ali je odmah priskočio Svemil i strahovitim udarcem usmrtio vuka.

Društvo pokupi sa sobom mrtvace, a Svemil ponese Blagohrana. Podnoć stigoše do neke pećine. Iz nje se dizao slabačak dimić.

– Ovdje živi sveti čovjek – šapnuše seljaci.

Čuvši korake i šapat izađe pred njih Grubiša..

– Božji mir bio s tobom, Grubišo!

– Božja milost bila s Vama, braćo! A šta to vidim? Ti li si to, oče Blagohrane? uskliknu žalostivo Grubiša. Zar takav dolaziš k svome nedostojnom sinu?

– Božja volja, Grubišo! Bez Njegove volje ne padne nikome ni najmanji vlas s glave.

– Ajdete, braćo, u moj stan!

I uđoše svi u pećinu. Mrtvace položiše na zemlju, a onda pođoše svi zdravi, da iskopaju tri jame. Morali su kopati vrlo duboko, da ne bi zvijeri izgreble grob i iskopale tjelesa.

Svemil je dotle zavio Blagohranu rane.

Kad su bile jame gotove, Dabiživ je čitao dugačke molitve za pokojne.

7

Poslije toga pristupali su svi redom k svakom pojedinom mrtvacu i činili im rukom križ na čelu.

Svemil se osobito lijepo oprostio s vjernim Njegovanom, a nato otpratiše mrtve do njihovih grobova — 500 koračaja daleko od pećine.

Pjevajući pobožne pjesme pokopaše dobre ljude, što su našli svoju smrt na ovakav način.

Izatoga odoše u pećinu i pomolivši se Bogu stadoše večerati od onoga, što su putnici ponijeli sa sobom.

Poslije večere je Blagohran malo prilegao, jer je bio oslabio od rane, a razgovor nije ipak sustao.

— Vi samo, braćo, nastavite! rekao im Blagohran. Malo sam slab, ali ću vas i ja slušati.

Grubiša je pričao o svojem životu:

Nikad nijesu navaljivale na mene Božje zvijerke. Božja je to volja. On kreće crva i mrava, On ukroćuje vuka i hajduka. Jednoć sam našao ranjena vučića i povezao mu rane. Možda je zahvalno vuče to otkrilo svome rodu — ne znam.

Bilo je tu čudnih stvari. Višeput sam našao pred pećinom komad ovnujskoga i kozjega mesa. Seljaci su mi donosili gotovo svaki dan hranu, a kad nijesu mogli zbog rđava vremena, Gospod se uvijek pobrinuo za svoju nevrijednu slugu.

Razgovor je poslije okrenuo na prilike u kraljevstvu i o neprilikama, što ih ima biskup Grgur.

Kad se Blagohran rasanio, govorio im o nebeskom kraljevstvu, za koje se moramo najprije brinuti.

— Šta koristi čovjeku, ako sav svijet dobije i ako proširi svoju zemaljsku domovinu do krajnjih granica svijeta, a kraj toga izgubi svoju dušu i svoju rajsku domovinu.

Sinci, uvijek smo Bogu u rukama. Evo, što smo danas dočekali! Moramo biti uvijek pripravni!

Prema jutru zamoli Grubiša Blagohrana, da ga ispovjedi. Oni se povukoše u krajnji kut pećine. Poslije se svi ispovjediše Dabiživu, a on se ispovjedi Blagohranu.

Ujutro je bila u pećini Sveta Služba. Služio ju je Dabiživ. Pod Službom se pričestilo čitavo društvo.

Neobična je bila ta Božja Služba! U ovoj mrkoj, pljesnivoj pećini pjeva se Sveta Služba, pjevaju se bogoduhe pjesme, a pred otvorom se skupilo veliko mnoštvo krvoločnih

nemani. Jedno su vrijeme zvijeri potiho cvilile, zavijale, a onda su šuteći slušale poj pobožnih duša i udarile u bijeg.

Pošto su svi malo založili, pođoše na put pjevajući pobožne pjesme. Grubiša ih je pratio do podnožja Vran-planine, a na tom čitavom putu nije bilo nikake neprilike.

Pustinjak se s društvom izljubio i vratio se u svoju pećinu.

* * *

Starac Grgur je mnogo trpio. Od godine 914. počelo je bivati sve gore za Grgura.

Te su godine potpali talijanski gradovi pod Tomislava, a splitski prvostolnik vratio se sa svojim podložnim biskupima k Zapadnoj Crkvi.

Sada je planula oštra, dugotrajna borba.

Splitski se nadbiskup pozivao na svoje nekadašnje prvenstvo. Grgur je tvrdio, da je on hrvatski prvostolnik, jer je zbog splitskog raskola osnovana hrvatska biskupija u Ninu, koja je bila podložna samo Svetoj Stolici.

Latinski su biskupi prigovarali Grguru i zbog slovjenskoga »barbarskoga« jezika, što ga je širio »krivovjerac« Metodije.

Grgur se branio: Pročitajte tolike papine poslanice, pa ćete vidjeti, da one odobravaju sav rad slovjenskih apostola.

Obje strane pozivale su u pomoć Rimsku Stolicu i kneza (poslije kralja) Tomislava.

Tomislav se nije htio pravo miješati u to, jer je imao posla suzbijajući Madžare i braneći Srbe i Crvene Hrvate od bugarskoga cara Simeona.

Sveta Stolica je iza kraljeve krunidbe sazvala dvaput crkveni sabor u Split (925. i 927.). Latinski su biskupi bili brojem jači, pa su svakiput nadglasali Grgura.

Iz tog čitavog kreševa vidio je Grgur, da će spasti slovjenski jezik u crkvi, ako se odreče ninske biskupije i tijem prepusti prvenstvo splitskom biskupu.

Kad su mu protivnici predložili tri biskupije: Sisak, Duvno i Skradin, pa neka bira koju hoće, Grgur izabere Skradin.

Pregorio je i veću čast i ugodnije mjesto, ali je tijem sačuvao Metodovu baštinu.

* * *

Tiho se spremao Grgur u Skradin.
Nikome nije toga kazivao, pa su ipak ljudi nekako saznali za to.
Pred biskupskom palačom skupilo se mnogo svijeta. Neki odoše k starcu u sobu, i nađu ga, gdje kleči pred raspelom.
– Nemoj od nas odlaziti!
– Mi Te ne damo! Neka ide drugi trunuti u Skradin!
– Ne kaže se uzalud: Skradin – smradin! Šta ćeš Ti u onoj nečistoći i smradu?
– Nemojte tako, ljudi! I tamo je Božje stado, koje treba pastira. I tamo je žetva, koja treba mnogo žetelaca – umiruje ih Dabiživ, koji je odmah došao ovamo sa Svemilom. Svemil se u neprilici češka po glavi i ne zna, što bi rekao.
Grgur je naoko miran, makar mu se u srcu bije boj.
– Pustite me, djeco, da odem u miru!
Hvala vam na vašoj ljubavi i dobroti, ali znajte, da me u Skradin šalje volja Svetog Oca, a i moja je želja, da malo otpočinem i da se spremim za put u vječnost.
To se mora učiniti, da se očuva sveta Metodova baština.
Mene ne će biti još dugo, pa je posve svejedno, da li sam ovo par časova u Ninu ili u Skradinu, ali će se naša riječ razlijegati po Božjim hramovima, dok bude na svijetu Hrvata.
Bog s Vama!

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Dugo, dugo su Ninjani pratili suznim očima starca i njegovu pratnju.
Dugo i dugo su mu domahivali svojim rukama, a kad im je iza jednog zavijutka nestalo pratnje s vida, vratiše se slomljeni i pokunjeni svojim kućama.

* * *

Nad gradom Skradinom urla bura.
Već pet dana traje njezin bijes. Već pet dana divlja, baca se, propinje se ta goropad kao tigar, što je utekao iz kaveza.
Po tihim, pustim ulicama mete njezin strahovit rep.
Po krovovima i prozorima pustoše njezine strahovite pandže.

Na sve strane leti kamenje, kidaju se ploče sa krovova, frcaju grede, zviždе daske, trupaju dijelovi prozora.
Na ulicama ne vidiš živoga stvora. Sve se zavuklo u svoj kutić. Sve kunja i čeka, kad će minuti ta goropad.
U biskupskim dvorima leži na smrtnom logu ljubimac i ponos čitave Hrvatske. Sijedi Grgur se sprema na svoj posljednji put.
Već pet dana se bori sa smrću. Čitavo to vrijeme mahnita bura.
Tišina je u čitavoj kući. Mračno je u Grgurevoj sobici. Svećenici kleče i mole. I Svemil je među njima. Ali to nije Svemil. To je tek Svemilova sjena. Čovjek je u licu propao, postarao se, porušio se.
Na postelji leži miran ko janje starac Grgur. Upalo mu lice, uvenule mu usnice, ali su mu oči ostale žive, umne, pronicave. One su uperene u veliko raspelo, što visi nad posteljom.
Uz postelju sjedi stari biskupov drug Dabiživ. Sjedi gotovo neprestano, otkako je biskup obolio. Malo ga je, ali samo malo, izmijenio Svemil.
Danas je Grgur primio Posljednju Pomast. I odmah je izatoga stala bura, a nasmijalo se sunce.
Pred kućom se stao skupljati svijet. Bio je tu gotovo čitav grad. Bili su tu muškarci i žene, odrasli i djeca.
– Nikad više takova biskupa! – huknu jedan starac i zaklima glavom.
– Nikad, nikad! – prihvati ih više.
– Eto, kod nas je bio par mjeseci, pa šta je učinio!
– Možda će starac još ozdraviti – doda plaho jedna mlada, mršava ženica s djetetom u naručju.
– Kamo sreće! Dao bih za nj ovu svoju jedinu ruku, osu živo neki kljasti starčić.
– A što će stari kralj bez njega?
– Bome! Što će kralj, što će Hrvatska, a što ćemo mi?
– E, to je bio doista Božji čovjek! Nikad više takova među Hrvatima.
Kad je Grguru rečeno, da se mnogo svijeta sakupilo pred kućom, zamoli starac, da ga donesu do prozora.
Svjetina zamukne.
Muškarci skinuše kape i sav narod kleče.

Ono svetačko lice, koje je već osjećalo u sebi prve srhove vječnosti, anđeoski im se smiješilo, a desnica ih stala blagosivati.

— Blagosivljam posljednji put vas, mila moja djeco, i cijelu, dragu Hrvatsku u ime Oca † i Sina † i Svetoga † Duha Amen.

A sad se starac stao opraštati sa Svemilom, Dabiživom i Blagohranom.

Svemil se pružio po zemlji. To golemo tijelo drhtalo je, treslo se kao tanka grančica pred nasrtljivim vjetrom.

I Blagohran je bio nemiran, potresen. Samo Dabiživ je bio miran, sabran. Oči su mu bile oborene nice, samo katkad bi blago pogledao svoga staroga, bolesnoga druga, a usnice su mu titrale i prebirale molitvicu.

— Djeco, hvala vam na svemu.

Ja prvi odlazim, da pripravim mjesta za vas.

Svemile, mili moj sinko, moj očinji vide, s Bogom! Budi strpljiv, drž se Dabiživa, a ja ću Te čekati.

A Ti, moj vjerni stari druže Dabižive, pazi mi na Svemila i budi uvijek uza nj.

Blagohrane, Ti plemenito srce, ostani uz kralja! Tebi ostavljam Metodovu baštinu. Čuvaj je, pazi je kao svoje oči!

Djeco, zbogom! Mili Stvoritelju, primi moju dušu!

Bijela duša Grgura Ninskoga odlepršala je tiho, tihano svijetlim cestama u modru, mekanu Beskrajnost.

* * *

Svršio se sprovod.

Silan narod vraćao se s groblja kući hvaleći i u zvijezde kujući rajnoga ljubimca.

Vraćalo se i svećenstvo, među kojim je bilo mnogo Latina. I oni su pohrlili, da počaste velikoga biskupa, bezazlena i poslušna sina Katoličke Crkve.

Među posljednjima se vraćao kralj Tomislav. Uza nj su bili neki dvorski velikaši, pa onda Svemil, Dabiživ i Blagohran.

Silni Tomislav zapinjao je i u hodu i u govoru.

— Ode mi, ode pola moga života — svaki čas bi spominjao.

Kad su došli do kraljevske palače, odoše ostali kud koji, a Tomislav ode sa svojim kapelanima u svoju dvorsku kancelariju.

— Izgubio sam mnogo i previše, a isto i vi. Ne znam, tko je izgubio više. Odsada ću vam ja biti ono, što vam je bio Grgur.

— Kralju, najljepša Ti hvala! Plemenit si, duša si! Nas dvojica idemo da potražimo Grubišu, pa ćemo se tamo do svoje smrti moliti za Tebe i za Hrvatsku. Grgur ne treba naših molitvica, pa će se i on moliti za Tebe.

— Dakle me i Vi ostavljate? Žao mi je, duša me boli. ali vas razumijem i ne branim vam.

A Ti, Blagohrane?

— Ja, kralju, ostajem uza Te. Služit ću Ti vjerno i pratit ću Te po trnju i kamenju.

Brinut ću se za Grgurev grob i branit ću njegovu svetu baštinu.

Don Marko Vežić,
župnik u Jadrtovcu (kod Šibenika).

Dva hrastića.

I.

Prošla nedjelja je bila plamena nedjelja u mojoj župi.

Podulji je tome zeman, da je uzbuđenost nastala u mojem selu, a pogotovo među mladosti obojega spola. Nije to nesređena, eruptivna i vulkanička uzbuđenost, koja nesvjesno ruši i u prah pretvara, već ponosna, konstruktivna i blaga te smirenošću zaogrnuta. Tu su otajni i nezamjetljivi sastanci, tu povjerljivi dogovori i razgovori, dok najstrag prošle nedjelje popodne ne izvrci šilo i svom snagom ne pomoli sa drugoga kraja, kad, prama utanačenju, bi u »Gajcu« sazvan formalni zbor, na koji povrvi pljeva i mrav puka i naroda, da sazna i dozna, što to hoće i želi nnša zlatna omladina.

Uto će i ta, da svetačnim misnim ruhom zaodjevena i izabrana mladenačka deputacija pođe pred moje dvore, blagohotno me pozivljući, da svojim prisustvom počastim njihovo zborovanje. Najpripravnije se odazvah, te eto upadoh među svoj puk u Božjoj prirodi u našem »Gajcu«, koji se, iza zimna i teška sna, pričeo buditi, grane nabubrenim pupom, a pogušćom travkom tratinu zaodijevati, te na pomolu čarna proljeća vazdušje cvijukom svojih perjatih domara ispunjati. Pri prisoju i na dohvatu vesela sunca položen »Gajac« vabi te i zivka, da svom dušom odušiš, sa sebe sruniš svagdanje skrbi, brige, natezanja i rastezanja, te da se na krilima ljubavi Stvorčeve, koja je i u onome seoskome zatišju svoje gnjezdašce savila, vineš i otisneš put nebeskih visova i svome se Bogu zahvališ nad trpežem ko i nad obilaštinom svakojaka obilovanja.

I dnevni je red mladost moje župe sastavila, koji sažmi u cigle dvije poglavite tačke:

Sveta crkvena godina 1925.

Tisućgodišnjica Tomislavova krunjenja 1925.

Netom se Iviša Penić, čestiti omladinac još čestitije, jake i bogobojazne obitelji u župi, na povisočije do dubine stogodišnjeg hrasta pripeo, time nastupi grobna tišina u čitavome narodu, da bi i prizuj komarca načuo. Kratkom, nu snažnom, sočnom i smočnom besjedom, a da se nije ni u najsitnijoj pomeo, istaknu Iviša, što je Katolička Crkva, kojoj su naši predci čak tamo od svoga pokrštenja bez oduška i bez prekida sveđer pripadali i uza nju svoju sudbinu privezali, u dobru od nje tetošeni ko od svoje mazune Majke, a u tijesnim klancima iza čestih dušmanskih zaskočaja nalazeć kod nje obrane i onoga razumijevanja, na koje se namjeri slabušni i potlačeni sin uz krioce marne, starosne i odvažne braniteljice svoje.

Navi s ovoga na drugi kraj, da nas svekolike uvjerljivo upita, je li ga među sakupljenima i cigli, koji ne bi znao, što je za katolika uopće, a za Hrvata posebice Sveta Stolica, te može li se općenito katolikom i istinitim Isusovim sljedbenikom itko nazvati, koji u Svetom Ocu Papi ne gleda i ne pripoznaje zakonitog Isukrstovog Namjesnika, koga je On na onu nepomičnu pećinu uspeo i položio. O tu liticu ršumi i vihorine demonskih sila utaman svoje zube rskaju; niti su je poljuljali, a kamo li sorili, a unaprijed i pogotovu ne će ni jedno ni drugo taman s razloga, što se uza nju i oko nje ustremila svesilna moć Božja.

— Evo, braćo — užešćen će Iviša, prožet živim uvjerenjem — ove godine zdravi slavimo Svetu Godinu, koja se u Katoličkoj Crkvi svetkuje svakih dvadeset i pet godina. Ona je golemo obilježje naše svete vjere, skopčano s mnogim milostima, koje nam veličanstvena Majka upravo materinskom prokšenom rukom u krioce siplje. Niti sam pozvan, ni dorastao, da vam otome zborim. Eto vam — pačeć prstom u me — među vama našega čestitoga župnika, koji u svakoj dobroj stvari, pa i u ovoj, osjeća jednako sa svojim pukom, dijeleć s njime radost i žalost, te će on, kako je dosada, i unaprijed — drobiti s oltara Božjega neoporecive i svete istine, do sita

naukom o Svetoj Godini hraniti, dok nam je na čisto ne donese ko na čist dlan. Slijedeć mi za njegovim sigurnim naukom, bez oduška i sveđer moramo, a ove godine i pogotovu, dokazati, da smo djelotvorni katolici, biva, da se među se natječemo, tko će se hitrije pripeti na visočje meterize Siona Gospodinova. Riječi su vjetar, a vrijednost im ciglo utoliko odskače, ukoliko su u slivenome skladu s ustrajnim katoličkim radom, niti uzmičuć pred poteškoćama, niti zanjurujuć glavom ispred blagodati, kojima nas Crkva u Svetoj Godini podariva.

— Mi smo, je li, drugovi i drugarice, omladina ove župe. Kao taka čvrsto smo odlučili, da nigda, a pogotovu ovo sade, ne istupimo ispod barjaka Isusova, već da pod njim, na svaku pripravni, i u mukama i u veselju ustrajemo. Mi smo odlučni iz sebe sagraditi i skalupiti čestite i duhom Božjim prožete jedinice, a kad smo pojedinci na svome mjestu, tekar ćemo i kao skupina biti jaki i srčani. Stoga smo prijatno i pozvali čitavu našu župu, od najsvjetlijih — župnika i glavara, pa roditelje, prijatelje i čitav puk kršćanski i hrvatski, da vam pred svjedokom Bogom Velikim, te pred blagom i nevinom prirodom vilinskoga našega »Gajca« čvrsto i nepokolebljivo priznamo, te otkrijemo svoju neoporecivu odluku: ustrajati ove Svete Godine, te, dok nam lopata nad grobnicom ne zalopata, u kršćanskome življenju, u duhu i po naredbama Božjih i Crkvenih zapovijedi odgajati sebe pojedinca, a time, u sklopu čitavoga naroda, obezbijediti hrvatsku zdravu budućnost. Katolički narodi ne izumiru . . .

Netom Iviša, uz živo i neprekidno povlađivanje svekolikoga puka, zaveza svoju razložnu besjedu, na njegovu mjestu ispod krosnata hrasta zastupči Ilijica Agić. Plemić je Ilija, živahno i oskočito momče, u svemu naručan, u svojih roditelja jedinac, a ponos i slatka razbibriga brojnog Agića plemena u našoj župi.

II.

— Nastavit ću ukratko — bezazlenim posmjehom ko i muževnom odlučnošću nače Ilija — gdje je naš Iviša pretrgô, te i ja tvrdim, da katolički narodi ne izumiru. Ne će ni naš hrvatski, jer ne loče sa grstljive i kaljave baretine svjetske pokvare, već se napaja sa zdravih i bistrih izvora Providnosti Božje. I taman, sabrani puče, da ta Providnost u svojim nedokučivim odlukama odredi, da se godišta, kad Katolička Crkva slavi berićetnu Svetu Godinu, i hrvatski te katolički naš narod slavi tisućgodišnjicu krunisanja prvoga svoga kralja Tomislava.

— Jedno i drugo je slavan događaj. Pod mirnim osjenom Križa Isusova još od svoga pokrštenja boravio je i razvijao se naš hrvatski narod, pod njim iščekao svoje narodno ujedinjenje svih raštrkanih jedinica pod moćnim žezlom prvog svog okrunjenoga kralja, ne čijom nasilnom patvorenom potporom, već Božjom pomoći, svojom hrabrom mišicom, svijetlim razborom i junačnim samoprijegorom, svakoj, pa otkuda ona nasrljala, pogibelji stremeć u ubojnu cijev nepomičnim okom, a sve na slavu ujedinjene Hrvatske.

— Mi se nemamo ni u čemu, što vrijedi crna pod noktom, stiditi svoje hrvatske prošlosti i njezine povijesti. Bez mrlje je ona i bez ljage, već u svakoj sjajna i čista. Pa kako da onda zanosno ne proslavimo tu svoju neomrljanu povijest, a pogotovu najistaknutiji njezin dio — Tomislavovo krunisanje?

— I hoće to hrvatski narod. Listom se on podigao, da preko svih svojih staleža, od najvećih umova pa evo do nas priprostih težaka, bude zastupan na Duvanjskome Polju. Te će čestite duše sobom tamo prenijeti zavjet čitavog hrvatskog naroda, u jednu, da se poklone sjeni Velikoga Kralja, a u drugu ruku, da u tamošnjoj novosagrađenoj crkvi svetih Ćirila i Metoda prostru svoje vruće molbe, da Providnost Božja, po zagovoru slavenskih Svetitelja, kako je u prošlosti očuvala hrvatski katolički narod, ni u budućnosti mu ne uskrati svoje izdašne potpore, već kao što žarko sunce obasjava i svojim zrakama grije vaselenu, tako neka i Veliki i Moćni Bog i unaprijed štiti i zakriljuje hrvatski narod.

— Kako na Duvanjsko Polje, tako se ove godine i u Rim opremaju hrvatska hodošašća. Što i kako o tome misli naše selo, koje li će shodne korake poduzeti, da se opošteni, evo vas, pa odlučujte. Nu znaj, čestiti puče i narode, da su naše mladenačke nakane sazorjele. Mi ćemo opremiti svoja odaslanstva i u Rim i k Duvnu, da dostojanstveno zastupaju našu mladež. Izbor je pao za Rim na Ivišu i na Križana Majkića, a za Duvanjsko Polje na Svetina Barića i na mene.

— Hoće se za to para i dinara! — zatutnji netko iz podaljega buljuka.

— Tako je! — nesmeteno prihvati Ilijica. — Nu i za to se naša mladež postarala, jer zna, da se golim prstima ne čeprkaju kumpijeri iz žerave. Devet je brda do ravna Duvna, a pogotovu do Rima devedeset i devet. Znala je to vaša omladina, te svom svojom mladenačkom snagom i zanosom uprla, da ni u tome ne bude kome za napast, već svetoj stvari na ures, a svome puku na utjehu, te muško i žensko rukave zavratilo, da poput marnih pčelica prikuplja, a sakupljeno u zajedničko ulište sanosi. Tko ovako, tko onako — svako je obilato pridonijelo. Žensko predi, vezi, poljem žutanicu paraj, a uz gromile se propinjuć sparoge beri, iz svega toga »šoldu« izbijaj općoj stvari u hator. Opet mi muški, pouzdavajuć se u svoje mišice, zamarijaj se i obigraji, da tuđe ledine paraš i krčiš, a nadnicu ponad nadnicu slaži, i evo nas, puče i narode, da vam čista čela doviknemo: U tome vam ne ćemo zanovetati!

— Nu ako vas s toga kraja ne ćemo zadirkivati, hoćemo sa drugoga, što je opet u hatar našoj vjerskoj i otadžbeničkoj zajedničkoj stvari. Da ovjekovječimo spomen dvostruke ovogodišnje slave, mladost vam naša isporučuje skromnu nu i živu molbu svoju, da joj eno ponad popovom kulom otrgnete komad seoske muše. Mladež će taj svoj »Borovinjak« prekrčiti, borićima posaditi, ženski pomladak po njemu cvijeće saditi i zalijevati ga, dok će oboji na povisočijemu usporedo, jedno prama drugome, posaditi dva hrastića, simbol i obilježje snage i otporne uzdržljivosti katoličke vjere i domovinske hrvatske svijesti . . .

Netom to Ilijica zaneseno i ozbiljno na pretres iznese, time ga i nestade sa pozornice, a čitav narod, oduševljeno povlađujuć mladome govorniku, jednodušno odobri mladenačku i naručnu misao, te glavara uoblasti, da u tome poslu bude širokih rukava.

III.

Ali ti evo sade posla, da mu se čak nijesi ni nadao! Ko nekom otajnom i neodoljivom silom uze sad sakupljeni

narod jednim glasom zahtijevati, da i župnik svoju reče, te ako je kukolja u današnjoj pšenici, da ga prikupi i na vatru baci. Amošnji moj puk čudestvo cijeni svećeničku riječ.

Ne mogavši odoljeti, a kamo li se kako ugnuti želji naroda, pričmem da parafrazom zaogrnem odlomak dvadeset i šestoga psalma, predočujuć puku svesilnu snagu, koja proistječe iz pouzdanja u Boga . . . Što bi vrijedila evo ovo ovdje naša mladež, da se, umjesto uz Boga Stvorca, prislonila uz današnji svakojaki svijet i uz njegove iscrvotočene nazore? Brzo bi se razočarala, te prije, nego bi se i okusila mladenačkih uzvišenih ideala, oćutjela bi, da je matora i izmoždena.

Nu jer je kod svoga Boga oslonac tražila, zato počinja herojska djela, dostojna i divljenja i nasljedovanja.

Otkuda to? Evo otuda, što je njojzi Bog »prosvjetljenje i spasenje« i što se napaja na nepresušljivim vrucima.

— Naša je — pripomenuh — katolička i hrvatska stvar oličena u mlađahnome Danijelu proroku. U jamu ga strmoglavljuju, da ga razdere sedam gladnih lavova, a to da bi zašto, već što istinu ispovijeda i pravdu Božju brani. Otkada je naše Katoličke Crkve, otkada je naše Hrvatske Otažbine, zar nije na njih, ne tekar sedam, već sedamdeset i sedam lavova nasrtalo, da ih raskajiše. Pa? — Evo nas živih i zdravih! — kliču one i jedna i druga. Iznašao je njihov anđeo proroka Habakuka, da ih, po osobitoj milosti Božjoj, krijepi, štiti i zakriljuje u prošlosti, a u budućnosti, narode i puče, tvoji će i katolički i hrvatski amaneti bitisati zdravi i neoštećeni, dok ih bude branila hrabra četa anđela i proroka, a u njihovim redovima i među prvima tvoja zlatna omladina, a moji po izbor župljani!

*

Naša omladina realizira svoj program. Svaki dan je, ne priječe li je staleške dužnosti, u »Borovinjaku«. Borići se sade, ženskice iz svojih cvjetara gule cvijeće i u dvoredici ga novicom prhkom zemljom presađuju, pri čem pokazuju vanredan neki ukus.

Između čitave te rabote na oko nalijeću i ističu se dva potkresana hrastića, usporedo na povisočijemu posađena. Njihova te simbolika zanima, te se i nehotice pitaš:

– A tekar do stotine godina koja će se pusta moć i snaga iz njih izviti i izbiti?!...

Ilija Gavrić,
župnik u Bijelom Brdu (u Bosni).

Nepriličan drug.

Srijeda je: pazarni dan u Sarajevu.

Težaci iz bližnjega i daljnjega poranili, da na vrijeme stignu u grad. Jedni kasaju pješice gorskim puteljcima ili cestom, a drugi se skupili na »stacije« i čekaju »cug«. Na stanici Visoko čeka i neki starkeljica, musliman. Drži jarca na uzici, pa se nešto uzvrtio.

– Šta ti razgledaš, Ibro? – pripita ga jedan iste vjere.

– Merhaba, Šaćire! – pozdravi starkeljica ugledavši poznanca.

– Ma vadio bi kartu, a ne znam, ku' ću s ovim hajvanom (životinjom) – reče pokazujući na jarca.

– »Ku' ćeš«! Povedi ga, bolan, sa sobom.

– Ma stra' me je, da nas obojcu ne izbace.

– E, hoće! Izvadi kartu i za njega pa ne će smit'!

– A ima, biva, i hajvanska karta?

– Ne znam baš, ima li, ama izvadi mu insansku (ljudsku) – cug vozi hajvana sve isto ko i nas.

– Deder mi, duše ti, pridrži jarčića, dok ja izvadim karte.

– Dobro, samo ne stoj dugo!

Ibro otklipsa unutra i povika na prozorčić:

– Daj mi dvi četvrte klase!

– Dokle?

– Do Sarajeva.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

– Evo dvi karte, ama ku ću s njim sad?

– Pa kud i ti.

– Opazit će kundukter, bojim se, pa će me izrezíliti (iskarati) pred svijetom.

— Ne će. Evo tebi moja vreća: strpaj ga unutra i skloni gdjegod u kraj, dokle kundukter ne prođe kroz naš vagun.

Uto se i vlak javi zviždukom.

— Eno ga, vjere mi! Čuješ, uteći će nam! Razvratider tu vreću!

Brže!

— Ne boj se, bolan: ima kad! — reče Šaćir i polako rastvori vreću.

Ha, deder sad! Samo mu podàvij noge, da mi ne proguli vreće.

Ibro podvali jarca, skupi mu noge i skljuka ga u vreću sve do rogova.

Jarac malo prostenja gledajući strašljivo u gospodara, nu odšuti.

Starčić uprti vreću na leđa i prikuči se bliže k izlazu. Vlak uleti pa stade.

Seljaci se ustrkali od vagona do vagona te udaraju na prvi i drugi razred, jer ne znaju čitati. Kondukteri galame na njih, gone ih napolje i trpaju po trećemu i četvrtomu razredu.

I Šaćir trči, a Ibro za njim erljuca, dobro pogetih pleća. Jarac bi se u vreći htio ljepše namjestiti, ama ne može. Osim toga ustravio ga žamor svjetine i roktanje lokomotive, pa se jadnik poklopio i skrušio kao pred smrt: samo što rozi napola vire iz vreće.

— Šta li mu je unutra? — priupitkivaju neki putnici, koji su došli vlakom i okitili se po prozorima.

— Ja mislim, da su tikve: dva repa vire, pa Bog zna . . .

Neki ne mogu ostati na miru, već hvataju za rogove, pa je Ibro u žurbi dvaput posrnuo i opsovao znatiželjnim putnicima onoga, ko ih je rodio.

Pa i jarac meknu dva — triput muklo i tužno. kao da je htio kazati: »Avaj, majko, šta rade sa mnom!«

Svijet se nadre smijati i štošta prišivati Ibri s njegovim jarcem.

Tek u mrtve jade utrpa se starkeljica u jedna kola četvrtoga razreda. Otpuhnuvši od umora, straha i stida spusti vreću na tle u kut i baci po njoj gunjac.

Jarac bojažljivo promoli glavu, da vidi, gdje li se to stanjio. Goso ga plehne po njuški i nešto smrsi, a jadni hajvan glavom unutra Samo što se rozi malo vide i kao da nekomu prijete: »Upamtit ćeš ti!«

Voz krenu.

Ne bi dugo, eto ti i konduktera.

— Karte molim!

Putnici se stadoše opipavati po pasu, njedrima, džepovima, »šarpeljima« (kožnatim torbacima) i t. d. te izvlačiti karte.

Ibro skide ćulah (vunenu kapu) te istrese na krilo dvije karte.

— Za koga je ova druga? pita kondukter.

Ibro se uzmuho: Teško mu kazati.

— Molim te, gospodine, ja sam uzo i platio dvi: ti provrti obadvi, pa za koga ova jedna već prispije. Jel'de tako, ljudi?

A ljudi se smiju.

Kondukter to potpazi, ali ne razumije.

— Pa ne ljuti se, stari! Jesam li te što uvrijedio?

— Nisi, gospodine — reče Ibro i nehotice baci pogled na vreću.

Službenik također pogleda u kut: vidi, kako se nešto miče.

— Šta ti je ono?

— Ma, gospodine, potjero nešto jareta na pazar.

Kondukter se razgalami: da četvrta klasa nije za životinje, da će ih obadva izbaciti i njega još na globu natjerati. Još gurnu nogom u vreću, a jarac izroni do prednjih nogu: uznojio se jadan i zabalio od muke. Gleda okolo kao izluđen i kuša ustati, ali mu se ne da.

Još veća galama.

Ibro se izgubio i sve hoće, da nešto kaže, ali mu onaj ne da probijeliti.

Neki brane Ibru i njegova jarca:

— Šta ćeš, gospodine: ko sirotinja! A šta on zna, smije li to?

Drugi opet vele:

— Šta ćeš brate? I gospodin ima svoj regleman: ako pusti svijetu na volju, rezilit će ga stariji, pa čovjek može postradati . .

Kondukter ode i vike nestade Na slijedećoj je stanici prijavio staroga »forstandu«.

Ovaj se malo zamisli pa će: »Ali pusti ga, vjere ti! Ko će se s tim dangubiti?

Ibro strahuje, kada će onaj »sert« (ljuti) na vrata i šta će mu reći, ali ne bi ništa.

Uđe jedna žena s punom košarom neke zeleni i spusti je kraj Ibrine vreće. Nije ni gledala vreću, već se odmah privjesi preko prozora, da ne srče pušačkoga dima i smrada.

Putnici se razgovarali o svačemu, a najviše o svojim potrebama. Nitko i ne misli na jarca.

Jarac to zapazio i oprezno pomolio glavu iz vreće.

– Oho! – uskliknu zadovoljno sam u sebi, ugledavši zelen pred sobom. – Ovo je plaća za moju muku i žalost!

I pritisnu rúmati zelen, a sve se ogleda okolo, da kogod ne ugleda. Što bi čovjek dlanom o dlan, jarac spuca pola košare. Kad bi se Ibro malo ganuo sjedeći na podu, njegov bi drug časkom zavukao njušku natrag i učinio se nevješt.

Ona se žena slučajno okrene i pogleda na svoj »zembilj«.

– A=a=a, žalosna!

– Šta je, bona? – pita je neko.

– Ma šta bi s mojom zeleni, muke vam Božje!

– Ustan'der, čovo, živ bio! Da nije pod tobom? – reče Ibri.

Ibro se okrenu i odmah razaznade, ko je kriv.

Ne ostade jarcu ni post, ni zakon, ni duša, ni . . . – sve mu Ibro skardaši na kamaru i opali ga šakom u nos.

Jarac meknu i od zora kihnu jednoć pa i drugiput.

– E, vuk ti ga izjeo, brate! – prokle žena. – Ovo sam obećala jednoj gospoji u Sarajevu, i nuto sad! Kako ću joj na oči? Pa ku' si ga unio amo, k vragu i jarac i sve sebice!

Žena očepi brojiti gore od konduktera, dok Ibro jednako jarca psuje i šamara.

– Ne ljuti se, kuma, živa bila! – zaklinja starčić i nudi ženi, »što je pravo«, da joj plati. Ma, pa kupi toj gospoji, što je jarac izio, šćeta mi ga odnila, da Bog da!

– Hm=hm=hm . . . hajdukane li jedan! – mrsi starčić kroza zube i vrti glavom na jarca.

Suputnici se isprva smijali i sužnja ružili, a kad bi ga Ibro tresnuo, žalili su ga i govorili:

– Nemoj, bolan, grijota je! Šta jadni hajvan znade?

Ele, žena ušuti, makar i preko volje. Samo je ljutito pogledala na jarca, koji se sve više krio: kao da ga je bilo stid, i kao da bi htio kazati: – Oprosti! Nijesam znao, za koga si ponijela.

Na slijedećoj stanici uđoše opet dvije=tri seljanke. Jedna je vodila sobom curicu od tri=četiri godine. Mati joj prostrije bošću (povelika platnenu krpu) i posadi dijete baš za Ibrina leđa.

Dijete nemirno, pa u svašto barka. Spazilo ispod gunjca rogove i tegli k sebi.

Jarac posumnja na Ibru, pa se ganu i vreknu: – Jao, zar ćeš me opet?

Mala se vrcnu i cvrknu kao da si je bacio u vatru.

– Uj, mama! Uj, mama dlaga!

– U ime Isusovo, zlato! Šta ti bi? Ne da tebe mama!

Žena se prepala na dječju vrisku, a kada spazi komad jarčeve glave, prosuše iz nje gromovi, da se nije moglo slušati.

Opet klepet po jarcu.

– Eh, da ne ću opoganiti vaguna, sad bi te priklo, mesa ti se psi najeli! – kune Ibro svoga druga u vreći, nadnoseći šaku nad njega.

Jarac se skupio u klupko. Od vrućine i straha drhti kao prut, a čelom pritisnuo pod.

Dijete ušuti, kad mu Ibro pruži nekaku džídžu (igračku). Pruža ručice za igračkom, ama opet plašljivo gleda u Ibrinu bradu i jarčevu glavu.

I krivac se usudio podignuti oči, kada je dreka prestala. Študira, kakve mu je huje gospodar. Videći, da je pogibelj minula, stade preživati ono zeleni, koju je malo prije smotao. Ljutito gleda u malu, koja je premetala »džidžu« po ručicama i njom se zabavljala.

– Kopilanče ti jedno! – reče sam u sebi. – Da mi te je uloviti gdjegod nasamu, pamtilo bi ti, kad si u me barnulo! Što s tebe izjedoh vatre na pravdi Boga!

Tako je brojio sam u sebi, a mala ga se nije više bojala, nego se k njemu počela ljubazno nagibati i nešto mu čevrljati. Nu on je sve više kupio noge poda se i zakrećao glavu na stranu, da opet štogod ne bude.

– Odbij se, dijete, od mene, ako za muku znaš! – vapio je sam u sebi, ali nije smio na glas, da se mala ne bi poplašila i ponovno cvrknula.

Kondukter je opet ušao, probušio nekoliko karata i otišao ne rekavši ništa.

8*

Ibro je i nehotice navukao gunjac preko vreće, da »gospodinu« ne bi navrla krv, kada pogleda u jarca.

Na jednoj drugoj stanici utrpa se neki gazdić s dvoje lovačke kerčadi.

Kerčad su bila još objesnija i nemirnija od curice. Čim oćutješe jarca, počeše njušiti oko vreće i glave, što je malo virila iznutra.

Jarcu to ne bijaše najdraže, ali je šutio. Donekle se i razveselio, kada je ugledao nekoga od hajvanskoga zakona. Upravo se htjede s njima upitati za zdravlje i svoje im jade ispričati, kad li njih dvoje složno zalajaše na njega. On se vrcnu i nehote parnu rogom jedno kerče pod oko. Pseto skiknu kao da ga je puška zgodila. Drugo kerče bijesno zalaja, baš zavriska na jarca i htjede ga ujesti.

Jarac stade u strahu pustom he-he-hecati.

Dijete opet u cvrku.

Žena u psovku.

Gazda na kerove: — Oš, šibe, krepo i jedan i drugi, da Bog da!

Ibro: — Kec, grom te užego, i kad sam te poveo sa sobom!

Neki vragoljan hucka: — Vsče-ha-ha-ha! Drž', ne daj!

Neko: — Uha-ha-ha!

Neko: — Ahala! Ihaha! Hehehe!

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Cijeli dundar. Izgorješe kola od pusta džumbusa.

I u susjednim se kolima putnici pitaju: — Šta li tamo bi?

Od jarca pamet odskočila. Htio bi se jadan iz vreće iskoprljati, pa suknuti kud bilo, ama gospodar ne da ni kvrknuti. Proklinje majku, što ga je ojarila, nu koja korist.

Jedva se ta buka slegla.

U to je i Sarajevo.

— Sarajevo! Izlaz! — pozva poznati glas.

— Hvala Bogu! — reče Ibro, pa i jarac osjeti, da je kraj njegovim jadima.

Starac obuče gunj, potuška jarca unutra, diže vreću na leđa i klisnu s ostalima napolje. Stade se gurati kroza svijet, ne bi li čim prije dopro do izlaza.

Vika, buka, gurkanje naprijed i suzbijanje natrag.

Jarac ne vidi nikoga, ali se boji svakoga. Svježi ga zrak malo živnuo, ali od vreve ne smije dahnuti. Samo ga rozi odaju. Svaki čas bi osjetio, kako za nešto zapinju, pa ga već i vratne žile zabolješe, jer se glava neprestano vrtjela. Njegovi su rozi zarijevali u muške i ženske haljine, šešire, pleća, rebra, laktove, obraze itd.

Svijet ruži i psuje, ali se Ibro napravio gluh i juriša naprijed.

— Eh, ako sada ne platim glavom, ne ću nikada! — pomisli rogonja, kušajući se još vise sklupčiti.

Napokon se starčić oslobodi one strašne gužve. Malo se odmače od kolodvora i dosta nemilosrdno spusti vreću na tle: sav se u golu vodu spustio s pusta znoja.

Jarca zaboli nešto debeli kraj, kada je hrdnuo na zemlju, ama odšuti: — Neka je samo glava živa!

Ibro ga istrese napolje, vrati vreću Šaćiru, koji također pristiže, i zahvali mu se. Onda nabaci jarcu nešto uzice oko roga i povede ga za sobom na pazarište.

Jarcu su bile noge utrnule od motanja i straha, pa je isprva klecao i posrtao kao pijan. Razumije se, da je zbog toga morao po koju gorku čuti od svoga gospodara.

Na pazaru ga je kupio neki mesar. Kada ga je ovaj primio za rogove, nasluti siromašni jarac, da mu se zauvijek haláliti (oprostiti) s gospodarom. Uze tugaljivo meketati i otimati se.

I gospodaru se sažali, pa mu isteže iz »šarpelja« komadić kruha i dade. Jarac je to pojeo nekako preko mrtve volje. Osjetio je, da to nešto znači, jer Ibro nije dosada prema njemu nikada bio tako milostiv . . .

Susjed Šćepan.

Sumrak.

Malo gorsko selo P. postalo nešto življe: čobani dogone marvu, zvonca klepeću, psi se razlajali, žene ustrkale, i sve je na nogama. Ali nitko ne pjeva kao prije tri — četiri mjeseca. Zašto li? E, nastao rat, »Švabo« pokupio mnoge ljude

u vojsku, druge »pod komoru«, cijene počele skakati, svak se o sebi zabavio, pa mu nije do pjevanja.

I oni, što su jutros pošli u čaršiju, već se vraćaju kući. Među njima vidiš i jednoga čovjeka od nekih trideset i pet godina: povisok je, malo poguren, crnomanjasta lica i crne kose. Vraća se iz Erceg-Novoga.

To vam je Stipo Ramljak, prozvan od šale »Šćepan«, kao da je biva hrišćanin.

Otac mu Stipo bi seoski majstor. Čovjek podatan i dosta dobar, samo požestoke ćudi. U crkvi je dugo vremena pjevao »pištolu«, i neki su ga »ujaci« (misnici) rado gledali uza se. Sa ženom se nije dobro pazio, i često su se čuli među sobom. Zbog toga su i djeca bila dosta kivna na njega, dok im nije majka umrla. Ni ona, pokoj joj duši, nije znala, kako treba s muškim postupati, a drugačije bi bolje dane danovala. Svijet je kazivao, da nije bila »sve pameti«.

Starija kći, mlađa sestra »Sćepanova«, Kaćuna, otišla je u po bijela dana iz kuće za nekoga momka, bez pitanja očeva. Vrativši se njezin otac kući s posla, klekao je golim koljenima na kamen i kleo svoju kćer, da je bilo nemilo slušati. Iza dosta potezanja prijatelji se pomiriše. Kaćuna ima danas već zete, i nije joj ružan život s njezinim čovom Ilijom.

»Šćepan« se oženio s jednom seoskom gazdićkom, sitnom, ali valjanom djevojkom, pošto su ga druge izvarale. S njom je i nekoliko djece rodio. I on se razumio u majstorluk, ama se bacio uz to na neku »trgovinu« volovima, zadužio se i gotovo svu zemlju založio. Zato je letio, gdjegod je čuo, da ima dobre zarade, ne bi li stresao dugove s vrata. Tako se stanjio i u južnu Dalmaciju.

— Pa kako ti dođe tamo, nêdna vjero? — čude se suputnici, njegovi seljani. — Zar nijesi bio u Dubrovniku?

— Jesam, brate, ama me otjeralo s drugima, da pravimo barake.

— Pa kako te pustiše?

— Đavla su me pustili! Moram opet natrag: vidiš pasoš.

On istegnu iz torbaka radničku knjižicu, u koju se ne razumije ni on, ni njegovi suputnici.

— Jedva sam dobio urlap, da malo hrknem kući, pa da vidim ženu i ono djece. Zbilja, kako mi je ona ženskica?

— Slabo, brate: istom što je dušica u njoj, Bože ti nju kutariši (riješi) njezine mučice! — sažalno će jedan suputnik, »Šćepanov« susjed.

— Ma i ja tako velim: jedamput bi me srce zaboljelo, pa onda prošlo, ovako me uvijek zaboli, kadgod pogledam, kako se pati.

— Daj, bolan, odnesi je doktoru, ne bi li kazo kakav salámet (sreću)!

— Nosio sam, pa nema fajde. Da me nije 'vako sirotinja obladala, našlo bi se i za nju lijeka. A 'nako mi dadoše samo nekakav prašak, da nisam badava k njima došo, i da imaju za što uzeti pare. Da je opet nosim, bojim se, umrijet će na putu, pa ne ću.

Njegovi seljani stadoše psovati i prašak i »i onoga, ko ga je izumio«, jer da ništa ne koristi. Bilo je govora i o »dokturu«. Svi se složiše, da »oni ne znaju ništa«.

Malo pomalo prijeđoše s male bolesnice na crnogorske bojeve, o kojima su se razgovarali sve do kuće. »Sćepan« je pričao po čuvenju, ali vješto, kao da je sve sam gledao.

— Daj, Papuša, muštùluk (dar za dobru vijest)! — viknu jedan mališ, dotrkavši »Šćepanovoj« ženi.

— Zašto muštuluk?

— Ide ti Šćepan!

— Varaš, magarče!

— Ide, očiju mi! — zakle se mali, stojeći na kućnom pragu, a lice mu obasjava oganj s ognjišta.

Doskora se oćuti udaranje teških »komisnih« cipela. Ženica izašla pred vrata, osluškuje i prepoznaje, ko bi to bio.

— Vidiš, da ne lažem! — veli onaj mališ.

Papuša ga od veselja poljubi.

— Ne će tvoj muštuluk poginuti!

Uto izbi Stipo iz mraka.

— Faljen Isus! — nazva pridošlica: ni posve tužnim ni veselim glasom.

— Vazda Isus faljen! — odazva zenica gledajući u nj pobožno.

Uđoše unutra šutećke: ne znaju, kako bi počeli razgovor, kao da se stide jedno drugoga.

Vatra na ognjištu plamsa i pucketa, a njihove sjene igraju po »brvnima« (drveni zidovi). Na potoku, jedno desetak-pet-

naest koračaja od oronule kućice, pati se mala vodenica, tarući nešto kukuruza, da odamelje gospodaru malo brašna za »puru«, »kukuruze«, »uzljevače«, »jagle« i drugu sirotinjsku hranu.

– Gdje je Frano? – zapita Šćepan, prekinuvši šutnju.

– Ćaća! Ćaća! – zapišta u sobi glasić i odmah se zatim ukaza na sobnim vratima dječarac, malo veći od pletenjke (galona): i trbušćić mu je njezin.

– Ah, eno ga, očiju mi! Poznô te po glasu!

– Ma, što ne spavaš, viši ti meni bio! Ti kažeš: »Mama, počini mi pure, pa idem légiti!«?

– Nemoj ga, bona! Otidi ti svom babi!

Dječarac skoknu ćaći do krila u tren oka. Košuljica puna prašine i luga, jer se po vazdan vrza oko ognjišta i kuće, gdje se kokoši prpaju.

Otac ga diže u naručaj, stade ljubiti i na grudi pritiskivati.

– O, lijepo moje i drago! Jesi li se poželio ćaće? Je li te tukla materesina? – tepa razdragani »Šćepan«.

– E već: znade mu...

– E-he! Da nijesi više dirala u bábine 'jude! Jedan je Flano u mene! Je l' de, sine?

Onda ga spusti na zemlju, rastvori torbu i poče nešto vaditi.

Mališ je upiljio u torbu i tapkao nožicama od nestrpljivosti: šta li će se iznutra pokazati.

– Ha-a-a, majka mu stara! – otegnuto će »Šćepan« i kao bajagi muči se vadeći darove.

– Evo: ćaća kupio momku fes! I kita na njemu!... Da vidimo, ima li još štogod!

– Ha-a: opanci! Fermen (prsluk, optočen gajtanima)! Be i svirala! Be i gurabijâ (slatki kolači)! I još nekih sitnica.

– Nč-nč-nč! – čudi se tobože mlada majka mljackajući jezikom o prednje zube. – Ja, šta je ćaćetina kupio, ako muku znaš!

– E, moja dlaga: hoce babo momka nagizdati, pa ga zeniti! Jes' cula?

– Bak ti vidi!

– Ja sta ti mislis!

– A je li tjíbe (trbuh) g'jadan? – pita maloga kuckajući ga lagašno po trbuščiću.

Mali cvate i ne zna, šta bi najprije počeo: bi li probao, kako mu stoji fesić, opančići, fermenčić – ili bi se bacio po samunu, gurabijama i smokvama. Otac ga jednom rukom gladi po »tjibi«, a drugom ga pothvatio preko leđa. Nuka sina, da jede i pomaže mu skidati s vijenca smokve.

– Ne daji mu toliko! Puknut će dijete: vidiš, da jedva diše od sitosti!

– De ti, nek' ona govori! Ima zar još mjesta bar za jednu smokvu i gurabiju!

– A sta ladi Viktolija?

– Nema od Viktorije ništa: ona je bila pa prošla – odvrati majka mjesto sinćića, i odmah joj preleti oblačak preko lica.

– Spava li? – upita Šćepan, i smiješak pobježe s njegovih crnomanjastih obraza.

Žena kimnu glavom.

– Užeži svijeću, da je vidim.

Nije bilo svijeće, pa im posluži ugarak luča.

– Polako, probudit će se! – šapnu žena ulazeći s mužem u sobu.

Onda skinu pokrovac s bèšike (zipke).

Unutra je snivalo jedno kukavno stvorence: prozirno kao mrtva muha na paučini. Da ne diše, pomislio bi: to je izvezena slika na platnu, a ne živi stvor. Lice se žuti, kao da si ga umio žumancetom. Od čitavoga vrata ostalo samo nešto kožice i žilica, po kojima sporo gmiže nekoliko kapljica krvi u glavu i natrag. Ključne košćice više nalikuju okovima nego dijelu tijela. Ima debljih gusjenica na kupusnom lišću, nego su prstići toga kukavčeta, – komu su prošle tri godine.

Ijh, gidna (grdna) jano (rano), kako cam ti omisavila! – protepa otac tiho nad svojim djetetom, a gorak mu smiješak lebdi na usnicama kao sunčana zraka na čađavom staklu.

Zatim navukoše opet pokrovac preko bešike i vratiše se u kuću vlažnih trepavica.

Mali je Frano bezbrižno sjedio uz ognjište, ogledavajući svoje darove i škrgajuć zubićima kao miš pod kovčegom.

– Pa gdje si ti za toliko vremena? – upita istom sada Papuša svoga Šćepana. – Amo ja obijelila s tebe. Rekoše,

da su te zarobili Crnogorci, pa je duša u meni živoj samrla. — Šta ću, jadna ti sam i kukava! — mislim sama u sebi. — Još se nije pokosilo, sad će žetva stignuti, a to dvoje màksumčadi (nejači) sjelo za vrat kô smrt, para nema, žita nestalo! Ku' ću drvu i kamenu! — Kad sam dobila ono pismo i ono dvajestak forinti od tebe, ko da me je sunce ogrijalo!

— Pa jesi li sve potrošila?

Sada mu ona stala davati točan račun o cijeloj upravi i potrošku, dok njega nije bilo kod kuće.

— Dobro si — reče zadovoljan.

— A jesi li ti štogod para donio?

— Jesam, ali šuti! Ako doznadu oni, kojima sam dužan, puknut će sve za jedan dan. Dok ovo malo ljetine sklonim, opet ću zadimiti u svijet, da zaradim barma kamate za taj vražji dug.

Ne htjede joj kazati, da mora natrag, neka se ne plaši i od sebe poplašena domaćica.

Ona je vrlo nerado slušala, da će opet u svijet, ama šta ćeš: »Muka magarca na plot nagoni«.

— Jesi li gladan?

— Pa nijesam niti sit, ako što imaš, daj ponesi!

— 'Oćeš li, da ti ubijem koje jaje ili ulijem malo kiseline (gusto kiselo mlijeko)?

— Daj, brate, obadvoga!

Ta »večera« bijaše začas pred njim, a još brže ode ispred njega na sigurno mjesto.

— Sveto mlijeko! — uzdahnu zahvalno težak. — Otkad ga nijesam 'vakoga (kisela) kusnuo!

Uto dođe i mlađa sestra Šćepanova, Terezija. Bila je na poslu kod jednoga komšije, gdje je i večerala. Nije htjela ni malo sijeliti, jer je čula, da je brat došao. Vrlo se veselila, ama ne umjede upitati ni: »Kako si?« Uhvaćena jadnica i »smlaćena« po glavi: ubila je sirotinja i slabo gledanje, a svijet još govorio, da je to dobila po materinu mlijeku. Besposleni momci zbijali s njom šale, a ona bi gonila svakoga iz kuće i psovala sve na kamaru. Nevjeste se nije bojala i zvala bi je »mrlje« zbog njezine kržljavosti. Brata se bojala i stidjela. Inače bijaše dosta pristala u licu i vrijedna u poslu.

Ni nje nije brat zaboravio, kada je svomu djetetu kupovao.

— Amo se, bona! Šta se tuđiš? — prekori je brat, ali blagim glasom. — Nemoj taka biti tutava, bona ne bila! Ku' si pristala s takom pameti?

Terezija se još više stisnu kraj »brvana«. Jedva se malo oslobodila i po koju riječ s ukućanima pomiješala.

Iza večere navalile komšije »Šćepanu«, pa ga o svemu pitaju. Da je imao desetera usta, ne bi mogao na sve odgovoriti. Na kraju rekoše: »Fala Bogu, ka' si osto zdrav i živ!« pa se raziđoše.

Sjutradan su dolazili drugi, koji nijesu bili kod njega sinoć. Kada je sve ispričao, puštali su ga na miru.

Za nekoliko dana ležala je Viktorija zadnjiput u bešici na tvrdoj slami.

Majka se češće nadvijala nad nju i uzdisala. Jednom predvečer povika: »Stipo! Stipo!«

— Šta je?

— Mre dijete! Leti po svijeću!

Stipo je to svaki dan očekivao, nu sada kao da ne vjeruje, pa će se i on nadnijeti nad malu bolesnicu.

— Zbilja mre!

Tada odleti prvomu komšiji po voštanu svijeću. Dobio je krnjatak, ali podebeo, i može pri njemu pomrijeti kuća čeljadi.

— Fala Bogu, koji je pogledao na nju, brate! Nemoj ništa žaliti. Bila ti je pravi mučenik, moja rano! — tješe ga susjedi.

— I ja tako mislim. Ono je, kukavče sinje, mrlo čitavu godinu dana, pa fala Bogu, što se i nje sjetio!

Tako je govorio i suze sustezao, ali se ipak po koja omakla niz lice.

Međutim je smrt sve srdačnije grlila svoje miljenče. Kratki fitiljić ovoga života bijaše pri kraju. Očice postaju vodene, usnice poplavjele, dašak se zaustavlja, nešto u grlu krti, prsa traže zraka, usta im ga hoće da pribave, pa se rastvoriše: jedamput — dvaput — trećiput i — onda se ponovno zatvoriše, da tako zauvijek ostanu . . .

Šutac.

— Umrla je! — oglasi mladi otac tugaljiva glasa i nujna lica.

— Frano, sine! Nosi ovu svijeću natrag i reci: fala!

— Eto, matelesina! Ne će ti više dodijavati! — protepa Šćepan kroz plač, oponašajući glas djeteta, što je istom odletjelo među anđelke.

Onda se zakrenu na stranu, da pusti suze, što su silom navirale na oči.

Mati nije krila svojih suza. U sav glas je jauknula za čedom, koga je prije dvije-tri godine uz teške muke i boli suncu pokazala. Onda se s njim toliko patila, a sada — grudica zemlje. Pa da je ono barem prvo, — ni pola muke! Ali prije toga spremila je ona »tri zlatne jabuke« pod crnu zemlju: na njih su mladi roditelji mislili nasloniti svoju starost.

Skupi se i nekoliko žena: nadviruju se, da vide, »je li se Bog smilovao mučenici«. Vidjevši, da jest, zahvališe mu od srca. Onda uzeše majku tješiti, dokazujući joj, da nema za čim žaliti.

— Nije umrla. već se istom rodila, moja dragice!

Sjutradan bijaše pokop.

Otac metnuo dijete na poširoku daščicu i pod rukom odnio na groblje. Uz njega je kročio mali Frano i jedan starac, Šćepanov bližnji rođak.

Mati dopratila naričući malu pokojnicu do na kraj sela i vratila se. (U onomu kraju idu žene za mrtvacem samo nešto dalje od kuće: to je običaj iz turskih vremena)

Groblje je seosko na lijepom brdašcu, koje je sa strana obraslo niskom šumom. U toj šumi se nalazi stara prosjelina, puna krupnoga kamenja — vapnenca i nekih udubina, koje na te mračno gledaju kao sablasti. Tamo sam često zalazio, razgledao i pitao sam sebe: »Zašto se ovo brdo zove »Grôt«? Ko li je lomio tude kamen, kuda li ga je vukao i šta je od njega pravio?« Jer jasno se razabire, da je ljudska ruka ovdje imala nekakoga posla.

I toga sam se dana verao ispod obrva »peći«, a poslije odoh na groblje. Vidim »Šćepana«, gdje se vrti oko jednoga gropčića: hitro ga je otkopavao, kao da će se u njemu pokazati sakriveno blago.

— Oho! Ti već radiš! — viknuh kao začuđen i pozdravih ukopnika.

— Ja šta ću? Da čekam godinu dana, ne će oživjeti! — reče i uspravi se, a znoj mu kaptio s čela. — Odakle ti?

— Odovud — pokazah rukom na »peću«.

— Gledaš starina, je li? De malo sjedi, da nijesam sam! Stari Anto pošo sa mnom, pa uteče natrag od ove studene vjetrine.

— A gdje ti je mrtvac?

— U kolibi (kapelici).

Pođem onamo.

Malo, hladno tjelešce položeno na poširoku dasku, koja služi mjesto oltara, kada se tu Misa govori. Zavijeno je i do vrata opšiveno u bijelo platno. Odgrnem pokrovčić s lica: žuto kao svijeća, pri kojoj ga je sinoć duh ostavio. Usnice se čvrsto slijepile i posve poplavjele kao šljiva. Tako i očni kapci. Na nosnicama se napela dva mjehurića bjelkaste pjene, koji se ne htjedoše raspuknuti.

Mališ je stajao u kutu i ondje drhtao. Pričinio mi se kao »anđeo stražanin«, koji je sinoć odnio dušicu njegove »Viktolije«. Otac ga je amo spremio zbog vjetra, što je neugodno cvilio kroz pukotine nagoneći unutra po koju krupnu kap kiše.

— Što nijesi maloga spremio sa starim kući? — pitam vrativši se iz »kolibe«. — Skapat će od studeni.

— Ne će.

— A gdje ti je sandučić?

— Unutra je: sad će se pokazati. Sigurno još nije sagnjio, jer dobro šobonji pod grampom.

— To je vaš grob?

— Jest: u njemu je što moje braće, što sestara, što moje djece — barem osmero.

Uto se pokaza mali kovčeg od tvrde hrastovine. «Šćepan« ga oprezno kucnu grampom po kapku.

— A — a, još je tvrd! — reče — i dalje nastavi otkapanje.

Izbacio je silu košćica, što su bile naslagane oko sandučića. Koje su krupnije, te su ostale čitave, a sitnije su se zdrobile sve u komadiće.

Sandučić, što ga je »Šćepan« otvorio, bijaše uzak i pokratak: baš kao da je pravljen za gusle. U njemu se krio kosturčić s kostima, kao da je ovdje truhnula malo veća kokoš ja li riba.

I-i-i . . . moga Danke, na što mi je spao, žalosti ljuta! — propjeva tugaljivo ukopnik sagledavši ostatke svoga sinčića.

Zatim stade strugati rukama onu rpicu praha i metati na izbacanu zemlju. Glavica se gotovo sva iskrti, čim se je dotače, samo čeljusti ostadoše u rukama. On je te čeljusti jedan časak promatrao, pa će i mene upozoriti na njih.

— Evo, šta je njega smorilo: ovaj kutnjak počeo izbijati, pa nije znao uspravno, nego se iskrivio, smjerio postrance u vilicu, ne mogo dalje, muka udarila u mozak, i maksum — fertik!

— — »Jecam ti ce napatio dzalosti moja!« — protepa opet mladi, zlosretni otac spuštajući košćice pokraj lijesa.

Zatim donese maloga mrtvaca i poče kušati, može li unutra stati.

— A-a-a... može, može! — govori sam za se, naoko zadovoljan, kao da tuđe sahranjuje — i još gore.

Prije nego će sandučić zatvoriti, otkri još jednom pokrovčić s voštanoga lišca, pa će djetinjim glasom: »S Bogom, caca! Ne cu te vise po noci buniti. Sad milno spavaj! Ne cu vise dlecati: Daj, mama, méme! Daj, mama, gulabije! Ca mnom je Gocpa plovidila, pa mi nije stajo za vama!«

— — S Bogom, očinji vidu! Kamo puste sreće, da ti je otac tamo, gdje si ti sada! Ne bi ga trle brige za dugove, ne bi se strašio Crnogoraca, ne bi se potuco prokletom Dalmacijom, gdje sâm đavo uči ljude, kako će pogrđivati Boga i Božije svete, pa i ja od nji' primam, čemeran ti sam! — Ama, Bože, ti znaš, pa upravi, kako je najbolje!...

— — Ne zaboravi na me i na mamu, koji ostasmo amo u sužanjstvu, mučenice moja!...

Tada prekriži mrtvo dijete, poljubi ga dva — triputa, pomeće okolo sandučića sve košćice i žurno stade zemlju nabacivati. Parputa je i nogama gnjeo, da humčić ne bude suviše ispet.

Na protivnom brdašcu ču se momački pijev i krisak: neko je valjda uzet u »soldate«, pa tim prikriva brigu i tugu, što mu srce para.

— Što je mladost, moj Bože! — primijeti ukopnik dovršivši svoj posao. — Ne misli na smrt, a niko joj ne će uteć'. Hej, da svak misli na to!

Ja sam gledao u toga težaka i u duši mu se divio. Čini ti se, da nema srca, kad gledaš, kako zanatlijski otvara i zatvara grob svoje braće, sestara i rođene djece: kao da je to rov za krumpire! A ipak je u njega mekše srce nego li u

mnogih, koji se na oko prenemažu za malu stvar, a tamo bi mogli gledati, gdje sav svijet pogiba, — samo neka je njima dobro.

— Ha-a-a, gotovo je! — reče i očisti ruke od zemlje tarući njima po rosnoj travi na bližnjemu grobu.

Deder da sada izmolimo koji Oče naš za duše svoji' roditelja i drugi' pokojnika, što su ovdje pokopani. Za moju Viktoriju ne treba, je l' de? Ona je podnijela više muke, nego je bila dužna. Primi, Bože, njezinu mučicu na spas moje gare (garave, griješne duše)!

U ime Oca i Sina...

Poslije te molitve odoh na grob, gdje počivaju moj otac i majka, te se još napose pomolih za njih.

Tako uradi i »Šćepan«.

Onda krenusmo kući. On je maloga Franju zaogrnuo gunjcem i ponio u naručju. Čevrljali smo najviše o smrti, jer smo se bili za to najbolje naperili.

Papuša je za znak žalosti spustila roglje vežiglave i tako hodala nekoliko dana. Onda ih opet uzbacila unakrst preko glave, kao da se nije ništa dogodilo. Puno je žalosnija bila, kada joj iza nekoga vremena reče mladi »starješina«:

— S Bogom!

— S Bogom pošo! Kada ti se mogu nadati?

— Kad me vidiš, jer ni ja sam ne znam. Pazi mi to djeteta i nemojte se patit, pa makar i kuća otišla na pazar!

— Ne vodi ti brige, već se Bogu moli i sebe pazi! — odvrati ženica i rastadoše se.

Još se nekoliko... puta kradom jedno na drugo obazre, dok ih brdo ne zakloni. Tada su curkom potekle suze oboma niz obraze.

* * *

Nije ovo bio posljednji rastanak. Još je »Šćepan« kojiput došao s ratnoga majstorjuka na dopust. Poslije ga uzeše posve u vojsku, makar je bio u jednu ruku sakat. Poginuo je zadnjih dana rata na talijanskoj fronti. Vele, da ga je raznijela granata, baš kada je bio na »teligraf-štangi« pripinjući drot.

Hadži Mujto.

U mome zavičaju bijaše neki starac od blizu tovar godina. Što je zapamtio iz »staroga vakta i zemana«, teško bi kola povukla, kada bi se u knjige prevodilo. Samo mu napomeni to i to, i on ti odmah očepi kao da čita.

Često bi puta spomenuo nekakova Hadži Mujtu iz Travnika, nu krnjasto.

– Ma reci mi, tako ti, šta je bio taj Hadži Mujto? – zapitam ga jednom. – Znaš li ti njega u glavu?

– Znao sam, valah, ko i tebe: stara ljudina ko gradina, a njegove pameti nije bilo do Sarajeva. Zato ga i jest odabro vezir za svog prvog ridžáiju, ko biva doglavnika. Ama bio je žènđil (bogat), moj pobro! Imo je samo u Travniku blizu sto katanaca robe Brojili ga među prve age. Jedan od njegovih starih bijaše spahija. Spahiluk su mu bili Kovačići, gdje sam se ja rodio. I Hadži Mujto brao je tu desetinu s nekim Avdi begom s Ilovače (jedan sokak u Travniku). Tom je desetinom plaćo jednoga nefera (vojnika), da mjesto njega ide u vojsku. Njemu nije dala starost.

Svašta ti je znao, moj Bože! A i ne zno, kud se vucalo, pasja para !Bio je i na Ćabi. Zato ga prozvaše hadžijom.

Pa kad sam se vraćo s Ćabe preko Misira, – priča mi jednoć – zaboli me trbuh. Nijesam se nado više kuće vidjeti. Kad legnem: joj i pomagaj, kad ustanem i prohodam, isto tako. Dogamizah u jedan dućan i sjedoh.

Tude bio neki beg. Vidi on, kako sam pocrnio

– Šta je tebi, Bošnjo? veli on meni.

– Tako i tako, stanem se ja njemu tužiti.

– Vidiš: – kaže – u mene ima jedan iladž (lijek), od kojega bi ti odmah lakše bilo.

– Pa donesi, ako za muku znaš!

– E,.. skupo je!

– Sve jedno, valah, da stoji pô glave!

I eto ga: nosi – tri suhe šljive!...

Izjedoh, i, čuješ: ko da rukom odnese«.

Pitam, šta ište za jednu.

– Cvanciku, – reče.

– A tada je cvancika vrijedila tri groša i marijaš, – protumači stari.

– Koliko je to u krajcarima?

– Pa, dvadeset i šest. Je li? To ti mene kušaš u računu? Starac se osmjehnu.

– Pa?

– Zar je to kod vas tako skupo? – čini Hadži Mujto onome begu.

– E, kaže,... zdaleka to nama dolazi.

– Vidi! A toga ja natresem u svojoj bašći sto tovara i više, – veli mu Hadži Mujto.

– Bogme, ako je tako: tad je Bosna Misir, a Misir je paklena jama!

– I, po moju dušu, pravo je kazo: nema ti Bosne, dokle sunce prihodi! – reče Hadži Mujto i stade pripovijedati, kakvih je tamo adeta i naroda vidio.

– A velim ti: bio je dobar čovjek i nije dao na ráju. Stoga se zaujeo s drugim prvama turskim ovda oko nas.

I tuže ga paši, da se caru hási učinio iliti zabašio. A boš! Već onako: nijesu ga mogli, pa svršeno.

I paša ga već bio zatvorio u grad (travničku tvrđu). A koga bi tamo u ono doba spratili, taj ne bi sunca vidio.

Tada dođe k paši brat Hadži Mujtin Hafiz, pa zavapi:

– Aman, gospodaru!

– Šta ćeš? – zapita paša.

– Može li brat za brata položiti glavu?

– E, onda te molim, gospodaru, neka mene zadave mjesto brata! – moli Hafiz, kad mu paša reče, da može. – U njega su žena i djeca, a ja sam sâm. Volim usijati svoju glavu, nego slušati pomaganja bratove udovice i màksunčadi (nejači).

I sve je ljubio pašu u koljena, dok mu nije dopustio, da zamijeni bratovu glavu. Htio se paša predomisliti, pa eto nije bilo suđeno.

To mi je reći brat, moj pobro! A ne jedan na drugoga nož potezati, košto se danas nađe i takih.

– I objesiše Hafiza?

– Zadaviše – ispravi me stari.

– Kako to »zadaviše«?

– Eto: posadi sužnja na tle, predvc struči uže oko vrata, pa jedan čovjek usukuje na ovu, a drugi na onu stranu. I raju

su gonili, da to radi — begove davi. Kad bi osuđenik očima zabijelio, malo bi uže popušćali, pa opet iznova. Tako po dva-triput. Onda bi ga polili vodom, i on se s dušom podijeli. Tada bi opalio top sa grada, neka se drugi poplaše i i cara bolje slušaju. Zatim bi doveli drugoga sužnja i tako redom.

— — — — — — — — — — — — — — — —

I ne bi dana bilo, kad se Hadži Mujto ne bi sjetio te stvari.

Istom zaplači, pa reci:

— E, moj Hafize, moje rane grdne! . . . Kako ću Bogu džèvap (račun) dati, što-si za me krv prolio!

Pa čuješ, ni ja se ne bih mogo srcu oteti, kad bih ga tako čuo. Ako će bit' i Turčin, opet je žalovito.

I starcu se oči zacakliše.

— Imo je još jednoga brata. Bijaše mlađi od onoga, a zvao se isto Hafiz. Umro je od kolere.

Od Hadži Mujtine djece znao sam njegovu kćer. Vjeruj duši, eto sam zaboravio, kako joj bijaše ime . . . Svejedno. A glàvna (lijepa), paškovićka jedna, ko prilika: zelenih očiju, plavokosa, rumena i skladna u struku. Mati joj se preudala za hadžiju Gafića, a ona pođe za Atib-agu, sina Osman-age Kartala iz Travnika. Ovaj Osman-aga bijaše tvrd ko stijena, a sin mu jedna betèrma (raspikuća). Propi se i zađe u sramotne poslove, te razasu na piće i róspije (bludnice) svu ćaćevinu. Žena ga udri svjetuj:

— Proj' se, bolan, toga! Živi ko aga, ko je živio tvoj i moj otac! Zar te nije stid ljudi, ako se već ne bojiš Boga?

Ama utaman svjetovanje. Tada mu se stade prijetiti:

— Ostavi se toga ili ne ćemo zajedno čórbati! Ja se volim i pušćenica zvati, nego rospijaševa žena!

I to bi zaludu. Tada ga tuži kadiji, a kadija ih rastavi. Njezin očuh Gafić zovnu mene i još dva čovjeka, da budemo svjedoci, dok se isprtljaju stvari. Kad smo došli tamo, Atib-age ne bijaše kod kuće. I odleti njegov amidžić (stričević), pa ga zovnu iz čaršije. Zovnuše i nekoga muktara, imenom Krajišnika, da tu bude, dok se njih dvoje ne razdijele. On je sve division, dok je to bivalo. Pitam ga, šta mu je, pa dršće. Kaže:

— I meni se tako dogodilo. Teško onome, koga to zlo stigiva? Živjeti toliko vremena sa ženom i s njom raditi, pa se onda rastaviti!

— E, ne valja taj zakon u vas, — velim ja.

— I ne valja, — kaže on, pa opsova taki zakon i onoga, koji ga je postavio.

Poče Kartalče govoriti:

— Nabavio sam ti, zmijòkoljo jedna, dvije momkinje, pa ti opet nije pravo!

— Nabavio, ama s mojim! Da živiš ljudski, bio bi prvi aga, i nek je moj crn obraz, ako bih od tebe štogod požalila! Ama tako: ne dam ti ni jedne igle!

I čuješ, doklen je žensko: poinadi se s njim za jednu jorganinu i jednu dušečinu, koju bih ja drage volje poklonio prosjaku!

Kasnije se udade za nekoga Tamiščiju iz Travnika. Imo je nešto dućana, a bijaše u desnu ruku sakat. Hjela je da pođe za Osman-agu Ramića, prvog agu na ovoj našoj strani (opć. Grabova, južno od Travnika). I on, blènto jedan, mal' se ne prevari! Jedamput se uputio sa mnom preko Nevića polja. Eglen-beglen, dok ne dođosmo i na tu stvar. Pa će on meni:

— Šta misliš: kako bi, da ja nju dovedem?

— Proj' se ćorava posla! — velim ja. — Ti si pristo (lijep) i brojiš se među prve age, pa da uzmeš pušćenicu!

I ne uze je.

Poslije toga, kad se već bila udala za Tamiščiju, sretne me jednoć na Krndiji (sokak na južnoj strani Travnika), pošavši nekuda na teferič.

— Gdje si, Anto! — pa mi psuje moga Ramića, onako u šali i smijući se.

I ja se smijem. A druge bule u nju laktovima:

— Uh, šjuti, Bo-o-g the u-bi-o! Tako ti s vlah-hom eglenjdišeš!

— Be sikter, stuhe jedne! — okosi se na njih. — Zar vlah nije čovjek? Biva: što se s poštenim vlahom riječ prozbori, odmah ću u džehenem (pakao)! A što se, amo kod nas čine svakakvi bezobrazluci, to je biva ništa!

I bule začepiše.

— Vidiš: nije joj bilo mane, i baš se bacila na oca, ama se jadnica zlo namjerila, pa šta š'? Teško bahsus (nesretnoj) glavi!

Eto, kažem ti: taj Hadži-Mujto bijaše dobar čovjek, ama sve njegovo propade nekuda u zemlju...

Sirotak.

Prolazim selom u ljetno doba predvečer.

Bronze na volovima zveče, zvonca na kravama tantalaću: prava ciganska muzika. Nekoje se krave od sitosti raskrenule, idu kao patke. Oteljene svaki čas miknu, a telad iz košara odmikuju. Čobani i čobanice hajékaju, ili se uhvatili dvoje à dvoje i pjevaju.

Za jednim volom ide bosonog dječarac u otrcanim haljinicama: malen kao preslica. Noge se iskokale, blato na njima speklo: dupli džon. Ručice i lišce pomodrilo kao zečetina. Koraca oprezno i polagano: bodu ga piljci u ranjave tabančiće i prstiće, pa mora gledati, gdje staje.

Sažali mi se nešto. Priđem k njemu i upitam ga:

— Čiji si ti, mali?

A znao sam, čiji je.

— Štjipin — protepa mališ, dojeći lijevi kažiprst.

— A kojega Stipe?

— Švoga.

— Svoga?

— H-hm! — odgovori mali kroz nos i klimajući glavom.

— A gdje ti je mama?

— Njema.

— Pa šta je bilo s njom?

— O'nili judi na gebje.

— Biva umrla?

— H-hm!

— A gdje ti je Stipo?

— Otišjo... onaj otišjo... ne žnjam, kakonjo se kažje.

— U Slavoniju.

— H-hm!

— Da donese žita, je li?

— Nč! — zanijeka mali i zavrti glavicom.

— Već po što je otišo?

— Pod komolu.

— Pod komoru?

Mali kimnu glavom.

— A ti? Ostao sam?

— Dao me u njajam.

— Pošto na godinu?

— Stju, žekulj', vuk tje ižjio! — povika mali ne slušajući, šta ja pitam.

Opazio je, kako je »žekulja« pritisnula drugu kravu, te potrča, da ih rastavi.

Pođem tako u razgovoru s njime sve do kuće, gdje je služio u najmu.

Jedna je mlada nevjesta već bila izašla pred vrata s dižvom u ruci čekajući na krave.

Njezin svekar, stari Nine Kunić, sjedio je unutra kraj ognjišta. Jednom rukom zaklonio lice od vatre, pa izdaje naloge ženskadiji:

— Sprati goveda!

— Pazi, da tele ne podoji!

— Umlači napoj!

— Šta si blenula?...

Izgledao je po govoru veliki zulumčar, ali ne će baš takav biti.

Međutim je mališ spratio goveda, došao u kuću i nadnio ručice nad vatru, da se malo zgrije.

— Nema vode — primjeti stari gledajući u maloga.

On bez odgovora zgrabi sud i ode na točak (česmu).

Uto spazi stara Marga mene.

— A-a-a! I ti smjede jednoć k našoj kući!

— A što? Zar se ja vas bojim?

— Ma eto: ko da se bojiš!... Hodi, dušnje ti, unutra! pozva usrdno i prebaci bijelo haljinče preko drvenoga tronošca, gdje ću sjesti.

Uđoh i sjedoh.

Stari pokupi malo svoje duge, košćunjave noge. Namigne staroj prema polici, gdje je bila đezva i fildžani.

Ona je razumjela, da valja pristaviti kavu. Sapra časkom đezvu, nali vode i pripeče k vatri. Onda odškrinu ne-

kakvu čađavu sandučinu, poteže podobar komad šećera i odlomi pet-šest grumenčića.

Mali se vrati brzo s vode. Jedva spusti bardak, navali stari novi nalog:

– Leti s Marom u mlin! Ama da ste mi se brzo vratili! – prikriči dedo.

Njegova unuka Mara uprti teleću mješinu, a mali uze ugarak luča i odoše.

Voda u đezvi provri. Marga struni u nju dvije kašičice samljevene kave i dohvati dva fildžana: za me i za staroga.

– Ma nije trebalo! – branim se ja po seosku.

– Hajde, zdravlja ti! Ne trebalo dušmaninu!

Mi počesmo srkati kavu, kada izbi na vrata Tatun Zvirić, treći komšija Ninin po redu.

Ima mu oko pedeset godina. Progrušani brci debeli i oštri kao frča, kojom se kreče zidovi. Obrve kao dvije strehe. Naoblačio se kao pred krupu.

– Ma kad ćeš ti onome paškoviću dati zapt? – proguli se na Ninu, kao da će s njim za vratove. – Ako mu ga ti ne ćeš davati, ja ću! Neka znate, da ću s njim razbiti ledinu, samo mi ga Bože uloviti!

– Šta je, bolan? Šta si se zgranuo? – pita Marga ponešto ljutito.

– Kako se ne ću zgranuti? I danas mi je pušćo goveda u žito!

– Jesi li ti vidio?

– Šta ću gledati? Vidjeli su drugi: sve je propalo!

– A znaš li potvrdo, da su naša goveda?

– Ja čija bi mogla biti?

Stara zapovrže inad, a stari omahuje glavom na nju i šutka je. Onda će Tatunu:

– Čekajder malo, sad će on doći: dat ću ja njemu, što je za njega!

Meni posta kava gorka: vidim, šta čeka maloga sirotka, pa mi žao. Htjednem otići. Stara i stari opaziše moju zabunu, pa me zborom ustaviše.

Tatunina srećom ode: sve ronda i prijeti se.

Uto i mali dođe.

Staroga obuze huja, priskoči k njemu, prihvati ga za uho i povuče pred kuću, da odlomi prut iz plota, pa da ga šiba.

Dječarac se uhvatio i ne umije probijeliti: ne zna, što se stari rasrdio, a ne smije ga zapitati. Splakanim očićama gleda u staru, ne bi li ga ubranila.

– Ostavi, bolan, dijete! Možda i nije krivo, koliko ga kažu – podviknuh ja iz kuće i zlovoljno se dignem s tronošca.

Marga prileti i jedva ote mališana. Zakrilila ga objema rukama i sakrila pod pregaču, pa se poče pravdati sa starim:

– Kako se, bolan, Boga ne bojiš: dizati ruku na nejako dijete i još siroče! Teško njemu, rano moja, dok nema svoga bolećega, svoje majke! Zar te nije strah Božjeg pokaranja, da i tvoj kogod ne ostane sirotan i ne spane pod tuđu kost?

Stara je i dalje brojila, dok se njezin »gripina« ne umiri. Tada pusti maloga iz krila i privede k vatri.

Mališanu se uho crvenilo, a na oči navalile suze kao kiša. Sav se od ridanja tresao, ali nije smio glasno plakati.

Stari ga je kradom pogledao: vidjelo se, da mu je postalo žao.

– E, kaži mi sada po duši, jesi li pušćo goveda u Tatunov ječam? Ako mi ne slažeš, ne ću ti ništa, ama slažeš li, nije glave na tebi!

Mali se uze kleti, da nije danas ni tjerao goveda na onu stranu.

– A bi li znao, čija su?

– Vele Šjekićeva. Znade poljar.

– Zovi poljara! – naredi stari, a mali klisnu preko praga.

Domala je bio poljar tu i potvrdio, što mali reče.

– Eh, eh! – uze stari Nine kretati glavom i prosu na Tatuna kao krupa.

Htjede mu poći u kuću i s njime se poinaditi, ali ne dade stara Marga.

– Pusti, nos' ga smetenjak!

Mali se razvedri i poče razgovarati sa starim kao veliko čeljade. Zaboravio je, šta bi malo prije.

Nine zamaknu malo u »kiljer« i eto ga s polovicom »táze« sira.

– Na, pa mi se hrani! – reče ljubazno i pomilova sirotka po glavi, da popravi svoju naglost. – A nemoj, zlatane, da se priboraviš, pa ti se goveda izmaknu u tuđu štetu!

Vidiš, bolan, da se svak izasumio na te: da mogu, potopili bi te u kapi vode! Poćuti me! Ne govorim ti iz dušmanluka!

Sada poče meni pričati, kako su seljani zazlobili oca mališanova, pa s njega ne trpe ni maloga.

— Da mu nije mene, skapo bi od svake muke.

Tim je stari kušao meni dokazati, kako mora biti strog s malim, ne od zle volje, već za njegovo dobro.

Ja sam bio međutim sretan, da se pri tom svršilo, i da mali nije prav — zdrav bio ispucan.

Isto su osjećala i druga čeljad, osobito dedina unuka Mara: ona je svojom vezivglavom trla sirotku lice, što bijaše umazano suzama.

Mali je od zahvalnosti s njom popolovio onu polu sira..

Mijo Lamot,
župnik u Badljevini (kod Pakraca).

Staro i novo pokoljenje.

U tamnoj noći, daleko od sela, na osamljenoj stanici željezničkoj ušao sam u vlak. No, još prije nego se razdanilo, taj je vlak primio i drugoga i trećega putnika. Svi smo mi bili u crnim haljinama, ali smo sa svijetlim nadama polazili na sinodu. I na ostalim prugama su k nama pridolazili crni ljudi sa svijetlim nadama.

Kad smo se približavali Gradu, već se on u svijetlu sunca sjajio, kao da je sazdan od kamena, koji je tek stigao iz gore. Ovaj stari naš Grad poznavali smo tek po onim dvama šiljatim zvonicima stolne crkve i po tamnoj gori iza njih.

No, srca su nam u radosnoj uzrujanosti podrhtavala, osjećajući, da je to naš rodni grad, u kojem se dugim i mučnim školovanjem rađao naš duševni život, gdje smo primili svoj poziv, odakle smo se širom domovine razišli.

Sastali smo se svi na jednome mjestu, na onome istome mjestu, gdje smo i niknuli, u — »Crnoj Školi«.

Iste prostorije, iste sobe, hodnici, vrt, ali mi jedva da se prepoznajemo. Koliko je sve to i jače i dugovječnije od nas! Višeput mi se ovdje dogodilo, da sam promatrajući kojega svećenika, pomislio u sebi: Tko je taj stari gospodin? Kako sam se iznenadio, kad sam saznao, da je to moj konseminarista — mlađi od mene!

A što tek da rečem o starijima?! Jednoga počasnoga kanonika, pognuta starca, pratio je mlađi svećenik, kojega sam odmah prepoznao. — Tko je onaj starac? — pitao sam nekoga. On mi reče ime svećenika, kojega sam prvi i posljednji put vidio na prvoj svojoj kapelaniji, kad je pohodio moga principala. Bio je tada visok, mršav. Na rukama je imao

fine rukavice. Držanje mu je bilo u isto vrijeme čedno, svećenički i elegantno.

A kad mi rekoše ime jednoga drugoga malena starčića, sjetio sam se svećenika, s kojim sam se pred 27 godina sreo u jednome vozu zagorske željeznice. On se tada u sav glas smijao radu svojega druga, što je pisao gospodarske knjige, a stoka mu je kod kuće pogibala. Bio je tada zdrav, jak, činio mi se jedamput viši i jači nego sada. Njemu se tada činilo, da se onaj idealni drug njegov poput Don Kihota bori protiv vjetrenjača.

Vidio sam dosta lica, opaljenih od sunčana žara, kao što je lice ratara, koji od zore do mraka prevrta zemlju i njezinu prirodu i mukotrpnim radom svojih ruku hrani i sebe i druge. Čuo sam tu mnogo riječi u kajkavačkom dijalektu, i to ne u onom gradskom, već seoskom, koji upotrebljava samoglasnike, za koje ne znaš, da li su *a* ili *o*, *u* ili *o*, *e* ili *i*. Tâ naša braća su se posve stopila s narodom, tamo negdje na brdu ili za brdom, i odijeljeni od ostaloga svijeta žive za svoj narod. Narodu su se posve približili i dali mu sve idući putem svojega zvanja. Oni mogu kazati sa apostolima: »Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus Te . . .« (Evo mi smo sve ostavili i pošli smo za Tobom). To je sjeme, koje kad se baci na zemlju, u njoj se rastvori i sagnjije, da iz njega nikne stostruk rod.

U tome je došlo vrijeme i približio se čas, kad se imala početi sinoda.

Mnogi su došli sa velikim tegobama. Sve će to biti drukčije, nego što je bilo dosad — misle pojedinci. S takvim se mislima sakupismo u katedrali.

Oglasi se veliko zvono. Onaj čas prostruji neka ugodna uzrujanost mojim žilama. Sjetih se onih sitnih radosti, što no ih je unosilo u sjemenište među nas klerike ovo veliko svečano zvono.

Velika vrata katedrale otvaraju se širom. U daljini, duboko dolje u crkvi, vidi se procesija, koja se posve polagano pomiče. Čini ti se, da su to pokornici, koji se pravo ne usuđuju približiti oltaru. Prvi su se pribiižavali franjevački klerici, bosih nogu u sandalama, noseći križ. Posljednji je došao Nadbiskup, upirući se o dugačku pastirsku palicu. Crkvom zaori pjesma: »Salve regina, mater misericordiae . . .«

Tada se Nadbiskup sa asistencijom uputi k oltaru, u kojem je pohranjeno Presveto Otajstvo i donese Presveto u procesiji i položi Ga na veliki oltar. I zapjeva: »Veni Creator Spiritus« — a mi nastavismo — »Mentes tuorum visita, imple superna gratia, quae tu creasti pectora . . .«

Pomalo je nestajalo ratobornoga duha. »Stoji mnoštvo razboljeno . . . Jaganjci su rek' bi tihi, Što bijahu gorski lavi: Taka čuda božja riječ pravi«. (Mažuranić: Četa).

Izatoga se sinoda »konstituisala«.

Po svim pripremama vidjelo se, da je sinoda skupština, zakonodavno tijelo. I već mi se činilo, da je to nekakva moderna ustanova i gotovo nijesam bio zadovoljan time. Ali mi u to dođe na pamet, da je u našoj nadbiskupiji već bilo sinoda i to posljednja pred stotinu godina. To je dakle crkvena ustanova, koja je u mnogome slična uređenju modernih svjetovnih skupština i sabora, a ipak osjećaš iz svega tako dragi miris starine.

Članovima sinoda: i onima pozvanima po crkvenom poglavaru, i onima izabranim po kleru, točno su određena na sinodi mjesta (sjedala) po časti. Pače, svima se zajamčuje, ako je tko pomutnjom zapostavljen, da time nije izgubio svoga prava na odličnije, bolje mjesto, koje mu pripada.

To je jeka daleke starine. Državna skupština, sabor, ne može se danas ni zamisliti s takvom uredbom. Tako se sinoda protivi duhu naše dobe. No ja, koji sam prije požudno tražio starinu, time sam bio iznenađen. Čovjek bi rekao na prvi mah, da ta uredba nije u skladu nesamo sa jednakim pravom svih članova skupštine u suradnji, nego niti sa naukom Isusovim, koji je osudio one, što birahu začelja na gozbama i prva mjesta po zbornicama. Pa ipak to je samo svjedočanstvo o blagom konzervatizmu one Crkve, koja se umije prilagoditi svim vremenima, svim narodima, svim prilikama.

U nekim stvarima krajnji konzervatizam, u nekima opet (da tako kažem) najveći modernizam — sve to pokazuje gipkost i okretnost One, koja treba da potraje do svršetka svijeta, i koja će oko sebe okupiti sva plemena na zemlji.

Još me je sjećala starine velika, solidna pomnja, kojom su bila izrađena Statuta dioecesana, što su imala poslužiti kao nacrt za rasprave i ono skraćivanje rasprava te pristajanje »per acclamationem«.

Samo raspravljanje teklo je mirno, bratski, dostojno.

Predlozi i govori pojedinaca bili su u skladu sa njihovim osjećajima, jer je svatko uzimao riječ samo u onom predmetu, o kojemu se u praksi bavio i u koji je već prije dosta truda uložio.

Koliko je drage naravnosti bilo u onome mladome dekanu, koji je skupštini dokazivao opravdanost svoga predloga, a ona mu nije dala da govori, pa ga je sâm predsjedatelj — Nadbiskup — uzeo u zaštitu govoreći: »Pustite ga da govori, ta vidite, kako zanosno svoju stvar brani!«, makar je i on sam bio protiv predloga. Ili, tko može da zaboravi iznenađenje i neutješnost starca dekana, pogrbljena i nemoćna, kad je čuo na sinodi, da se njegov kotar, kojemu je dugi niz godina bio na čelu, cijepa i dvije njegove župe drugome kotaru priklapaju radi bolje željezničke veze. On je zacijelo neutješen ostavio sinodu. S tom će tugom i u grob leći.

Dolazili su na vidik i karakteri pojedinaca. Jedan susretljivi i koncilijantni župnik Grada često je ustao, da intervenira, da opreke izgladi. Posve jasno su se razlikovali zanosni i svečanosni govornici od borbenih duhova.

Većina je na sinodi bila mlađa od mene. Bez ikake nenavidnosti, dapače s najvećim veseljem sam opazio, da su ta mlađa braća donijela u naše redove novo shvaćanje života i borbe. Uvidio sam, da u tim našim strahovitim prilikama treba mnogo strpljivosti i ljubavi, ali i — okretnosti. Nove prilike, novi ljudi, nov duh.

Sjetih se riječi iz »Djeda i unuka:

»Stare gusle za te nijesu više,
Jer iz starih novi duh ne diše«.

I sve je to pred mojim očima prošlo brzo, i danas se toga sjećam kao kroz san, jer je prošlo prije, nego sam se pravo snašao. I posve razumljivo: sinoda, koje stotinu godina nije bilo u nadbiskupiji, trajala je samo tri dana. A materijal je tako velik, da bi se mogao podijeliti na dugi niz godina, kad bi se sinoda sastajala svake godine.

Osim toga nedostajalo nam je iskustva. Gdje su oni, koji su sudjelovali na posljednjoj sinodi biskupije!

Dok je trajala sinoda, za nas je postojao samo jedan put, i to onaj, što vodi iz crkve u skupštinu i iz sknpštine u crkvu. Iza toga svijet za nas nije postojao. Pravi »conclave«. No, uoči posljednjega dana, već iza 7 sati uveče, primih

iznenada pismo prvoga župnika nadbiskupije, župnika u Gradu. Zove me na večeru. Pošao sam. Ondje sam našao više uzvanika župnika, u većini mlađih. Prvi župnik je i tu pokazao, da je čovjek duha. Upotrebio je priliku, kad su njegovi kolege sa raznih strana nadbiskupije bili gosti Grada, da ih okupi oko sebe na razgovor. To je bio i ugodan odmor u danima rada i duševne napetosti.

Ja sam promatrao društvo. Bilo mi je to tim lakše, što se kraj rječitosti i živahnosti drugih moja šutnja nije opažala. Divio sam se u sebi zanosu i snalaženju mlađih. Pripisivao sam to njihovoj mladosti. Ali odakle elastičnost domaćinu?

Tako sam i nehotice počeo da prispodabljam sebe s njima. Opazio sam, da u mene nema elasticiteta, ako ga je uopće ikad bilo. I ta mi misao ni poslije nije išla iz glave. Dolazili su mi na pamet moji župljani seljaci, koji su mojih godina, pa se tuže na starost svoju i čekaju smrt. Je li ih satro život, rad?

Ne bih rekao! A ipak čitavim svojim vladanjem oni su starci. Ali uzrok njikovoj starosti više je psihologijski nego fiziologijski. To su sve očevi obitelji. Rodili su i othranili djecu, pa im se čini, da su svoj životni zadatak izvršili. Sinovi su već pomalo na sebe preuzeli teže poslove, a pomalo upravljaju već i čitavim gospodarstvom. Roditeljima se radi toga čini, da je i njihov daljnji život na zemlji suvišan, i poradi toga iz dana u dan njihove sile sve većma popuštaju. Oni više ništa ne očekuju i ne žele.

Što se ne giblje, postaje negibljivo, okorjelo, ostari. Ja to opažam na sebi. No pita se, koji je uzrok tome. Navršujem doduše ravno pedesetu, ali svijet je pun ljudi, koji u tim godinama pokazuju veliku djelatnost. Eno državnika, političara, bankara, književnika. Mene mora da su u to potisnule prilike, a ne godine. Što ja teško to podnosim, zaključujem, da još nijesam posve zreo. Za sinode, a i kod one večere nijesam mogao da ostanem u »desinteressementu«. Samo različiti događaji u životu osudili su me na nerad. Iz toga nastaje apatija, a od nje čovjeka izbavlja smrt. Čovjek je tako star, kako se sâm osjeća.

Synodus dioecesana anno jubilari MCMXXV. bila je za mene velik događaj, najznamenitiji događaj ove jubilejske godine.

Ona je sazvana za jubileja čitave Katoličke Crkve i tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva.
Ona je prema duhu crkvenog zakonika stvorila mudre propise, što najbolje pristaju posebnim prilikama, u kojima živi hrvatski narod.
Ona je zbližila staro i novo pokoljenje. Ona im je zagrijala srca. Ona ih je zanijela za novu borbu, što će je voditi pod novim oružjem sa starim neprijateljem. Ona je svima dala krvi, svima ulijala obilno ulja iz svojih uljanica.
Otada moja krv življe kola žilama. Otada uviđam, da još nijesam ostario, još nijesam sustao.
Treba dakle još raditi!
Gospode, ako sam Ti još potreban, ne odričem se nikakova truda, nikakova napora . . .

Nedjeljko Subotić,
župnik u Trpnju (u Dalmaciji).

Na palubi.

Zamislite vedar svibanjski dan sa svim njegovim čarima u južnoj Dalmaciji! I to na palubi parobroda, što reže glatko zrcalo našeg mora, okrunjena ostrvljem i obalom, što se u ljepoti natječe sa skandinavskim fjordima. Sad bi trebalo donekle da vam slikam naše morske pejsaže, što nam pucaju pred očima, na putovanju parobrodom po našoj južnoj jadranskoj pučini. Ali ti opisi ne bi se slagali s onim, što imam da vam pričam.
To jest: ja i Ljubo sjedimo na palubi malog parobroda. Vrijeme je poratno, naučili smo se da brišemo iz svog rječnika sve one udobnosti i lagodnosti, što smo ih sretali na brodovima za putnike prije rata. Ja i Ljubo nijesmo se vidjeli odavno, prošlo je petnaest godina. Iznenađeni smo ovim neobičnim susretom na moru. Kao đaci bili smo pouzdani prijatelji i jedan drugomu čitali svoje pjesničke prvijence. Poznao sam ga odmah po velikim crnim očima i onom nezaboravljenom madežu blizu nosa. I to uprkos onim trim crtama — borama na čelu, koje dokazuju, da je prošao tridesetu.
Razdragan blagim morskim lahorićem i kao uljuljan u snoviđenje radi sastanka sa dragim drugom, htio sam, da taj sretan čas duše prelijem u biće svoga suputnika, koji je sjedio uza me. On je gledao ravnodušno, reći bi apatično, kao da je priroda izgubila za njega svoje čare. I to mi je bila novost, promjena. Pušio je strastveno odbijajući guste kolute dima, što ga je vjetar nosio put prove On, Ljubo, nekad tako ćutljiv i obazriv na svaku i najsitniju nijansu prirodnih krasota, stoji visoka čela, nijem kao Židov u svom trgovačkom uredu. A meni se činilo, da ni Goethe nije bio zaneseniji od mene, onda kad je u mletačkom »Canal grande« pisao onaj duhoviti epigram: »Diese Gondel . . .« Osjetio sam po svim

gestama davnog druga, da između mene i njega vlada disharmonija. Ipak sam htio da dočaram one naše davne i zato još draže zajedničke šetnje po gradskom parku. Spomenuo sam svršetak zajedničkog čitanja Goetheova Fausta.

»Zieht uns hinan«... nadoveže on, ali uz neki brzi i kao sažalni pogled, koji znači mnogo. Meni se sad stvorila u jedan mah gola istina, realnost, da je moj nekada idealni, poletni drug i sadašnji suputnik vrlo običan čovjek, onako kao što to traži i stvara naše trgovačko doba. Čovjek, koji nije mogao, ili nije htio, da se protivi bujici vremena i društva kao — izuzetak.

Ja sam se u prvi mah smatrao Diogenom, koji je eto našao izuzetak, prirastao svome srcu u svome starom drugu, ali zaludu.

»Tempi passati« — je li Ljubo? Ja sam nekada sanjao, kako ćeš se ti svečano uspeti na naš Olimp kao...«

»Pjesnik« — prekine me Ljubo. »K vragu pjesma! Što misliš? Ti si — naivan! Valja biti savremen čovjek, pa ne treba dokazivati, da u modernoj kulturi nema mjesta onom metafizičnom pojmu, što se zove — krasno«.

»Da! Ti brišeš taj pojam, da na njegovu mjestu ili ruševini caruje sve ono, što naše društvo kaže da je korisno!«

»Korisno, dakako! Eto ipak shvaćaš naš vijek. Drukčije ne može da bude u vijeku, kad se ne da živjeti bez pozitivnih znanosti, bez računa, bez kapitala!«

Tu se moj nekoć »idealni« Ljubo nešto zamislio. Kao da hoće neku ozbiljnu, vrlo pametnu pozu. Čovjek dakle — pozitivan, realan. Razglagoljao se. Priča, kako je svršio tehničke škole, pa se oženio bogatom udovicom, ali vrlo mladom. »Moja je žena vrlo mlada, ali mladost, to je uistinu sporedna stvar«. — — — Pa onda: »Suviše, moja žena, inače veoma bogata, nije ni lijepa. Ljepota, to je nešto sporedna, banalna, vrlo nepraktična stvar. Iako postoji na svijetu tako zvana poezija, to je ona, koju su proglasili — futuristi. Futurizam pobija ljepotu kao himeru, a ljubav kao neprirodnu pojavu, nastojeći da uništi ono vječno maštanje i uzdisanje za »dragim« i da izbaci iz društva zavodničkog Don Juana i smiješnog čovjeka s rogovima«.

Ljubo uto naruči od konobara kavu, ili bolje dvije kave, za sebe i za mene. Neko vrijeme prolazi u šutnji.

Slušamo dva mornara, koji opažaju, da smo blizu »Bocche false«, to jest blizu morskih vrata, između ostrva Mljeta i Šipana, a to je mjesto vrlo opasno, kad pobjesni oluja. Naši ga se mornari boje i spominju s nekim strahom svoje putovanje kroz ovo vratlo. Mrtvo talasanje mora i podizanje broda znači, da smo prešli istočni rt Mljeta. Igra našeg broda malko me je obradovala, kao zanijela u duboke tajne sinjeg mora, pa sam opazio Ljubu:

»Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus«, zar nije imao pravo kralj David, kad je izrekao taj stih, da je divota mora odraz divote nebeske? — Sve šare neba i duge spuštaju se i kupaju na morskoj površini, da slave zaruke sa dubinom ovog zemaljskog neizmjernog jezera! Ukratko: ovo krasno putovanje, ovaj naš »rendes-vous« na palubi doista je estetsko uživanje i...

»I to, ako se to putovanje isplati« — prekine me ironičnim smijehom Ljubo Molim te, kako se može govoriti danas, u ovoj vražjoj skupoći, o estetskoj strani putovanja? Govorimo realno, pozitivno: ako mi današnje inače skupo putovanje donosi realnu dobit, korist, tako da faktično nemam danas novčanih gubitaka, u tom slučaju mogu govoriti o uživanju ovog putovanja. Moderni čovjek, u istraživanju korisne a ne estetske prirode, iskopao je davno grob romanticizmu naivnih pjesnika i tankoćutnih turista, koji se uspinju na alpinski vrhunac od 3000 metara visine, eda otale nakon opasnih vratolomija pogledaju na tucete sela i gradova i uberu za zapučak onaj blijedi baršunasti cvijetak — »Edelweiss«...

Ljubo stade i srkne kavu, kojom nas posluži konobar. Pa onda izvuče iz špaga cigaretnu kutiju, nuđajući je po etiketi i meni, te zapuši. Na svemu držanju svoga bivšega druga opazio sam neki mirni ponos, svijest i zadovoljstvo, da je gornjim riječima očitao dobru savremenu lekciju. Meni je ta lekcija bila odveć stereotipna, dakle dosadna. Htio sam, da se maknem sa svog naslonjača, da se prošetam naokolo, ali i krma, određena za putnike I. i II. razreda, bila je prenatrpana bačvama, brašnom, košarama punim bosanskog voća, pa onim raznolikim i čudnim prtljagama, koje sadržavahu ono skupocjeno blago, što se zove »životne namirnice«. Kad bi se dakle htio po tim savremenim barikadama pro-

šetati, kako bi doista radi skupo plaćene karte II. razreda imao sto pravica, pričinjao bih se kao lovac, koji skače preko svih mogućih ograda, međa i grmova, da obori puškom zeca. A kad vam spomenem i to, kako su dosadno i pomnjivo s druge strane palube neki putnici, novo pečeni trgovčići raznih boja iz raznih klasa, neprestano pratili okom svoje sanduke i krcate vreće, onda se ne ću prevariti, da je ton, kojim je govorio moj Ljubo, bio u potpunom shladu s teretom naše krme, određene za udobnost putnika. Ići onamo na provu bio je mučan posao, jer je trebalo ispod kapetanova mosta preskočiti velike stogove ugljena,

Što sam mogao drugo, nego ostati na mjestu, da mi ga ne ugrabe oni brojni, što stoje na nogama ili sjede na kojoj prljavoj ili prašljivoj vreći? A vidio sam, da je i Ljubo željan razgovora, jer je htio, da mi otkrije onaj svoj prelaz iz poetičnog Savla u praktičnog Pavla. Ja sam nastavio:

»Ljubo, ja znam, ti si stubokom promijenio svoj ukus! — Chacun à son gout! — Ja nemam ništa protiv toga, ali imam da se ogradim protiv tvoje utilitarne logike, kojom hoćeš da mi pokažeš nemogućnost onoga, što je lijepo, a što su stari Grci, a iza njih i naši skladni stari Dubrovčani običavali zamijeniti s pojmom dobroga. To je ta toliko čuvena grčka »kalokagatija«. Lijepo i dobro miješa još postariji naraštaj iz Dubrovnika i Cavtata. A sve što je dobro, to je i korisno...«

»Filozofija!« — upade mi u riječ Ljubo.

— »I narod ima svoju praktičnu filozofiju, koju je crpao iz iskustva, iz života. Eto narodne poslovice, to su opažanja iz stoljetnog iskustva. Nego čuj me: kako je to, da ti ispod nosa režeš brčiće, a pola ih obriješ, gušiš vrat tim visokim kularom, držiš na glavi »panama« klobuk, nosiš haljetak sličan ženskoj bluzi, hlače sa vrlo kratkim nogavicama, da se vide svilene čarape? Pa ti postoli kao u Americi? Što znači taj engleski kroj?

— »Ukus!« —

— Jest ukus. Ali taj ukus znači, da osjećaš ljepotu na taj, recimo — engleski način. Tebi se ta frizura kose sviđa, a ne drukčija. Ono, što ti se sviđa, nije li to za tebe, subjektivno, ljepota?

— Novost!

— Novost! To jest — moda! Bujica vremena! Voda neka sve nosi: i ukus i ljepotu i — savjest! Nije li to,

Ljubo, ono, što bi se imalo nazvati robovanjem pojedinog čovjeka tiraniji većine? Dosta!...

Šutnja — — —

2.

Na obzorju se u pučini, desno, prikazao školjić sv. Andrije, gdje je pustinjak Mavro Vetranić pjevao ribama. Ravno na istoku izmiliše konture Srđa iznad grada sv. Vlaha.

— Polaziš u Dubrovnik?

— Polazim!

— Trebalo bi da mi protumačiš, kako će se isplatiti ovo tvoje putovanje! Svrha?

— Bravo! Treba da namjestim sina u gradu. Ove godine ima da uđe u trgovačku školu. Trgovačka i tehnička nauka — to je smisao vremena, dragane moj!

— Posao — smisao vremena!

— Dakako! Jer prijateljstvo, ljubav, ženidba, politika, društvo — to je sve trgovački posao. Ili bolje: računanje! Sav zadatak života je upravo računski zadatak. Biti — to ne znači ništa nego: imati. Ako imaš, onda i jesi, nemaš li, kao da i nijesi na tom bijelom svijetu. U kazalištu još hoće da brblja onaj matori Šekspir o tezi: biti i ne biti! Da je živ, on bi se bavio problemom, ne, nego činjenicom: imati ili neimati! I zaista, danas ti svak računa, od djeteta do starca.

Na primjer: dijete računa recimo na lijepe darove o Božiću, Nikoludne, učenik računa na praznike, vojnik na dopust, činovnik na povišicu dodatka na skupoću i na pragmatiku, trgovac na skakanje cijena, kanonik i profesor bogoslovlja na prazne biskupske stolice, cura na svoga obožavatelja, glumac na šaptanje iza kulisa i pljeskanje sa loža i galerija, oficir na promaknuće, seljak na skupi izvoz svojih plodina.

U politici imamo još sjajnijih izgleda o snazi računanja. Radić računa na glupost i oduševljenje seljačkih masa, težački vođe na dugotrajnost odnosno nerješivost agrarne reforme i redovine, Korošec na solidarnost katoličkih koriteja, opozicija hrvatska na to, da sruši sa stolice ministre »duumvire«, to jest Pašića i Pribićevića, Pašić i Pribićević računaju na antidržavne, to jest antirežimske elemente i na osakaćeni sabor, poslanici sabora na dnevnice.

— Hoćemo li naprijed? — sustane malko Ljubo i pogleda časkom preko prsobrana u more, gdje kapetan pecka ušate tankom udicom.

— Liječnik računa na što veći broj bolesnika, po mogućnosti na zarazne bolesti, bolesnik na lijekove, advokat na produljenje i zavlačenje parnica, tvorničar na jeftine radnike, židov na špekulaciju i na burzu, radnik na »crveni raj« socijalista, visoki činovnici na skupe izvoznice i putne listove, »šverceri« na kontraband, sretan baštinik na onaj čas, kada će bogata tetka i bogati stric isplaziti za uvijeke jezik, svoj sumorni jezik!

I dok sam ja slušao ovu realističnu raspravu o računanju, neki se drugi putnici približiše našem društvu, kao da ih je dijalektika Ljubova privukla u svoju mrežu. To su bili oni trgovčići, koji su prigrlili to zvanje preko noći i dobili ime »švercera«. Pustiše kao nehote iz vida svoje sanduke i vreće krcate suhog mesa i manufakture. Očito ih je govor Ljubov uvelike zadovoljio. Ali on iza malo šutnje prelje na mali uzmak.

— Nego mnogi se i prevare u računu, osobito ako naprave račun bez krčmara. U tom slučaju pušu u šake, naime u prazne šake...

Kako vam je poznato, i stariji su pedagozi bili nešto pametni i uveli već u osnovne škole učenje 4 ukona. Od ta četiri temeljna računa najugodnija je množidba, pa onda zbrojidba, ali je dijelenje (s drugima) žalosno, a odbijanje još žalosnije, spojeno sa — mrtvačkim i krvavim znojem. Neko je naučan na zbrajanje, n. pr. prodavač, dioničar, gostioničar, jer oni svoju korist, zbroj zadanih brojeva, prenašaju u — aktiva, naime u štedionicu na dobit, a neko je naučan na na odbijanje, n. pr. radnik i činovnik, svećenik, koji danas dobiju pedeset kruna, a treba da potroše 200. Ali 200 od 50 ne može se odbijati, dakle ono 150 valja dizati sprijeda, to jest zajimavati i to od vjeresijskog zavoda. To putovanje u zemlju »pasiva« vabi teške uzdahe, mukli samoglasnik *u* točnije: *uh*! U politici je iza rata Austrija došla do djelidbe: Austrija dividend, Antanta divizor, a kvocijent vrlo šaren: Češka, Jugoslavija, Poljska, Rumunjska, Italija, to jest povećanje zadnjih dviju država. Ostatak: III. zona! Turska isto tako, ali ipak malo drukčije. I Rusija je došla do omraženog ukona, djelidbe. Kvocijent: mnoge republike. Ali to se

dogodilo po sebi, moralo je tako biti, jer stožerna nauka crvenog barjaka glasi: dijelimo! I car Vilim je mislio, da dobro računa. Ali kod Marne i u Flandriji izvadili su mu Saveznici treći korijen: pobjegao je u Holandiju, da se u samoći nauči bolje računati — ali kasno!

A da se meni ne dogodi kao Vilimu, ja sam pregnuo, da svoj opstanak isporedim i osnujem na valjanom računanju. Stoga i radim na jednom novčanom zavodu. Sina ću predati trgovačkoj karijeri, a kćer, kada naraste, obrtnoj školi. Jedina opravdana politika, da progledamo i da živimo, jest financijalna politika. Politika rude, kemije, željeznice, parobroda i jake industrije. I kao što zahtijeva nauka futurizma, moramo oboriti svaku tradiciju, a sagraditi novo: ogromne brazde na našim vinogradima i njivama sa valovima žitarica i grozdovima velikim kao u Obećanoj Zemlji i gorje mostova i tvornica sa vlasuljama dima u pobjedničkom triumfu elektriciteta. Jer je vrijeme došlo, da se uvjerimo, da je Dieselov motor mnogo ljepši nego Belvederski Apolon, i to zato, jer je korisniji. Daleko od moralisanja i poljepšavanja, treba da oborimo one smiješne i luksuriozne igračke, što se zovu kazališta, gdje caruje orgija živih krabulja, a na njihovu garištu da se čuje štropot i šum kotača i pucanje muških radničkih mišića...

Kapetan Marko je upravo istegao iz mora debelu ovratu, koja je izazvala pozornost, kad je Ljubo pravio poredbu između Dieselova motora i Belvederskog Apolona. Kapetan, crvenih obraza i debelih usnica, s pečatom pomorskih gurmana i viveura, zaiskrio očima od zadovoljstva, uvjeren da je osigurao vrlo dobar ručak, viknuvši onaj svoj pobjednički »Corpo di Bacco!« Ovaj usklik je upotrebio i nazad četrdeset godina u Messini, kad je zapovijedao nekim brikom i u nekoj gunguli s talijanskim mornarima u luci obranio austrijsku zastavu svoga broda i »la nostra gloriosa nazione austria«, dok je Pavlinović sa svojim drugovima i sinjskim fratrima dizao narodnu hrvatsku svijest po Dalmaciji. A sada se i taj Pavlinovićev nacionalni patriotizam, koji je stvarao idealizam naše mladosti zadnjih decenija, pričinjao kao smiješna otrcanost u znaku Ljubova razlaganja o računanju.

»Noštromo« dolazi k nama s pozivom: »Molim karte za Gruž« — znak, da se bližimo k cilju. Ostrvo Daksa, što zatvara Grušku luku, otvara nam kao ploveći morski labud

svu romantiku dubrovačkog pejsaža. Ko se u taj čas, ulazeći u Gruž, ne sjeća besmrtnih opisa ove luke u »Tužnoj Jeli«?

3.

Želio sam, da do našeg iskrcanja u Gruškoj luci sredim račune sa svojim davnim saučenikom. Činilo mi se, da će ovo biti naš posljednji susret, susret na palubi. Njegovo »računanje« nije me iznenadilo, jer Ljubo računa prema zahtjevima svoga društva, niti je poremetilo ravnovjesje duševno i kriterij da sve te duševne vrednote i faze poratnog vremena postavim na pravo mjesto.

– Koliko ćeš dana ostati u Dubrovniku?

– Možda četiri-pet dana!

– Kad je tako, mogli bismo se zajedno poslije podne odvesti na izvor Rijeke Dubrovačke – ugodna šetnja!

– Moguće! Taj bi se izlet na izvor isplatio bar time, da bismo pregledali tamo neke tvornice, čini mi se kože i leda!

Ja sam se digao na noge i pogledao na ušće Rijeke. Počeo sam da zadirem u dubinu Ljubove duše.

– Govorimo o izvoru! Odakle dolazi, iz kojeg izvora, to tvoje zanimanje za materijalnim napretkom? Je li izvor tvoga računanja u egoizmu ili altruizmu?

– U egoizmu! – u ljubavi za sebe! Ništa čovjek ne može da radi, ako ne pomisli prije svega na vlastitu korist. Samo taj instikt potiče čovjeka na rad i napredak. Spencer sa svojom teorijom o altruizmu spada u – ludnicu.

– Eto jedne stupice – odvraćam Ljubu, koji se obazirao naokolo, i našao svoj mali putnički sanduk i kišobran. – Eto stupice, koju svemu društvu, narodu, sprema taj egoizam. Egoizam je prirođen čovjeku kao i nijemoj životinji. Ali nijesmo li mi prisiljeni da živimo u društvu i državi? A tu dolazi i dužnost, da svoje egoistične, osobne koristi dovedemo u sklad sa cjelinom, s drugim sličnima, koji nas udružuju i bez kojih ne možemo da živimo! Ako svoj nagon za vlastito održanje ne ćemo da svedemo na pravu i recimo na zakonitu granicu, nastaje sukob interesa, ili kako reče Hobbes »bellum omnium contra omnes«. Hoćemo li, da se odrečemo svih vjekovnih kulturnih tečevina i u orijaškom zastoju padnemo u primitivno doba, kada su ljudi bez privatnog vlasništva živjeli kao čopori zvijeri od lova i vječnog boja, sklanjajući se u špilje, u duplja i djevičanske crne šume? To je tendencija

onih slojeva današnjeg društva, koji svoj rad osnivaju na isisavanju i eksploatisanju bližnjega bez »svakog moralisanja«. To stanje je nemoguće za svako društvo, ne može se bez krize i potpune katastrofe održati, kao što se nije mogao održati Nietzscheov »Uebermensch«, skalupljen u njemačkom predratnom imperijalizmu, »nadčovjek«, koji je cijeli svoj moral osnivao na pravu jačega, a ne će se dugo održati ni današnja poratna »sila jačega«, koja je našla svoj kult u velikim državama Evrope. Čitava prošlost je utjerala u laž čitavu ideologiju Fridrika Nietzshea, koji se najoštrijim oruđem svoga pera oborio na »kukavno milosrđe kršćanstva prama slabijemu«. Inače on je zaboravio, da se prava snaga krije u ideji, koja i bez fizične sile obara čitava carstva u prah. Ali onaj nemir žurbe, kojom pozitivni materijalista srta u gomilanje materijalnih interesa, nije li to neko kucanje na vrata ljudskog srca, da »računanje« iz neobuzdanih ciljeva egoizma uništuje neminovno ravnotežu cijelog našeg bića? Nezadovoljstvo, mržnja, parnice, nemirne noći, očajanja, finale revolvera, tamnice, ubistva . . .

– Dosta, dosta! – prekine me žurno moj računovođa i suputnik Ljubo, prije nego smo sišli na kraj. – Pogodio si u živac! Jer mi, ja i svak kao ja – mi nijesmo sretni, i to je sve! Ali ja ću nastaviti zasada ovako, ne ću brisati svoje račune. To jest moj moral osniva se na sadašnjosti, da se udobno krećem, koliko je moguće bolje, na ovoj kori zemlje. Što ću da razbijem glavu za sutra, za druge, za »sretnu budućnost«? Taj motiv »budućeg uskrsnuća« neka obrađuju pjesnici! Meni neka bude dobro, a drugima kako dočekaju. I to premda znam, da nam ipak ne će ni danas biti lijepo i toplo! – Ove zadnje riječi izrekao je Ljubo vrlo nesigurnim glasom, kao da bi želio, da drugi ne čuju ono »zadnje«, što slijedi iz njegovih osnovnih računa.

– A poslije nas? – upitao sam Ljuba, stiskajući na pozdrav njegovu desnicu.

– A iza nas – potop! reče onaj veliki kralj iz povijesti.

– Zbogom!

Sijač.

Jutro je. Čerekaju vrapci, čavrljaju laste. Dopire glas frulice. Šareno stado mirnih ovaca i goveda kreće u planinu.

Težak Luka sa sedamdeset križeva na pognutom ramenu nosi u žilavoj ruci sprtu. Evo se pomalo spušta u »Velu Njivu«, da sije žutu repu.

Prati ga mlada kći, zdrava i rumena kao jagoda u rodnom vinogradu. Nosi o ramenu svijetlu motiku i zubatu branu i pjeva o djevojci i suncu.

Tanki glas djevojke se razliježe po kršima surim. Šapat molitve iz duše starog sijača diže se do ugašenih zvijezda.

Naokolo »Vele Njive« osušene grabe i česvine nariču neplodno ljeto bez hladne kiše i rose. U visokom lazuru jedan tanki oblačić... Gledaju ga gladni ljudi kao drago znamenje.

Obamrla je pjesma čile djevojke i molitva vedrog starca. Oblačić, drago znamenje, kida se pomalo i nestaje.

Djevica se javlja: oče, utaman sjetva naša, nema oblaka ni kiše, jesen će biti priiična ljetu. Vratimo se, oče, k domu, gdje nas čeka malo stado naše.

A vedri i veseli sijač: Naprijed, kćeri moja, blizu je »Vela njiva«! Poći ćemo, da sijemo radosnu nadu!

Iako sitno zrno u toploj zemlji ne bude vidjelo sunca, dozret će onaj zlatni plod, što se zove nada. To sam sjeme uz sitno zrnje vazda sijao i dalo mi život...

Sunce bijesno grije. Oblaka nema. Na »Veloj Njivi« zvoni motika i pjesma mlade kćeri. Težak Luka veselo sije po brazdama i nešto spokojno šapće.

Smrt ure njihalice.

Neka stara ura njihalica brojaše mi lijene satove pohlepno i brižno kao trgovac kada broji zlaćane dukate svoje.

Bakarno zvono barokne ure razbijaše manastirski muk klijeti moje i pozdravljaše život bijelih dana i san crnih noći.

Onaj bakarni razgovor umarao je iskušanu dušu moju, bakarni razgovor čovjeka stroja.

Čovjeka stroja bez dubine srca. Bez dubine srca i visine duše.

Neki Hans sa bučnog Sjevera donese nekoć u naše selo ovu pozlaćenu uru. Neki Udes predao je ovu stražu klijeti mojoj.

Od onoga dneva njihalica mi udaraše svoj obični: zinzin i ponavljaše mi priču o gordom čovjeku stroju... —

*

Nakon deset pustih godina razbolje se moja ura. Umorna od mučnog njihanja i udaranja svoga.

Navalio na mrku stražu moju suhi kašalj, navalila na nju ljuta sušica.

Tada poče mržnja moja da se ruši u milosrđe, obuze me strah, da ne pogine stara i vjerna straža.

Kao što majka prisluškuje slabo kucanje srca bolesna čeda na umoru, slušao sam nevoljno udaranje i njihanje izmorene ure.

Posljednje veče pristupi u klijet moju stari mornar Marko, da uljem ozdravi bolesnu stražu moju.

Marko se popne na duvar. Žuljavom rukom svojom položi ključ u izrovanu utrobu stare ure.

U taj hip pukne nešto kao drevna kubura. Umrla je od kljenuti — reče Marko — bolesna ura...

Samo je smrt obratila davnu moju mržnju u veliku ljubav i u tugu, što oplakuje i nariče propast jedne vjerne straže...

Ivanko Vlašićak,
župnik u Čagliću kod Lipika.

Po kršu i grezu.

(Iz »Pričanja staroga kapelana«).

Nastavak.

VIII.

Krvava livada.

Zimska je noć. Spava čitavo naše selo, lijepo zagorsko secce. Samo u par kuća vidi se svjetlo. Žene predu. I kod bilježnika je sve budno. Došli mu prijatelji na »preferance«.

U mojoj kapelanskoj sobici je toplo, ugodno. Čitam, dremuckam, odmaram se.

Čitav dan sam pješačio što k bolesnicima, što u školu. Sad sam svoj. Sad mogu čitati i pisati povoljice. To su časovi moje sreće, moga zadovoljstva, moje dušovolje.

O, kako mi je mila ta mala kapelanska sobica! Mila mi je uvijek, a osobito za zimskih večeri.

Pokućanstvo je staro, rasklimano, iscrvotočeno.

Dvije svetačke slike, bez stakla, su čađave i musave. Vrč je polupan, umivaonik sav ranjav, sav oblijepljen olovnim melemom iz torbe brata Slovaka, kotlokrpa Andrije. Kanapé-u proviruju bakrena crijeva, pa sjedne li tko na nj, jadnik stenje i sipuće ko matoro kljuse.

Pa ipak mi je mila ta moja sobica, bijedna kapelanska sobica. U njoj je topla peć i moje knjige! Kraj njih zaboravljam na sav teret i napor.

Već je prošlo 11 sati, a ja čitam i dremuckam. Ne mogu nikako zaspati.

U kući i izvan kuće tišina kao na groblju. Katkad mi se pričini, kao da ispod moga prozora cvili bor pod teretom kitine. Kadšto zajeca i po koja greda na krovu. Nije ni

čudo. Zapao golem snijeg, pa već ima po selu dosta porušenih krovova. U neka sela ne možemo nikako. Par je bolesnika umrlo bez svećenika. Par je mrtvaca pokopano bez svećenika.

Već je blizu ponoći. Idem i ja na počinak U sobici do mene, baš uza moj zid, jadni moj šušičavi župnik kašljuca bez prestanka. Kašljuca, kašljuca siromah. Na ustima mu svaki čas crvene ruže. Crvene, krvave ruže.

– Ove ruže pregodištit ne će! – govori višeput župnik, trpko se smiješeći.

Najednoć netko stade silovito lupati po mome prozoru i saspe kišu povika. Razabrao sam:

– Ljudi, otvorite!

Ispovijed, ispovijed!

Doskora je bila čitava kuća na nogama. Ja sam otvorio velika vrata, a iza mene stoji družina sa svijećama.

Pred nas ispade, pun inja, postariji, onizak seljačić iz susjedne župe.

– Hvaljen Isus i Marija! Dobar večer ili dobro jutro!

– Kakovo se zlo dogodilo, prijatelju?

– Mladi gospodine, ajdete odmah k našemu »gospodinu«. Eno se bore sa smrću! – promuca starčić isprekidanim glasom.

– Šta je za Boga? Govorite! – navalismo svi na starca.

– Danas je bila nekaka prokleta, Bože mi prosti, agrarna komisija u našem selu, i odredila, da se župnikova livada mora podijeliti među seljake.

»Gospodin« su branili svoje pravo, a neki ljudi, nahuškani i pijani, prijetili su im se. Podvečer su »gospodin« otišli do svoje livade. Nije to velika livada, pa se ne bi baš nitko previše pomogao, ako bi se podijelila na 8 dijelova.

Na livadi je bilo dosta svijeta i naš trgovčić Samuel Buxbaum među njima. Sve onako po snijegu mjere oni livadu i dogovaraju se, koji će dio kome pripasti.

»Gospodin« uzrujani, blijedi stanu vikati:

– Što veli sedma Božja Zapovijed? Zar se ne bojite Boga? To je krađa, otimačina!

Svijet je bio razdražen, odapet kao nabita puška. Nahuškani ljudi, puni pića, oboriše se na njih. Stadoše ih lupati šakama i batinama po glavi, po rukama, po nogama – kud

je koji zahvatio. Kad su se »gospodin« srušili, dotrči i Židov, te stade »gospodina« udarati nogama. Iz mnogo rana je tekla jadnikova krv. Šta da vam dalje pripovijedam?

Ajdemo, mladi gospodine!

* * *

Obavio sam svoju dužnost.

Župnik je bio bez svijesti. Dao sam mu Sv. Pomast i papino odrješenje. Za dva dana smo ga zakopali na župskom groblju. Vidjelo se kod sprovoda, koliko ga je narod volio.

Bio je to dobar čovjek, dobar svećenik. Rođen je bio u obližnjoj župi. Ovdje je bio župnikom 15 godina.

Narodu je pomagao, gdje je samo mogao. Od rana jutra do mrkla mraka dolazio k njemu svijet po savjet. On je pisao kojekake molbe i pritužbe, kucao na mala i velika vrata, da pomogne svojim župljanima, trsio se i paštio, da ugodi crvu i mravu.

Sirotinji je bio otac i majka. U crkvi savjestan, marljiv. Nekad blag, nekad oštar — kako je kada trebalo.

Prije rata bi ljudi za njim skočili u oganj. Kud je on kazao, tud je išla čitava župa. Poslije rata se narod pokvario. Došla i u ovu župu bezdušna politika, kojoj je Židov postao glavnim stupom.

I tako je odonda Buxbaum postao najveći narodnjak, a župnik najveća izdajica...

* * *

Nudili meni tu župu.

— Hvala, gospodo i braćo!

Godinu dana bila je župa bez svećenika. Ljudi otišli k nadbiskupu i zamolili, da im se pošalje svećenik.

— Dajte nam svećenika! Podivljat ćemo svi, potraje li tako još neko vrijeme. Mi svi nijesmo krivi, a svećenika ćemo poštivati i podupirati.

Tako je došao novi župnik.

Odmah sam pohrlio, da ga pohodim i pozdravim.

Hvalio mi se. Svijet mu svega nanosio. Sâm sam vidio, kako mu jedan župljanin nosi u naručju sijena sa svoga sjenika.

— Tako je to svaki dan. Sijeno mi nose redom, jer ga sami imaju dosta malo, a druge hrane dobio sam punu kuću.

Livada je stajala dugo netaknuta. Narod nije dao, da itko od župljana dira u nju, i vlast ju je morala vratiti župniku.

Livadu su prozvali »krvavom livadom«, i kad tko prođe kraj nje, pobožno se prekriži i utetivi svojim pravcem kao munja.

IX.

U podrumu.

Susjedni župnik preko Kupe, pokojni Matija Buneta, spremao se u Zagreb na doktorsku promociju svoga rođaka.

Kad je polazio na željeznicu, navrati se k mome župniku, moleći ga, neka bi dopustio meni, da ga zamijenim.

Buneti je bilo nešto preko 50 godina. Ovisok, mršav, crnomanjast, uvijek boležljiv. Nosio se lijepo. Nikad ne bi išao u grad bez svoga visokoga, sjajnoga cilindra i bez rukavica.

Mome župniku istekle su tada 73 godine. Bio je to visok, jedar, rumen čovjek s crnom, gustom, dugačkom kosom. Tko bi mogao i pomisliti, da je to starac od 73 godine i da služi kao svećenik blizu 50 godina!

Rodom je bio Slavonac, ali je uvijek propovijedao kajkavački, evanđelja čitao kajkavačka, molitve u crkvi podržavao kajkavačke.

Bio je to pobožan svećenik, uvijek vedar, uvijek prijazan. Brevijar je molio uvijek u crkvi i to klečeći.

Starac primi Bunetu veselo. Upravo smo bili odručali.

Naš se susjed žurio, da ne zakasni na željeznicu.

— Lieber Bruder, budi bez brige, sve bu u redu — veli starac prateći gosta do kola i lupkajući ga dobroćudno po ramenima.

* * *

Drugi dan evo k nama čovjeka isprijeka. Treba ići k bolesniku daleko u Ilovaču.

Bio je maglovit jesenski dan.

Kupa je bila ravnobrega. Korito joj puno drvlja i granja, pjene i taloga, jada i žuči. Od velikih kiša joj se smučilo u utrobi. Tu se plete, gnjete, miješa, kovitla, bućka, mućka. Kao kad čeljade prerovaši u piću. Obližnje livade i mekote su poplavljene i zamuljene. Po jarcima se ljeska voda kao

rastopljeno srebro. Stari »brodar« Mika Rizvan prebaci me s teškom mukom preko nabujale Kupe.

Na drugoj strani me čekala kola.

Do bolesnikove kuće smo se vozili dobra dva sata. Kuća je bila na brijegu, što se osovio nad Kupom.

Bolestan je bio neki momak.

Kad sam svršio kod bolesnika, odvede me njegov otac, domaćin, gotovo na silu u podrum. Ponudi mi, da zagriznem štogođ i da ispijem koju čašu vina.

Vani se peče rakija. Dvojica straže na brijegu izvirujući na sve strane, ne bi li otkale hrupili financi.

Začas se začu u dvorištu vika, psovka. Domaćin bez ijedne riječi ode i zaključa vrata.

U mraku sam. Snebivam se i dršćem. Izvana dopiru mi do ušiju kletve, udarci, jojkanje, zapomaganje.

Čekam tako ni sâm ne znam dokle. Sat li, dva li, vječnost li?

Kad sam već gotovo premro od straha, čujem pred vratima više koraka.

– Gospodine, ne bojte se, sve je dobro!

I eto ih podrum: jedan je razbijene glave, drugi ima povezanu ruku, treći dobio i po glavi i po ruci, četvrti je sav izgreben po licu... Svaki je bio dobro obilježen.

– Šta je to, ljudi, ako Boga znate?

– Tha, nije Bog zna šta, gospodine! Malo smo se posvadili sa susjedima zbog svojih pastira.

Ja ih zamolim lijepo, da me puste kući. Da, kaki! Ni čuti!

– Sad ćemo se istom, gospodine, veseliti – odgovori mi smijući se domaćin, sav izgreben po licu.

Žalosno je moje veselje! Zaključaše vrata te stadoše jesti, piti, pjevati i ćapljuskati.

Noć je. I opet ih molim i kumim, da me puste kući. Ne puštaju me.

– Samo vi, gospodine, uživajte!

Jadno li moje uživanje!

* * *

Bilo je već 9 sati. Domaćin ode nešto napolje i doskora se vrati.

– Ajdete sad, gospodine! Kola su gotova.

Odoh na kola. Oko mene se smjestilo 6 oboružanih ljudi: neki ima pušku, neki sjekiru, neki kočinu.

– To je, gospodine, zbog susjeda, s kojima smo se malo posvadili.

– Da ne bi gadovi možda napravili kakovu psinu – šapću mi jedni.

– Sigurnije je sigurnije – tumače drugi.

Do Kupe smo došli bez ikake neprilike. Sada ih se većina vratila, a dvojica su me prevezla na čamcu do druge obale. Tu sam prenoćio kod jednoga svoga župljanina, a ujutru sam otišao kući.

Kad sam pričao starcu župniku svoj jučerašnji doživljaj, zalomi rukama i reče:

– Hvalite Bogu, što ste ovako prošli! Moglo je biti svega. Poznam ja ono selo. Drugiput se ne dajte zadržati ni za živu glavu! Znate, kako se kaže: Hvali more, drž se kraja!

X.

Stari plemenitaš.

Jedne godine sabralo nas se na »duhovnim vježbama« neobično mnogo svećenika, što naših, što Senjana. Bilo nas je različite starosti. Našla se i dva starca od 80 i više godina.

Jedan je od tih staraca jedva vukao noge za sobom. Bio je onizak, krupan, sijed, u licu malo puričav*. Sažalio mi se starčić, pa sam ga svuda vodio ispod ruke: u kapelicu, u »muzej«, u refektorij, u vrt.

Nijesam ga nikada prije vidio. A kako sam se ugodno iznenadio, kad mi je kazao svoje ime i prezime. Bio je moj suseljanin. Otac mu bio za Vojne Krajine oficirom.

Pred 30–40 godina bio je narodnim zastupnikom tadašnje omražene vladine stranke. Htio je svome narodu pomoći, i pomogao je mnogo.

Bio je vrlo okretan, zauzet za svoju službu i za svako dobro. Svoju veliku zagorsku župu divno je uredio. Kod njega je cvala pobožnost kao nigdje. U crkvi se pjevalo kao

* koji ima pjege, kao što su kod purjeg jajeta.

nigdje Pjevao je sav narod. Pjevale su tisuće. Na toj je župi župnikovao preko 40 godina, a nedavno je tek bio umirovljen.

* * *

Bilo je nekako pred Martinje.

Iz zamagljenog, gustog zraka nešto prska, štrcka, sipi, cmizi, rosika, štrvolji — kao kad iz zarogoženih bačvinih utora probijaju sitne, sitnučke suzice ili se provlače maljušni, titravi mjehurići.

Bio sam se zanio poslom. Nakupilo se mnogo pisarije, pa nikad gotov. Netko pokuca na moja vrata.

Kako sam se ugodno iznenadio . . ! Preda mnom se smiješi — moj starac sa duhovnih vježbi!

Pozdravismo se, izljubismo se.

— Srce me je vuklo do Vas. Možda je blizu svršetak? Evo sam Vam donio, zemljače, malu uspomenu — i starac mi pruži nov, novcat časoslov, lijep, fin, pozlaćen.

— I ja sam nekada tako poštivao jednoga staroga svećenika, pa mi je i on poklonio za uspomenu najnoviji časoslov. A jer znam, da ću Vam ugoditi, ajde da Vam progovorim o tom čestitom starcu.

* * *

Davno je to bilo!

Prije 57 godina došao sam za kapelana u krajiški grad B. Tu sam divno živio. Imao sam u kući uzorna i učena principala, imao sam dobroga druga (bila smo dva kapelana), a i izvan kuće smo imali ugodno društvo, ponajviše krajiške oficire, ognjevite narodnjake.

Višeput smo mi kapelani išli i k okolišnim župnicima.

U susjednom Kremeniku živio je originalni župnik, stari Janko plemeniti Punar ili kako se on zvao: Ioannes Punar nobilis de Prepuštovec.

Kad sam došao u B, bilo je starcu već 75 godina. Bio je to visok čovjek, okrupan, omašna, kvrgava nosa, na kojem je stražu stražila velika bradavica. Zbog krupne, gromovite riječi čovjek bi ga se u prvi mah preplašio. A bio je duša od čovjeka. Uvijek je nosio uske hlače i starinske čizme. Nos je potprašivao najfinijim burmutom.

Starac je u govoru rengao (nije mogao dobro izgovoriti slovo r).

O njem se pričalo mnogo i mnogo koječega. Ja ću Vam spomenuti samo ono, što je stalno.

Starac je bio sin zagorskog šljivara, koji je u svojoj mladosti bio »iurassor«

Kad se mali Janko rodio, krstitke se slavile 7 dana — sve uprkos caru škrtici i zabadalu, Josipu II.

Jankov otac Balthasarus Punar nobilis de Prepuštovec ubilježio je na koricama neke stare knjige iznutra ovo:

»1.790. na Januševo zaklalo se na krstitkah mojega sina Janka:

2 telice, 4 debela pajceka, 25 puranov, 23 guske, 40 rac. Spilo se (ispilo se) 5 polovnjakov vina s Kozjega Hrpta. (Polovnjak je imao 5 akova ili vedri). Razbilo se čudaj kupic, srabljivcov 12, pincetuma 2 (pincetum je bio etui, pribor od 12 čaša)«.

Janku je kumovao na krstu jedan prečasni »gospodin kanonik« iz Zagreba.

Prečasni gospodin kum je ostao na krstitkama dva dana. Kad je odlazio, izljubio se s razdraganim ocem.

— Spectabilis Domine kume, Bog daj zdravlje gosponeku, ja ga ne bum pozabil!

»Gosponek« je bujio, rastao i napredovao. Osnovnu školu je obavio kod kuće, u staroj »kuriji«, što se stisnula pod brijegom Kašljavcem.

Gimnaziju je skrpao u Varaždinu, a klerikat u Zagrebu. »Primicije« je imao kod kuće u župskoj crkvi. I o njima je sve zabilježio njegov brižni otac, samo su sada brojke bile malo veće.

»Mladi gospon« je kapelanovao »svuda« — tako je barem sâm govorio. Bio je dobar, bio je veseljak, dobar govornik, pa su ga svuda voljeli. Zato se dugo nije dao na župu. Kad je postao župnikom u Kremeniku, bilo mu je već 45 godina.

Bio je vrlo gostoljubiv. Rado je primio i podvorio svakoga, a najviše je volio oficire. Višeput ih je došlo k njemu 15—20. Jednoć su napravili oficiri previše krupnu šalu i od tog doba je zamrzio oficire i uniformu.

Javiše dobričini, da je umro njegov i njihov prijatelj, neki major K., i zamole ga, da za nj odsluži što prije zadušnice, na koje će svi doći. I zbilja oni se skupe, a starac ode da otpjeva zadušnice za dobra prijatelja. Prema kraju zadušnica

dođe u crkvu — taj major. Kad ga je starac vidio, svrši mirno Službu, svuče sa sebe misno odijelo, a oficirima doviknе pred crkvom:

— Gospodo, hvala lijepa!

Odonda se oficir nije smio ni pokazati u njegovoj kući.

Stari je malo pio, ali je volio, da gosti piju i da mu vino hvale.

Milom gostu nosio bi redom »probe«. Počeo bi s najlošijim. Gost kuša i šuti. Starac također šuti i nosi već bolje vino.

— Evo kiselića, — reče starac tobože nemarno i metne burmuta u nos.

— Kaki kiselić? Izvrsno vino! Ovaj miris, pa tek, prava divota!

Starac donese još boljega vina. Natoči gostu i sebi i reče:

— Ništa osobita!

— Šta? Zar si Ti lud? — poviče gost.

Ta to je šampanjac!

Tu se starcu razblažilo srce, pa je i on pomagao gostu, pazeći ipak uvijek na svoju mjeru.

Najmilija mu je pjesma bila:

— Meknite se sve gore,
Da se vidi Zagorje,
Da se vidi zipkica,
V kojoj sem se zibal ja.

Stari je volio društvo, volio je pjevati, ali se čuvao kod pića. Pijana ga nikad nitko nije vidio.

Znao je napamet 34 »Marijanska prodečtva« (34 propovijedi o Blaženoj Djevici Mariji), tijem se pročuo po čitavoj biskupiji. Rado je propovijedao svuda, a najradije u Mariji Bistrici, kuda je išao svake godine.

Sa župljanima je postupao kao pravi otac. Mnogima je pomagao u velikim nuždama i neprilikama, mnogima je dug oprostio, a dobar savjet je dao svakome u svako doba.

Lašca, bezobraznika i tata nije trpio, i kad bi se na takova župljanina namjerio, znao bi se jako ražestiti.

Kadgođ su bile duhovne vježbe, bio je starac na njima. Jedne godine je prelomio nogu, pa sam ga ja kod duhovnih vježbi vodio, kao i Vi mene. Za dar mi je kupio najnoviji časoslov. Možda će Bog i Vama dati, da dočekate starost, pa će i Vas netko s poštovanjem voditi.

Starac je lijepo umro. U bolesti se gotovo svaki dan pričešćivao, a kad je osjetio, da su mu sile pri kraju, pozove k sebi crkvene tutore. Oko postelje mu je još bila sestra s djecom, svak, stari školnik (učitelj), ja i jedan susjedni župnik.

Pred kućom se sabralo mnogo svijeta.

Starac zamoli svaka, da otvori prozore, te poče govoriti čvrstim glasom:

— Nesem nikoga od farnikov s pravoga srca zbantuval. Ako jesem, naj mi vu ime Božje oprosti! Negda sam znal biti preveć nagel.

Ako mi je koj dužen, ja mu dug opraščam, a naj i on oprosti po mogućnosti drugomu.

Farni cirkvi ostavljam novac za jedno zvono.

Gosponu školniku ostavljam svoje nove čižme i 15 cekinov.

Svojim tutorom: svakojemu 5 cekinov.

Jani Bengezovoj, siroti udovici s puno dece, ostavljam kravu mucu.

Marku Brckoviću, kojemu već par let crkaju svinje, ostavljam jednu prasicu.

Trezi Markešićevoj, siroti bez oca i matere, ostavljam jednu junicu i nekaj posteljine.

Slepcu Mišku ostavljam 50 forintov srebra.

Svim farnikom dajem poruček: Ljubite se kakti brati i sestre i molite za me našemu Zveličitelju i Sucu!

Farniki, deca moja, zbogom!

Svijet je pred kućom plakao u sav glas.

A sada je starac dao zatvoriti prozore, te se stao opraštati od svију nas redom.

Svoj imutak je ostavio što sestri, što u dobre svrhe.

Za pola sata bio je starac mrtav!

— O Jezuš, Bog moj i sve dobro moje! — bile su mu posljednje riječi . . .

Lovre Katić,
svećenik u Sinju (u Dalmaciji).

Na povratku.

„Oče, sagriješih nebu i Tebi!"

Jest, sjećam se, to je ona stara crkvica djetinjstva moga! U njoj još gori kandilo pred oltarom, gdje sam plakao i molio i bilo mi je lijepo. U duši sam nosio raj – – –

Vijekom je sijalo kandioce, vijekom ga je hranila sokom svojim stara maslina, pod kojom se još moj pradjed molio, kad je dopirao glas zvona odonud iz brijesta kod »Gospe od Otoka«.

Kad su hujali nebom oblaci, mrki i zloslutni, drhtalo je moje srce – malo ptičje srce – a majka je palila kandilo za napredak polja i zdravlje sina – tamo u maloj crkvici, kuda ni kroz rasklimana vrata nije dopirao šum vjetra.

I kad su me poslali po svijetu, da tražim mudrost, prolistao sam mnogo knjiga, prošao sam daleke krajeve, slušao čudne jezike i priče, gledao, kako se ziđu piramide i babilonske kule, mnogi lažni biser držao na dlanu, pa i sam postao lažnim draguljem. Ljubio sam i ljubili su me t. j. trn do trna su mi nizali u grudi.

Hrlio sam za suncem – a ono zapadaše, brao sam cvijeće i ono je sahnulo. Ogrtao sam se zlatom i sjedio s istočnim mudracima, a njihove kosti davno istrunuše. Preda mnom je bježao divlji oganj preko polja i mora i zavodljiv glas je zazivao moje ime.

No dostići tu obmanu nikada!

Plakao sam od boli i napokon se predao debelome moru, da me nosi kudgod!

Na kraju obzorja bila je tanka maglica i pod njom plavo more.

Iza one maglice dvori su sreće? Tako daleki i tako nedostižni – a negda su bili u srcu mome i vrata im u zjenici mojoj, a na njima anđeo stražu stražio.

A gdje je obala naša i stara crkva?

Pakleni smijeh se ori pučinom mora radi toga mi pitanja...

Zadrhtao sam, ali nijesam krenuo natrag.

I kad se najljepše rumenilo jutarnje nebo i kad sam mislio, da mi se sunce smije, a bokove lađe more najžarčim cjelovom ljubi, i ona maglica bila je sve bliže, kao da sam na pragu dvorova sreće – onda je pao vihor iz oblaka. Vijavica je nosila more u visine i slomila jarbole, raskidala jedra. Imao sam propasti u dubine s gorčinom i očajem u duši...

Sunce se skrilo, umrlo, utrnulo se iza tmastih oblaka.

Tko bi znao kud me je nosilo more?

– – – – – – – – – – – – – – – –

Lađa mi se rasprsnula tamo, gdje je stala mala crkva na hridini.

Jest, sjećam se, to je ona stara crkvica djetinjstva moga, gdje sam plakao i molio i bijaše mi lijepo. U duši sam nosio raj.

Rasklimana su joj vrata, ali im vihor ništa ne može, i u njoj tinja malo kandilo, što ga sjaji i grije – oh kako grije – srce iza brodoloma, a veliko se sunce sakrilo, umrlo, ugasnulo se, šta li?

Tko bi rekao, da nije sreća tamo iza olujne maglice na ivici horizonta, već tu, gdje su o hridi pukla rebra moje lađe, i gdje je kandilo, što ga hrani maslina dolova naših!

Drhtavom rukom otvorio sam vrata. Zaškrinula su, kao da sam povrijedio nečije mrtve kosti.

Iz očiju mi je kanula suza na ploču, a svijetlo je zaplamsalo jače, kao da je nečija blaga ruka nadolila ulja.

U kutu negdje čekala me je molitva djetinjstva moga i nudila mi izgubljeni raj. – – –

Moja ljubav.

Moja ljubav živi tamo daleko od mene. Uvrh planine. Crkvica na gorskoj kosi, na litici, osamljena, ona je moja ljubav.

Ja mislim na njezin siromašni oltar i proste zidove i stare svetačke slike i trošne dvije klupe.

Ja ljubim svete pokorničke psalme, kojih još nitko u njoj nije izmolio. I zraku mladog sunca, koja još nije vidjela grijeha, a prvi svoj cijelov dala je crkvi i njezinom nijemomu zvonu.

Volim i stid, kojim se oblije crkvica na umiraju dana. Oblilo je rumenilo za grijehe onoga dana.

Kad crkvice je mir, kod nje je samoća.

O, da mi se došuljati neopaženu i vidjeti što radi ona, kad misli, da je u potpunoj samoći, i što se njezini sveci razgovaraju, kad zapada sunce, i kako čezne malo zvono za dobrom rukom, koja bi ga zanjihala, da javi i ono golome kamenju oko sebe i osamljenu boru: Zdravo Marijo!

Ljubim i taj bor, jer je sam na udaru buri i jer je bez ljubavi odrastao.

Volim stare porušene kule. I njihove priče volim. One su čule mnoge uzdahe i vidjele grozote, a i osjetile ih, kad su se vite rušile.

Volim usred polja puste kuće, u koje nitko ne zalazi. U njima viđaju sablasti. Ja ljubim i ono srce, što ga sablasti na dlanu nose.

Moja se ljubav budi u prvi osvit ljetnog dana i šapće svoju pjesmu kroz dušu zrelog klasja.

Moja ljubav bježi zajedno s preplašenom prepelicom. Potjerao ih možda srp mlade žetelice ili možda vesela pjesma njezina?

Moja će ljubav uroniti u dubine mrtvog jezera i zaspat će na žalu mora, kad u prvu zoru valovi zamrmore kao sanjivo dijete.

Volim i posljednju grudu snijega, što bježi u bezdane jame ispred ljetnoga sunca. Volim duge zimske večeri u dalmatinskome Zagorju, kad na ognjištu pucketa vatra, mačak u lugu drijema, a bura u dimnjaku zviždi. Volim progonstvo. I golo kamenito polje i krš, u kojem jednim cvijetom procvate proljeće.

Slušam slavuja, iz daljine. Htio bih da sam vjetrić, što daleko gore u planini leti i jedva makne laticu trnovog cvijeta, ili da sam vrelo, koje u tihoj noći pjeva uspavanku, razgovara se sa zvijezdama, i moli se Bogu za onoga, koji odavna nije došao, da se napije studene vode.

Moja je ljubav daleko i sunce je rosi daleko. I ona umire u času, kad je ono najžarče ljubi. Ali ona ga nosi u srcu svome.

Daj mi, Gospode, da umrem kao rosa od ljubavi čiste!

Č L A N C I

PRADJEDOVSKIM UTRVENIKOM.

PROSLAVA SVETE GODINE I TISUĆGODIŠNJICE HRVATSKOGA KRALJEVSTVA U VJEČNOM GRADU.

Ivanko Vlašićak,
župnik u Čagliću kod Lipike.

Pisamca iz Italije.

Salve, magna parens frugum,
Saturnia tellus,
Magna virûm.

U Veneciji, 24. V, 1925.

Pjevajući bogoduhe narodne pjesme, jurili smo u elegantnim Pulmanovim kolima kroz naše krasne krajeve. Jurili smo kroz naše kamenite sokolike, gdje su kolijevke tolikih naših Leonida i Katona. Tu se bijeda sije, a junaci niču.

Divno je kasao naš gvozdeni vranac, a nama se činilo, da to gamiže puž.

S nama je pošlo na put maljušno, lakokrilo ptiče — pokućarče, što se vjerno vije oko naših starih domova, poput blagih djedovskih duša. Otisnulo se siroče na dalek, težak put iz svoga staroga, toploga gnijezda i — ubrzo nas prestigio.

Ime ptičetu?

Vjera. Hrvatima najmiliji djedovski amanet.

Podnoć stigosmo u Rijeku. Tu smo stisnuli svoje srce i — šutjeli. Mislili smo o sudbini maljušne kapelice sv. Ivana (na međi Između Sušaka i Rijeke). Talijani su je raspolovili: pola nama, pola njima. To je valjda »penetrazione negli Balcani!« Mrke kape, zli biljezi!

Rijeka je ostala iza nas drijemajući i zijevajući. Vjetar se poigravao nad glavom ovoga nesrećnoga gradića, što je bio tako potreban Velikoj Italiji. Valjka kao smokov list praroditelju Adamu.

Po noći smo putovali rasplakanom našom siroticom, Istrom, našom otetom mezimicom, našim nadasve tetošenim nakoljenčetom. Mrak je bio oko nas, mrak je bio i u našem srcu.

Točkovi naših kola pjevali su nam čitavu noć potresni »Miserere«.

Modri Kvarner se čarobno iskrio. Kao da su se krijesile tisuće i tisuće zaplakanih galeotskih očiju.

U rano jutro smo brzali sjetnom, neveselom mletačkom ravnicom, punom močvara, punom žuto-zelene žabokrečine.

Došli smo do stanice Mestre.

Tu i kod Malghere bili su žestoki bojevi 1848. Ovdje je bilo zarobljeno mnogo mojih Virovaca, a među njima i glasoviti Ivo Mesarov (»Pop«).

Odavle zakrećemo prema Veneciji i jurimo velikim željezničkim mostom (Ponte sulla Laguna), dugačkom preko tri i pô kilometra. Uistinu to nije most, nego nasip, koji rastavlja kopno od ostrva i laguna, na kojima je sagrađena Venecija.

S obje strane mosta širi se golema, kaljava bara, po kojoj ribarski čamci kruže i traže sreću.

Srce nam življe udara, krv nam poče življe kolati.

— Evo Venecije! Evo priče iz »Tisuć i jedne noći«!

Iza nasipa eto odmah stanice. Ništa osobita! Ali nema ni vreve, nema kola, nema konja. Mjesto njih eno nekoliko gondola i gondolijera.

Mi smo se svi ukrcali u jednu lađu, te smo Velikim Kanalom (Canal Grande), tom najljepšom i najširom mletačkom vodenom ulicom, zaplovili u grad

— Venecija! Divno ime još divnijeg grada!

— Venecija! Strašno ime još strašnijeg grada!

Ovake ti se misli roje po glavi i onda ti duh utone poput usijanog gvožđa u staru povijest . . .

Stara Akvileja je usnula pod udarcima bijesnih Atilinih čopora, a njezini se sinci razbježaše širom.

Jedan dio ih se zaustavio na malešnom, jalovom prudu, gdje nije bilo gotovo ničesa, što je potrebno za život: niti tu imaš pitke vode, niti imaš zemlje, niti imaš zeleni, a nemaš dosta ni pustog tla za kućišta.

Pa ipak su akvilejski bjegunci ovdje osnovali grad i državu, koja je postala prva i najbogatija na svijetu.

S najtežim žrtvama, s najvećim pregaranjem dizale se ovdje najprije male kućice, onda kuće, a najposlije palače. Nekoliko metara duboko u zemlju zabijali su čvrste koceve. Kad su dosegli do gline, metali su na njih daske od

ariševa drveta. Te su daske bile posipane porcelanskim malterom, a na malter su došle mramorne ploče.

Venecija je sagrađena na 118 što manjih što većih ostrva. Mostova ima oko 378 i 157 kanala.

Canal Grande je glavna mletačka »ulica« (dašto vodena). Taj je kanal dugačak nešto manje od 4 kilometra, širok je 45–90 metara, a dubok $4^{1}/_{2}$–7 metara.

Ostali kanali su uzani.

U Veneciji ima i kopnenih ulica, kroz koje ne vodi kanal, ali su tako uske, te se samo pješaci mogu njima provlačiti.

O Venezia benedetta (blagoslovena)! – pjeva Talijan. On Veneciji tepa: »la bella« (lijepa).

Kruna, alem-kamen Venecije je Markov Trg. To je možda nešto najljepše na svijetu.

Nije to tvrdio samo veliki Petrarca, nego i slavni Napoleon.

– Trg sv. Marka je dvornica, kojoj samo nebo može da bude svodom.

Tako misle tisuće i milijuni putnika.

Kad se staneš primicati tome trgu, sve te meće u čudo, sve te očarava, sve te presenećuje.

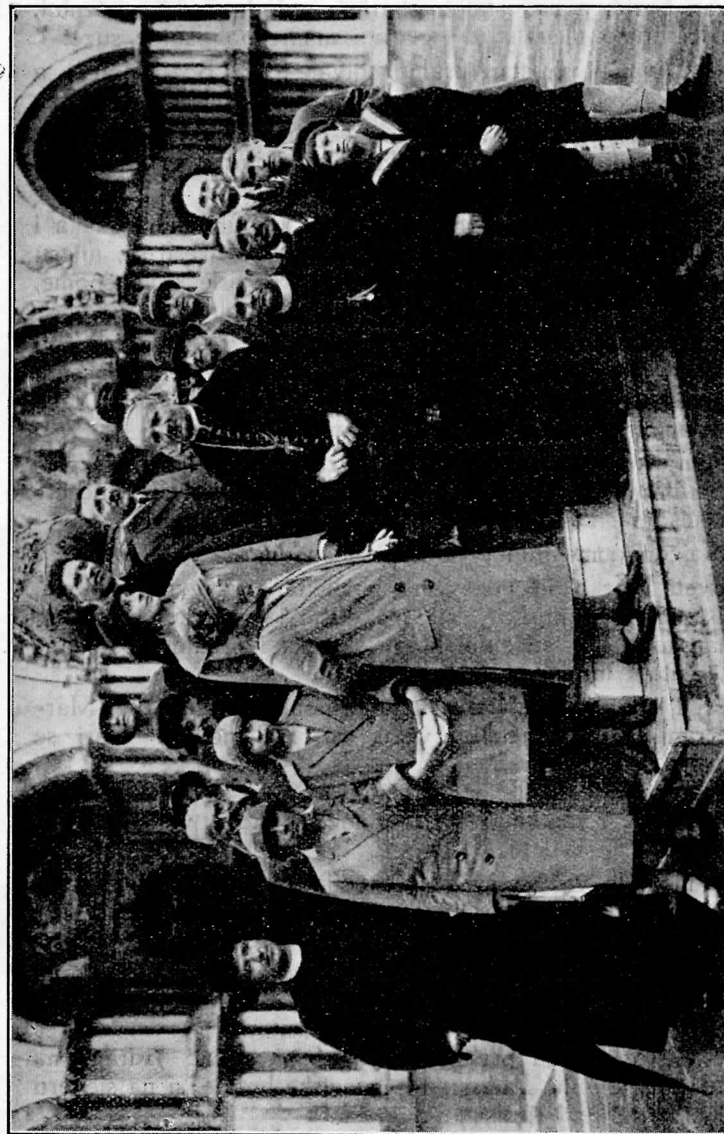
Crkva sv. Marka, zvonik sv. Marka (malo na strani od crkve), duždeva palača, kraljeva palača, pa onda toranj s glasovitom urom, gdje kod izbijanja čitavih sati izlaze apostoli, (Torre del Orologio), sve se to nanizalo jedno do drugoga kao niz bisera i dragog kamenja. Takova niza ne pozna svijet. A najljepši biser na bijelom gr'ocu ponosite Venecije je crkva sv. Marka, smještena među gizdavim, starim prokuratorskim zgradama, što zatvoraju trg sa triju strana.

Uđosmo u nju.

U polumračnom, svečanom pramenju isprepliće se san sa javom, rastaje se danak s noću, sastaje se nadzemaljsko sa zemaljskim.

Pred očima od neke miline titraju svi ti oltari, svodovi, lukovi, stupovi, kipovi i slike, sve te svijeće i svi ti dobri ljudi.

– Ta je li istina, da sam ja u Veneciji, u crkvi sv. Marka?

Nadbiskup dr. Ivan Šarić sa zagrepskim odborom pred crkvom sv. Marka u Veneciji.

(Fotografirao prof. dr. Ignacije Repar).

Na glavnom oltaru služi Sv. Misu sarajevski nadbiskup, dr. Ivan Sarić, a na ostalim oltarima naši hrvatski svećenici. Zagrepci divno pjevaju u 4 glasa i mame pobožnice suze.

– Divan li si, stari hrame, divan li si, Božji dome, a kaki je tek Nebeski Hram, Nebeski Jerusalem? Ta Ti si tek najsitniji atomčić Božje Slave«!

»Niti je ljudsko oko vidjelo, niti je ljudsko uho čulo, što je Bog pripravio onima, koji Njega ljube!«

K Svetoj Gozbi je pristupilo oko 50 duhovnih junaka i junakinja. Vozili se gotovo 18 sati, drmali se, tresli se, nijesu se naspavali i evo ih, gdje kao jeleni i srne hrle k Vječnome, Neiscrpljivom Izvoru! O lijepa i sveta Katolička Crkvo!

Razgledavali smo ponutricu crkve. Sve te slike i kipovi čine umalome čitav Stari i Novi Zavjet. Krijese se mozaici, prelijevaju se lica u grimiznim, zlatnim i zelenim bojama. Naša srca sklapaju, živci trepere, vjera raste.

Pomolismo se na grobu sv. Marka Evanđeljara, razgledasmo u brzini sve one kapelice, zaustavismo se pred Tintorettovim slikama, zavirismo ovamo, zavirismo onamo...

Najednoć me bujica ponese sa sobom.

Sveti Marko je mješavina različitih građevnih stilova. Najviše ima bizantijskog, ali ima dosta i maurskog, gotskog i romanskog. Taj se divni hram sav sja i prelijeva od mozaika, zlata i mramora.

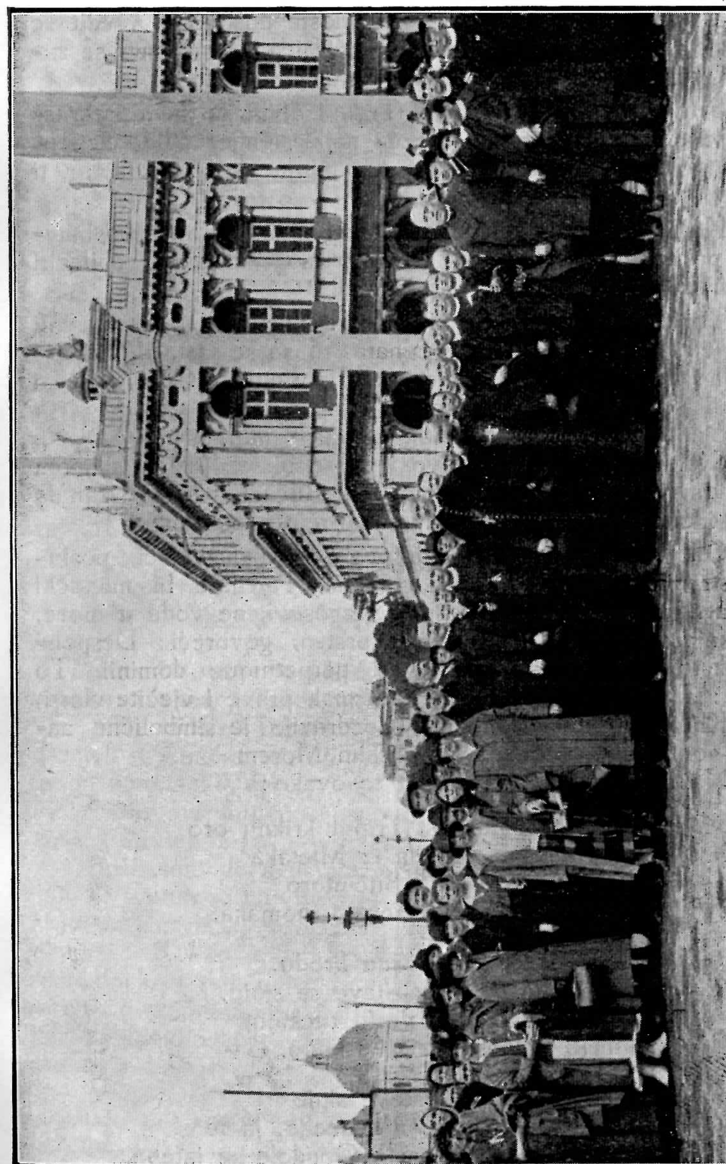
Pred crkvom sv. Marka diže se ponosito uvis nov »Markov toranj« (Il Campanile) visok oko 100 metara. Stari se srušio 14. VII. 1902.

Gore se ide dizalom. Odande je vidik neopisano lijep. Izvanredna je romantika te panorame. Takova vidika možda nema nigdje na svijetu.

Iz morskih valova izvire Venecija kao bajna Sirena Jadranskoga Mora. Njezino gipko tijelo sijeku mnogi sjajni, srebrni noževi, koji daju život, gibanje »kraljici mora«.

Pred sobom vidiš na sve strane divne palače, iz kojih izviruje kroz prozore 6–7 stoljeća. Vidiš kupole od 180 venecijskih crkvi.

Na istoku puca pred tobom golemi starac Jadran, na zapadu i jugu vidiš Padovu i enganejske brdine, a na sjeveru istarske, kranjske i tirolske Alpe.

Hrvatski poklonici pred duždevom palačom u Veneciji.
(Fotografirao profesor dr. Ignacije Repar).

Duh ima ovdje dosta zabave, dosta dušovolje. Ovdje se i trguje, pa smo napisali mnogo dopisnica. Dugo smo se zadržali gore, pa je došlo vrijeme da siđemo.

Šetali smo po Markovom Trgu i divili se tijem prekrasnim palačama. Izvanredna ljepota najklasičnijeg stila, elegancija i gotovo čudesna simetrija zapanjuju te, zaokupljaju ti pamet, kljuju ti po duši.

Kruna je svima duždeva palača. Danas je narodni blagdan, pa ne možemo u nju, pa zato možemo samo obilaziti oko nje i sjećati se njezine prošlosti.

Tu su stanovali ponositi i moćni duždevi, tu su vijećali najugledniji članovi Velikog Senata, tu su se sastajali članovi ostalih visokih vlasti: Signorije, Quarantije, Consiglio dei Pregadi i Consiglio dei Dieci.

Sjećali smo se i glasovitih zaruka s morem.

Svake godine na Spasovo izvezao bi se dužd sa sjajnom pratnjom na krasnoj, pozlaćenoj lađi Bucentauru, do kanala Lida (Porto del Lido) i tu bi se zaručio s morem.

Oko dužda su bili svi državni dostojanstvenici, poslanici stranih država i sva sila građana. Patrijarh bi mletački tom zgodom izlio veliku posudu blagosovljene vode u more, a za njom bi bacio blagosovljen prsten, govoreći: Desponsamus te, mare, in signum veri perpetuique dominii. To znači: Zaručujemo te, more, kao znak prave i vječite vlasti.

Klicanje, pjevanje himna, pozdravilo je simbolične zaruke ponosite Venecije s Jadranskim Morem.

Naš pjesnik Nazor opisuje to ovako:

Spasovo svanu . . . Triput kriknu oro
Iznad lagune. Dužda iz Mletaka
Na more nosi lađa Bučintoro
Pred kitom dičnom žena i momaka.

Orseol sjedi na srebrnu brodu.
Nad njime modre zastave se sjaju,
Rese ga zlatne po vratu tuckaju,
U čelo ljubi sunce na ishodu.

Stadoše lađe. U valove sinje
Dužd prsten baca: »Venecijo, ja te
Vjenčavam s morem!« Gondole se jate,

Barjak se vije, vjetrić morem struji,
Pijev brenča, mašu vrvcama ženskinje,
Zvon svetog Marka pobjednički bruji.

Sjetili smo se i jednoga drugoga vjenčanja.

Kako je život s Venecijom bio ponajviše neprijateljski, često su se sastajali hrvatski vladari, da prekinu borbu o gospodstvo na Adriji.

Petar II. Orseolo, »prvi zaručnik Adrije«, htjede utvrditi mir s Hrvatima, davši svoju lijepu, razmaženu kćerku Hicelu hrvatskom kraljeviću Stjepanu za ženu. Tako je i ponosita Mlečanka dospjela na »barbarsko« hrvatsko prijestolje.

Venecija je uvijek bila grad sjaja i uživanja. Što je u staro doba bio Korint i što je danas Pariz, to je u Srednjem Vijeku bila Venecija. Preljube, bodeži, smrt u gondolama — sve je to opisano na tisuću načina.

Danas u Veneciju dolaze radoznali putnici i bogati vjerenici.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kišica tiho cmizi.

Markovim Trgom lepršaju stotine i tisuće milokrvnih golubova.

Te glasovite venecijske golubove hrani općina, ali joj mnogo pomažu podašni putnici. Općina ih hrani iz zahvalnosti već 700 godina. Prema priči golubovi su pred 700 godina donijeli s Kandije osobito vrijedne vijesti u Veneciju i pripomogli nadvladi Venecije nad neprijateljem.

Golubovi dolijeću gostima, što sjede pred kafanama, jedu zrnje i mrvice iz ruku putnika, što prolaze Markovim Trgom.

Pošli smo da malo zazgledamo ovaj neobični grad.

Oči nam se najviše zaustavljale na Riva degli Schiavoni, koju stari hrvatski pisci zovu »Rivom od Hrvata« (hrvatskom obalom). Koliko je tu hrvatskih srdaca puklo, koliko je tu stradalo hrvatskih čelenki, znade jedino Nebo. Ovdje su se iskrcavali mladi hrvatski junaci, koji su bili najbolji »materijal« za elitne »truppe morlache«. Ovdje su pristajale i hrvatske trgovačke lađe.

Vidjeli smo i zloglasni Ponte dei Sospiri (most uzdisaja), s kojega su strmoglavljene hekatombe jadnih žrtava.

Najljepši je most Ponte di Rialto. Sagrađen je od samog kamenja.

Oko toga mosta su se poredale svakojake trgovine: trgovine voćem, trgovine raznim venecijskim sitnicama od mozaika (uspomene, ricordo di Venezia), zlatarske radnje.

Neki su od nas lutali kojekakim uskim uličicama, zavirivali u neke crkve, promatrali mnoge palače i kanale. Na tom lutanju svaki čas su čuli:

– To je kuća, a kojoj je Petrarca pjevao svoje stihove.

– Ovdje je kuća Dezdemone, koju je u »Otelu« opisao besmrtni Shakespeare (Šekspir).

– Tu su u blizini kuće, u kojima je Tizian i Tintoretto izvodio svoja slavna djela.

– Tu je živio glasoviti graditelj Jakov Sansovino.

– Tamo je stanovao Byron, a ovdje Goethe.

– Ovdje je komponovao Richard Wagner.

– A ovdje je tavorio naše gore list, neko vrijeme i ministar, Nikola Tommaseo (umro u Firenci).

Tu si se sjetio njegovih glasovitih proplamsaja, njegovih »Iskrica«, koje su vrcnule upravo u Veneciji. Ovdje su zaorile još pred buntovnu 1.848. njegove riječi:

– Puk nam je otac, a zemlja mati!

Ovdje, nad ovim mutnim kanalima, nad ovim nujnim mostovima, odjeknuše te, svesrdne, plamenite riječi!

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Kiša polako štrvolji, a ti ideš i slušaš, što ti to šapće tvoje hrvatsko srce.

Srce ti govori:

Pandže mletačkog lava duboko su zadrle u živo hrvatsko meso. O tom bi znao štošta pričati »Most uzdisaja« (Ponte dei Sospiri).

A koliko je strahota počinilo »Vijeće Desetorice« (Consiglio dei Dieci), pa još krvoločnije »Vijeće Trojice« (Consiglio dei Tre). Ono je moralo sve znati, a *ništa opraštati!*

Sudilo se tajno, a brzo. Članovi su »Vjeća Desetorice« imali na unutrašnjem odijelu kod grudi tri crvena znaka: C. D. X. (Consiglio dei Dieci). Ta su slova širila svuda stravu, sijala svuda užas.

Još je strašnije bilo »Vijeće Trojice«. Ono je sudilo još brže, a nemilosrdnije.

Koliko su tisuća naših mladića Mlečići prodali u ropstvo! Odvezoše ih, čak u Afriku (u grad Aleksandriju), a odanle dospješe u Španiju.

Koliko učiniše Mlečići čuda i pokore među našim narodom po Hrvatskom Primorju i u Dalmaciji!

Posijekoše nam šume, ogoliše naše planine, samog sv. Marka ugrabiše u Aleksandriji, razvukoše Dioklecijanovu palaču, ujagmiše u Carigradu divne stupove s nekog korintskog poganskog hrama, u Jeruzalemu oteše crno-bijele stupove, što potječu s Rodosa. A i ona 4 mjedena konja izvan predvorja na crkvi sv. Marka »posuđena« su iz Carigrada.

Nije čudo, što te obijesne zvjezdolaje, tmurne krvoloke i nezasitljive svesebice naš narod mrzi i danas.

Najduže ih je zadržalo u neugodnoj uspomeni zdravo brdsko pleme Paštrovići. To je naša čista krv, koja se čilila u borbi s Turcima i Arnautima s jedne strane, a s Mlečićima s druge strane. Među ovim ponositim gorštacima zabilježila su dva Vuka (Vuk Karadžić i Vuk Vrčević) naše najstarije narodne običaje, a mnogo je zabilježio i Valtazar Bogišić. Stjepan Mitrov Ljubiša opisivao je u pripovijestima njihov nekadašnji i današnji život. Iz njegovih istorijskih pripovijesti, što ih je napisao prema živoj narodnoj riječi, vidi se vjerolomstvo »Latina« (Mletaka), koje je narodna pjesma prozvala »starim varalicama«.

Njegov Kanjoš Macedonović je jedini, koji još nekako trpi Mlečiće. Pa i on veli: »Kako su činili, tako su i obršili«!

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Ti pomalo šetkaš po Veneciji, a srce ti je uznemireno. Ali će progovoriti um, cijepljen kršćanskom vjerom:

Sav se narod ne smije mrziti!

Jedan hrvatski pjesnik veli: – Prolazna je mržnja, a ljubav vječna.

Pa kad bi i svi stari Mlečići bili krivi, ne treba mrziti ovih današnjih!

A koliko su naši stari sagriješili i kod kuće i po stranim bojištima, znade jedini Gospod Bog.

Treba se sjetiti i venecijskih vrlina.

Naš Kotoranin Ludovik Pasquali dičio je pjesmama Veneciju. Jedna njegova pjesma (kancon) može se pribrojiti k najljepšim himnama, što ih je ikada primio taj mnogo opjevani grad. Tu se biranim riječima hvali lijep položaj grada, veličanstvene građevine, moćna mornarica, lijepo obličje građana, ali se još više uzvisuju vrline toga grada: pravedna uprava i čestit život građana. Pjesma se svršuje:

Et tu Canzon al mio pregar rispondi
Et grida: Viva, viva
Vinegia senza par, Vinegia diva!

Eno: Lord Byron je ovdje dugo živio u palači Mocenigo. Ovomu se narodu on, Englez, posve priljubio. Odavle on piše tiskaru svojih knjiga:

– Što mi više ti (engleski) budalaši dodijavaju, to jača postaje moja ljubav prema zemlji, u kojoj sada živim.

A koliko su naše bistre hrvatske glavice širile svijetom slavu Venecije i čitave Italije!

Eno: Giafrancesco Fortunio-Srića prvi! On je bio pravnik, pa je vršio advokatske poslove kod mletačkog suda. On je napisao prvu talijansku gramatiku, koja je prviput štampana g. 1.516. u Jakinu. U 36 godina doživjela je ta gramatika 14 izdanja.

(Usput spominjem, da je i prvu madžarsku gramatiku napisao u XV. stoljeću slavni latinski pjesnik, Hrvat Jan Panonac iz Kešinaca, ali se ovo djelo izgubilo. I prvu sanskrtsku gramatiku napisao je Hrvat Vezdin u XVIII. stoljeću.)

Fortunio-Srića je jedan od mnogobrojnih Hrvata, koji su živjeli i radili u Italiji za renesanse (preporođaja).

Evo najglasovitijih: najveći minijaturist Glović (Clovio), mletački slikari: Carpaccio (Krpačić) i Medulić (Schiavone), graditelj divne urbinske palače Lucijan iz Lovrane, filozof Patricije (Petrić), preteča Newtonov Dominis (Gospodnetić), leksikograf Veranzio (Vrančić), pjesnik Jan Panonac iz Kešinaca. Bilo ih je i prije i posije. Od pređašnjih valja spomenuti Korčulanina Marka Pola (Polića?), a od kasnijih: filozofa Boškovića, slavnoga epigramatičara Galjufa, slavne latiniste: Kunića, Staya (Stojkovića) Zamagnu (Zamanju) i napokon Tommasea, komu su zahvalni Mlečani podigli spomenik.

Ti slavni našinci nijesu mrzili ni Venecije ni Italije, a svi su ostali vjerni svome narodu, osim (donekle) Tommasea.

Mnoge tamne mrlje u povijesti grada Venecije mogu se donekle shvatiti osamljenošću toga grada, koji se povukao poput puža u svoju kućicu, te misli samo o sebi, pouzdaje se samo u se i u svoje kljuse. Sličan položaj, sličnu sudbinu ima Engleska. Splendid isolation!

A koliko je naših knjiga štampano u Veneciji?!

Tamo su štampali svoje knjige: Marko Marulić, Kotoranin Ludovik Pasquali, fra Filip Grabovac, fra Lovro Sitović, grof Petar Zrinski, fra Andrija Kačić-Miošić i mnogi drugi. Štampali su bez ikakvih neprilika. Jedini je stradao životom junački fra Filip Grabovac.

Naši zarobljenici 1.848. nijesu se ništa tužili na postupak Mlečana. O tom su mnogo lijepa pričali stari Virovci, osobito Ivo Mesarov (»Pop«) i Štefo Lukić »Školnik«.

Karakteristične su riječi, što su urezane izvana na venecijskoj palači Vendramin-Calergio:

– Non nobis!

Ljudi! Braćo! Sjetite se, da kuću, palaču, ne podižete samo sebi za uživanje! Non nobis! Mi ćemo brzo otići, a drugi će doći iza nas, pa čemu da se mrzimo?

S takim mislima eto nas pred crkvu sv. Marka. Kazuju nam, da ljetos ovdje svaki čas odjekuju udarci čekića, koji u crkvi sv. Marka pričvršćuju teške gvozdene spojke (traverze). Kao da se pribijaju čavli u mrtvački lijes! Stupovi sv. Marka popuštaju pod teretom teških kupola.

Svi se s tugom u srcu pitaju: Ne će li sva ova krasota postati ubrzo ruševinom?

Pomolili smo se Gospodu, neka bi sv. Marku dao dočekati barem godine egipatskih piramida. Znamo, da će jednoć i tome biti kraj, ali znamo i to, da Božjoj Slavi ne će biti nikada kraj i da si Gospod može na istom mjestu podići još veličanstveniji hram.

* * *

Kiša pada neprestano.

Gradom prolaze redovi talijanske vojske. Prolaze pješaci, prolaze mornari. Narod promatra svoju vojsku i uživa u njoj. Vidjeli smo tu lijepih, stasitih vojnika, ali ih ima mnogo takovih, da bi ih vjetar odnio. Talijanski vojnici (ne znam, da li svi) nose schimmy cipele.

Svaki čas hitaju pokraj nas muški i ženski odjeli u crnim košuljama. To je narodna »milica«. To su fašistići, fašistice i fašisti. Stupaju oštro i lupaju žestoko po pločniku. Lutke, glumci, vjeverice – sve zajedno.

Fašisti imaju crne košulje i crne fesove. Na košuljama su im izvezeni ili prikopčani liktorski svežnjići sa sjekiričicom.

Među fašistima ima mnogo naših ljudi. Mi smo s nekima razgovarali na Rijeci, a neki su nas pratili u željeznici do Rima.

— Moramo, gospodine! Ne da se živjeti.

Svaki član Mussolonijeve garde (»narodne milice«) ima na dan 25 lira.

Često dolazi do sukoba između redovite vojske i fašista. Fašistički oficiri hoće da budu nešto više od oficira redovite vojske. Nitko ne zna, kako će se to svršiti.

Vrlo su zanimljivi Reali carabinieri. Obučeni su donekle kao članovi kojega našega »pogrebnoga društva«.

Njihovo dostojanstveno šepirenje mnogima je smiješno. Vidiš pred sobom srednje, okrupne, obrijane ljude s napoleonskim šeširima. Hlače im imadu širok, uzdužan, crven obrub. Vratovi im opasani visokim, bijelim ovratnicima, a ruke zaštićene bijelim rukavicama. To su, znaj — talijanski oružnici.

Nad našim glavama zuji i zvrnda pet vojničkih aeroplana. Slavi se 10-godišnjica ratnoga navještaja.

Mi se opraštamo s Venecijom. Nekima se orosile oči. Neki šapću: »Venecijo, do skora viđenja!«

Prolazimo »ulicom« Canal Grande.

Zamišljeno stoje stare, divne palače, iz kojih se krojila sudbina jednome dijelu hrvatskoga naroda.

Sjetno, neveselo ogledaju svoje lice u mutnoj vodi širokog kanala.

Mi im tiho dovikujemo: S Bogom!

U našem srcu nema mržnje. Mi se rastajemo ko prijatelji. »Prolazna je mržnja, a ljubav vječna«.

U Padovi, 24. V. 1925.

Od Venecije do Padove nema ni potpun sat vožnje željeznicom.

Padovska je okolica ravna, vrlo plodna i brižljivo obrađena. Natapaju je mnogi kanali, što dobivaju vodu iz rijeke Brente. Ovdje vrlo lijepo uspijeva pirinač (riža).

Sa dna svoje duše sam izvadio mutne, zamagljene, poblijedjele stihove čestitoga zagrepskoga Grka — Ilira, Dimitrija Demetra:

— Ja od Brente vidjeh obale zelene,
Čuh žuborit njene bistre vode,
Pokraj kojih grleći se hode
Umjetnost i narav, dvije sestre rođene.

Padova je grad vrlo star.

Padovci se ponose i hvale, da je njihov grad osnovan od trojskoga junaka Antenora, pu se zato u velikoj dvornici gradske vijećnice (palazzo della Municipalità), sagrađenoj godine 1.218., čuva golem drven konj, koji nas sjeća slavne Troje i njezina junaka Antenora, koji je — prema priči — poslije pada Troje došao ovamo i osnovao Padovu. Dvornica je dugačka 83 metra, a u utrobu konja može stati 16 odraslih ljudi.

Venecija hrani golubove, Rim hrani vučicu, a Padova čuva drvenog konja, koga su o Pokladama nezahvalni Padovci upotrebljavali za kojekake igre i lakrdije!

U Padovi (Pataviumu) se rodio glasoviti rimski historičar Tito Livije.

Kiša pada, a mi se žurimo prema bazilici svetoga Ante.

Grad ima srednjevjekovno lice. Čovjek s poštovanjem gleda te stare, časne kuće s trijemovima. Toliko trijemova nijesam vidio ni u jednom drugom gradu Italije.

Dugo vremena brzamo i guramo se ispod samih svodova, poduprtih čitavim nizom stupova, i ni kap kiše ne može nam pasti na glavu.

Grad je to srednje veličine. Spram drugih talijanskih gradova je tih i miran.

Evo nas i kod crkve sv. Antuna.

Došli smo ovamo svi pješice pod vodstvom zagrepskog nadbiskupa i ostalih biskupa.

Crkva sv. Antuna uzdigla se na dosta prostranom trgu. Njezina je arhitektura uistinu veličajna.

Ipak, ipak: i crkva i trg svojom priprostošću najbolje tumače duh bezazlenog i poniznog Sveca.

Sv. Marko u Veneciji i sv. Ante u Padovi! Koliko se luči jedan hram od drngoga! U Veneciji najveći sjaj, ovdje najveća priprostost. U Veneciji se osjećaš kao u Nebeskom Jeruzalemu, ovdje misliš, da si u Betlehemskoj Štalici. Tamo drščeš pred Božjim Veličanstvom, ovdje tepaš siročetu Isusiću.

Crkva sv. Ante ima sedam kubeta i dva tornja, te je prostranija od sv. Marka u Veneciji.

Uđosmo u nju.

Odmah smo ovdje svi postali jedno srce, jedno oko, jedno uho, jedna usta, jedva molitva. Kakva košnica, onake i pčele, pa možemo li mi drugojačiji biti na Svečevu grobu, kad hrvatski narod kod kuće onoliko poštuje sv. Antu?

Možda nijedan narod – osim Talijana – ne poštuje sv. Antuna toliko, koliko Hrvati.

Na mnogim našim vinorodnim i veselim brežuljcima smješka ti se prijazno crkvica ili kapelica sv. Antuna. Na mnogim našim bujnim, rastalasanim ravnicama pozdravlja te milo župska crkva sv. Antuna. Oltarima sv. Antuna ne zna se za broj.

U nas je mnogo prezimena: Antolek, Antolić, Antolković, Antolović, Antoljak, Antončić, Antunović, a krsnih imena: Antun, Ante, Anto, Tonček, Tunja ima kao lišća. Evo nam i ovdje dvaju Antuna u biskupskom odijelu: nadbiskupa Bauera i biskupa Akšamovića.

Naš narod daruje svesrdice crkve i oltare, što nose ime velikoga Sveca. Daruju nesamo katolici, nego i pravoslavni i muslimani. Daruju nesamo seljaci, nego i gespoda i cigani.

»Kruh sv. Ante« je obrisao mnogo suza sa zamračenih očiju.

Kako se kod nas poštuje Padovski Svetac, vidi se i odatle, što i mnoge gospodske mlakonje i polubezvjerci nose uvijek sa sobom u džepu statuicu sv. Antuna.

Hrvatska molitva milo romoni, ugodno žubori, hrvatska se bogoduha pjesma zanosno talasa po ovom velikom Božjem hramu. Molimo za sebe, za Hrvatsku. Sirotica treba mnogo molitvi . . .

Ta bazilika, podignuta na Svečevu grobu, prepuna je oltara i kipova. Prednji dio ima veoma lijepih slika, a stražnji je dio prazan, pust.

Stupovi su ukrašeni krasnom ornamentikom.

Glavni oltar je vrlo lijep, a osobito prvi oltar od njega nalijevo. Taj se sav sjaji od zlata. Grob je to sv. Ante.

Glasovita je »Capella de Santo«, koju je od česti sagradio glasoviti Sansovino. Malena je, ali uistinu pravi uzor arhitektonske vještine. Krase je reljef-slike od mramora, rađe

Nadbiskup dr. Ivan Šarić s Orlovima u crkvi sv. Antuna u Padovi.

(Fotografirao prof. dr. Ignacije Repar.)

glasovitih umjetnika iz doba Renesanse (preporođaja), a slikaju život sv. Ante i njegova čudesa.

Treba spomenuti i onaj golemi kandelabar od bronze, djelo domaćeg sina, Padovca Andrije Riccija iz prve polovice XVI. stoljeća. Visok je $3^1/_2$ metra, a pun krasnih reljef-slika, što opisuju Novi Zavjet.

Lijepim slikama urešene su kapelice, koje nose imena nekih evropskih naroda (poljska, njemačka, madžarska — s hrvatskim grbovima!).

Crkva se obnavlja. Dogodine se slavi 700-godišnjica smrti sv. Franje, pa će navrvjeti mnogo i mnogo proštenjara u Italiju.

Jedan stari redovnik dao je svakome od nas za uspomenu po jednu laticu od cvijeća, što je bilo na oltaru. Tako se i svečeva ljubav i dobrota mrvi, sipa na sve strane svijeta. Sveti Antune, pomozi jadnoj Hrvatskoj! Okuženi smo, otrovani smo, iscrvotočeni smo, izvarani smo. Čovjek-zvijer zaveo nam narod na putove nedohodnjake. Pomozi nam, pomozi!

Obilazili smo oko Svečeva groba, ljubili smo hladni kamen, a Vjera nam je pjevala u rasplamsanim srcima.

Bit će bolje! Na posao!

Padova ima više lijepih i znamenitih crkvi, ali nijesmo išli po njima zbog kiše.

Taj se stari grad nadaleko pročuo zbog svojih triju znamenitosti: 1. zbog crkve sv. Antuna, 2. zbog sveučilišta, 3. zbog botaničkog vrta.

Sveučilište slavi ljetos svoju 700-godišnjicu.

Mnogi naši glasoviti ljudi bili su ovdje na naukama: Marko Marulić, Dinko Zlatarić, Ivan Crijević, Ivan Lučić Trogiranin i mnogi drugi. Odavle je stara Hrvatska dobila mnogo pisaca, političara, pravnika, propovjednika.

Ovdje su se brusili i pitomili ponositi mladi patriciji iz skladnog Dubrovnika, sladokusni plemići iz vilinskog Hrvatskog Zagorja, i kršni, mukotrpni bogoslovi iz prignječene Herceg-Bosne. Uz zagorsku plemićku surku dubrovačka kadifa, uz đačku sabljicu redovničke brojanice.

Najviše je đaka bilo iz Čazme i iz Požege, a to nije ni čudo, kad znamo, da su to bila kulturna, imućna mjesta, sijela uglednih Kaptola.

Nekoć je bila velika dika, ponos i preporuka svršiti nauke na padovskom sveučilištu i ondje steći akademijske stepene. Iz najdaljih krajeva hrlili su ovamo bistri junoše i matori ljudi. Mnoge je ovamo vukla želja za naukom, a mnogima je zavrtjela mozgom slava padovskog sveučilišta.

Na padovskom sveučilištu slušali su nauke među ostalima: slavni pjesnici Ariosto i Tasso, veliki vojskovođa Wallenstein i junak-kralj poljski Jan Sobieski.

Padova se ni najmanje nije mogla potužiti na Veneciju, pod koje oblast je spadala. Venecija je upotrebljavala sve i sva, da u Padovu dovuče najglasovitije ljude. Ona nije žalila novaca. Učene je ljude upravo poplavila zlatnom kišom. Padovski su profesori bili tako dobro plaćeni kao nigdje drugdje u Evropi.

Njemački carevi, parbeći se s papama, tražili su često savjeta kod padovskih profesora. I glasoviti Galilei naučavao je ovdje 18 godina.

Padovsko sveučilište ima danas oko 5.000 đaka. Oni žive bezbrižno, đački. Tu se još i danas poštuju đačke pravice.

Na padovskom sveučilištu ima danas dosta hrvatskih đaka. To su sinci sirotice Istre. Oni su nas ovdje veselo dočekali i svesrdice pozdravljali. Hoće li oni poslije, u teškim danima, ustrajati na tegotnoj narodnoj mekoti? Hoće li biti marljivi sijači Zavjetne Misli? Hoće li biti budni čuvari baštine, koju im je namro Velji Jože?

U Padovi su bile češće nastanjene »morlačke trupe«, što su ih popunjavali naši ljudi iz Dalmacije. Imale su višeput i svoje hrvatske zapovjednike, ali su glavni zapovjednici, dašto, bili u Veneciji. Ovdje je stajao na straži golemi sin mrkog Biokova, ovdje je brusio oštru posjeklicu promećurni sin Imotske Krajine. Tu su se kostolomile naše junačke crvenkape, a sve tobože nekake »morlačke trupe«. Neznane delije! Tako smo se mrcvarili i zatirali u isto doba: pod Turčinom, pod Austrijom i pod Mlečićima!

* * *

Sv. Antune! Slabi smo ljudi, griješni smo stvorići. U srcu nam se skuplja jad i čemer, na ustima nam kvasina i žuč. Moli se Gospodu za nas! Želimo se izmijeniti, obnoviti, preporoditi. Želimo bratski živjeti i ljudovati sa svakim.

Tebe moli za zagovor i onaj sa Sicilije i Pijave i onaj sa Visle, Tebi se preporučuje i onaj, što strada u Kini i onaj, što se prevrće po australijskim prašumama. Prema Tebi pruža svoje ruke i bijelac i crnac, učen i neuk, bogat i siromašan.

Daj, da budemo svi mi prava braća, da si padnemo u zagrljaj i da stisnemo srce do srca.

Oslobodi nas onih, što nam srca truju! Istrijebi krtove potkopice! Ponizi čovjeka-zvijer!

Blagoslovi naše domove! Daj, da bude u njima i nad njima Božji blagosov!

U našim palačama i kućercima gorjet će bezbroj sitnih kandila. Poznata su ti ta naša svjetlašca. To je naša Vjera.

Pred Tvojim grobom klečat će naše Ufanje.

U Tvojem zvoniku orit će se naša Ljubav.

Nedjeljko Subotić,
župnik u Trpnju (u Dalmaciji).

Na rimskim brežuljcima.

Triptihon.

PRELUDIJ.

Ispod drevnih arkada Dioklecijanove palače plove slatki akordi Tostijeve tužaljke:

„Partir c'est un peu mourir...“

I ovi zvuci umiru zajedno sa mrmorom laganih valića, što ljube podnožje ponosne palače i žal splitske obale, u znaku svečanog umiranja onih, koji odlaze, i u smiješku onih, koji dolaze.

Sada znam, zašto svaki suton donosi sobom nove nade i nove vidike u aureoli svoga rumenila... Sada znam, zašto onaj križ povrh Dioklecijanova tamnog mauzoleja veličanstveno propovijeda, kako smrt nije konac življenja, nego početak novih lovora i nepritajenih radosti... — — — ... — — —

Dok sunčana zlatna kola hitaju u pučinu morsku onamo iza dalmatinskih ostrva, svetodujamska splitska zvona svojim bakarnim jezicima pozdravljaju na odlasku dalmatinske poklonike velikog Proštenja, koji čekaju na splitskome gatu, da ih bijela kao labud lađa primi i ponese preko mora u Jakin.

Da nije to poklon Solinske crkve, prve kršćanske kćeri na ovoj strani modrog Jadrana — onoj drevnoj matici, Petrovoj Pećini na žutom Tiberu?...

Gore srca! Na vrhu katarke naše prelijepe, velike lađe lepršа nad brojnim putnicima naša državna zastava. Ovo je danas prvo hrvatsko poklonstvo iz otkupljene naše zemlje, Zemlje Jugovića, koja slavi divnu uspomenu prvog hrvatskog kralja, kralja Tomislava nakon hiljadu vedrih i plačnih godina.

Na ponosnom »Kumanovu«, našem parobrodu, stoji vesela cika, žurba i talasanje uzbuđenih putnika i putnica, što se rukuju i odvraćaju veselo onima na obali mahanjem šešira i mirišljivih rubaca. Dominanta svih riječi i svih razgovora jest svima poznata imenica »Rim«, posljednja točka svih želja, što se kriju u obradovanim dušama. Naša lađa miti rt Sustjepan, gdje u hladu čempresa sniva sanak Gajo Bulat, naša perjanica i drug Miha Pavlinovića, našeg nacionalnog buditelja. Onamo dalje penje se lagano opjevani Marjan, splitski Čimborazo, koji nije najviše zato lijep, što ga uresi pomnjiva ruka ljekara Račića, nego prije svega zato, što je ta zelena gorica našla svoga pjevača u tužnom Botiću. Samo gradovi i planine, što imaju svoje Horacije, stekoše slavu Delfa i Olimpa . . . Oni, kojima je srce ovijeno kožom od doboša, ne osjećaju ovu povlasticu besmrtnosti, nestajući kao stvar u novim Babilonima poput američkih *Yankee-a*, koji umiru u sjenama svojih »sky scrapersa«, neukusnih ogromnih zdanja, što hitaju nebu pod oblake.

Na dnu broda gromko udaranje parnog kotla u oštrome taktu. Na palubi šetnja. Svečane boje biskupskih haljina natječu se sa blijedim šarama modernih toaleta engleskog kroja i sa otvorenim, živahnim motivima hercegovačkih narodnih nošnja. Kljun broda reže kao srp pjenušavo more. . . . Sa krme divna panorama. Onamo prama sjeveru vladaju u sutonu ljubičaste boje. Eno pozlaćeni Mosor – mons aureus – a za njim siromašni Kozjak. Latinsko zlatno brdo i naša koza, koliko neslućenih kontrasta u prošlosti ? !

Preko devet gradova i devet sela, iza onih golih planina, nosi me radosna misao na Duvanjsko Polje i u hrvatsku baziliku sv. Petra. Tamo naši oci, sretniji od nas, vide sjaj prve hrvatske krune otrag hiljadu godina. Iz hrvatske se bazilike vraćam, da nastavim put u rimsku Petrovu baziliku, koja će našoj pobožnoj družbi otvoriti vrata velikog Jubileja.

Dva jubileja, hrvatski i katolički, kao dvije vazda zelene stabljike, usadiše svoj korijen u zemlji naše povijesti, pa nije čudo, što je harmonija Istoka i Zapada onaj simbol, koji prikazuje našu djevičansku snagu, oplemenjenu bogatom kulturom rimskog Genija.

Koji su to grobari, što se spravljaju, da posijeku žile ovih naših stabala života ? – – –

Da ste blagoslovene, o naše planine i naši slovinski krovovi, što sada nestajete iz moje zjenice, da potonete u morsku plavu dubinu ! Dok se onamo u Bijelomu Gradu našemu blistaju prijestô i mač osvetnik Crnoga Đorđa, baštinika Tomislava i Stevana Prvovjenčanoga, dok u našim dušama, makar ispod naslaganog pepela, tinja žerava naše Vjere, moj Dom ne će postati ruševinom i kućom noćnih sovuljaga ! . . .

– I vi svi idete u Rim ? – čujem jedan strani upit s mosta, više moje glave.

– Da, idemo u Vječni Grad, jer svi drumovi svijeta vode u Rim, kao u raj Bagdadskih Kalifa. Idemo, da izmolimo na grobu Petra Apoštola vječno proljeće u našim slobodnim luzima.

Hosanna in excelsis ! . . .

– – – – – – – – – – – – – – – – –

Večeras prviput u životu gledam u spokojnoj ekstazi more, ovo n a š e more bez granica, u potpunom zagrljaju sa Nebom, gdje se javlja danica, prva večernja zvijezda. Kažu, da ovakovu krasotu gleda samo Beduin, kada na devi, lađi pustinje, jezdi Saharom, i ne vidi nego samo žuti, beskonačni pijesak, pijesak, pijesak, ustalasan kao klasje, kada duva vrući samum.

Preko naših glava huji široko, vjetar toliko omražen našim mornarima. Nekoliko dupina diže se svojim srebrnim hrptom nad pjenušave talase i prate našu lađu kao klasični Tritoni. Umrijet ću od ove šeherezadske Ljepote, koja na ovoj pučini slavi pobjedu, jer je samo ovdje jedinstvena i zato veličajna.

Jedan kanonik moli iz časoslova »laudes« i čujem poznate stihove :

Mirabiles elationes maris ! . . .
Mirabilis in altis Dominus ! . . .

dok tekar sada osjećam snagu Pavlove misli o našem životu, što prolazi kao putnik, kada polazi žurno u Grad, i osjećam tako razgaljenu ljepotu Getheovog mletačkog epigrama :

„Zwischen dem Sarg und der Wiege
wir schwanken und schweben
Auf dem grossen Kanal
sorglos durchs Leben dahin . . .“

znajući, da je naš život tako lijep kao ova pučina, nemirna i ujedno strašna . . .

Vjetar mi nosi miris parfema sa svilenih haljina i — ne znam kojim ukrštenjem misli čeznem za vjerom križarskih Vojna i nekadašnjih pellegrina Svetoga Groba i svetoga Jaga iz Compostelle. Da sam mogao, bio bih zapovjedio suncu, da stane, kao nekoć u doba Jozue, ali crna noć sakri mi svojim plaštem hijeratski lijet galebova i sve te krasote naše jadranske pučine . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

U zoru osvanu nam Jakin sa svetim Cirijakom na brežuljku, iza Jakina Loreto sa svetom kućicom, pa opet Jakin.

Druga noć kroz Jakinsku Marku, Umbriju i Apenine, kojih ne mogu da gledam, dok naš vlak bijesno pišti i tandrče kroz njihovu utrobu. U prepunim kolima jedva da naslonim glavu i — usnem. Snivam o visinama *„Gran Sassa"*, snivam o ovim pećinama i modrim špiljama i vrletima, što vidješe izglede velike svetosti i velike opačine kaluđera, knezova i condottiera. Kroz noć se čuje ziv konduktera. Neko reče, da smo u divljim Abrucima.

Jutro okrunjeno sivim maglama.

Ako je Rim tako očekivana oaza, ne čudim se, što je rimska *Campagna* tako pusta i žalosna. Bože moj, jesu li to one bujne livade, po kojima nekoć preživahu stada i poigravahu aprilski jaganjci, koje sa tolikom nasladom gledaše apolonski Horacije, kada ga robovi nošahu u nosiljci u njegov Tiburski ljetnikovac? Sada ovuda švrljaju plahi zečevi i gladne lisice. Na tom grozničavom tlu rijetko samoniklo rašće resi ostatke klasičnih vodovoda i razrovanih grobnica.

Prem ne vidim još Rima, jer ga krije koprena sivih magla, ipak po ubrzanim kucajima svoga srca slutim blizinu Vječnoga Grada . . . Nostalgija prvih dana na školskim klupama, prva gramatička pravila latinskog jezika i prvi prijevodi Salustija, Kornelija Nepota, Cezara i Tita Livija : — blago meni! — prvi bakrorezi i prve litografije na ljepenci, što vise o školskim duvarima i pričaju tako rječito o razorenim veličinama Foruma i Palatina.

Gdje si mi, o dragi Salustije Krispo, što si meni i mojim drugovima dao prve školske muke, kada te prevađasmo uz pomoć Žepićeva rječnika. Nijesam još zaboravio onaj redak, kojim si lakonično ocrtao nemoral Katiline i naših novovjekih epikurejaca, što su — —

„tamqvam bruta, terrae prona et ventri oboedientia"

nijeme životinje sagnute k zemlji i poslušne samo — trbuhu, dok mi još zvoni slatkoća Vergilijevih bukoličnih frula.

Nekoć u slikama i klasičnim prijevodima, a sada licem u lice!

———

Inferno.

O Grade, koji si svima nama dao odjeću klasičnih krasota i dušu kršćanskih hekatomba i dubokih katakomba, primi hrvatskog poklonika u svijet svoga pakla, čistilišta i raja, da iz tvoga krila ponesem u slovinski kraj naš snagu i čar tvoje životne palingenezije i pogledam umrlim svojim očima istinu onog starinskog pisca, da si ti bio mikrokozam čovjeka i »compendium mundi«!

PINČIO.

Moja prva stopa u Rimu! U taj čas nijesam znao, što da radim: ili da zagrlim sve suputnike ispod kristalnog krova kolodvora Termini, ili da se sagnem i cjelujem ovo klasično tlo.

Prva želja moja u Rimu: rimsko sunce na smiraju. Ostavljam prvu večer svoju pobožnu družbu, da budem sam, jer je samoća za rimske šetnje i rimske refleksije najbolja pratilica.

Eto me na terasi poviše trga »piazza del Popolo«. Čuo sam, da se tamo svaku večer roče umjetnici, knezovi, propali kraljevi, melankoličari, žrtve nesretnih ljubavi i svi oni, koji ljube san, zaborav i umiranje. Tu se uživaju kao istočni hašiš glasoviti rimski smiraji.

Sa kamenite terase gledam prviput jedinstvenu sliku Rima, opjevanog grada U čistom zraku struji prvi večernji lahor, prvi mirisi svibanjskih ruža, i stvaraju se prve večernje polusjene. Pinčio, Pinčio — koja raskoš! U dražesnoj panorami isprepliću se divne linije kupola i tornjeva, misirskih obeliska i stubova, bogatih palača i ljetnikovaca, gordih ruševina i spomenika, a kao kruna uzvisilo se na zapadu veli-

čajno Petrovo kube, ogrnuto naokolo plaštem zelenih visova Janikula i Monte Marrija.

Suton! Sunce šalje pregršti svoga zlata preko orijaških rebara Najvećeg Hrama. Oko gorostasnog njegovog kubeta, a od raskošnih sunčanih trakova kao veličajna aureola na najdivnijem horizontu ispleo se vijenac Svetosti i Pobjede, dok sam hram treperi u svečanim ljubičastim šarama. Apokaliptična ptica na krvavom nebu. A ta se slika mijenja svakog časa. Boje izdišu, a Tiberske vode uzdišu pospanim parama, dok se ne ugasi ovo čudnovato večernje svijetlo. Nedaleko u hladu Pinčijevih pinija pred brojnim gostima otmjene kavane umiru zvukovi jedne Verdijeve uvertire, kao finale ovog rimskog prekrasnog zapada sunca. Ovuda, izviše Salustijevih vrtova, čitaše Vergil svojim prijateljima prve stranice svoje Eneide, a Horacij svoje znamenite ode.

Na ovoj svojoj najdražoj siesti razumijem, zašto stari Kviriti bijahu oholi, kada zborahu o svome očinskom gradu.

SUSRET.

Lutam Pinčijevim šetalištem ispod električnih lampiona. Moje se grudi šire, a duša mi tone daleko u pučini minulih zemana, razmišljajući o veličini čitavog svijeta, što se složio u ovom slavnom pejsažu između sedam rimskih brežuljaka. Postajem malahan kao dijete, što pruža mliječne ručice da dokuči zvijezde. Ko može da se snađe u tome labirintu prošlosti i sadašnjosti, pa da odnese glavne obrise rimske historije? Uloga djeteta pokraj puta, što ga srete sveti Augustin u času, kada se mučilo, da malom šačicom precrpe Ocean . . .

Iznebuha preda mnom stane ponosna figura rimskog ugleдnika u prebijeloj togi, obrijane brade i kose. Sjetih se tih poteza lica iz jednog klasičnog kipa, što ga vidjeh negdje u muzeju. Po mramornom bljedilu lica sudim kao da ne spada k živima . . . Osjećam, kako led struji mojim potresenim žilama, kada nepoznati šane:

– Ne boj se, stranče sa dalmatinskih žala!

– Reci mi, tko si ti, dobri čovječe, i oslobodi me sumnje!

– Ja sam Plinije Mlađi, tvoj rimski pratilac i cicero!

– O, najbolji među poganima, poznam te iz tvoje znamenite prepiske, čitao sam tvoja pisma . . . Tvoj susret ulijeva u moje srce novu nadu! Budi moj vođa u svijetu mrtvih!

– Znaj, stranče, da me šalje naš »deus optimus, Jupijer Xenius«, da ti budem pratilac i čuvar u rimskome Paklu!

Ja ću da polaskam znamenitom drugu:

– Hvala ti! Sada mogu da budem ponosan, jer uz bok moj stoji junak iz mračne i krvave Domicijanove epohe, traženi poeta iz rimskih književnih društava, umjetnik, koji promatraše titansku provalu Vezuva, epikurejac u vlastitom ljetnikovcu »Laurentinum«, osnivač škola i knjižnica na žalovima zavičajnog jezera Koma!

– I prokonzul Ponta i Bitinije za cara Trajana – nadoda noćna prikaza uz zadovoljni smiješak . . .

Plinije podigne ruku i nastavi:

– Noćas, stranče, bit ćeš naš drug, uveden i poučen u našem misterijskom slovu. Vaši Galilejci oboriše naše kumire i divne žrtvenike, potjeraše naše duhove iz bijela dana. Ostaviše nam samo crne noći, taj rimski Inferno, da u mraku ljubimo ove tužne spomenike Velike Bludnice, dok se po danu krijemo između klasičnih knjižurina u pergamenama, muzejima i parkovima. Napij se, dragi goste, iz ove ambrozijske vaze! – i utome pruži mi amforu. Iza jednog samo gutljaja bje mi sve jasno kao u podne.

Što bi dlanom o dlan udario, šest snažnih Etiopa, crni kao ugljen i blistave kao ulje kože, spraviše nosiljku i ulazimo na meki dušek od damaska.

U NOSILJCI.

Crni, nijemi robovi gaze po rimskim pustim ulicama. Čuje se samo bahat njihovih sandala.

Dok noć postaje sve groznija, Plinije prekida nemilu šutnju:

– Čini mi se, došljače iz starog Ilirika, da ti je mila pjesma i glazba.

– I molitva – uteče mi iz usta.

– I molitva, vršak ljepote, zanos duše do uzvišenosti. Možda spadaš kojoj heteri književnika. Divno! Ali pisati dobro znači imati ljetnikovac, mnogo sestercija i mnogo pobuda.

— Mi nemamo ni jedno, ni drugo, ni treće. Mi nemamo careva ni Mecenata, koji ljube umjetnost i umjetnike, nego gomilu, koja je daleko od ljepote hiljadu rimskih stadija. Ja kadim sabejski tamjan Bogu, ne bogovima, a naša umjetnost jest samo stepenica i put do Njega!

Plinije se učini, kao da ove posljednje riječi nije čuo, pa odvrati:

— Vi živi, živi smrtnici, ne znate, što je naš rimski „*otium*", počinak, dokolica, što je našim piscima bio prvi uvjet za velika djela.

— Želio bih znati, dragi Plinjie, malo pobliže iz tvoga života, kako si ti sprovodio svoj „*otium*", da onako lijepo pišeš svoja klasična pisma?

A Plinije reče:

— Možda ti je već poznato, što sam ja nekom prijatelju pisao o tome u jednoj svojoj epistoli.

U mome toskanskom ljetnikovcu ovako mi prolazi ugodno vrijeme:

Budim se obično u prvi sat, gdjekada ranije, rijetko kasnije. Prozore ne otvaramo: misao je jasnija i življa u mraku i tišini. Ako sam štošta započeo, laćam se posla, sastavljam napamet, stiliziram, ispravljam. Radim sad više sad manje, prema tome kakve sam volje. Tad dozivljem svoga tajnika, naređujem, da se otvore kapci, i kazujem, što sam sastavio. Tajnik odlazi. Zovnem ga opet i opet otpravljam. U četvrtom ili petom satu odlazim na šetnju već prema vremenu: ili u pokriveni hodnik ili u vrt. Dalje sastavljam i kazujem. Sjedam u kola. Kad mi se um uzbuni od promjene dojmova, vraćam se poslu, kojim sam bio zabavljen, dok sam ležao u postelji. Pošto se malko odmorim, čitam na glas koji latinski ili grčki govor, više da ojačam prsa, nego glas, ali to koristi i glasu. Još se prošetam, taru me uljem, gombam se i kupam. Preko objeda sjedi sa mnom za stolom žena ili nekoliko prijatelja: čitamo štogod na glas. Za poslasticom ulazi u odaju glumac komičar ili muzikant s lirom. Razgovaram se sa svojima upravljateljima, među kojima ima veoma izobraženih ljudi. Veče se pak oteže u raznim raspravama, pa i dugi ljetni dani prolaze neopazice.

Iz susjednih vila dolaze mi u pohode i ja sprovodim sa prijateljima neko vrijeme u dragom ćaskanju. Rijetko polazim u lov, ali i tada nikada ne zaboravim svoje bilježnice: ako se ne vratim kući sa ubijenom divljači, vratim se svakako sa književnim dobitkom. Posvećujem po nekoliko sati svojim seljacima zakupnicima, premalo po njihovu mišljenju. Ali neprestane tužbe težaka navode me da još jače ljubim našu literaturu, naše gradske poslove . . .

— Kako su drage te sličice iz vašeg intimnog, književnog života!

Vrijeme nam je teklo brzo kao potočić niz strmo korito u čudnovatom razgovoru. Najednom stadoše Etiopi, izlazimo iz nosiljke, a Plinije vikne:

— Velia! —

To jo prisoj nedaleko od Titusova slavoluka.

FORUM ROMANUM.

To je trg nad trgovima. Nema užeg prostora na svijetu, gdje se razvijao i razvio jači i znatniji državni i socijalni život, nego na ovome trgu, što mi leži kao na dlanu moje ruke i blista se čitav, izgrađen u svome prvome sjaju.

Stojimo naslonjeni na pjedestal jednog brončanog fauna. Plinije kao vješti moj cicerone diže desnicu prama sjeveru i tumači:

— Ova ravna i slavna čaršija ustaje sada pred tvojim očima, začuđeni svate, onakova, kakova bijaše u moje doba i sto godina poznije. Odavle se horila rimska moć i slava diljem čitavog poznatog nekoć svijeta.

Na tome tlu napisa ruka starih Kvirita prve ploče narodnih dužnosti i pravica: tu se izgradila epohalna osnova državne zajednica, i od te osnove, popunjene pandektama Carigradskog Justinijana, nije daleko danas niti jedan ustav vaših suvremenih država. Svijet se sveudilj grije na vazda toplom krilu ove tobož mrtve matice. Ovdje se zacarila najgroznija ljudska strast: požuda vlasti, majka najstrašnijih zločinstava. Evo zašto bijasmo toliko nesretni!

Tu senatori, oci domovine, odlučivahu o ratu i miru. Tu se stvarahu mudri zakoni za dobro građana.

Najstariji je dio foruma plokata za narodne skupštine — *Comitium* — gdje je imao riječ čitav narod, *populus,* ali ne fukara, tako zvana *plebs,* gomila nerazumnih dvonožaca. Mramorni patos potječe od Cezara. Koliko je života bilo na toj maloj plokati! . . .

Na desnoi strani komicija – eno vidiš, gdje se diže *Curia Julia*, vijećnica rimskih senatora, kasnije poljepšana od Dioklecijana. U toj vijećnici ispod kipa Kneja Pompeja nađe smrt sam začetnik ove zgrade – Julije Cezar, taj veliki vojnik i veliki državnik, od koga potječe naziv najveće vlasti u državi, car. Ko bi se bio zakleo, da će se ta vijećnica poznije pretvoriti dijelom u hram svetoga Adrijana! . . .

Pa između Curie i hrama Faustine sudbena palača, *basilica Aemilia!*... Njezin trijem od 14 stubova na dva kata daje našem trgu plemenito lice, dok se prizemlje sudnice sja od mramora.

Lapis niger – crni kamen – na komiciju označuje mjesto, gdje je u povoju Grada stajao hram osnivača Romula. Tu je bio ukopan naš prvi otac i kralj. Na lijevoj strani prekrasnog slavoluka Septimija Severa znamenita *Rostra* – kljunovi, uglasta podignuta govornica iz carskoga doba, urešena kljunovima svladanih neprijateljskih lađa kod Antiuma. Starija govornica je bila pomaknuta niže nalijevo. Odatle su grmjeli najznamenitiji politički i sudbeni govornici Rima. Odatle je buktjela govornička vatra Marija, Sulle, Pompeja, Cezara i Augusta.

– Je li Ciceronova strjelica proti Katilini *„Qvousqve tandem“* pala sa kljunova na komiciju? – pitam svoga pratioca. A Plinije:

– Nipošto. Pogledaj sučelice nama na kraju trga hram *Sloge*, što ga podiže Kamilo konzul nakon postignute sloge među plemićima i pučanima. Senat je slušao iz trijema »Sloge«, a narod i Katilina sa komicija na podnožju hrama, dok je strašni govornik grmio sa stepenica, što vode gore u hram, dakle u sredini između senata i naroda.

Podigni oči i vidi, da forum graniči sa pećinom brežuljka Kapitolijskoga. Taj posljednji obronak Kapitolija strši nad divnim trgom. Tu se još od Oca Romula rodio najstariji kult boga Vulkana, komu je tu posvećen divan hram. Lijevo od Slogina hrama koči se *templum* careva Tita i Vespazijana. Lijevo dalje na kraju foruma graniči sa Kapitolijem bogata kolonada sa dvanaest ćelija, gdje se poštuje dvanaest glavnih rimskih božanstva, zaštitnika grada – Porticus deorum Consentium – a to su Jupiter, Junona, Apolon, Venera, Vesta, Neptun, Mart, Minerva, Cerera, Diana, Merkur i Vulkan. Njihovi kipovi imali su magičnu moć, kako piše dapače i

sveti Augustin, da se preruše u stalnim časovima u žive demone, naše neprijatelje.

U pozadini kruna foruma, raskošni *Tabularium*. To je zgrada našeg državnog arhiva, povjerena učenjacima i brojnim činovnicima, koji su tu vazda zaposleni. Ko bi mogao nabrojiti snopiće, voštane i bakrene pločice i papiruse, na kojima je *stilus* sa ocjelnim vrškom napisao najvažnije državne, diplomatske ugovore, saveze, povelje, imenovanja prvih časnika države!

Obara me tuga gledajući onaj ponosni Saturnov hram. Koliko promjena!

Na onom mjestu u početku bijaše državno blago – *aerarium!* – Zgrada se preudesila i posvetiše je bogu Saturnu. Kasnije hram pokloniše božici Junoni kao zavjet radi savjeta i opomene, što je dala Rimljanima u ratu sa Pirom i Tarentincima za teške oskudice: božica opominje *(monet)*, da Rimljanima ne će nestati živeža, ako se posvete pravici i oružju . . .

Odatle *Junona Moneta* ili kako piše Tito Livije: *„in aede Monetae“* ... U tom se hramu kovahu 270 godina prije vaše ere prvi rimski asi od srebra i prvi sesterciji od dvije funte i po bakra. Puk je prozvao ovaj novac m o n e t a. U doba careva ovaj hram se zvao općenito Saturnovim hramom. Hram se poljepšavao i popravljao nekoliko puta, ali je vazda služio glavnoj svrsi, da čuva državne zalihe zlata i i srebra. Taj je hram vidio gotovo toliko pljačkaša, koliko je promijenio gospodara.

I Julije Cezar pristupi da ugrabi pohranjeno blago i da ratuje na svoju ruku proti Pompeju i počini svetogrđe.

Na vratima hrama opiraše se njegovoj nakani mladi tribun Metel, a Cezar ga opomene:

»Ne znaš li, mladiću, da mi je lakše učiniti nego reći?« – Jednom kad se nalazimo očima na obronku Kapitolijskome, imam da ti spomenem ime Marka Manlija Kapitolijskoga, onoga, koji je obranio Kapitolij od navale Gala. Protivnici ga optužiše, da snuje o kraljevskoj vlasti. Tri puta ga pozvahu na sud, tri puta se zaklinjao Kapitolijskim Jupitrom, da je nevin, upirući prstom u Kapitolske bedeme, zaštićene njegovim hrabrim prsima. Sabrana skupština nije se usudila da izreče osudu proti Marku Manliju, kojemu, vidiš, ondje na

istom mjestu sagradiše i pokloniše krasnu kuću, jedini privatni stan na Kapitoliju. Trebalo je da mu sude u Petelijskoj šumi, gdje se nije više moglo vidjeti slavni Kapitolij: osudiše ga na smrt i tribuni ga strmoglaviše niz onu Tarpejsku pećinu. Otvori knjigu Tita Livija: »Tako je ovo isto mjesto – Kapitolij – bilo za toga čovjeka svjedočanstvo najizabranije slave i najpodlije kazne...« Razoriše stan Marka Manlija i od toga dana dekretom senata nijedna se kuća privatna nije više na Kapitoliju sagradila... Na mjestu te oborene kuće eno vidiš taj Junonin, pravije Saturnov hram.

– Reci mi, što su one arkade iza govorničke tribine?

– Ondje su za vrijeme govora sjedjeli pisari, koji su riječ po riječ bilježili svaki govor posebnim znakovima – *notis tironianis* — vi biste danas kazali: neka vrsta stenografa.

– Ko bi nabrojio sve prizore na ovoj tako uzanoj pozornici, što je drmala svijetom! – uteče mi kao uzdah iz grudi.

– Da, da, – nastavi Plinije – od vremena prvoga Bruta, koji ovdje ukaza Lukrecijin bodež, pa do drugoga Bruta, kada plamtijaše kurija pred lješinom Cezarovom, i do Cicerona, što osvajaše duhove slušatelja sa one tribune, na koju kasnije Marko Antonije, jedan od triumvira, začavli glavu i ruke njegove.

Blizu govorničkih kljunova i nedaleko od *Grecostasis-a*, konaka za strane poslanike, vidiš najljepši hram foruma: svetište Kastora i Poluksa. Tu je Ciceron branio Milona.

Izađimo u sredinu foruma, gdje je *via sacra* najprostranija i sa obje strane idimo nešto podignutim pločnicima...

Ondje za svečanih triumfa ostavljahu pobijeđeni vojskovođe i vladari pobjedničku povorku, da se okrenu desno i odu sagnutom glavom u Mamertinsku tamnicu, da ne vide više sunca ni mjeseca.

– A ona zgrada na lijevoj strani foruma, što se kraljevski diže nad ostalim zdanjima trga? – prekidam svoga tumača.

– To je sjajna sudbena palača – *basilica Julia*, koju ogromnim troškom podiže Julije Cezar, po svoj prilici zato, da zametne trag komiciju, pravije pučkim skupštinama, s ove i s one strane Kastorova hrama, što ga ponovno sazida Tiberije na pojilištu, gdje se po staroj priči ukazaše sa svojim

konjima Dioskuri Kastor i Poluks, da navijeste pobjedu Aula Postumija nad neprijateljima kod jezera Regila. Ova sudnica je duga sto, a široka pedeset metara. Ima tri lađe: srednja je duga 75 metara, široka 16. Prizemni je patos od dragocjenog mozaika. Ogromni stubovi nose terasu i krov ove dvokatne bazilike. U srednjoj se lađi obavljaju državni i sudbeni poslovi, dok se u pobočnim lađama redaju dućani sa živom trgovinom. U onim sjajnim i bogatim dućanima nalaziš sve što želiš: od najprostije tunike i zone do najskupocjenijih teutonskih krzna, istočnih grimiza, arapskih mirodija i indijskih plašteva od teške svile, pa do divnih uresa od zlata, srebra i dragog kamenja iz italskih zlatarija. Tu možeš kupiti u knjižarskim izlozima najnovije pjesme i filozofske rasprave naših književnika i učenjaka.

I – da ne zaboravim – upravo sa terase ove bazilike Julijeve u nastupu mahnitosti i obijesti car Kaligula posipaše narodu na *via sacra* pregršti novaca, svaki dan u posebnom odijelu, da namami na forum što više svjetine... Prvi dan je bio obučen u šarenoj tunici, posutoj biserom i smaragdima, u rukavicama stisnutim skupocjenim grivnama... Drugi dan u haljini najodličnije matrone, treći dan sa zlatnom bradom, vitlajući ljevicom merkurov štap, zatim ukrašen štitom Aleksandra Velikoga, što ga ukrao na njegovu grobu, napokon se ukaza u Venerinom odijelu, naime go golcat. Mislio je, da se taj neobični kostim – golotinja – pristajaše čovjeku neobične visine, gadne okrugle trbušine, uvaljenih velikih očiju, mrka čela, ćelave lubanje i sasvim rutavih prsiju.

A kad ti spomenem, da je uz onu blistavu baziliku prolazio u triumfu Neron u Augustovoj kočiji, u hlamidi sa zlatnim zvijezdama, pod zlatnim vijencem, što ga ukrao Jupitru na Kapitoliju, u ruci kruna od Pitijskih igara, kad se sjetiš, da je ovamo k nama bliže sa novih *rostra* kazao narodu Markantonije Cezarove rane i tu slavni vojskovođa nakon spaljenja njegove lješine bje proglašen bogom dostojnim posebnog hrama na forumu, kada se sjetimo, da je na desnoj strani svete staze, na fontani Juturne, bio smaknut Kurtije, da su kod *miliarium aureum* – otole počinje mjerenje rimskih stadija pravije cesta – bijesni legionari odrubili glavu svoga zapovjednika i cara Galbe i njegovu ćelavu glavu smucali po triumfalnoj stazi foruma, tada ne znam, da li je ovaj kobni trg mogao da vidi groznijih prizora...

Istočno od svete staze eno hram Faustine sa glomaznim 17 metara visokim kolonama i sa umjetnički urešenim pročeljem. Faustina je bila žena Antonina Pobožnoga, koji joj tu nakon njezine smrti sazida hram.

No kako se iskri stupovlje od skupocjenog porfira u trijemu Romulova hrama! Sagradi ga Maksencije na uspomenu svog preminulog sinčića. To nije ništa smetalo, da podli rimski senat, nakon Maksencijeva poraza na Milvijskom mostu, brže bolje istuče ime Romulovo na pročelju hrama, zamijeni ga imenom Konstantinovim, proglasujući ga time bogom – *divusom*...

Između hrama Veste i Faustine *„regia"*, naime stan, gdje boravi *pontifex maximus*, vrhovni svećenih rimskoga kulta.

– A bliže nama ona jača skupina zgrada? – pitam svog druga i pratioca. Plinije uzdahne i nastavi:

OKO SVETE VATRE.

Ah, sveta i vječna vatro: Onaj dan, kad se ugasiš, prestat će, utrnut će se život rimskoga Orla!... Vrijeme će pokazati, da naš strah, da naša vjera nije bila neosnovana.

Vestalinski kotar na forumu! Koji Rimljanin može govoriti o žaru svete vatre, o divotama Vestalinskih dvora, a da ujedno ne proplače, sluteći rasap i rasulo njihovo jednoga dana!...

Oganj posvećen božici Vesti, što ga dan i noć bez prestanka lože i čuvaju netaknute djevice svećenice, jeste naše rimsko smilje i kovilje!

Oko vječne one i svete vatre tinja naša rimska duša i naše srce! Tu su žjvjele sve naše nade u vječnom plamu posvećenog ognja, jer je rimski građanin u neugasivom ognju božice Veste gledao nepobjedivost i vječnost Rima, dok u izabranim Vestalinkama gledamo cvijeće rimskih kreposti, ono najljepše, što imamo da pokažemo svijetu, jer je neubrana ruža oduvijek raj ljudskim očima.

A Vestalinke? To su kćeri prvih rimskih obitelji, prve među prvima, bez duševnih i tjelesnih mana, izabrane ljepotice, koje u duši čuvaju oganj ljubavi prama zaštitnici svojoj Vesti. Zato je očinski naš Grad uresio ove djevice prvim povlasticama i častima od onoga časa, kada im na

oltaru Veste bje ostrižena mlada kosa, bok opasan dragocjenom zonom, a bijelo ravno čelo ovjenčano *infulom* i dijademom, odakle padaju na ljiljanske obraze bijele kao čemin svilene vrpce – *vittae* –... –

Dok Plinije ovo naricaše, gledam kako se više krova Vestina hrama dižu koluti dima iz svete vatre na Vestinom ognjištu. Plinije nastavlja: –

– Da, Rim tako visoko poštuje Vastalinku, te joj je udijelio konzularnu čast. Kad ona ostavlja svoj Vestalinski dvor, prati je liktor sa sjekirom u svežnju štapova. Konsuli su dužni, da joj se prvi uklone s puta. Svaka Vestalinki nanesena uvreda mora se po našim zakonima kazniti neumoljivom smrću. Sretne li gdje na putu osuđenik, posvećen Libitini, božici smrti, bilo koju Vestalinku, netom ova digne ruku, biva pomilovan.

Utrne li se samo jedan hip sveta vatra, Vestalinka, koju je zapao red da loži, biva zakopana živa u zemlju. Tako isto, ako otkine cvijet svoga djevojaštva. Samo rimski bogovi i rimski carevi, koji kroz onaj tajni podzemni hodnik dolaze u pohode svetim djevicama iz svoje palače na Palatinu, mogu da požele zagrljaj Vestalinke.

– – –

Kada stigneš – nastavi Plinije – u okružje Vestino, te stupiš u taj djevičanski dvor, ne možeš a da se ne čudiš prekrasnim prostorijama njegovim, sa ložnicama, kupeljima, čekaonicom, hodnicima, kanalima, kuda teče napose pitka voda, pa studena i topla voda za kupanje, a sve to povezano sa velikim dvorištem po srijedi i okruglim hramom božice na kraju. Sve se bliješti od pustih kipova, mermera, bogate pozlate i zidnih slikarija. Oko dvorišta su kipovi zaslužnih velikih djevica – *virgines magnae* – koje upravljahu vestalinskom službom. Jedna će od njih, po imenu Klaudija, zatajiti Vestu i priznati vašeg Hrista, pokrivši se koprenom koludrice u poznijoj bazilici svetoga Lovra nedaleko od nas.

Samo dvorište – *atrium* dugo je 68 met., široko 23, sa stupovima od najskupocjenijeg tako zvanog cipolinskog mermera. Po sredini je velika česma sa šedrvanom, određena za pranje Vestalinki po obredu.

Jednom naredbom cara Gracijana, kršćanskog vladara godine 382., ugasit će se sveta vatra i zatvoriti zauvijeke Vestin hram i dvor.

— — —

Plinije otare suze rubom svoje toge, a mene svlada začas sjena mrtvih stvari. Plinije časkom obori glavu, sjedne na oboreni korintski stup. Nato ustane i proslijedi.

UZ TITOV SLAVOLUK.

— Onaj dolje Titov slavoluk nedaleko od nas svjedoči smrtnicima o smrti jednog malog, ali znamenitog naroda, i njegove metropole, grada Jeruzolima, koji u očajnoj borbi baci sve na kocku. Samo Židovke mogahu u užasnom skončanju i bijesu kuhati u kotlovima svoju vlastitu djecu za hranu svojim muževima borcima, da se ne predadu našim rimskim četama. Sve uzalud pred krvavom pandžom rimskoga Orla. Na prekrasnom reliefu onog slavoluka Pobjeda kruni vijencem cara Tita, što sjedi u quadrigi, u koju je upregnuta božica Roma. Na protivnom reliefu u svečanom triumfu sa zarobljenim židovima Titovi legionari nose plijen iz Jerusolimskog slavnog hrama: sedmerokraki svjećnjak od masivnog zlata i stol za postavljanje posvećenih hljebova. Na svodu luka rimski krilati orao vodi pobjednika Tita u nebo.

Onamo desno gorda Kostantinova bazilika.

To je jedan od najljepših govora o sjaju i veličini našega trga. Bazilika je pravokutnik od 100 metara dužine, a 76 širine. Oni gorostasni lukovi bit će poznije uzor najvećim zgradama Rima. Neopisano raskošje stubova, reliefa, mozaika, kipova, rijetkih vrsta mramora i dragih kovina Tu je središte carske zakonodavne i egzekutivne vlasti. Prostorije se dijele na dva kata. Sagradi je Maksencije, a dovrši i preudesi Konstantin, čigovo ime nosi.

Prošetajmo se još malko nistrmo uz svetu stazu! Dolje na dnu trga vidiš onu uglastu terasu od mramora. To je »anaglypha Trajani« podignuta od ovoga cara. Uspomena njegova milosrđa i demokratskog duha. Relief s one strane prikazuje Trajanovu zakladu za prehranu siromašne djece, a druga strana prikazuje ukaz, kojim se brišu svi neplaćeni zaostali državni porezi i nameti. Po srijedi majstorsko izvajana svinja — privatna žrtva, ovan, žrtva svećenstva, a bik državna.

— A ona visoka kolona po srijedi? —

— Ono je pobjednički stup Kaja Duilija, koji u pomorskoj bici kod Mila slomi Kartašku moć. Kljunovi na stupu potječu od glavnih kartaških trirema — lađa sa tri reda vesala.

POGLED NA KAPITOLIJ.

Kruna ovoga rimskog trga nad trgovima jeste uzvišenost Kapitolija! . . .

Prvi i najveći hram Rima gore na Kapitoliju posvećen je ocu groma i Olimpa, Jupitru. Stupovlje se toga hrama, kako vidiš, penje visoko nad rimskim forumom i gospoduje svojim licem vrhu čitavog grada.

Svako jutro pozdravljaše pozlaćeni krov Jupitrova hrama rimske legije i strance, što dolažahu u Rim preko brežuljka Marrija, kada padahu u prah da se poklone vrhovnom rimskom Bogu. U sadašnjem je obliku posvećen u prvoj godini rimske republike.

Ono sto stepenica na broju — *centum gradus* — vode sa foruma na Kapitolij. Po tim kraljevskim stepenicama stupahu republikanski i carski triumfatori na povratku iz sretno završenih vojna, da prinesu ljudske i životinjske žrtve kao zahvalu Gospodaru bogovskog Olimpa.

Onaj Apolonov džinovski kip visok 30 metara, što strši u vis pored Jupitrova hrama, potječe iz grada Apolonije u Pontu: nakon svojih ratova u Maloj Aziji darova taj spomenik bogati vojskovođa Lukul svome zavičajnom gradu.

Kapitol je središte rimskih junaka i vrhovnih svećenika.

Tamo ne ću da te pratim, jer bi trebalo da prije upoznaš lično sve one prve sinove Rima, koji izgradiše rimsku historiju. Njih ćeš kasnije upoznati u onim mramornim bistama i statuaama, koje ćeš gledati u skrovištima mrtvoga Rima — u muzejima.

NOĆNI BAKANAL.

— Hajde za mnom! —

Koracam pomalo za svojim vodom i tumačem u potresnoj vjeri, da je po ovoj stazi — *via sacra* — stupala četa prvih rimskih velikana. Začuđen gubim se između kla-

sičnih i sjajnih zgrada i spomenika rimskoga trga, a kao magična svjetiljka služi mi ljiljanska toga hrabrog Plinija. Napokon ulazimo na carska *rostra*, tribinu sagrađenu od careva, nedaleko od Cezarove grobnice. Plinije mi ukaže mramorno sjedalo i reče:

Mješte da gledaš mrtve mramorne portrete mnogih rimskih uglednika po poznijim rimskim muzejima, brzo ćeš, dragi strančе, gledati rimski noćni bakanal, viziju živih rimskih portreta.

U ovoj prvoj rimskoj Noći gledat ćeš slavne glumce rimskog Pakla do konca repubike. Iz mračne Plutove krajine imaju da dođu oni, koji pomogoše zidati kraljevstvo Forme i Ljepote. Tijelo je prozor duše, okvir, što je zaoblio i okružio vesele i strašne orgije rimskog i grčkog klasičnog života, kult bogova . . .

Mi smo ostali na tlu, na zemlji, djeca, vesela djeca gole prirode, pa nije čudo, da se naši titani štropoštaše uz eonsku zaglušnu viku u jazoviti had, kada kušahu, da osvoje nebesa.

Nama je falila duša, a carstvo nevidljive, prekoosjetilne ljepote i moći ima da stvori božanski Nazarenac.

Plinijeve riječi prekine harmonija forminge, siringe, frule i apolonske lire . . . Čuje se žamor, ritam pjesme, ijukanje i šum ljudskih stopa, kao da se primiče k nama iz pučine bijesno valovje.

Plinije reče:

Noćas prolazi preko šutljivog foruma svečana tesmoforija boga Dioniza, oca slasti i radosti . . .

I gle, evo prilazi k nama kroz Titov slavoluk velika povorka.

Jedan centurion nosi *laburum*, rimsku zastavu sa napisom *Roma*.

Za njim se blista u zraku zlatni orao, koji otvara kolo ove čudnovate noćne družbe . . . Prolazi prvi kralj i utemeljitelj Rima, Romulo, smagnuta i izrovana lica kao pastir, sa mjedenom vučicom u lijevoj, a odrubljenom glavom brata Rema u desnoj ruci. . . . Povorka mimoilazi našu tribinu i ovu živu sliku motrim iz najveće blizine. Iza Romula prvi stanovnici kvadratnog Rima. Svaki od njih je uprtio svoju ženu, ugrabljenu Sabinjanku.

Plinije mi tumači gotovo svako poznatije lice.

Taj koji sada prolazi — jest Numa Pompilije Sabinac sa vilom Egerijom pod rukom. Za njim lagano i zamišljeno stupaju Tulo Hostilije i Anko Marcije, prvi nošen od četiri roba na dva unakrst položena bodeža, a drugi nosi zublju kao znak svoje pobožnosti prama prvim rimskim bogovima . . . Za njima peti rimski kralj Tarkvinije Prisko Etruščanin sa orlom na širokom šeširu, poznati graditelj najvećeg konala — *cloaca maxima*, i osnivač rimskoga trga, pa Servije Tulije sa plamenom na glavi, iza njega kći mu Tulija, koja nemilo tuli, a za njom nekoliko senatora dovikuju: Oskvrnuta ulica! . . . Posljednjeg kralja Lucija Tarkvinija Ohologa nose na usijanom stolu od mazije, dok proročica Sibila iza njega nosi rastvorenu proročku knjigu . . . Iza malog razmaka Bruto nosi visoku srebrnu zastavu sa natpisom: republika. To je onaj prvi Junije Bruto, koji je na povratku iz Delfa poljubio italsku zemlju i stupio na čelo države . . . Iza njega prolazi velik broj senatora u sjajnim togama i obrijane glave. Stupa četa Plebejaca, koji se povukoše na *Sveto Brdo*, a za njima njihov izmiritelj Menenije Agripa, auktor priče o trbuhu i zavađenim udovima . . . Prolaze prvi pučki tribuni. Prolazi Koriolan, ponosni patricije i radi povrijeđene ambicije uskok rimski. Okruženi liktorima bahato idu decemviri, dok tribuni nose dvanaest ploča sa prvim napisanim povlasticama maloga naroda . . . Plejada pretora i cenzora u posebnim haljinama. Pred njima u zraku dva napisa: *justitia* i *ordo*.

Eto i onaj neustrašivi mladić sa jednim okom, što je porušio most ispred neprijatelja, Horacije Koklo. Tu je i njegov u junaštvu drug Mucije Scevola. Poznam ga po izgorjeloj ruci . . . Prolazi diktator Cincinat, do njega Furije Kamilo široka čela sa tablicom na prsima na kojoj čitam: »drugi utemeljitelj Rima«. Vidim i Manlija, koga probudiše posvećene guske na Kapitoliju za provale Gala. Vidim i starog Apija Klaudija, poznam ga po rukama kao da tapka, jer je slijep. Eno i drugi Manlije Torkvato, lanconoša, koji na megdanu svlada galskoga gorostosa i njegovu zlatnu verižicu stavi za uspomenu pobjede na svoj vrat . . .

Prolaze slavni Kurije Dentato, Gajo Duilije, Atilije Regul, Lutacije Katulo, Fabije Maksimo, nezaboravljeni Publije Kornelij Scipio, orlovskog nosa, visoka stasa i dubokih sjajnih očiju, pa mršavi Marko Porcije Katon. Za njima mnogi

rimski vitezovi, poznati kao bezdušni lihvari i trgovci na glasu, zakupnici državnih dobara i svemoćni bankari, intriganti, koji su mutili vodu, da se vode navalni ratovi za širenje državnih granica i njihovih ličnih interesa, pravije novih tržišta za njihove spekulativne poslove. Rimski su vitezovi bili kapitataliste posebne vrste i mnogi se rimski ratovi začeše u njihovim dućanimn i pisarnama. Oni su kao prva novčana vlast poplavili — veli Ciceron — rimsko tržište najskupljom i luksusnom robom sa Istoka osobito iz Egipta, a često je roba sa istoka, n. pr. žito, pravila nemilu konkurenciju domaćoj robi, što je pod konac republike čisto osiromašilo domaće italske seljake. Seljaci su tako bili prisiljeni da svoje posjede prodavaju istim vitezovima, koji su ih mogli obrađivati uz mali trošak pomoću brojnih svojih robova. Evo, kako su ovi slavni vitezovi — *eqvites* — koji su za novce kupovali titule, učinili, da je dosadašnji gazda seljak postao silom prilika proletarac, koji je listom hrlio u glavni grad Rim, da traži zarade, a jer je nije mogao naći, jer je bio baš tu, u glavnom gradu, najveći broj robova, prodao je svoj obraz plemstvu i bankarima za koricu kruha i malo zabave, naravno uz načelo: evo me, ko mi dade više!... Komu nije poznata krilatica rimske prodane svjetine *„Panem et Circenses?"*.

Prolaze dva mladića sumorna lica i plavih očiju, istih poteza lica. To su dva najplemenitija rimska građanina, dva brata, Tiberije i Kajo Grako, sinovi plemenite majke Kornelije, prvi pokretači agrarne reforme. Prolaze dva oklopljena, na vojnu spremna, ratna zapovjednika: Marije, strašni Marije pučanin i Sula optimat. Za njima lebde u zraku po nekoliko Furija. Slijedi čovjek visoka stasa, blijeda i duga lica, Knej Pompej, pa ratoborni Kraso i Lukulo na glasu bogataš, debeo, sa dvostrukim podvoljcima, crvenih obraza i širokih usana i cinički nasmijanih očiju. Dolazi Katilina zvjerajući očima i okrećući plaho glavom kao ris. Prolazi Ciceron sa otmjenim, čisto senatorskim držanjem, pa Cezar, na čigovim se odlučnim i smionim kretnjama kao i na nošnji jasno pozna, da je prokušani stari vojnik. Iza Cezara i Marka Antonija koraca mnoštvo hrabrih i mrkih legionara. Pod teškim koracima njihovim tutnji zemlja.

Iza legionara urotnici Bruto i Kasije sa krvavim bodežima u desnici.

Prolazi sedam Gracija sa kipom Kapitolinske Venere uz napis: *Magnae Matri.* Za kipom strašan Pluto siječe vazduh svojim podzemnim skeptrom. Nekoliko snažnih Lidijaca goni stado ugojenih volova sa pozlaćenim rogovima za žrtvu. Za Lidijcima veseli Satiri i Fauni pomiješani sa mamenim i razbludnim, polunagim Bakanticama ovjenčane, raspletene kose, što vitla zrakom, zajapureni, svijetlih nasmijanih obraza, brončane svjetlucave puti, kojima iz kuštrave kose vire demonski roščići, pušu vodeći kolo u panske gajde i pastirske rogove... Jedna tesmoforija nimfa u kratkim bijelim tunikama ispunjava vazduh reskim zvucima svojih cimbala. Stoji urnebesna, pjana, sladostrasna cika, zaglušna vika. Deset upregnutih leoparda ljubi grozd vinove loze. Mladi, šareno odjeveni Nubijci nose amfore i kandelabre od dragocjenog alabastra. Ovu tesmoforiju završuje kita bijelim hlamidama i togama urešenih svećenika pod vijencima i vrpcama na glavi. Kada seraču iz trijema Jupitra Kapitolijskoga glas trube, zatutnji, zaori i zahuji čudnovati hor starog ritusa i ritma:

Jakhos Bromios, Jakhos Bromios, A
Ailinon, Adam Kadmon,
Io Triumphe!
Evdemon, Kakodom,
Bakhos Eleutherios,
Io triumphe! Io-o-o-o!!

Zašiljila mi se, zaiglila kosa na tjemenu radi te paklene vreve.

A Plinije me ohrabri riječima:

— Još malo, strančе, i nestat će ova prva noć i prva vizija u Rimu! Do viđenja, goste moj i štićeniče! Drugu ćemo noć sprovesti na carskom Palatinu! Dođi!...

U taj mah javi se sa zvonika na Kapitoliju bakarni jutarnji angelus i ovaj bakantski prizor se raspline kao san ranu zoru. Čitav forum ležaše pred mojim očima kao neka stravična i pusta sjena!

Sada mogu da ponovim poznate stihove našeg barda:

Ko pusto groblje slave pokopane,
Po kojem miso na uzdahu prši,

Preda mnom dižeš stupe rasklimane,
Preda mnom stereš polomljene krši . . .

NA PALATINU.

Svečani suton zove prve zvijezde na rimsko nebo darivajući mir dušama i san pospanim očima. Polazim na urečeni sastanak kroz samotne rimske ulice. Tražim Palatin, brežuljak posvećen od prvog kralja Romula bogu Palesu, zaštitniku pastira i ovaca. U *„vicus tuscus"* sretam njega, pratioca Plinija, koji me pozdravlja blagim:

– *Ave Hospes!* —

pružajući mi svoju kao mramor i grob hladnu ruku.

Plinije me vodi nepoznatim puteljkom preko Velabra na obronak Pobjede. Eto nas na vrhu Palatina.

Preda mnom zasja čitav Palatin. U prvi mah zatvaram oči, jer ne mogu gledati prosto u to sunce. Sjetim se biskupa, svetoga Fulgencija Afričkoga, koji prolazi Rimom poniknutim očima, razmišljajući, kako divan mora biti raj, kad je Romulov Grad tako veličajan.

– Palatin ustaje iz mrtvih u cezarskom odijelu, začuđeni strančе, i harno će biti, da ga motrimo odavle, sa trijema ovog Cibelinog hrama.

– Nijesu se uzalud ovdje ugnijezdili carevi i od ovog brežuljka stvorili jedinstveni hram moći i ljepote – rečem svome pratiocu, koji odvrati:

– Zato je mogao naš historičar Plutarko napisati: »Onaj, koji se divio ljepotama Kapitolija, neka pogleda samo jednu dvoranu u Domicijanovoj palači, samo jedan red kolona, jednu kupku ili toaletnu odaju, da nehote usklikne: Car ima strast poput Mide, da sve pretvara u zlato i mramor. Kapitolij je prema Palatinu – pojata.

Palatin je uistinu kolijevka Rima. Ovdje je nastalo ono najstarije seoce, što se nazvalo Rumom po potočiću, što je nekoć žuborio uz njegov podanak. Dakle ovaj grad ne nosi ime Romula, prvog kralja, nego potočića Rume, što je svojom vodom pokrivao kao močvara poljanu ispod Kapitolija i Palatina. Kraljevi presušiše močvaru i na tom mjestu ustade Forum Romanum.

Malo pomalo, kad je za republike palatinski Rim stao da guta naselja na bližnjim brežuljcima, odlični se Rimljani natjecahu, da na Palatinu sagrade što ljepše stanove. Ovuda se doista dizahu kule i saraji Katula, Sule, Kasija, Klodija, Hortensija. Jedina privatna kuća danas, što ostade na Palatinu, jest Livijin Dom, sagrađen na mjestu razorene Ciceronove kuće. Divne patricijske kuće morale su da ustupe mjesto još divnijim carskim palačama.

Prvi je bio Oktavijan August, rođen na Palatinu, koji sagradi ovdje svoje carske dvore. Njegovim stopama pođoše Kaligula, Tiberije, Domicijan i Septimije Severo. Sva svetišta bješe obnovljena carskom razdarušnošću. Palatin se gradio 300 godina, posijan dvorima, hramovima, cirkusima i drugim javnim zgradama.

Hajde za mnom, da vidiš izbliza ono, što krasi ovaj brežuljak.

Dolazimo k jednom otvorenom oltaru, a Plinije tumači:

– Ima oko četiri stoljeća, da je ovaj oltar podignut *„Genio Loci"*. Pred nama uskršava *„Poedagogium"*, zavod za uzgajanje paževa na dvoru silnih careva. Na zidu u jednoj dvorani grafiti svake vrsti, najviše imena mladića na rastanku iz zavoda. Ima i karikatura svake vrsti, kojima mladi budući paževi peckahu jedan drugoga. U jednoj grafitskoj karikaturi mladi se kršćanin Aleksamen prikazuje, kako se klanja raspetome magarcu na križu. Koja bol za mladoga Aleksamena, koji se tu nalazio kao ruža između trnja! Približujemo se Domicijanovu stadiju ili hipodromu, pravokutnom portiku velikih dimenzija sa središnjim dvorištem i carskim balkonom. Kasnije će patricijska porodica Frangipani, iz koje potječu i vaši slavni hrvatski Frankopani, sagraditi ovdje i u Koloseju utvrđenu kulu.

Stojimo pred palačom Septimija Severa. Najveća zgrada, što je vidje Palatin. Koje orijaške kolone, koje bogatstvo mramora i mozaika!! Na monumentalnom pročelju nad ulazom poznati evanđeoski natpis:

»Sve šta želite, da vam ljudi učine, učinite i vi njima!...«

– Kako je došla ova Hristova izreka – pitam vođu – na ova antikrstova vrata?

– Car Septimije Severo bijaše sklon kršćanima. Ne znam zašto. Samo znam, da je poznati branitelj Hristove vjere

14*

Origen bio lični prijatelj Mamee, plemenite Severove majke, valjda kršćanke.

Vraćamo se natrag preko Stadiona, te sjeverno jednom ulicom krenemo dalje i u malo časaka stojimo pred raskošnom palačom Flavija. Sagradi je car Vespazijan. Ulazimo kroz razne šutljive odaje. Svak se divi najljepšoj odaji – nympheum – gdje se odmarahu carski gosti nakon gozbe u sus- jednom trikliniumu. Pa peristil i carske ložnice. Ko može da opiše mazaike, afreske, pozlate! Evo sjajne aule, dvorane, gdje car primaše vladare i poslanike. Slijedi sudbena dvorana za senatske sjednice i kriminalne rasprave sa tribunama za cara i suce. Penjemo se gore visoko na tavan. Ulazimo u široku prostoriju. Dvorana je osvijetljena odozgo. Plinije će odmah:

– Ova odaja ima za vas nazarence veliko značenje. Mi smo na drugome katu u onoj sobi, gdje prebivaše za cara Dioklecijana i Maksencija njihov komornik – *zetarius* – ugledni Kastul i krjeposna mu žena Irena. U ovoj odaji i u onoj drugoj na protivnoj strani sakrivaše Kastul tvoga zemljaka svetoga Kaja papu i tolike potajne kršćane.

Čudnovato ali istlnito: dok se u auli ispod naših nogu sastajaše car sa senatom, da sastavi i proglasi krvave edikte proti novoj vjeri kao zabranjenoj i pogibeljnoj antidržavnoj heteri, tu u tome sudbonosnom kutiću, Kajo i njegovi prezbiteri služahu kršćanske svete tajne, da prvi vaši vjernici postanu slični Bogu i postanu jaki za strašnu borbu, koja ih je čekala. Ali kad su Dioklecijanova oficira Sebastiana zatekli i vezali dolje u hipodromu, i kad car uputi istragu, obazna se sve: Kastulo, žena mu i drugovi platiše glavom i potvrdiše krvlju svoju vjeru. Stalno je to, da su mnogi članovi iz carske porodice Flavija vjerovali u Hristovu novu nauku, nadasve Tito Flavijo Klemens i krjeposna mu žena Flavija Domitila.

Silazimo niz mramorne stepenice na trg, gdje se diže oltar sa napisom »Nepoznatome bogu«!

Nedaleko je glasovita Livijina kuća, jedina privatna kuća na Palatinu. Sagrađena je po običajnoj osnovi odličnih kuća za oca Tiberijeva i njegove žene Livije. Pred penatima i larima gore skupocjeni kandelabri. Onaj nepoznati Bog je zaštitnik Palatina. Dolazimo na Kakovu skalinatu pa se penjemo na vrh brežuljka, nazvana *Germalus.* Tu mi Plinije po-

redu ukaza rimske svetinje: Romulovu pojatu, brlog vučice, koja je dojila blizance Romula i Rema, zatim *„sacellum Carmentae"* i Argejsku bogomolju.

Odlazimo sa Germala i mimo nas prolaze sve nove i ljepše slike kinematografskom brzinom. Sada prolazimo kroz dugi kriptoportik, pokriveni hodnik, tajni prolaz careva iz njihove palače u Vestalinski dvor i na forum. Ovaj je hodnik vidio mnogo krvavih prizora. Čini mi se, da će iz busije sad nahrupiti kakav liktor, vojnik, ili će koja pretorijanska skupina navaliti bodežem ili sulicom. Koliko je majstora i robova bilo zaposleno oko ovih kamenitih šuma! . . .

Iz Tibertijeve palače dolazimo na ulicu i ostavljajući pedagogium na desnoj strani prama sjeveru pozdravlja nas upravo imperatorsko lice Augustove carske palače! Snebivam se od čuda radi tolikog, neviđenog sjaja, i stojim kao ukopan na mjestu uz bok svoga vođe.

– Kako je lijep i veličajan Rim!!! Da je ovako divna bila duša danas mrtvih vaših Rimljana!

Plinije malko obori pogled u zemlju. Moja sumnja ga je očito nešto potresla. Razumio je, da je moj uzdah ujedno neko pitanje, koje čeka odgovor iz usta onih, koji su nekoć bili i živjeli. Plinije i ja počivamo ispod jedne prekrasne palme, o kojoj se priča, da ju je usadila ruka samog Augusta.

RIMSKA DUŠA.

Plinije pokrije šakama svoje blijedo i sumorno lice, kao onaj koji se pred vlastitim sucem sprema da izreče bolnu ispovijed svojih grijeha. Napokon podigne glavu i progovori odvažnim glasom:

– Krasan je Palatin, krasan je Rim, velika je i moćna naša rimska imperija, divna je forma naše kulture, ali naša duša, naša rimska duša, bila je, dragi strančе – ružna i crna . . .

„Omnia vitiis et sceleribus plena sunt" — svuda vrve zločinstva i opačine – piše jedan naš klasik, pa je mala utjeha, što smo imali krasnu jabuku, koju iznutra rastočiše crvi . . . Cijelo je čovječanstvo u Rimu bilo pogrđeno. Jedina je moja želja bila u to doba, da što prije zaboravim, što sam vidio. A vidio sam mnogo.

Vidio sam na primjer, dok sam bio pretor u Rimu, gdje se caru Domicijanu, zvijeri u ljudskom tijelu, dime žrtvenici i žrtvuju volovi i ljudi kao bogu. Vidio sam, kako preko svete ceste prolaze na Kapitol stada, određena za te bogumrske žrtve. Vidio sam najuglednije ljude, kao govornika Kvintilijana, kako puzaju oko prijestolja, da očuvaju život. Prva vlast iza cezara — senat imao je svoje sjednice samo zato, da odluči i izvrši gnjusna zločinstva. Odrasli smo, ali smo iskusili mi sami senatori toliko nesreće, da nam je odonda srce okamenjeno, skrhano, izubijano. ‹Ingenia nostra in posterum hebetata fracta, contusa sunt . . .›

Naše gladiatorske igre iskvarile su sve narode . . . Ta se bolest raširila svukud iz Rima, glave carstva . . . A one bolesti, koje započinju iz glave, najopasnije su ljudskom i državnom tijelu.

U našem Rimu čovjek nije bio čovjek . . . Dvije trećine rimskih stanovnika bili su naši robovi, a o robu se tvrdilo, da nije čovjek i da nema duše, te je bio bespravan kao stvar . . . Ja sam u Rimu vidio bogataša, koji su posjedovali do 20.000 jadnih robova; a posjed od 500 robova bila je kod nas obična stvar. Bili su predani na milost i nemilost svojih gospodara. Lakše je bilo odsjeći glave stotini robova u jedan mah samo zato, jer je jedan od njih u prisutnosti gospodara zakašljao, nego prošetati se ili zamučiti do foruma.

Iz redova bijednih robova izabiraju se gladijatori. Njihova smrt i rumena krvca služi za zabavu našim građanima u cirkusima i amfiteatrima; sve to dakako na državne troškove. — Moj prijatelj car Trajan priredio je javne igre, u kojima je kroz 123 dana izašlo u arenu 10.000 jadnih gladijatora. Nije čudo što je jedan od njih, hrabri Spartak, digao svoju ropsku braću na oružje za čovječanska prava, i svladavši rimske legije zaprijetio samom Rimu, dok su Rimljani svladavši s teškom mukom Spartaka posijali čitavu cestu od Kapue do Rima šumom od 20.000 križeva, na kojima roptahu umirući Spartakovi drugovi, sinji robovi.

Kod nas je svaki rad prezren, kao da je nedostojan slobodna čovjeka, a dostojan samo roba. Odgoj povjeravamo robovima, a tako isto obrt, zanat i umjetnost, dok rimski slobodni građanin ima smisla samo za oružje, zabavu, ženu, vino, cirkus i čitanje Katulovih, Marcijalovih i Tibulovih

pjesama, dok su divne Vergilove pjesme postale za našeg izmoždenog čovjeka — staretine.

Obiteljske veze kod nas uopće nema. Konkubine ispunjaju sav život rimskog građanina, a odlične žene ne broje godine po konzulima, nego po novim muževima, ulazeći u ženidbu, da se što prije rastave, a odlazeći iz ženidbe, da se što prije udadu za prvog prolaznika, koji nudi više. Pederastija je kod nas u jeku, jer se niko ne buni proti tim orgijama, tim više, što i bolji carevi kao Hadrijan daju u tome javnu sablazan. Antinoje, Hadrijanov ljubimac, je rječiti dokaz ovoga zla, dok je prije nas sam mudri Aristotel bio pederasta, a najkreposniji među Grcima — Sokrat poticaše mladost, svoje učenike, u javne kuće kao na nešto moralom dopušteno.

Naša opjevana *virtus romana* nije drugo nego fizična snaga i hrabrost u boju, sposobnost da otvrdnemo u ratu i postanemo zvijeri bez humanih osjećaja, uništavajući svladane ili zarobljene čete kao skakavce, dok su famozni naši stoici doprli jedino do toga da hladnokrvno, slušajući pjevanje svojih ropkinja, izdišu radi gubitka krvi, koju otvaraju sjekući glavnu arteriju ili režući kratkim bodežem svoje grkljane. Napunili smo Panteon svim mogućim figurama bogova. Carske žene Flavija uvađaju iz Orienta kult Mitre sa svim mogućim orgijama, naši bakanali i saturnali jesu triumfi strasti u slavu bogova, pa nije čudo, što je rimska duša ružna i crna, kad se naši bogovi žene uz neprestane preljube, jedu svoju djecu, svađaju se, ljute, osvećuju, ubijaju, lažu i varaju, vršeći posao palikuće i nekažnjenih hajduka. Neki su hramovi u Rimu skrovišta odurnih opačina. Naši auguri, sretajući na putu jedan drugoga, moraju pokriti lice da ne prasnu javno u — smijeh!

Mješte da se ukrcamo u spasonosnu lađu, koja je doplovila sa Istoka sa znakom križa, mi, naše vlasti i naša gomila, svi smo ustali ognjem i mačem proti valu nove moralne struje kršćanstva, ali taj val nije mogao da bude potisnut, nego nas je kao arslan duha povio i bacio u pučinu. I ja sam kao konzul Bitinije vršio carske edikte i bacao na muke prve kršćane, iako sam u očima tih žrtava, napose dviju optuženih đakonisa, vidio nevinost duše i duševnu silu, koja će nas oboriti.

U jednu riječ: moje gorko iskustvo o našem svijetu i našim ljudima, koji su se ogradili gordim palačama i akveduk-

tima, lijepim kipovima i knjigama, svim mogućim udobnostima, znači poznavanje ljudske podlosti. Ja ne mogu da dalje pričam o rimskoj dekadenci, jer o tome opširnije svjedoči Svetonije, filozof Seneka i Juvenalove bodljikave satire.

Ili ne znate, da su naše rimske matrone posipale svoju kosu zlatnim prahom, dok se njihova duša točila od podlosti? Ili ne znate, da je večera našeg Lukula i Skaura stojala kao jedna vojnička ekspedicija u Malu Aziju? Ili ne znate, da su naši optimati okivali svoju obuću zlatom, dok su kohorte robova i siromaha umirale od glada?

Ili ne znaš, stranče, da smo u samom Rimu imali 856 raskošnih kupališta, 60.000 javnih spomenika i kipova, da je Dioklecijanova terma imala preko 3.000 mramornih sjedala, da Rim broji 423 hrama sa legijom naših, grčkih i orientalnih bogova i božica? Ili ne vidiš, da u Rimu imamo 1.352 fontane, kazališta i cirkusa jedan do drugoga, umjetnih jezera, javnih vrtova sa vivarijima domaćih i egzotičnih životinja, ili nijesi opazio, da *Circus Maximus* može da primi 385 hiljada gledalaca, dok su vaša moderna kazališta prama našima u Rimu samo igračke? Ili nijesi vidio u našem kazalištu sprave i tehniku tako izvanrednu, da mi u teatru gledamo prave pomorske bitke, to jest, da se pozornica mijenja najednom u jezero, u more, u šumu, ratnu poljanu sa bojnim kohortama kao pod vedrim nebom?

Ako se, dragi stranče, okreneš po Rimu, eno ti bojnih državnih zgrada krcatih gladiatorima, zvjerinjacima, dok posebni krotitelji pokazuju toliko vještine, da njihov slon piše grčki, dok su u Africi zaposlene posebne čete pretorijanaca, carskih gardista, da nalove što više živih pantera, tigara, lavova i nojeva za naše amfiteatre.

Čitava ta vanjska kultura, vas taj sjaj služio je samo zato, da naš građanin postane mekoputan i raskalašen. Rim je bio grad mrtvih, crnih duša, gluha dolina, Zero, Nirvana . . .

A kad ti još samo nešto spomenem o korupciji vlasti i državnih službenika, o guljenju i osiromašenju jadnih pokrajina, o pljačkanju novostečenih gradova i zemalja . . !

– Dosta dragi Plinije, jer ne mogu da slušam takovih grozota! – prekidam svoga pratioca. – Bježmo! –

– Stani – zadrža me Plinije – Treba da se napuni rimska čaša! –

NAJHRABRIJEM CARU!

Sa Kapitola zvoni ponoća.

Plinije me vodi za ruku u Augustovu palaču. Ulazimo kroz vestibul i tablinum u carsku dvoranu široku 36 metara dugu 45. U pozadini apsida sa divnim dekoracijama, mozaicima. Tu je carsko prijestolje od bjelokosti i zlata. Naokolo 6 izmjeničnih polukružnih udubina, gdje se koče gorostasni kipovi bogova i junaka. Naokolo duvari se bliješte od najfinijeg mermera, polustubova, afreska i pozlaćenih okvira i korniža. U zraku o arhitravama njišu se goruće kristalne lampe, a po uglovima se blistaju kandelabri od alabastra . . .

Penjemo se na balkon vrh ulaza ove aule. U taj mah čujemo neko šuštanje, kao da se po tlu vuče svila. Kroz tajnu kapiju u apsidi prilazi čudna žena, gizdava kao zora, u mekanom i maglovitom plaštu i crnoj kopreni, mijenjajući boje lica kao zapad sunca. Stupa do žrtvenika Rome po srijedi dvorane, pruži ruku, a dvoranom se sa žrtvenika prosu dim nepoznatog istočnog mirisa . . .

Ulazi na prazno imperatorsko prijestolje . . . Tu ostane kao ukopana bez kretnje i nijema kao smrt.

– Ova je gospođa, rimski moj goste, sjena naše vjere i naše veličine, sjena naše kreposti i naše moći, našeg sunca i našeg mjeseca, ova je sjena kći Sotone i Noći . . . –

Utoma stvoriše se pred Sjenom dvije baklje sa crvenim krvavim plamenom, dvorana kao da se širi i bježi daleko, daleko sa kipom vračare Sjene, a očajan krik, kao krik iz ponora, zatutnji čitavom dvoranom.

U dvoranu ulazi gladna i mršava vučica, simbol Rima . . . Za njom bezglavi ljudi u kratkim hlamidama, noseći svoje odrubljene glave u ruci, kao žrtve rimske okrutnosti . . . Za njima se kao bujica prosuše po dvorani podmukli paževi, palatini, patriciji, komornici, levente, glumci i komedijanti, muzikanti i pjevači u šarenim i pozlaćenim haljinama, pa gladiatori, liktori, pretorijanci, cenzori, kvestori, edili, pretori, konzuli i prokonzuli. Citavo more bisera, zlata, grimiza, dragog kamenja . . . Ulazi povorka okrunjenih vladara pod carskim vijencima. Panteon rimskih imperatora . . . Ove carske maske poznam po njihovim mramornim portretima iz rimskih muzeja.

Prilazi kita rimskih pjesnika, među kojima poznam po kazivanju svoga vođe: Vergila, Ovidija i Horacija. Mali i debeli Horacije zabugari poznatu davoriju:

„Carpamus dulcia: nostrum est
Quod vivis: cinis, manes et rabula fies!...

a sto kitara i siringa poprati staru melodiju rimskog mesa i rimske vrele krvi, bahantice zaigraše kolo, a na koncu zaori ovom carskom prostorijom pakleni smijeh i hitot...

Carevi se namjestiše na prazne marmorne stolice u apsidi oko kipa Sjene... Bogati Kraso pristupi do žrtvenika i reče:

– Neka se uzvisi ova Noć, kada mrtvi pohađaju žive. Donosim vam, o carske glave, pehare pune najslađeg vina iz sretne Kampanije sa rastopljenim biserom i za vaše carske želuce nosim ambrozije sastavljene od fazanskih jezika, plamenačkih mozgova i istočnih mirodija.

Carevi jedan po jedan prihvatiše pehar, i prolivši prije po jednu dvije kapi u čast božice Rome istrusiše slatku tekućinu. Sjena se diže, baca vijenac od samih dragulja na zemlju uz povik:

– Najhrabrijem caru! –

Tibicinarius duva u trubu i daje znak da se počinje megdan.

Iz apside se sa stolice prvi diže car Komod, odlaže carski grimiz i tuniku, te zasja u pozlaćenom oklopu... Zavitla bodežem u vis uz poklik:

– Na megdan, carski drugovi, za prvenstvo! –

Ne zaboravimo, da je Komod onaj car, koji je u jedan sami dan u Koloseju pobijedio 1000 retiaria, boraca sa mrežicom, 100 lavova, 5 potočnih konja, 2 slona i nekoliko nosoroga, zapanjujući svoje podanike gledaoce svojom vještinom, koju postiže silazeći 735 puta u arenu.

Carevi se jedan po jedan hvataju u koštac bojnim oružjem sa Komodom počevši od cara Oktavijana Augusta, koji pada od sulice Komodove.... Carska se krv puši i teče vijugastim potočićem po ukletoj ovoj dvorani. Od bodeža Komodova padaju na tle kao divovi Tiberije, Kaligula i Klaudije, a pusti se skupocjeni patos zarumenio sav od carske krvce. Ustaje car Neron, vješt i kao glumac i kao atleta. Triput je car Neron, debelih šija i izvraćene donje usnice i crvenih obraza, klonuo i triput se opet osovio i zadao Ko-

modu teških rana u rame, dok se pogođen u drob ne stropošta na tle kao smrtno ranjeni bivol.

– *Macte! Habet!* – šapće onaj nepomični kip Sjene.

Ustaju na bojište Vespazijan i sin mu Tito, ali se uza svu hrabrost ne mogu odrvati podivljalom Komodu. Sada skoči na Komoda kao ris Titov brat, bijesni i krvoločni Domicijan. On istrgne protivniku bodež i stade da mu grize grkljan zubima. Poteče iz rana Komodova krvca. Ali u zgodan čas ovaj snažnim udarcem obori Domicijana i zadade mu smrtan udarac. Jednako padaju od Komodova oružja carevi Nerva, Trajan Španjolac, koji je proširio granicu rimskog carstva do šest milijuna četvornih kliometara. Hadrijan, veliki prijatelj umjetnosti i gospodar velikog mauzoleja, (sada Anđeoske Tvrđe) bori se hrabro duže vremena, ali badava, dok Antonin Pius pada od prvog zamaha Komodove desnice. Stupa na poprište otac proti sinu: filozof Marko Aurelije. Očajna borba. Padaju iz desnice bodeži i bore se zubima i noktima kao dvije krute bestije. Komod je ranjen, ali ipak ostaje pobjednik i staje nogom na vrat svoga mrtvog oca. Naprijed se razvija ljuta borba između šampjona ove crne noći i novih carskih suparnika: Septimija Severa, Proba, Maksimijana, Maksencija, Dioklecijana, Galerija, i posljednjeg carskog patuljka, Romula Augustula.

Komod osta sam pobjednik na poprištu, krvav i teško izmoren, uspravljen vrhu nepomičnih carskih lješeva, dok se na koncu radi gubitka krvi sam ne surva na tle kao div.

Svijetla se u auli po malo gase. Nastaju strašne polusjene. Kći Noći i Sotone ustaje sa svoga prijestolja, dolazi do žrtvenika, uzimlje sa zemlje onaj krvlju poštrapani vijenac od dragulja, baca ga na žrtvenik i teško zarida:

„Finis Romae!...“

Nato se uz urnebesnu huku potrese čitava aula. U isti čas nestane iz aule ove jezive noćne družbe.

Plinije mi pruži ruku uz riječi:

– Rudi zora i javlja se sveto zvono. Vraćam se svojim drugovima i Noći mrtvoga Rima, našeg inferna. Hoće li vaši pjevači, kao Vidrić, Matoš, Kranjčević, Xeres de la Maraja i drugi epigoni, opet da zovu sa otoka Tmine naše mrtve bogove i naše duhove, da vam na dnu srebrne kupe ostavimo poznati otrov!? Mi spavamo i nemojte više da nas budite... Ave!...

Ova me strašna vizija mrtvog Rima zarobila kao vračarski napitak i hašiš nepoznatih sila. Stojim do jedne porušene klasične fontane kao da sam obnevidio. Pomalo mi se vraća duh i kao da mi padaju ljuske sa umornih očiju, gledam tužne ostatke sivog i srušenog Palatina. Onamo ispod jednog starinskog luka neka sredovječna amateurka, valjda dolarska princesa, slika na platnu vrlo slikovite razvaline na *Clivus Victoriae*...

Tu blizu dvije koze sa svojim kozlićima brste draču, vjernu čuvaricu propalih veličina...

Purgatorio.

CESTA NAD CESTAMA.

„*Via Appia*", je sagrađena od slijepog cenzora Apija Klaudija g. 312 prije I., a vodi iz glavnog grada do Napulja i dalje do Brindisa. To je bila žila kucavica grada Rima i rimske države. Nalazim se na toj cesti između Karakalinih terma i drevne crkve svetih mučenika Nereja, Akileja i Domitile, rodice Vespazijanove i Titove. Ulazim u crkvu. Iza žrtvenika na stolicama biskupa i prezbitera urezana je čitava propovijed, koju dne 12. svibnja izreče papa Grgur Veliki o svetim mučenicima ovdje na njihovu grobu. Iza hrama sv. Nereja i Ahileja eto me u crkvi sv. Siksta pape mučenika. Tu su pohranjene kosti papa mučenika Siksta, Zefirina, Antera, Lucija i Feliksa. Uz crkvu prvi rimski manastir sv. Dominika. Lijevo od apijske ceste odvaja se latinska cesta, gdje se diže zvonik crkve sv. Ivana Apoštola pred vratima latinskim. Na tom mjestu baci Domicijan starog apoštola u kotao pun vrelog ulja, odakle izađe apoštol potpuno zdrav, kako svjedoči slavni Tertulijan. Desno od apijske ceste je svetište svetoga Cezarija. Sve je tu ostalo u starom obliku, naročito konfesija sa prekrasnim mozaikom... Vraćam se iz svetišta, a na vratima gledam neobično čeljade srednjih godina, sa blagim isposničkim licem, u sivoj kabanici, konopom opasanih

bokova, sa školjkom prikopčanom na prsima, a naslanja se na putnički svoj štap.

— Mir s tobom! — čujem bratski i drugarski pozdrav, a ja prihvaćam mir njegov i ljubav.

— Jesi li ti zaštitnik i čuvar ovoga svetoga mjesta?

— Ne, sinko! Dolazim iz Aventina, gdje podigoše moj hram. Ja sam Aleksije, sluga Božji.

— Ah, ti si onaj, koji posta skitač i boem za ljubav Božju! — i prihvatim svečevu ruku, da je poljubim. Poslije toga ga zamolim ganut:

— Vodi me, sveti oče, u ove nepoznate krajeve, vodi me po ovoj znamenitoj stazi, koja vidje toliku slavu i toliko poniženje, jer sluga tvoj sluša!

— Dođi sa mnom, sinko, onamo, gdje je vatra prvih patnja i progonstava posvetila pramaljeće prvih kršćana! —

Pobožno, kao onaj koji čeka veliko znamenje, slijedim stope Božjeg ugodnika uz Scipionovu grobnicu, a malo zatim prolazimo kroz Duzov slavoluk. Gradski su zidovi pomaknuti dalje na južnu srranu iza Scipionove grobnice. Po zakonu »od 12 mjedenih ploča« bilo je zabranjeno pokapati mrtve i dizati grobove i sarkofage među gradskim bedemima. Koliko su Rimljani bili suvremeni u javnim zdravstvenim propisima, dok smo mi morali čekati Napoleona i francesku revoluciju, da nam maknu grobove između varoških središta i crkava! Ostavljamo za sobom gradska vrata svetog Sebastiana, a pred nama se širi prostrana ravnica. Sa lijeve strane rimski kolumbariji. To su centralne zgrade sa udubinama u obliku golubinjaka (columba=golubica), gdje su postavljali po dvije žare sa pepelom izgorjelih mrtvih tjelesa.

— Mi smo na Apijskoj cesti — reče Aleksije. — Ovi su kolumbariji mahom svi poganski. Kršćanskih kolumbarija uopće nema, jer kršćani sahranjuju tjelesa svojih mrtvih u zemlji, po primjeru Božanskog Učitelja, tvrdo vjerujući, da će jednom s Njime zajedno uskrsnutih, dok pogani spaljuju svoje mrtve vjerujući u Noć, u Ništa. — ...

Na visini ceste ljeskaju se porušeni vodovodi, akvedukti, — *aqva Claudia* — a ta izvrsna voda hladila je i krijepila polaznike veličansvenih Karakalinih terma, koje smo ostavili za sobom.

NEPOZNATI SIN.

Aleksije, znajući da želim upoznati njegovo žiće, počne:

— Ja sam sin Eufemijana, rimskog senatora. Rodio sam se na Aventinu za cara Honorija.

Ljubav me Božja toliko užegla, da je progutala svaku ljubav zemaljsku. Da poslušam oca svoga, proslavih svadbu, i one noći ostavih krišom svoju gizdavu zaručnicu, pa štakom i palakom daleko u svijet, da se poklonim i pomolim žarko na svetim mjestima naše vjere. Sedamnaest sam se godina potucao po svijetu kao nepoznati beskućnik, živeći od milostive kršćanske ruke.

Na koncu vraćam se kući na očinski svoj brežuljak i blizu grada sretam oca. Nije me poznao, jer sam htio biti nepoznati sin. Uvečer pružam ruku rođenom ocu za milostinju i molim konak i službu kao posljednji sluga. S teškom mukom primiše me u očinski moj dom. Živio sam u mračnoj rupi ispod stuba, koje vode na gornji kat naše palate. U tome skrovištu živio sam drugih 17 godina, prezren i zlostavljen od podvornika moga oca, od moje nekoć ostavljene zaručnice i od samih mojih roditelja. Ovaj nepoznati sin htio je da živi poznat samo — Bogu. Pokora, poniznost i molitva pribaviše mi vijenac nebeski. Kucne posljednji čas i ja zamijenih zemaljsko za vječno, primljen u Božje krilo. Moju smrt navijestiše cijelome Rimu rimska zvona, koja sama zazvoniše. Pod mojim kukavnim uzglavljem na hladnoj zemlji ostavih napisani svoj dnevnik. Moj otac i majka čitajući moje bilješke sjetiše se i poznaše iznenađeni i začuđeni, da je preminuli prosjak do njihovih noga bio njihov vlastiti sin. — — —

Poviše one kukavne rupe, moga boravišta, moj otac sagradi crkvu. U neposrednoj blizini te crkve na Aventinu podigoše manastir, rasadište širitelja svete naše vjere.

Ne zaboravi, sinko, da je u tom drevnom manastiru prebivao nekoć sveti Odon, slavni opat u galskom Cluny-u, sveti Vojtjeh biskup praški, njegov brat sveti Gaudencije, sveti Anastazije i sveti Bonifacije i toliki drugi vjerovjesnici: iz toga rasadišta širila se sveta luč kršćanstva po divljoj još Evropi. God 1231. Benediktovce zamijeniše redovnici Premonstratenci, a danas nema ni njih, nego su tamo bijedni mali slijepci, koji se tu uzgajaju. Ako te sreća nanese na brežuljak Aventin, pohodi hram sv. Priske, a uskom stazom

doći ćeš do časne i drevne bazilike sv. Sabe, a bazilika sa dragim staračkim licem smjestila se usred vinograda i vrtova. Dvorahu je grčki kaluđeri iz susjednog manastira *Cella nova*, a sagrađena je na imanju svete Silvije, majke pape sv. Grgura Velikoga. Još su tu portal i krasni umjetnički kozmati iz 13. vijeka. To je dosta da znaš o Aventinu.

QVO VADIS?

Kraljica svih cesta produžuje se u nedogled. Kad se sjetim glume, koja se zbivala na ovoj cesti, tekar onda donekle mogu da razumijem, kakav se život tu orio i pitam dobrog Aleksija.:

— Reci mi, učitelju, gdje je Petar sreo Hrista sa upitom: kuda ćeš, gospodine? —

— Nijesmo daleko. Svakako ovdje je prviput živo zakucalo srce Prvaka Apoštolskoga, kad je, dolazeći iz Levanta, prviput ugledao Rim, što ga u poslanici nazva novim Babilonom. Njegovo srca zadrhta od straha i radosti: slutio je, da će ova kći Sotone ubiti hiljade prvih vjernika, ali je vjerovao, da će na posljetku sagnuti glavu otajstvu Križa i dati konak njegovim kostima. — — —

Uzduž ceste lijevo i desno posve porušene leže grobnice rimskih slavnih porodica. Onih, koji su vodili rimske legije preko granica rimske imperije . . . Porušeni lukovi, zidovi, korniži, kolone, arhitrave: sve to u zagrljaju bršljana i drače. Samo grobnica Cecilije Metele prkosi još zubu vremena.

Na raskrsnici apijske i ardeatinske ceste sine mi nezaboravljeno pročelje jedne čedne crkvice, koja je šanula u dušu Henrika Sienkievicza najljepšu himnu Petrovom poslanju i djelu. To je crkvica *Qvo vadisa*. Ulazim sa Aleksijem u crkvicu, da vidim, gdje je sustala Petrova stopa, i gdje mu je Božanski Meštar, na njegov sinovski upit, odvratio: »Polazim u Rim, da me ponovice pribiju na križ!« Hrista nestane, a Petar zastiđen povrati se u Rim, da izgori kao baklja za Hristovu vjeru.

Na jednoj i drugoj strani crkvenog zida naslikane su dvije figure, Isus i Petar. Na stijeni ispod rešetke na tlu posred ceste, koju pokriva crkvica, gledam utisnute Petrove stope. Dolje na oltaru slika Majke Božje, koja poda ime kapeli: Sveta Marija k stopama Isusovim.

Ima li ljepšega i svetijega susreta na zemlji? Kuda je prohujio vjetrić, koji je ponio sobom kao najljepši i najslađi zvuk onaj Petrov upit i Isusov odgovor?...

— Malo dalje, veli Aleksije, sterahu se uz onaj zeleni prisoj šareni cvjetnjaci, lijehe ljubica i ruža, što cvjetarice prodavahu za ures kolumbarija i sarkofaga na ovoj cesti. K njima nijesu pristupali rimski vjernici, novi obraćenici. Kršćani su kitili svoje grobove molitvom i uzdasima. Ne treba plesti uvelih vijenaca onima, kojima je Isus poklonio vazda zeleni vijenac nebeske slave...

Ovdje pod našim nogama već se počinju podzemni stanovi kršćanskih heroja. Zemlja, po kojoj sada stupaš, sveta je zemlja. Poganski kolumbariji redaju se ovuda uz kršćanske *memoriae*, male kapelice iznad mučeničkih grobnica. I uprkos molbi na jednoj poganskoj grobnici:

Ne tangito, mortalis, reverere manes deos! —

jedan kolumbarij — koja pogrda vremena! — iščahurio se u seljačku krčmu i kokošinjak. Kokoši spavaju ondje, gdje su počivale žrtve sa ljudskim pepelom.

Malo podalje je raskrsnica. Jedan puteljak vodi u crkvicu sv. Urbana i u špilju nimfe Egerije, koja je po rimskoj priči kralja Numu naučila zakone i obrede. Ispod vinograda Randanini stoje židovske katakombe. Prije dolaska apoštola u Rim cvala je u Rimu židovska kolonija. Sačuvala je istočnu tradiciju, te polagala svoje mrtve u pećinaste grobove. Tupinasto tlo rimske kampanje (tufo) samo je olakotilo rovanje podzemnih hodnika i dvorana. Kršćanske podzemne grobnice nastale su iz istih uzroka i na isti način, ali kršćanski mentalitet dao je ovim grobovima pod zemljom posebno obilježje.

KATAKOMBE.

Na ovoj su cesti tri velika kršćanska groblja: svetoga Kaliksta, iz doba sv. Petra i Pavla, Pretekstata iz drugoga i svetog Sebastijana iz trećega vijeka. Sva se ova groblja zovu značajnim imenom katakombe. To je ime dao položaj groblja i crkve sv. Sebastijana. Put naime, koji sa apijske ceste vodi u tu crkvu i to groblje, spušta se nistrmo u dolinu, koja se od 4. vijeka zove *„ad katakumbas“*, što grčki znači: »blizu dubine, blizu doline«... Prije crkve se dizao u toj uleknutoj ravnici ili kotlini cirkus, sagrađen od Maksencija 311. g. iza Is., dug 482 m., širok 79 m., sa sjedalima za 18.000 gledalaca. U tom cirkusu slavio je g. 312. car Maksencije godišnjicu svog nastupa na prijestolje. Kod gladiatorskih igara i pljeskanja veselih gledalaca pane do carevih nogu telal, javljajući Maksenciju, da je njegov suparnik Konstantin već započeo bitku kod Milvijskog mosta. Maksencije se brže bolje smota i smjesta pohita u boj, koji se svršio s njegovim porazom, a pobjedom Konstantina i kršćanstva. Bitku su odlučili mladi kršćanski vojnici pod svojom zastavom sa znakom križa.

— Katakombe — stade tumačiti Aleksije — bijahu ona mjesta, gdje su stari kršćani, bilo u Rimu bilo u drugim većim gradovima rimske imperije, spremili počinak mrtvim kostima svojih ispovjednika i mučenika, gdje su se za krvavih progonstava sastajali na molitvu, držali svete tajne i često našli jedino svoje utočište. U početku su kršćanski robovi stojali pod zaštitom rimskih zakona, jer je po rimskom običaju bilo sveto svako mjesto, što krije bilo koje ljudske smrtne ostatke. Ali se kasnije nije mogla obuzdati mržnja i bijes rimske svjetine, koja se, sita i pijana od »kruha i igara«, derala: »Areae eorum non sint! (Ne ćemo kršćanskih grobova) i uništavala nemilice kršćanske grobnice, do kojih je mogla doći, dok su carski ukazi konfiskovali zemljišta — areae gdje su bile katakombe.

No to je trajalo samo neko vrijeme.

Kasnije su kršćani uživali blagodati zakona, koji su dopuštali i štitili ustanovu tako zvanih *„collegia“*. To su bile neka vrsta bratovštine, koje su imale veći ili manji broj članova. Članovi ovih pogrebnih bratovština obično iz radničkih, zanatlijskih i libertinskih (liberti su bivši robovi, kojima gospodar pokloni ličnu slobodu) društava, udružili bi se pod zuštitom kakova boga ili božice, n. p. *„cultores Dianae“*, da sagrade pristojnu zajedničku grobnicu. Da dođu do potrebnih novaca, držali su zajedničku blagajnicu — *arca* — sa mjesečnim doprinosima. Tako su mogli kupiti zemljište — *area* ili tlo, gdje su podizali zajedničke grobove, kolumbarije, sarkofage, podzemne ćelije i podmiriti troškove za slučaj pogreba ili sprovoda.

Na taj su način kršćani mogli nastupiti kao zakonom zaštićena pogrebna bratovština, koja je za nekih tolerantnih careva u drugoj polovici 3. vijeka mogla da podiže nad gro-

bovima mučenika kapelice *(cellae memoriae)*, gdje su se članovi — vjernici sastajali na godišnjicu smrti, da slave uspomenu neustrašivog pobornika za vjeru Isusovu.

Prema tome pogani su znali, gdje su kršćanski grobovi, ali na ulazu groblja bijaše državni zakon, koji je štitio ova sveta mjesta od poganske gomile i za najvećih progonstava. S druge strane nije bilo lako sići u katakombe: nevješti bi se izgubili na povratku. Kod ovih katakombi bijahu zaposleni *fassores*, posebni ceh majstora i radnika, koji su rovali hodnike, dubli zemlju, gradili i slikali grobove, kiteći ih od vremena apoštola simboličkim i biblijskim figurama. U umjetničkom pogledu poveli su se za rimskim običajem, ali motiv je bio različit: Rimljanima je grob bio vječno boravište, naprotiv kršćani su ukrasivali počivalište, svojih mrtvih vjerom u skorašnje uskrsnuće, nazivajući ove gradove i naselja mrtvih *„coemeteria"* — počivalištima, a pojedinu grobnicu *cubiculum* — sobicom.

U onim predjelima, gdje narav tla nije dopuštala prodiranje u zemlju, napose u krševitom kraju, pored podzemnih katakombi nastaše groblja nad površinom zemlje — *sub divo* — kao što su naša groblja, naročito u blizini crkava i crkvica. U četvrtom vijeku, nakon Milanskog edikta o slobodnom ispovijedanju vjere, te napose pošto Goti g. 410 pod Alarihom nahrupiše ognjem i mačem i u same katakombe, počeše kršćani napuštati katakombe, gradeći grobnice pod vedrim nebom.

Ali i prije te epohe katakombe bijahu u visokoj cijeni i kod kršćanskog naroda kao sveta mjesta za molitvu i Službu Božju. Sveti Damazo Papa, lični prijatelj svetog Jerolima, nastojao je za svog dugog vladanja (366 — 384) da grobove glasovitih mučenika uresi natpisima ponajviše u pjesmi afreskima i mramornim plošama, gradeći udobnije stepenice za lakši pristup do dubokih grobnica i kapela, koje su dobile odozgo ventilaciju i svjetlost (— *luminaria*). Istodopce zaredaše od godine do godine nebrojeni ophodi i poklonstva izbliza i daleka k ovoj podzemnoj kolijevci vjere u Rimu. Po koja mala kapela ustupi mjesto divnim bazilikama nad grobovima znamenitijih mučenika, primjerice svetoga Sebastijana, Balbine, Agneze. Od 5. vijeka ne sahranjuju se više mrtvi u katakombama.

Nego radi navala barbarskih divljih četa na Rim, radi propadanja pučanstva u rimskoj okolici prigodom haranja kuge i malarije, koje su opustošile rimsku Campagnu, narod zapusti crkve i katakombe izvan gradskih zidina. Zaludu sva nastojanja rimskih papa, katakombe počinju propadati i padati u zaborav. Papa Paskal I. čak se tuži, da poludivlji čobani rimske Campagne zatvaraju svoju stoku u grobnicama svetih mučenika po noći i kiši. To je dalo povoda, da su rimski biskupi upriličili prijenos svetih kostiju iz katakombi u gradske bazilike, da ne budu izložene svakojakoj profanaciji. No baš taj prijenos mučeničkih tjelesa od 9. do 12. vijeka požurio je nesmiljeno opustošenje i zaborav katakombi. Od 12. vijeka naprijed zameo se trag većini katakombi.

Ta noć, kojom bješe obavijena kita svetih katakombi, trajala je do g. 1578. Te godine neki radnici, kopajući zemlju da nađu pržinu za gradnju u jednom vinogradu na *via Salaria*, naljegoše iznenada u podzemni prostor sa mnogim mramornim pločama, inskripcijama i afreskima na kršćanskim grobovima.

Napokon usta sa strukovnom spremom i rijetkom nadarenošću Antonio B o s i o, Kolumbo katakombi, koji je čitav svoj život žrtvovao istraživanju ovih podzemnih svetišta. Nakon njega nastane neopisan zanos i zanimanje za istraživanje katakombi. Koprena tajne i noći pada redom sa jedne i druge katakombe. Neprolazne zasluge u tom pogledu je stekao nezaboravljeni Ivan Krstitelj de R o s s i, počevši od prve mramorne ploče sa napisom sv. Kornelija, koju nađe u nekoj zgradi između bačava i drugih podrumskih pribora. Kraus, Wilpert, de Waal, Marucchi pođoše njegovim stopama.

Vatikan ulaže znatne novčane pripomoći za daljnje istraživanje katakombi, i to svake godine. Natrag malo vremena, papinska je komisija otkrila opet dvije katambe.

Što su katakombe? Pravi podzemni labirinti, golema podzemna naselja, podzemni gradovi, mrtvi gradovi. Sveukupna dužina rimskih katakombi, koje su dosada poznate, iznosi preko hiljadu kilometara, po prilici koliko od Triglava do Ohridskog jezera.

Hodnici ili galerije se dijele na više katova. Katakombe svetoga Kaliksta ima n p. 5 podova. Najstarije podzemne galerije su uske, do 80 cm., a poznije, radi većeg broja vjer-

nika, hodnici su mnogo širi, a strop posvođen u obliku luka, dok su zidovi sa strane vertikalni.

Kadikad se galerije proširuju i sačinjavaju *cubicula* ili *cryptae* za članove iste porodice ili istog kolegija, službe.

Ima 4 vrste grobova.

1. *Sarcofazi* u obliku pila, od mramora ili prostog kamena, često ukrašeni alegoričnim rezbarijama. Sarkofazi dolaze samo kod odličnih pokojnika.

2. *Loculi*, pravokutni izdubak, u dužini ljudskih tjelesa, koja se tu imaju položiti. Lokuli su izrezani u pržinastu sadru, tupinu, na vertikalnim zidovima pojedinih hodnika, poredani od dva do sedam jedan više drugoga, zatvoreni pločama od mramora, opeke ili prostog kamena. Na pločama ili pokrivu lokula čitamo vrlo kratak natpis sa imenom i oznakom službe pokojnika, kao i lakoničnim pobožnim invokacijama kršćanskih potomaka. Ova vrsta grobova je najbrojnije zastupana.

3. *Sepulcra a mensa*, to jest dvostruki loculus, sastavljen od dva dijela: donji je dio zatvoren grob, a gornji je dio prazan i otvoren. Ta vrsta je slabo zastupana.

4. *Arcosolia*. Ova vrsta grobova slična je dvostrukim lokulima — sepulcra a mensa — sa razlikom, što je gornji dio prostraniji i posvođen sa lukom i obično ukrašen afreskima. *Arcosolia* ima mnogo!

Katakombe samo površno sliče jedna drugoj, jer svaka ima svoje posebno lice, posjeduju nebrojene epigrafske spomenike, gdje se zrcali prošli život prvih kršćana i mnogo arhitektonskih i slikarskih podataka. U tim podzemnim dvorima gledamo lanac između dekadence rimske umjetnosti i klice nove romanske umjetnosti, koja će se brzo osoviti na svoje vlastite noge...

SEBASTIJANE, SEBASTIJANE...!

U bazilici smo svetoga Sebastijana. Svete kosti toga mladog Dioklecijanovog oficira i mučenika izložene su na oltaru u istoimenoj kapeli na lijevoj strani bazilike. Kosti su ovog hrabrog vojnika prenesene iz podzemne kripte, koja se nalazi ispod njegove kapele. Pred svetim moćima molim se s ocem Aleksijem i s nekoliko pobožnih putnika iz naše zemlje.

Jedan daleki slatki glas iz dubine probudi me iz molitve kao pijev Pikarde iz Raja. Ne znam, da li Amorova strjelica tako probija dušu kao ona čežnja, koja prodire k meni negdje iz podzemne daljine. Dok upirem posljednji pogled na onaj mramorni kip svetog Sebastijana, što leži pod svetom rakom, dobrostivi me Aleksije uzimlje za ruku i vodi nedaleko do jedne rešetke u obliku zvijezde na pločniku crkve blizu same kapele.

Sagibljem koljeno i glavu i gledam kroz rešetku u podzemlje: u dubokoj kripti plamsaju voštanice na oltaru poviše nekadašnjeg Sebastijanovog groba. Tu starac svećenik prinosi na svetom izvoru Bijelu Hostiju. Oko žrtvenika naokolo tonu u svetoj misli *cultores martyrum* — pobožna družba rimskih građana. Jedan od njih u polusjeni svete kripte oko Sebastijanovog sarkofaga pjeva neku staru antifonu, ali se njegovo lice izgubilo u onoj družbi, pa bi sudio, da svi pjevaju kao jedna duša, koja čezne za nebeskom slobodom iz ove zemaljske doline.

Nemojte mi više spominjati slatkoću Orfejeve lire i tužaljku ciganske violine: ovaj glas iz podzemne kripte prodire sa mirisom Božanskog Kruha i toplinom žutih voštanica u moju dušu sa neodoljivom tugom jedne duše, koja umirući pruža iz uzburkanog mora čiste i bijele ruke u pomoć, a ti se treptaji molitve dižu i plove kao vapaj Pije iz Čistilišta pozlaćenim nebom Sebastijanove bazilike:

O Sebastijane, Sebastijane,
Ne čuješ li glas ovih vjernih duša
još u lancima slabašnog tijela,
kako traže Tvoju dušu i zovu je oslobođenu sa
blistavih poljana Raja!...
U otajstvu Žrtve Jaganjčeve na
Tvome mučeničkom grobu
gledamo diku i pobjedu Božje Ribice!
O Sebastijane, pobjedniče u hrabroj smrti,
izvadi sulice oštre,
što ih u tvoje bijele i mlade grudi
zabola okrutnost silnog Cara,
i probij njima rutave i strašne prsi
Nevjere Zloće, što su se
zacarile u Svijetu!

O Sebastijane, Sebastijane,
znaš li,
da želimo biti drugovi
Tvoje pobjede i slave?...

— — —

Ne mogu da se odalečim od ove gvozdene rešetke u obliku zvijezde, jer uživam u prekogrobnoj sreći, kao da sam dohvatio nebesku zlatnu zvijezdu. Ali ispod mojih koljena u kripti dunu se na oltaru žute svijeće i umire ono pojanje, što mi je tako blago osvojilo srce. Blagorodni Aleksije mi pruži ruku i reče:

»Sinko, jedna nebeska zraka prišla je slavodobitno i u tvoju dušu. Sebastijan je molio i za te. Ohrabrimo se istinom Pavlovih riječi, da u Domu Gospodnjemu nijesmo više gosti i došljaci, nego građani svetaca i ukućani Božji: sagrađeni na temelju apoštola i proroka sa ugaonim kamenom Isusom Hristom!...

U apsidi blizu velikog žrtvenika lijevo s raskriljenim rukama pozdravljam jedno veliko čudotvorno Propelo. Vrijeme je na tom bizatinskom križu ostavilo znakove svete starosti. Tu visi Hrist izvajan od drveta. On je nekoć progovorio onom omiljelom svecu rimske djece i siročadi, Filipu Neriju.

»Filipe, tvoja je Afrika — Rim. Ovdje ćeš propovijedati moju Ljubav!«

Podno apside desno u posebnoj krasnoj kapeli jedan redovnik nam tumači povijest svetih moći mučenika svetog Kvirina biskupa u Sisku, u staroj Siscii.

Aleksije me vodi kroz ulaz blizu kapele sv. Sebastijana u njegovu katakombu, jedinu, koja bješe poznata i pohađana kroz Srednji Vijek, dok su druge bjehu pale u zaborav.

Niza stepenice ljubazni otac Aleksije pruža mi goruću voštanicu i pokazuje mi Sebastijanovu kriptu, razne galerije i kapele sa grobovima mučenika i prvih vjernika. Gledamo osam poganskih kolumbarija, gazimo po ostacima rimske vile sa raznim dekoracijama.

Napokon eto nas u gotovo netaknutu galeriju, otkrivenu istom g. 1918. To je onaj dio palače rimskog patricija Marka Kornelija, gdje su bili gostoljubivo primljeni Apoštoli Petar i Pavo.

— Gdje si mi, dragi Marko, — usklikta otac Aleksije koji si imao sreću, da prvi na svome domu i prijateljskom krilu zagrliš prve lučonoše svete vjere, Petra i Pavla, kada si im prao noge pune prašine i slušao prve njihove riječi! Evo tu na tvojoj gospodskoj grobnici, čitam u mramor uklesanu tvoju posvetu, kojom poklanjaš ovo počivalište sebi i svojim oslobođenim robovima libertima. Hotio si da budeš i mrtav tu blizu mrtvih kostiju svojih svetih prijatelja i učitelja!...

Razgovarajući se tako sa duhom Marka Kornelija Aleksije mi prstom kaže *Platoniu* — malu kriptu svu obloženu mramorom, gdje su dvije godine počivala sveta tjelesa Petra i Pavla, dva i u životu i u smrti nerazdruživa duhovna blizanca, da budu sakrivena i zaštićena od poganske ruke za cara Aurelijana, a ja se u svetom drhtaju duše naginjem preko rešetke, da bolje zavirim u duboku Platoniu... Pomalo se penjemo slomljenih gotovo uda i pozdravljamo maleni kubikulum, gdje Petar krščavaše svoje pohodnike u Markovu dvorcu... Pa onda još nešto više — eto nas u trikliniumu, dvorani, gdje su vjernici, dolazeći do groba svetih apoštola, zajednički slavili gozbe bratske ljubavi na uspomenu slavnih poglavica vjere i svjetlosti. Po zidovima čitamo nebrojene grafite, molitve pobožnih poklonika. Prvi počeci kulta prama Božjim ugodnicima. Neke sam zabilježio u svoju malu bilježnicu:

Paule, Petre, pro Erate rogate!
t. j. Pavle i Petre, molite za Erata!
ili:
Pavle i Petre, nemojte zaboraviti Sozomena!
ili:
Ja Tomij Cecilije slavih danas agape u čast Petra i Pavla.

Na vratima se katakombe, dok izlazim na svjetlost, trne bijela moja voštanica, dok moje srce užgano plamti od ljubavi prama svetim građanima ovog podzemnog dvora.

Petre i Pavle, molite se za mene grješnika!

DOK MJESEC SJAJE...

»Sunce zađe, a mjesec izađe,« onaj stari svoditelj, koji kroz milijune tamnih noći uhađaše ove rimske bogate ulice te prosjačku Suburru, koja je tako zaudarala radničkim i

ropskim znojem caru Neronu, te je začeo groznu misao, da predade svemoćnoj vatri čitav jedan svijet – stari Rim, a na njegovu garištu sagradi Neropolis – Neronov zlatni grad.

Vraćamo se iz Sv. Sebastijana uzduž nove Apijske ceste. Kod svetog Ivana Lateranskog tražimo *„Scala Santa"*, ulazimo u svetište i golim se koljenima penjemo po onim mramornim, sasvim iznurenim, orahovim drvom pokrivenim stepenicama, po kojima se nekoć uzdizaše poniženi naš Spasitelj, da kod Pilatove stolice čuje najgrozniju osudu stvorenja proti Stvoritelju. Nekoliko nadzemaljskih časova bijah pod Isusovim petama, žaleći što gore na vrhu nijesam našao Pilata, da mu rečem svečano: lažeš! Naprotiv gori, nad svetom ljestvom do jedne klupe nailazim na nekoliko rimskih prosjaka, koji pružaju siromašne suhe ruke: *„per amor di Gesù Crocifisso! — i...*

I dok Amerikanac smatra vrijeme novcem, ja cijenim svaku minutu u Vječnom Gradu neprolaznom vrijednosti, pa se čvrsto držim skuta milostivog Aleksija, da me vodi i po noći i učini čudo, pretvarajući noć u dan, a dan u noć. On zakrene ulicom svetoga Stjepana Okrugloga, pa mi putem reče:

– Ove noći, obasjane blijedim mjesecom, imaš da vidiš onaj pijesak, koji je popio lokve kršćanske krvi i postao rasadište velikih pobjeda...

Na ćošku široke i puste sada Klaudijeve ulice pozivlju nas u svoje krilo kiklopske okrugle zidine šutljivog Koloseja.

– Svi sveti Mučenici!

– Molite za nas!

odvraćam svome vođi u zazivanju svetaca kao u pokorničkoj litiji. Gorda fantastična slika ovog amfiteatra sve se više diže i raste – *crescit eundo* – poput nemani, kao da još nudi samo crnu smrt.

Slijedim svoga pratioca i držim njegov pokornički pas, kojim su opasani njegovi bokovi. Čini mi se, da ulazim u halapljivo žvalo jedne ogromne, nijeme, kamenite zvijeri. Aleksije me vodi kroz otvoreni *vomitorium* preko porušenih stepenica u prvi krug ovog teatra. Dok moj pogled kruži po čudnovatoj okrugloj, mikenskoj zgradi, dok se još ne mogu da smirim od teških utisaka, Aleksije prekine grobni muk ovih sekularnih stijena:

– Kolosej je slika smrti i slika života, jer je ovdje Lucifer sijao sjeme truleži i grijeha u krvavim orgijama, da nasiti okrutna rimska srca, dok je umiljato kao jaganjac u sjeni svojih učenika pristupio Marijin Sin, da u nadljudskim patnjama tu zasadi križ i ljude predobije za život...

– Reci mi, oče, kako zvuči slavno ime graditelja ovog gordog okruglog teatra?

– Gaudencije bijaše arhitektovo ime. Jedini graditelj, koji je svoje veličajno djelo poškropio vlastitom krvlju. Jer Gaudencije vidje dolje u areni sa ovoga mjesta prve kršćanske žrtve, vidje ih i pođe za njima, obasjan nebeskom luči, dolje u arenu, da poda slavu Hristu. Tito Flavije Vezpazijan, koji odredi ovu gordu osnovu, nagradi svoga genijalnog graditelja tragičnim glavosijekom na tom igralištu.

– Kako je postala ova kazališna zgrada, oče Aleksije?

– Ovaj »amfiteatrum Flavium – nasta god. 72. poslije Is. I kako vidiš, blizu Neronove palače. Ova šuma kamenja zvuči kao truba smrti nad pobijeđenim i rastepenim Izraelom i razorenim Jeruzolimom. Oko 30.000 zarobljenih Židova i mnoštvo drugih robova bješe zaposleno oko podizanja ove zgrade punih 8 godina, dok je 12.000 jadnih radnika klonulo pod teškim teretom. Ima 80 ulaza naokolo, 160 vomitorija, hodnika, koji vode do 80.000 sjedala u 5 redova. Kolone, arkade, festoni izmjenjuju se u dorskom, jonskom, korintskom i rimskom stilu. Pa gdje je na najvišem spratu teški šareni *velarium*, što strši prikopčan o stubovima u zraku i dočarava svojim živim bojama nebesku dugu? Gdje su stotine kipova sa obrazom rimskih konzula na majestetičnim ulazima?

Barem da si bio moj sinko u 8. vijeku i gledao ovaj teatar sa Časnim Bedom, koji prvi nazva tu zgradu *„Colosseum"* tvrdeći, da će svijet postojati, dok postoji Kolosej. On je vidio ispred kazališta i onaj brončani kip Feba Apolona, visok 120 rimskih stopa, komu Neron posiječe glavu, da mu na vrat natakne – svoju, a Vespazijan ga dade prenijeti iz Neronove »Zlatne Kuće« na kolima, vučenim od 24 slona. Arena – pozorište –. je duga 88 m., široka 55., dok se Kolosej prostire u čitavoj dužini od 188 m., širok 155 m., visok 50 m.

Pet različitih staleža zastupanih od nebrojenih gledalaca bješe u teatru ovako poredano:

U *podiumu* je sjedio car sa svojom pratnjom. Blizu njega, lijevo prama nama, Vestalinke, Na protivnoj strani, sučelice carskoj loži, *pontifex maximus* sa svojim svećenicima i augurima, konzuli i senatori. U drugom redu ili krugu državni činovnici. U trećemu vitezovi. U četvrtomu građanstvo. Na koncu: u petomu krugu prosti puk, ali stojećke, ispod 80 stupova, koji su držali završnu ložu. Iza gomile u loži bilo je poredano naokolo 100 mornara od ratne flote u Mizenu, koji su ravnali *velariumom.* Kroz ono 80 ulaza moglo je ući i izaći u 10 časa oko 50.000 ljudi.

Ovdje ljudski život nije imao vrijednosti. Jedna četa gladijatora, koji su svojom krvavom vještinom zabavljali rimsku publiku, nije bila u očima gledalaca u većoj moralnoj cijeni nego jedno jato crvenih purana.

Dok tako moj Aleksije daje svojim riječima nov život ovim kiklopskim blokovima, koje su — rekao bi — namještali sami Titani, gledam na lijevoj strani u pozadini *sanavivariu,* vrata živih, kuda su ulazili u arenu zdravi gladiatori pod raznim imenima prema raznom načinu borbe i nošnje: *Secutores,* oružani mačem, štitom i buzdovanom, *Thraces,* oružani kao Tračani kratkim bodežem, *Mirmillones,* noseći poput Gala širok štit, srp i lanac, *Retiarii,* noseći mrežicu, da je prebace na protivnika i u taj mah ga pogode trozubom, *Hoplomachi,* u potpunoj ratnoj opremi, *Laqueatii,* sa konopom, da zadave protivnika, *Bestiarii,* određeni, da se biju sa zvijerima, i drugi.

Mjesec baca svoje blijede zrake na one puste i izrovane lože i arkade, pa svojim srebrom pokriva veličajne krugove. Ali onaj desni ulaz, ulaz smrti — *Libitina* — kuda robovi prenašahu iz arene rpe mrtvih gladijatora i zvijeri, kojima je iz dubokih rana curila još topla krv, ostaje u potpunoj sjeni, kao noćno strašilo.

Arkade, tako visoke u višim krugovima, a u prizemlju tako tamne, plašivei fantastične, lađe *vomitorija,* uske i tužne sa svojim izlinjalim stijenama, svodovi, sa kojih kaplje staložena voda, jame, koje su nekoć sakrivale afričke i azijske zvijeri, mješavina arhitekture i mjesečeve slabe svjetlosti — taj mjesečinasti noćni pejsaž ne mogu više zaboraviti.

Čini mi se, da na odlasku negdje u vomitoriju tičem u uskom prostoru lepršajuću vrpcu po koje Vestalke, koja je malo prije za borbe kukavnih robova, odmah iza cara ili

prije njega dala znak *pollice verso* izmorenom pobjedniku, da zarine bodež u vrat protivnika, komu leži nogom na grudima.

Najednom plane čitava arena u vulkanskom crvenom plamenu, dok dobrostivi Aleksije prostrt na zemlji moli. Što je ta noćna prikaza? — —

Aleksije se diže i kaže mi prstom ovaj prizor:

Eno 90 križeva u krugu oko areme stoji u plamenu. Kroz sivo-cinoberski dim opažam propete ljudske žrtve Gole su, svake dobe i obojega spola. Po srijedi arene kita staraca i žena kleči i moli. Zvijeri, puštene da ih raskasape zubima, stoje kao ukopane na svome mjestu, gledajući te čudne jaganjce. Ori se slatka molitva, dok oni sa križa slabim glasom, kao mučenički »morendo« poju psalam:

„Laudate Dominum omnes gentes!"

— To su kršćani — reče Aleksije.

— A njihova imena?

— Malo je njihovih imena zapamćeno. Ljudi spominju samo djevicu Martinu, biskupe Polikarpa i Ignacija iz Antiohije, koji prije smrti poviče iza glasa:

»Rimljani! Ja sam žito, što će evo biti samljeveno zubima ovih lavova: postat ću hljeb za Božji Stol!«

Inače mnoštvo mučenika za vjeru Božanskog Jaganjca, koji krvlju natopiše ovaj pijesak, ostade nepoznato ljudima. Ali njihova herojska imena zabilježena su u Knjizi Života. Drugo je samo — suvišno!

Zar su ovi potoci krvi morali ostati neosvećeni? Sjećam se usklika Lorda Byrona u »Child Heroldu:

»Ustanite, o Goti, i kušajte plodove svoga gnjeva!«

Znamo, da su Vandali kasnije izvršili strašan posao osvetnika. Za njima je niknula po rimskim ulicama zelena trava.

»ECCLESIA MILITANS«

Ko hoće znati, što je to *„ecclesia militans"* — crkva koja vojuje, koja trpi i prolazi kroz vatru čistilišta, da se pridruži napokon Crkvi, koja počiva na mirišljavom i neuvelom lovoru, taj neka dođe u Kalistove katakombe.

Već gori Istok u jutarnjem suncu. Hrlim na apijsku cestu u hlad pospanih čempresa, gdje me čeka sveti Aleksije.

Eto me na hipogeum – uzvisinu, do ulaza u Kalistovu katakombu. Na istoku do podneva vije se u laganoj serpentini crta pozlaćenih gora, dok je na protivnoj strani divan profil probuđenog Rima.

Čitava priroda naokolo, onaj skup kapelica, susjedni manastir Trapista, čuvara ovih katakombi, pa visoki eukaliptusi i čempresi kao da mi govore:

Tiho, jer se počinje Sveta Gluma!

I dok mi blagi moj Aleknije daje cjelov mira kao jutarnji pozdrav, mladi fratar daje nam voštanice i mi ulazimo niz basamake u slavni podzemni kriptoportik.

Na prvom smo spratu blizu Kapele Papa.

Jedna baklja, koju visoko diže u vis fratar sa obrijanom glavom, u obliku vijenca kao prvi kršćanski đakoni, kaže nam put.

– Spomeni se, sinko – reče Aleksije – da su u ovim hodnicima stotine hiljada ljudi molile i pjevale slavu Hristovu, te ovdje odabrale svoj posljednji počinak!

– Oče, ko je dao prvim rimskim vjernicima ovo zemljište? –

– To je bio posjed plemenite i čuvene porodice Cecilija, koja poslije prigrli vjeru Isusovu, a kršćanski *fossores* počeše bušiti ove galerije već u 1. vijeku. Ovim grobljem ravnaše đakon Kalisto iz plemena Domicija, poznije papa i mučenik, koji poda ime ovoj katakombi, što se dijeli u više predjela, *regiones*.

Kako Ceciliji postaše kršćani, ustupiše u svojim podzemnim kriptama pogreb nekim papama blizu jedne odlične članice svoga roda – svete Cecilije. Septimije Severo, u početku sklon kršćanima, ustupi i potvrdi ovaj posjed Cecilija na korist prve kršćanske općine u Rimu; ovo bješe najstariji dominij katoličke crkve. Nema mjesta, koje je prvim vjernicima glavnog grada silne imperije bilo tako sveto i milo, kao ovo skrovište živih i mrtvih.

Po zidu ispred papinske kripte znakovi nade, ljubavi, molitve, čuđenja. Sve u grafitima u zidnom žbuku. Jedan drevni poklonik tronut na pogledu ovih znamenitih grobova prvih nasljednika svetoga Petra napisa pospješno na prolazu više ulaza:

»Ovo je Jerusolim, grad i ures mučenika Gospodnjih, kojega . . . –«

Nije dokončao rečenicu, jer ga potisne naprijed u kriptu val brojnih pobožnih putnika, što se tiskahu za njim.

Po jednoj mramornoj ploči u galeriji sv. Ciprijana biskupa iz Kartage, i sv. Euzebija, preminuloga g. 311., gdje čitamo jedan od Damazovih natpisa u šest stihova, doznajemo, da su i ovdje neko vrijeme bili pohranjeni ostaci svetih apoštola Petra i Pavla. Neki kršćani iz Levanta preniješe ih kradom iz Vatikanske grobnice i ovdje položiše, da ih odnesu sobom u Orient. Rimski je kršćanski puk osujetio ovu nakanu. Sveti Damazo piše:

»Istok nam posla ove svoje sinove, ali Rim ima da ih štiti kao svojinu rimskih građana! . . .«

U 2. i 3. vijeku ova mala bazilika pod zemljom bješe metropola Svete Stolice, središte papinske vlasti. Tu se još nalazi skromna ćelija, koja je služila za kuriju onim prvim carevima kršćanskog svijeta. Mješte žandara i švicarske garde bijahu poredani u nekoj daljini od mjesta do mjesta – prosjaci, koji su u potpunom incognitu stražu stražili uzduž apijske ceste.

U ovoj papinskoj kripti, gdje sada počastismo sveto tlo cvijećem usrdne molitve, sahranjeno je, što se zna, desno i lijevo u lokulima, 13 papa mučenika. Najčuvenijega od njih, Stjepana, dok je ovdje na oltaru, u pozadini kripte, vrh groba mučenika, prinosio nekrvnu žrtvu, zateče g. 261. jedna vojnička poganska banda, sveza na oltaru i sasiječe na komade zajedno sa njegovim đakonima.

Tako pade jedan novi mučenik na grobu mučenika preteče! . .

Ko se ne sjeća riječi ucviljenog đakona Lovrinca prije smrti pape Siksta II.:

»Kamo ćeš bez svoga sina, oče? Kamo hrliš, sveti biskupe, bez svoga službenika? Nemoj me ostaviti, sveti oče, jer sam blago crkve, što si mi povjerio, već udijelio sirotinjama! . . .« – A časni biskup:

»Ne ostavljam te, sinko, jer te čekaju ljući boje[illegible] Isusa!

Sikstove su kosti u dnu kripte ispred žrtvenika.

Krasan mramorni natpis, što se tu čita, potječe od svetog Damaza, rekostruiran od čuvenog obretnika ove katakombe, Ivana De Rossia. Po srijedi dvije kolone, nad kojima počivaše nekoć arhitrava. Otole su visjele goruće lampe, koje su prosipale svijetlo za Službe Božje.

JEDAN CVIJET IZ KATAKOMBI.

Velerijane, moj je život jedino Bogu određen, a Anđeo Njegov kao zaštitnik mog djevičanstva bdije uza me. Čuvaj se, da neubereš lijera s mene i ne izazoveš Božji gnjev!

Tako govoraše u proljeću kršćanstva prekrasna i odlična rimska djevica Cecilija, zaštitnica muzike. U nju se bijaše zaljubio bogati mladić Valerijan, iz odlične patricijske porodice kao i Cecilija.

Zaljubljeni mladić zaželi vidjeti toga anđela. Cecilija mu reče:

– Hajde do trećeg stadija na apijskoj cesti! Tamo ćeš naći prosjake, koji traže milostinju od prolaznika. Ja sam ih vazda pomagala, oni znaju moju tajnu. Ti ih blagoslovi govoreći: Cecilija me šalje k vama, da me povedete k svetome starcu Urbanu, i ona mi je povjerila važnu poruku. –

U ovoj kripti nađe Valerijan papu Urbana, koji ga krsti svetom vodom, navijestivši mu evanđelje Isusovo. Tekar ovako urešen bijelom krsnom haljinom bje Valerijan dostojan, da na povratku opazi uz bok svoje zaručnice Cecilije blistavog anđela. Obradovan pozove svoga brata Tiburcija, koji pođe za bratovim primjerom i dočeka nebesku viziju. Kasnije optuženi kod pretora, priznaše obojica kršćansku vjeru i proliše svoju mladu krvcu, braća u borbi i u pobjedi.

Almahije, gradski prefekt, pozove Ceciliju i zatraži prije svega imovinu braće Tiburcija i Valerijana. Cecilija odvrati, da je kao zaručnica Valerijanova sva dobra razdijelila ubozima.

Almahije pobjesni i baci po krvnicima plemenitu Ceciliju u kupku njezine očinske palače, zaključa je, da izgori od silne pare. Osta neozlijeđena. Sutra po nalogu prefektovu uđe u sobu krvnik. Nesretan udarac: tri puta zamahne sjekirom, ali joj vrat samo djelomice posiječe. Tri dana ležala je na tlu sa smrtnom ranom, izgovarajući slabim glasom ime Isusovo onima, koji pristupahu u sobu da je vide. Kad više nije mogla da izriče ime Božje, podiže tri prsta desne ruke kao znak da vjeruje u Sveto Trojstvo: Oca i Sina i Duha Svetoga. Tako prhne k nebeskim sferama ova krasna duša — *cantantibus organis* — uz pratnju milozvučnih orgulja, za cara Marka Aurelija.

U susjednoj kripti, u koju ulazimo kroz uska vrata, blagi mi Aleksije kaže djevičanski *arcosolium*, grob, gdje je nekoliko vijekova počivalo netaknuto tijelo svete Cecilije. Blizu nje sahraniše i papu Urbana, Tiburcija i Valerijana.

U toj dubini stojaše dakle sarkofag sa mrtvom Cecilijom. Na ovo je mjesto vjernici u gluho doba noći preniješe u sjaju zubalja i uz tihu molitvu iz njezina kupatila. Lijes je bio od čempresovine. Njezinu se grobu zamete trag. Dugo ga i dugo uzalud iskahu. U noćnoi viziji očitova sama Cecilija papi Paskalu mjesto svoga groba i sutradan nađoše netaknutu djevicu u sarkofagu (g. 812.,) kao da spava. Sagradiše nad sobom, gdje je bila smaknuta, lijepu baziliku, u koju preniješe svete djevičine ostatke.

Napokon 1599. otvoriše ponovno sarkofag i gle: Cecilija leži čitava, pruženih ruku, okrenute glave sa očitom brazdom ubojitog oružja na vratu, u tunici od zlatnog brokata. Na odijelu mrlje poprskane krvi.

U tom je položaju tada vidje i neumrli kipar Maderna. *Ad vivum* izvaja divan mramorni kip sv. Cecilije pod žrtvenikom njezine bazilike u Trastevere. Sličan kip gledamo ovdje u ovoj kripti, okružen svagdan svježim cvijećem i svijetlom kandila i voštanica. Ovaj mramorni kip bje ovdje namješten po želji i troškom gospođe Bride nazad nekoliko godina. Ta prijašnja protestantkinja je ovdje slušala, ganuta do suza, anđeosku legendu o smrti mlade Celilije i prigrli katolicizam na njezinu grobu. Ne, Cecilija nije umrla, ona živi!...

Sve slike na zidovima – afreski – nemaju umjetničkih pretenzija, idu uporedo sa tadanjom rimskom dekadencom, ali nose klicu nove kršćanske umjetnosti.

Do Cecilijina groba žrtvenik. Nad malim žrtvenikom slika sv. Cecilije, podignutim rukama na molitvu – *Orans* –. Malo niže Hristova glava i slika pape Urbana. Ona glava starca Urbana sa vijencem svećeničke tonzure kao da se nekako slaže sa časnom glavom starog Trapista, koji ovdje na oltaru prikazuje Svevišnjemu kruh i vino... Brat laik, što dvori kod Mise, zvoni za Podizanje. Ljubim prah ove mistične dvorane i klanjam se Božanskom Kruhu blizu Cecicijine svete rake i plačem u velebnoj misli, koja je dala ženskoj puti muški i nadzemaljski heroizam.

Cecilijo, neuveli cvijete, sjeti se naše hrvatske mladeži, i dovedi je k Onomu, koji pase među lijerima!...

NOVI ŽIVOT.

Goruća zublja zove nas naprijed u ovom posvećenom labirintu, a za nama miris zemlje, travertina, sadre, voska i svetosti. Plamen naših svijeća treperi u strujanju hladnog zraka. Prolazimo kroz nove galerije i kripte sa vazda novim slikama i novim utiscima. Prate nas drage sjene iz neumrlih stranica Sienkiewiczeva *Qvo vadisa* i Wisemanove *Fabiole*. Zaustavljamo se od časa do časa u tako zvanim kapelama Sedam Svetih Sakramenata, gdje je u simbolima i figurama predočena vjera starih kršćana i raste nam srce u svetome spoznanju, da je naš katolički katekizam, nauka svete naše Crkve potekla sa izvora Golgote i potpisana svečano u ovim svetim dvorima krvlju mučenika.

Pod nama i nad nama u lokulima, arkosoliumima, sarkofazima složenim u dva, tri i više redova, jedan poviše drugoga, sahranjeni su ljudski kosturi. Iz dvadeset hiljada grobova mučenika, namještenih u dužini od kojih 30 kilometara, diže se Novi Život. Na porazbijanim — divljaci su iz teutonskih šuma i ovdje vršili destruktivni posao — na porazbijanim i rijetko još čitavim pločama visokih ovih grobova nigdje nema znaka, slike ili spomena smrti preminuća, antikršćanske budistične Nirvane, njemačkog Schopenhauerovog *Weltschmerza*, Baudelaireovog *Cvijeća Zla* i razvodnjenog i kukavnog tužakanja naših brojnih Kranjčevića, što »jedu srce« i uživaju u sadizmu . . .

Jesu li ovdje položeni Titani, koji samo spavaju, neka osobita bića, što se rebre planinama, dišu burama i kite se zvijezdama? . . .

U jednoj mi galeriji Aleksije kaže dva sarkofaga sa čitavim kosturima i umotana u plahtama. Malo dalje jedan natpis svjedoči, da tu blizu spavaju uz dva ispovjednika mučenici sveti Dioniz, sveta Zoe, sveti Prokop i sveta Heliodora. Po zidovima porušene slikarije naročito u arkosoliumu nad grobom. Ptice, cvijeće, pauni — znakovi besmrtnosti i rajskih vječnih radosti. Kao da stupamo kroz grad živih. *Puteoli*, kao u katakombi svete Agneze, gdje možemo kao sa dna zdenca kroz toliko spratova da pogledamo u jedan komadić tamnomodrog neba u iluziji jedne noći.

Koliko vjere i koliko života, veselja, nade i divnih ekscelsiora i eliksira volje progovara iz svih ovih natpisa, što ih

pobožna ruka uklesa na vratima ovih nebrojenih grobova: Idemo žurno i letimice se zaustavljamo pred nekim lokulima i primaknuvši tik do hladne i ponajviše razbijene ploče svoju voštanicu bilježim neke tako jednostavne i bogate inskripcije u latinskom, a rijetko i u grčkom jeziku.

Brzo si odletjela
Kostanco divne krasote i gracije!
Živjela je
18 godina, šest mjeseci, 16 dana.
Kostanco u miru!

Neki natpisi spominju usput, letimice, patnje, mučenički život vjernika:

Marije, mladi centurion,
boravljaše dugo na zemlji,
jer je dao život i krv za
Hrista.

Ovaj natpis potječe iz katakombe svete Agneze, napisan grčkim slovima:

Ovdje je Gordijan,
poslanik iz Galije, smaknut za vjeru
sa čitavom svojom obitelji,
počivaju u miru.
Ovo postavi
Teofila, njihova službenica.

Taj dobri Gordijan, poslanik iz Franceske, umoren na tuđoj grudi, a s njime smaknuti svi članovi njegove obitelji! Pa ova siromašna sluškinja, inokosna, ostavljena i udaljena od svoje drage domovine — koja ganutljiva epizoda iz jednog intimnog života!

Jedna raka u svetomu Kalistu nosi ovaj natpis:

Diogen grobar,
položen u miru,
osmi dan prije oktobarskih kalenda.

Spomenuti se natpis nalazi nad slikom ovoga grobara iz bratovštine tako zvanih *fossores*, koji su sa svojim mašklinom uistinu stvorili ove duboke hodnike. Tunika mu na slici seže do koljena. Nosi sandale. Na lijevom ramenu stoje mu kožica, krzno, šta li. Pod koljenima i na desnom ramenu ušiven križ. U desnoj ruci mu je motika, u lijevoj svjetiljka, prevezana o lancu. Oko njega alati njegova zanata.

Sve inskripcije imadu značaj mekoće, nježnosti, utjehe i osobite čustvenosti. Vjera se stapa sa ufanjem. Kao crvena nit u svim natpisima provejava jedna nova misao, misao preporođaja, novog života u Hristu, pa nije čudo, da se dan smrti mučenika i drugih kreposnih vjernika ne smatra kod prvih kršćana koncem, nego početkom pravog života — *dies natalis* — rođendanom, početkom vječnosti.

U ovoj tako jednostavnoj i znamenitoj starokršćanskoj epigrafiji nema ništa patetična, afektirana, ili onoga, što odaje običnu svjetsku ambiciju. Kao iz duše ovih divnih heroja, tako iz ovih grobnih napisa diše sama dobrota, milina, ljubav i »sancta simplicitas«.

Deodati, dostojnoj djevici,
Koja ovdje počiva u miru
Po volji njezina Hrista.

Nema osobitih ni banalnih hvalospjeva. Spominju se samo one kreposti, koje su ljubazne i lijepe.

Prijatelj ubogih,
Nevina i slatka duša,
Golubica bez žuči,
Ovčica Isusova,
Ptičica Božja.

Jedan udovac spominje 15 godina u braku bez jednog trunka obične ljutosti: *sine lesione animi.* On da je otac sedmero djece, ali njegova žena ima još četvero djece blizu sebe u Gospodinu. Dao joj ovaj natpis:

Tvoja duša uživala pokoj
U Najvećoj Dobroti
O Kalemiro!

Neke ploče očituju nedavno i svježe obraćenje na kršćansku vjeru. Kako u strahu drhta nježna sinovska ljubav u ovim riječima:

O Gospoae, ne daj
Da duša naše majke Venere
Ostane u tminama!

Zar ovaj uzdah, kojim majka preporučuje mučenici Baziliji iz patricijske porodice svoga sina blizanca i sama se preporučuje sinu kao svecu, ne zvuči kao najljepši psalam:

Gospo Bazilijo,
Preporučujem ti cvijetak, svog sina blizanca!

Zbogom, preslatki sinko!
Kada blažen dođeš u Hristovo carstvo,
Spomeni se svoje majke
I od sina postani mi braniteljem! (patronus).

U jednom sam hodniku zabilježio ovu nježnu invokaciju:

Slatka Sofronijo,
Ti živiš za vazda u Hristu!

I diljem ovih tajanstvenih galerija nalazim na svakom koraku riječi *vivas in Christo, vivas in vita aeterna*, biva: živio u Isusu, u vječnom kraljestvu!... ili *qviescit,... dormit... depositus* — naime ovaj u ovoj raci nije umro, nego je ovdje sahranjen, počiva, spava, čeka zvuk anđeoske trube, čeka uskrsnuće. Koja gorda lapidarnost u natpisu:

Pavao zaklinjalac
Mučenik
Ovdje sahranjen!

Sretamo titule svih stepena crkovne hierarhije: biskupi, svećenici, đakoni, podđakoni, akoliti, zaklinjaoci, štioci, pak između novih obraćenika — *proseliti* — značajne razlike: katekumeni, neofiti, vjernici, nedavno prosvijetljeni — (illuminati) itd.

Dolazimo u kriptu svetoga Kaja pape, mučenika iz naše kršne Dalmacije. Jedna skupina dalmatinskih poklonika moli pred malim svečevim žrtvenikom, gdje se sada prikazuje nekrvna Žrtva, pjevajući poznatu pjesmu »Do nebesa! U toj se maloj četici ističe visoka figura splitskog biskupa Bonefačića.

Ulazimo u najstariji dio Kalistove katakombe, u galeriju svetog Kornelija Pape i u kriptu Lucine. Zašto je ovako daleko od svojih drugova papa bio amo sahranjen sveti Kornelije? Možda zato, jer ga je porodica plemenitih Kornelija zahtijevala i željela imati u svojoj blizini. Grobna je ploča još sačuvana. Afreski, koji prikazuju mučenike Kornelija, Ciprijana, Siksta II. i Optata, potječu iz 6. vijeka.

Coemeterium Lucinae ulijeva neki osobiti dah mira i svetosti.

Aleksije mi namigne da se približim, da malko odahnem te iza kratke molitve moj zaneseni vođa uzme da govori:

16*

U ZNAKU RIBE.

— U ovom najstarijem predjelu Kalistove katakombe, dragi sinko, uzvišeni su mučenici našli svoj posljednji počinak u znaku ribe, božanske Ribe, grčke *Ihtis*, što svojim slovima znači ime Isusa, Hrista i Spasitelja našega, lozinku, tajnu lozinku prvih vjernika u zlatnoj zori kršćanstva.

U znaku ribe, najslobodnije životinje, jedine životinje, koju Stvoritelj poštedi u svjetskom Potopu, čitahu se ovdje poslanice apoštola i prvih biskupa u originalu.

Riba, ključ kršćanskih svetih tajni, u ovim je tihim dvorima posvuda: na pločama svetih raka, na stropu, zidovima, sarkofazima, svetim pločama.

U znaku ribe, koja je hranila siromašne ribare na Tiberijadskom jezeru, onaj najslavniji ribar, Petar apoštol, lovac, koji od lovca riba bi od Boga-Čovjeka određen za lovca duša, lomio je u ovoj skromnoj dvorani kruh života, Riječ Božju.

Ove svete zidine slušahu njegov starački glas, pun božanske snage.

U znaku ribice podrhtavahu, viseći o ovim duvarima, svjetiljke i zublje, dok je preko ganutljive službe Božje pojao hor muških i ženskih glasova uz pratnju psaltira i harfe slavu Hristovu.

A suze nadzemaljske radosti padahu na ovo tlo sa licem izmučenih ali neslomljenih vjernika i katekumena u onim velebnim trenucima, kada je baš sa ovoga mjesta govorio Petar poglavica svete Crkve onima, koji su u sumraku izmoždenog poganstva imali prodrijeti kao val svježe vode i preporoditi vas svijet.

A u znaku ribe ovdje je besjedio Petar kao onaj, koji ima moć i snagu očevica: kako je svojim očima vidio na Kalvariji Isukrsta, gdje Ga razapinju na križ, kako je čuo udarce čekića p[illegible]vlima, kako su udarci odjekivali po onoj najslavnijoj uzvisini, kako otvori Longinus Njegov bok oštrim kopljem, kako je ispustio posljednji svoj dah i kako je smrću pobijedio smrt ustavši iz groba . . .

Aleksije presta govoriti, nije mogao dalje, ganut svečanim momentom prizora i videći da ja prostrt u prahu — plačem . . . Iza 1900 godina osjećamo magiju Petrove

besjede kao neku elamentarnu silu, koja pred sobom ruši sve što nađe . . .

Aleksije nastavi:

— U ovim zidnim slikama i dekoracijama vidi se kao u zrcalu i transparentu čitava nauka kršćanstva. Tu je sidro, simbol nade i figura križa. Golubica sa grančicom je simbol duše kršćanske, koja ostavlja u miru ovaj svijet. Tako isto lađa, koja jedri do podnožja jednog ferala. Hljeb, simbol svete Pričesti. Kunić glodavac — simbol trulosti našega tijela. Kornjača — znak, da je sanak smrti uvjet da se probudimo za vječnost. Daniel u jami lavskoj je zaštitnik mučenika. Prorok Jona simbol preporođaja duše milošću Boga-Čovjeka. Sidro spojeno s ribom — jeste nada naša u Isusu. Riba, koja nosi hljeb — znak milosrdnog Isusa, koji svoju put daje nam za hranu — znak Božanske Gozbe. Zelena grana na kojoj biglišu drobne ptičice, simbol je izabranih duša na grani života u nebeskom Jeruzolimu.

Pa divne biblijske slike!

U ilustraciji sijača ili ribara, što lovi ribu, vidimo apoštole, koji privlače neznabošce u krilo Crkve. Dobar pastir sa ovčicom simbol je Hrista, koji daje svoj život za bijedne grješnike. Kako nam jasno govore simboli žeteoca, vinogradara, uskrslog Lazara! . . . Noah u korablji je simbol spašena kršćanina u Novom Zavjetu. Mojsija, koji štapom udara hrid, iz koje poteče voda, simbol je svetog Sakramenta krštenja . . .

Ovo mjesto, gdje grobovi govore, *defuncti adhuc loquuntur*, mogao bi nam povjeriti još mnoštvo velebnih tajni.

Divne historijske uspomene mogu da nam dočaraju u svako doba ovaj silni dojam simbolične ribe, samo kad časkom poredimo u jednoj letimičnoj slici djela, koja su potekla iz ovih mučeničkih špilja, djela zatočenih i smaknutih duhovnih vladara, pritisnutih poput robova, a koji baš u tom stanju diktiraju svijetu zakone, koji se primaju bez pogovora kao amanet i zalog Božji. Ona ponizna a tako velebna papinska Stolica sakrivena u ovim izrovanim pećima, ovi carevi ljudskih duša tu sjede jedan za drugim tri puna vijeka, uporno braneći vazda iste, nepromjenjive dogme, koje su ostale u katolicizmu netaknute do danas, braneći ih skeptrom od Isusa zajamčene nepogrješivosti uz pogibiju života, potvrdom herojske smrti.

BAŠTINA CRKVE.

Da, to je baština crkve, *arrha Ecclesiae* — nastavi Aleksije. Blago, što ga je prvome vidljivome poglavici povjerio Božanski Meštar, pa nije čudo, da pred tim božanskim biserom prestaje vrijednost nesamo ljudskih naslada i zemaljskih dobara, nego i samih ljudskih života, što padaju kao zreli Hristovi snopovi u ove duboke katakombe.

To je knjiga zakona Života, što je imala da zađe u ljudske duše, da stvori novi Život u Hristu na lješini poganskog ropstva.

Iza Petra sveti *Lino* i sveti *Anakleto*, prvi zakonodavci, padaju od carske sablje za ovu Baštinu Crkve.

Klement, zaređen od svetoga Petra u svećenike kao i oni, mučenik kao i oni, uspostavlja red u novorođenoj crkvi u Korintu, osniva biskupije u Galiji, osvajajući poganski teren sa poslanim prvim misionarima komad po komad.

Evaristo njegov nasljednik dijeli rimske kotare na župe i stvara prvu crkvenu pokrajinu u Rimu: i on svoje djelo mora da ovjenča svojom krvlju. Epistole svetoga *Siksta* bacaju svijetlo sve do skrajnjih granica Azije, dok sam taj Vrhovni Svećenik živi u mraku u ovim odajama, koje ne će ostaviti sve do dolaska carevih dželata.

Poslije mučenika *Telesfora*, koji ustanovi ponoćnu Misu na Božić, eto svetog *Igina*, koji se bori proti prvim krivovjercima, određuje stepene i starješinstvo u svojem crkvenom dvoru, koji ga prati u neviđenoj vjernosti ravno u tamnicu i pred rimske grozne suce.

Progonjen sa svih strana prvi *Pijo* odlučno se zalaže za jedinstvo, božansko jedinstvo, vječno jedinstvo u Crkvi — ah te jadne nacionalne raskolničke crkve bez busole i kormilara! — bori se Pijo proti neoplatonizmu Valentijanovu, koji svetoga Ivana — četvrto evanđelje — baca u isti lonac sa Heziodom, ustaje protiv utopija Marciona, koji miješa evanđeoske misli sa teogonijom Perzije i Indije.

Dolazi sveti *Anicet*, čuven radi svojih rasprava sa Polikarpom o svetkovanju Vazma, dolazi sveti *Soter*, teolog, borac proti najezdi Montanista i filozof evanđeoski, propovijedajući primjerom, dolazi sveti *Eleutero*, smaknut za cara Komoda, iza kako je iz ove dubine pokorio Hristu jednoga kralja u Britaniji.

Dolazi sveti *Viktor*, koji poziva i drži Sabor uprkos nasrtajima cara Karakale, osuđujući Teodora iz Bizanta, koji se usudio napadati na Isusovo božanstvo. Eto i *Zefirina*, koji je preživio 5 progonstava, a proli krv u šestome, za cara Heliogabala. Zefirin je bio onaj, koji je u groznim okršajima sokolio i utvrdio srca progonjenih vjernika, držao visoko stegu klera proti opasnim novotarijama, braneći dogmu proti opasnim tvrdnjama kožara Teodota i proti Praksei, koji ne priznavaše uzvišeno otajstvo Presvetoga Trojstva.

A umni i hrabri *Kalikst*o, koji se prvi usudio da nad papinskom ovom katakombom, koja se uspela do veličine jednog podzemnog grada od 174.000 svetih duša, podigne pod vedrim nebom crkve, taj slavni poglavica Crkve, koji poda ime ovim katakombama, bje pogubljen na javnoj cesti. Jedan iz slavne porodice Fabija, papa *Fabijan*, nakon što je vladao iz ove rupe Crkvom četrnaest ljeta i organizovao kršćanstvo, svrši onda jedinom povlasticom Petrovih nasljednika: Decije, ljuti Decije, pogubi toga potomka triju znamenitih rimskih diktatora.

Za njim vidimo *Kornelija*, gdje vojuje proti krivovjercu Galu, baca sa stolice prvoga antipapu Noviciana i umire u uzama.

Slijedi *Stjepan*, smaknut na komadiće pod Valerijanom u pontifikalnoj kripti. — Slavio je tri sabora, jedan je sabor držao dapače na afričkoj obali. Siksto polazi na stratište na čelu svojih svećenika i đakona. Zapamtimo *Dioniza*, koji je već u tim kušnjama imao toliko političkog upliva, da je nakon zauzeća Cezareje mogao voditi dogovore o otkupu kršćana zarobljenih u Kapadociji, što nije smetalo, da ugovaratelja pod Klaudijem II. obdare — glavosijekom.

I promislimo malo: dok ovi prvi nasljednici Petrovi dolaze iz svih kutića poznatog svijeta baš u središte vatre — u Rim, da tu u prvoj fronti brane Hristovu nauku, vlast je papinska vriježila svoj korijen i ta se luč vidjela daleko, daleko. U srcu najtežih patnja i nasrtaja duhovna se dinastija utvrdila na Petrovoj stolici da podvrgne sve druge patrijarške stolice oko groba apostola Petra.

Čudnovato! Sve su nacije došle da daruju kurulskoj stolici Ribara iz Betsaide po kojeg svoga sina. Konzularne porodice Kornelija, Elvidija, Kalpurnija, Fabija, carska poro-

dica Flavija i Domicija – natjecahu se da u tom kreševu pošalju svoje potomke na kormilo Isusove lađe.

Pitoma Atena šalje svoga Anakleta, Higina, Siksta II. Telesfor bješe također Grk, Anicet iz Sirije, Betlem šalje Evarista, Nikopolj – Eleuterija, a vaša klasična Dalmacija daje nam Kaja, Kalabrija – Euzebija, Afrika daje Viktora.

Posljednji od ovih 28 papa bio je vaš hrabri Dalmatinac Kajo, rođak cara Dioklecijana. Došao je, da ovo kršćansko zdanje u proljeću Crkve bojadiše svojom vrućom dalmatinskom krvlju. Iz ovog skrovišta on je pružao svoju velebnu moralnu vlast nad nedavno prosvijetljenim dušama. Dioklecijan je tome svome rođaku poslao telala smrti: To je bio dvadesetosmi nasljednik Petrov, a dvadesetčetvrti mučenik nakon poglavice apoštolskoga. Svi su ovi hrabri gonfalonieri Isusovi u divnom poletu duše srtali u Rim, u vatru, da brane b a š t i n u Crkve, sa svečanim protestom svoje zemlje pred onom časnom i prvom Metropolom, koja je resila svoje prve predstavnike dvostrukom slavom: vlasti i mučeništva.

I ovo njihovo olimpijsko djelo bilo bi nerazumljivo kad ne bi bilo providencijalno: trebalo je da u prva tri vijeka dokažu na tako herojski način svoju vjeru, svesilnu vjeru, božansku vjeru – u sveopćemu bratstvu, u stalnosti ljepšega života, da se poganski čovjek prosvijetli i povrati Istini i Dobroti, a golemo nesavladivo carstvo ljosne kao oboreni panj u prah . . .

To je baština Svete Crkve.

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Kada Aleksije prestade da baca iz svoje goruće duše ove žive ognjene riječi, poletim do svoga dobrostivog vođe, da mu poljubim svetačku ruku . . .

Naše svijeće dogorijevaju i pomalo se penjemo uza stepenice da ostavimo ovo mistično Č i s t i l i š t e prvih boraca i prvih pobjednika . . .

Sad mogu da ostavim i pozdravim svoga milostivoga Aleksija i da kao Dante, ostavljajući Vergila, rečem:

Io ritornai dalla santissima onda
Rifatto sì, come piante novelle
Rinnovellate di novella fronda,
Puro e disposto a salire alle stelle.

Pet mjeseci nakon svoga povratka iz Vječnoga Grada, dok večeras u svojoj sobi slušam hršum jesenskog dažda i vjetra, gledam evo na svome stolu drage uspomene iz ovog mističnog Purgatoria: jednu treskotinu razbijene vaze iz terakote, što je služila kršćanima u toj katakombi za Službu Božju, jedan mali facsimile onoga lanca, kojim bijaše Petar okovan u Jeruzolimu i Rimu i u bočici malo vode, koja je na Petrovu molitvu provrela u Mamertinskoj čuvenoj tamnici, kad je imao da krsti one, koji su stražu stražili na ulazu tamnice Procesa i Martinijana.

Mala se Nazaretska kućica iz Loreta, što krije ove moje sitne i dragocjene uspomene, sveudilj iskri uz svjetlucave zrake moje večernje svjetiljke . . .

Paradiso.

O qvanto é corto il dire e come fioco
Al mio concetto . . .!
Dante.

UZNESENJE.

Dok Tiber mrmori i svojim brzim vodama propovijeda o prolaznosti vremena, dok rimske svibanjske ruže dišu jutarnjom rosom, ispod nebotične arkade slavim danas anabazu duše.

Dok još mislim na simboličnu Giottovu sliku, kako papa Inocent III. pod nebnicom sniva, da se trese jedna bazilika, ova gdje sada stojim, ali joj stupovlje drži Siromah iz Asiza, da ne pade, dok sunčane zrake prodiru kroz crkvene prozore u kraljevski njezin hor, danas ova bazilika,

Omnim Urbis et Orbis ecclesiarum Mater et caput — slavi uznesenje. Put u nebo. Sitno sjeme gorušice, posijano i zalijevano krvlju martira kroz tri vijeka u katakombama, širi evo svoju divnu krošnju svog golemog stabla. Veličajne slike na duvarima središnje i poprječne lađe kažu kneževskim svojim bojama, da je grad Cezara postao grad Crkve. Otvaraju se svete dveri.

Podzemni je Rim pobijedio. Mistična teorija Hristovih boraca Višnjeg Boga puna ulazi u svečanim odeždama u Svetinju nad Svetinjama kao dvanaest apokaliptičnih starješina pod zelenim vijencem u nebeski grad Jeruzolim. Božanski Jaganjac slavi danas apoteozu svoga d j e l a na zemlji. Herojsku povorku vodi u divnu konfesiju papa *Silvestar*, s tri puta okrunjenom glavom. Na pastirskim svojim grudima nosi dvije ploče Novoga Zavjeta – pravila uma i srca, što ih potpisaše crkveni Oci, kurija i senat Crkve na ruševinama rimske kurije na forumu – u prvom vaseljenskom Saboru u Niceji. Divan program duha za obnovu ljudske univerzalne zajednice.

Za svetim rimskim biskupom prilaze sa pastirskim svojim štapom časni saradnici Silvestrovi u apoštolskoj pastvi. Među njima sjaji se infula čuvenih pobornika Crkve na Nicejskom Saboru, što strijelama svoje besjede i čiste Hristove nauke smlaviše hidru Arijeve hereze . . . Tu je *Hozije*, papinski legat, *Marcelo* iz Ancire, *Eustatije* iz Antiohije, zaštitnik mornara *Nikola* iz Mire, *Atanazije* iz Aleksandrije, mnogo biskupa iz Italije, našeg Ilirika, iz Mezopotamije, Perzije, Skitije, iz svih orientalnih pokrajina. Niže se kao lanac red mnogih senatora, patricija, klerika, matrona, djevica, oslobođenih robova. Mnogi su još kljasti, povezanih ruku, sa brazgotinama sablje po licu, hramajući ili se upirući na svoju štaku: To su junaci Hristovi, koji su prošli klanac krvničkih muka i ostali na životu.

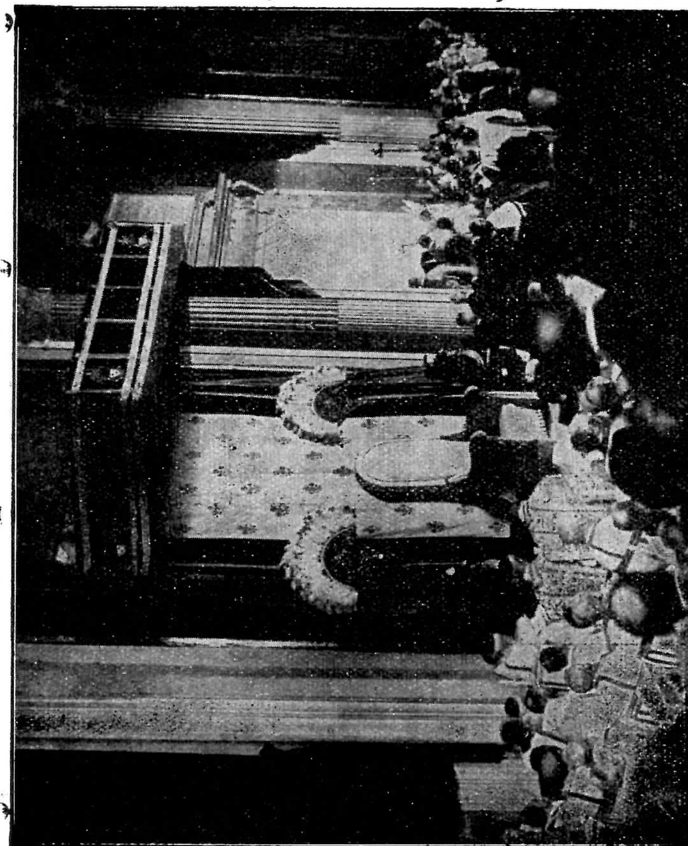
Ulazi, praćen od svoga dvora, prvi kršćanski car, Konstantin, sa zlatnim dijademom na čelu, visok, jedar, odlučan, ozbiljan. Slijedi ga njegova nepobjediva izabrana četa mladih kršćanskih legionara. Sve su to članovi Pobjedonosne Crkve.

Sa hora odjedared zatrubiše bakarne trube. Orgulje zasviraše u nadzemaljskoj elevaciji tonova. Sa svoda liječu na blistavu teoriju ove žive crkve pregršti ruža i palama. Kroz orijaške arkade struje i prše nebeski mirisi. Povorka okružuje konfesiju drevne bazilike.

Iz orajenih ovih duša zabruji majestetični hor Davidova psalma:

Hvalite Gopoda, jer je dobar: — jer je do vijeka milosrđe Njegovo! —

Pa dok visoki obelisk iz misirskih Teba, star 1600 godina, gleda sa plokate na Palatin, odakle su gospodari svijeta 300

Sv. Otac papa Pijo XI. otvara na Badnjak „sveta vrata" za jubilejsku godinu 1925.

godina jurišali i napadali Križ, ova bazilika, koju Konstantin sagradi Hristu Spasitelju na posjedu rimskih patricija Laterana, nije drugo nego jedna prekrasna zahvalnica Božjemu Sinu za stečene pobjede i slavna zadužbina za ispaštanje poganskog srca i prolivene krvi. Međutim kroz pet lađa ove bazilike, kasnije prozvane svetim Ivanom Lateranskim, koja često postade žrtvom požara, potresa i vandalizma osvajačkih horda, te bje sasvim obnovljena u devetom stoljeću za Sergija III., a ustade u sadašnjem obliku sredinom 17. stoljeća za Inocenta X., odjekuju stihovi psalma:

Neka reče Izrael da je dobar: — Da je do vijeka milosrđe Njegovo!...

Neka sada reče dom Aronov: — da je do vijeka milosrđe Njegovo!... — a blistavi starinski mozaici na klasičnoj apsidi, obnovljeni od Pija IX. i Lava XIII., govore glasno o čistoći starokršćanske umjetnosti u ovom Božjem hramu, nošenome od 12 orijaških pilova sa dvanaest veličajnih statua apoštola smještenih u dvanaest udubina.

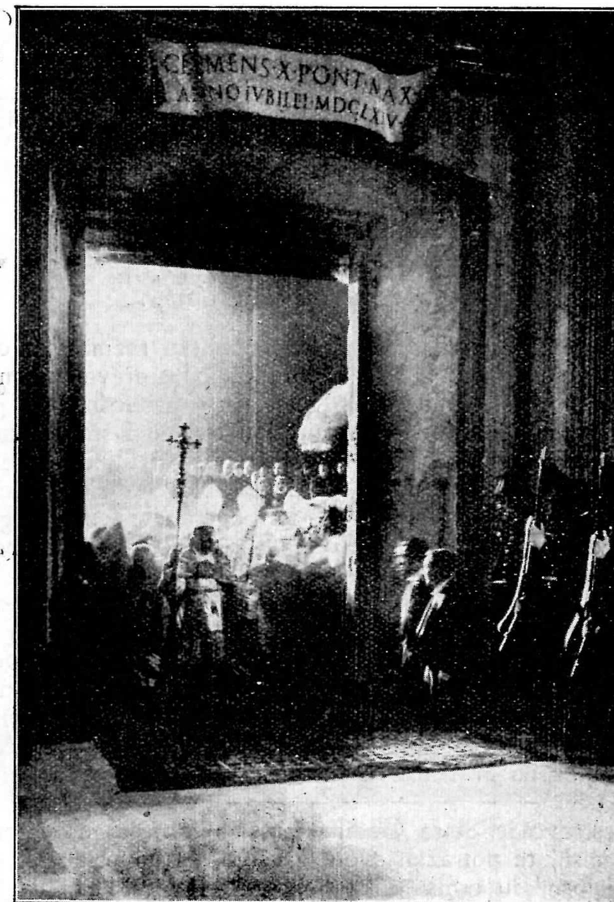
Međuto jedan se turski barjak skutrio u kutu do visokih orgulja i svjedoči o još jednoj kršćanskoj pobjedi poljačkog kralja Ivana Sobjeskoga kod opsade Beča, a ilustracije Karla *Maratte* o prošlosti ovog prvog Konstantinovog hrama veličaju slavu apoštola Petra i Pavla, kojim glave počivaju nad baldahinom središnje konfesije oltara, na kojemu smije da prinosi žrtvu samo nasljednik Petrov, Otac Kršćanstva.

Dok moj pogled kruži po oltaru papinskom, gdje Silvestar prinosi svečanu žrtvu, opkoljen herojskom družbom, na drvenom oltaru, na kojemu je sveti Petar u katakombama žrtvovao Gospodu Jaganjca, dok u priviđenju grlim ljepote raskošnih pobočnih kapela ove bazilike, gdje je Crkva slavila pet tako zvanih Lateranskih Sabora, slušam sveudilj veličajnu pjesmu:

Neka reku, koji se boje Gospoda: — da je do vijeka milosrđe Njegovo!

Čitavo ovo Kostantinovo zdanje jeste oličena istina o vječnoj nepobjedivosti i božanskom značaju Petrove dinastije, koja eto gotovo dvadeset vijekova prkosi »nejunačkom vremenu« — pa mi s još jačom snagom zvuče stihovi našega slatkoga gospara Điva Gundulića, kršćanskog »pjevaoca«:

Bez pomoći višnje s nebi
Svieta je stavnos sviem bjeguća:

Sv. Otac papa Pijo XI. ulazi kroz „sveta vrata" na Badnjak 1924.

Satiru se sama u sebi
Silna carstva i moguća.

Dišući plućima ovog posvećenog drevnog kamenja, slušam kako se stišavaju gregorijanski akordi i motivi slatkih orgulja i umire jeka bakarnih trubalja, pa dižem oči i budim se iz ove rajske meditacije. Je li to bio samo san? Sve je tiho u hramu. Malo prije zamrla je molitva hrvatskih poklonika u svetome Ivanu Lateranskomu. Kao med kušam ljepotu vizije našeg rajskog Izidora:

O kako prelijep, Gospode,
U svetištu Tvome ja snivam san!
Dopusti, da sanjam ga, Gospode,
Još godinu mnogu i mnogi dan...

Sa turobnog trga ispod visokog obeliska razmatram ovu katoličku čuvenu koloniju na Celiju. Gdje je drevni papinski dvor Lateranski, što ga svetomu Silvestru i nasljednicima pokloni car Kostantin? Kad se prerušio u ovu sadašnju palaču, koja je pretvorena u klasični i kršćanski muzej? Gdje je drevni manastir sa bolnicom, prvo kršćansko blago djelo, gdje je dom papinskih dvorjanika, zavodi za odgoju svećenstva, gdje su gostinjci za milosrdno ukonačivanje putnika, arhivi, ubožnice i druge ustanove, čitava kolonija?

Samo drevna krstionica, gdje je po rimskoj legendi papa Silvestar krstio i očistio od gube — simbolična predaja — cara Konstantina, pa jedan rukav starinskog papinskog dvora — *triclinium* — sa mozaicima, gdje je bio 800-te godine pogošćen Karlo Veliki, i stara kapela — *sancta sanctorum* — iza »Scala Santa« — jesu još jedini ostaci ove starokršćanske naseobine na brežuljku Celiju.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Silvestrovo je Stara Godina, pa sam htio, da se odmorim od ovih misli, te potražim svoje društvo. Ubah priđe mi nepoznati isposnik u crnim rizama, vedra, blaga lica, na kojemu se zrcali svetačka duša, opasan bijelim pasom, gologlav, bosonog.

— Jesi li ti, putniče, upita me Nepoznati, sin Stonskoga Râta, sada zvanoga Pelješac?

— Jesam.

— Slijedi me, zemljače dragi, u ovom rimskom Eldoradu! Imam da te najprije odvedem u zaklonište, gdje se sastaju naši slovinski domoroci!

DJELO JEROLIMA IZ POTOMJA.

Dobri me duh vodi kroz stare rimske sokake, preko razvaljenih spomenika *aus der guten alten Zeit*, i za malo vremena dogodismo se u hramu svetoga Jerolima na obali klasične rijeke.

Crkva sv. Jeronima s kolegijem.

Tišina. Remeta pogleda vječno svijetlo i šmugne kroz lijeva vrata u riznicu. Pozdravljamo dubokim šaptom Utamničenika Ljubavi u svetohraništu. Dok kružimo crkvom, pozdravljaju nas sa lijepa ilustracije iz života svetog našeg zemljaka Jerolima, naučitelja crkve i zaštitnika ovoga hrvatskog hrama u Vječnom Gradu, kao i slike iz života slavenskih

apoštola Cirila i Metoda. Ja stanem i s dubokim počitanjem okrenem se k dobrome duhu:

— Zašto si me, oče, nazvao u Lateranu svojim domorocem?

Pustinjak pogleda gore, kao da traži nebeski poziv i blago mi reče:

— Ja sam brat *Jerolim iz Potomja*, ubavog seoca na dubrovačkom poluotoku Pelješcu. Živio sam u 15. vijeku, kad je već zapjevala Vetranićeva pobožna lira. Htio sam, da se potucam kao i njegov nedovršeni *Pelegrin*. Ostah rano bez roditelja. Nekoliko sam godina proboravio u dubrovačkim manastirima. Želja me vukla u Rim, da vremenito zamijenim sa vječnim u sjeni Petrovog svetog Groba i dubrovačka me pulaka prevezla do Jakina. Vidjeh i poljubih Loretsku svetu Pojatu, te nađoh zaklona kod pustinjaka u *Borgo Vecchio* kod Vatikana. Tu sam živio u poniznosti, pokori, molitvi i drugim dobrim djelima.

Mnogo je naših zemljaka, dolazeći na grob Apoštolskih Prvaka, pokucalo na vrata naše pustinjačke postojbine. Otvarali smo širom svoja pustinjačka vrata. Učinili smo sve za svoju dragu braću našega jezika, ali je naša siromašna kuća bila preuzana za tolik broj ilirskih putnika. Dok su Španjolci, Englezi, Francezi imali svoje prostrane gostinjce i svoje crkve, mnogi se naši pobožni zemljaci potucahu po Rimu kao prosjaci, tražeći milosrđe.

Žao mi je bilo svog naroda.

Ljubav prama braći, koja su ponajviše radi navale ljutih Osmanlija tražila utočište, potakla me da jedno jutro padnem na koljena pred stolicom plemenitoga pape Nikole V., da isprosim pomoć ilirskim našim izbjeglicama, rimskim kolonistima.

Malo vrijeme postajalo bješe i milosrdni otac kršćanstva svojim dekretom na biskupa Tiburtinskoga pokloni meni i mojim hrvatskim pustinjacima iz *Borgo Vecchio* svetište sv. Marine sa njezinim po[illegible]n na Martovu polju na lijevoj ovoj obali Tibera. Na 20. svibnja 1453. ušao sam sa svojim drugovima u posjed darovane crkve i zemljišta. Sve smo učinili, da se prihodi zavoda povećaju. Pregradili smo crkvu i posvetili je velikom našem domorocu, svetomu Jerolimu. Bog je blagoslovio naše nastojanje. Pristupiše mnogi dobročinitelji. Brzo podigoh uz ovo svetište gostinjac i bolnicu za

naše zemljake, koji dolaze u središte katoličke Crkve. Naš je gostinjac cvao pod zaštitom rimskih biskupa, i ovdje zadovoljan zaklopih svoje samrtne oči.

Papa Siksto V. iz naše dalmatinske korenike, glasovit i kao papa i kao vladar, nakon moje smrti dade ovu trošnu crkvu sasvim obnoviti, određujući, da u kanonički, od njega osnovani zbor, mogu da budu primljeni samo svećenici našeg hrvatskog jezika i narječja.

Oko ovoga zavoda razvila se jaka slovinska kolonija, koja ja imala vlastite kožare, brijače, trgovce, kočijaše, svećenike i zato ulica zvana „*vicolo degli Schiavoni*" dokazuje, da smo u Rimu bili jaka jedinica.

Ovdje je, sinko, često molila zatočena kraljica bosanska Katarina, koja je pomagala ovaj gostinjac, kao i njezina dvorjanka Marija Mišljenovićka. Gostinjac ie baštinio vinograde i kuće, zavještaj imućnih naših zemljaka u Rimu i drugdje. Za nekih jubileja gostinjac je mogao da primi na konak oko nekoliko stotina pobožnih putnika. Jedan od uglednih dobročinitelja ovoga zavoda bio je veliki naš biskup Strosmajer. Spomeni se, da su u ovom zavodu živjeli i radili kao učenjaci Juraj Križanić, Šime Budinić, najveći hrvatski historičar Ivan Lučić iz Trogira, dr. Franjo Rački, dr. Ivan Crnčić i toliki drugi.

Ovaj zavod, moj sinko, jeste mali pregled historije južnih Slavena.

NAŠI DOLAZE.

Nije samo mene, moj sinko, ova sveta i pitoma dubrava domamila, nego su se stotine i stotine hrvatskih naših pčela iz svojih ulišta zalijetale u sretnu ovu zemlju, da iz ovog cvijeća svetosti i ljepote sišu preslatki med. Dante pozdravlja naš rod u svome Raju:

Qvale colui che forse di Croazia
Viene a vedere la Veronica nostra,
Che per antica fama non si sazia.

zadivljen, gledajući u Rimu prigodom prvog jubileja g. 1300. pobožnost hrvatskih poklonika u svetome Petru. Kao što se u ovoj kolijevci vjere i prosvjete nadahnjuju znameniti strani

pisci i umjetnici, kao Byron, Chateaubriand, koji se napajaju na vrelima žalosne Italije Dantea i Tassa, kao i prije njih Milton za svoj »Izgubljeni Raj«, a Goethe ovdje piše svoje klasične rimske epigrame, Flaubert i Gautier sišu frivolni sok vesele Italije, zemlje Boccaccija i Rossinija, pa Gogolj — eno mu ploče u *Borgo vecchio* — Shelley, Björnson, da ne govorim o proročanskom Mickiewiczu i neumrlom slikaru poganskih i kršćanskih duša, Sienkieviczu, tako su u ovom raju svetoga Petra, Filipa Nerija i Katarine Sienske zujale predrage i marljive naše pčelice.

Tako Vuk Frankopan govori u ovom kraju kao poklisar pred Karlom V., Toma Bakač posiže za papinskom tiarom, đaci Draškovići i Keglevići uče misliti i osjećati na visokim školama Bolonje i Padove, dolaze ljubimci velikih papa Lovro Ranjina, na Kapitolu krune pjesničkim vijencem Eliju Lampridiju Crijevića iz slobodne naše Dubrave, Klović, znameniti, možda prvi slikar miniatura, đobiva u Panteonu na svome grobu spomen ploču, Medulić slikar dobiva kuežевske narudžbe, dok val humanizma zapljuskuje hrvatske naše žale i sije sjeme naše umjetne narodne literature.

Koliko su meda i peluda iz ovog Raja ponijele naše hrvatske pčelice u naša narodna ulišta!

Gdje je naš Tommaseo, koji piše za talijansku „*Cruscu*" i proglašuje proti Austriji slobodnu republiku u Mlecima, Demeter i Kukuljević, Kvaternik, koji ovdje zače misao neodvisne Hrvatske, Ciraki, koji piše »Florentinske elegije«, Salghetti-Drioli, koji slika za Strosmajera svoju Jugoslaviju, i naš serafinski, pelješki slikar, Celestin Medović, koji ovdje zavoli Rafaela i Giulia Romana? U svetomu Petru nezaboravljeni đakovački biskup na Vatikanskom Saboru grmi u najblistavijem jeziku Vergila i Tita Livija. Rački i Theiner pabirče po rimskim vrelima hrvatsku povijest, a prije njih u ovoj svetojerolimskoj crkvi nalaze grob: pjesnik »Vile Slovinske«, Juraj Baraković, Ivan Lučić trogirski, veliki učenjak i bibliotekar vatikanske knjižnice opat Gradić i opat Pastričić, Ivan Tomko Mrnavić i dubrovački diplomat Pavao Gučetić. U Rimu umire dubrovčanin Petar Mančun, prvi naš bakrorezbar, kojega je Medović u Rimu zatekao još živa.

Gdje su naši hrvatski sveci: Franjevac Šimun Zadranin, Pav . Kolarić, i dika naša — mučenik Marko Križevčanin,

Hrvatski biskupi.

koji oko 1600. uči u rimskom kolegiju Germanikumu i završuje jedno svoje pismo potpisom: *Marcus Crisinus Croata?*

Hrvatska naša pobožnost diže u Rimu spomenike vjere i u tomu nam je sjajan dokaz onaj Petar, možda najstariji poznati Hrvat iz povijesti, rodom – oh blago nama! – baš na našem Pelješcu, u selu Žakotorcu, svećenik, koji gradi godine 435. divnu baziliku svete Sabine. Ako pođeš na Aventin, divni rimski brežuljak, u toj ćeš bazilici pročitati nad vratima ulaza iznutra posvetu:

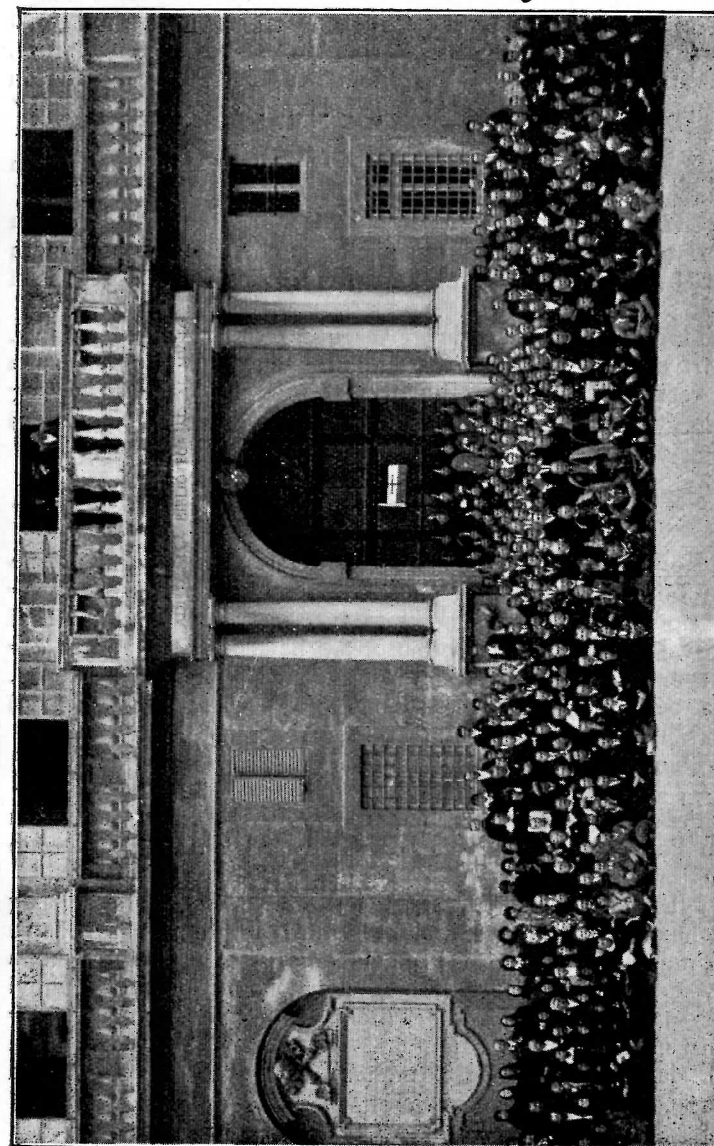
Haec qvae miraris, fundavit praesbyter Urbis,
Illyrica de gente Petrus,

dok iza njega papa Ivan IV., Dalmatinac, šalje godine 641. opata Martina u svoju zavičajnu Salonu, da od Avara otkupi zarobljene kršćane i tjelesa solinskih mučenika, kojima na čast i vječnu uspomenu gradi posebnu kapelu u lateranskoj krstionici, a nad oltarom čuvene mozaike sa slikom Spasitelja, Djavice Marije, apoštola Petra i Pavla, te solinskih mučenika: Venencija, prvog biskupa u Saloni, Dujma, drugog biskupa u istome gradu, te Gajana, Antiohijana, Paulinijana i Telija, vojnika Dioklecijanove tjelesne straže, Septimija đakona, Maura biskupa, Asterija svećenika i bojadisara Anastazija.

Komu nijesu poznata slavna imena srijemskih kipara, četiriju mučenika, koji daše život za Isusovu vjeru u našoj prekrasnoj Fruškoj Gori, za cara Dioklecijana? Ta sveta tragedija prikazana je od Celestina Medovića na besmrtnom platnu. Ovo djelo su Madžari oteli za svoju galeriju u Budimpešti. Srijemski mučenici, Sancti Qvattuor Coronati, počivaju u svojoj znamenitoj crkvi na Celiju, pa bi to svetište imalo biti mjesto nadahnuća i nebeske zaštite za našu hrvatsku umjetnost i ćaba za naše vajare i slikare iz čitave naše Jugoslavije.

Još se čuje z[illegible]nje one poznate hrvatske pčelice, takmaca Tome Đakona i [illegible]dina, don Frana Bulića, koji se ovdje bratimi sa čuvenim arheolozima i nadahnjuje na kršćanskim starinama, pa nije čudo, da smo mi, djeca klasične i sunčane Dalmacije, u ovome začaranom kraju kao kod kuće, gledajući sebe u rimskom zrcalu.

Da, naši dolaze!

Hrvatski orlovi u Rimu u jeseni g. 1925

Čujem žagor i šum njihovih stopa, slušam šapat njihovih duša!

Je li to knez Panonske Hrvatske sa ženom svojom, je li to knez Dalmatinske Hrvatske Trpimir sa sinom svojim Petrom, ili hrvatski knez Branimir sa ženom Marušom, koji pješače da se pomole u čuvenom tada talijanskom svetištu u *Cividale*?

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dok brat Jerolim ovo govori, stupaju u ovaj sveti hram brojni hrvatski poklonici sa svojim biskupima.

U bogato rasvijetljenoj crkvi jedan Franjevac s oltara govori o akciji za mir i slogu cijeloga svijeta, da u potpunom razoružanju zavlada kršćanska *„treuga Dei"*, sveopći, bratski mir...

U crkvi glava do glave. Orgulje prate hrvatsko pojanje. Na žrtveniku na pozlaćenim grudima nadbiskupa Antuna blista se u raskošnoj pokaznici Bijela Hostija i šalje zrake božanskog blagoslova prostrtom hrvatskom narodu i daleko onamo našoj — Majci Hrvatskoj!...

U SVETOM KLEMENTU.

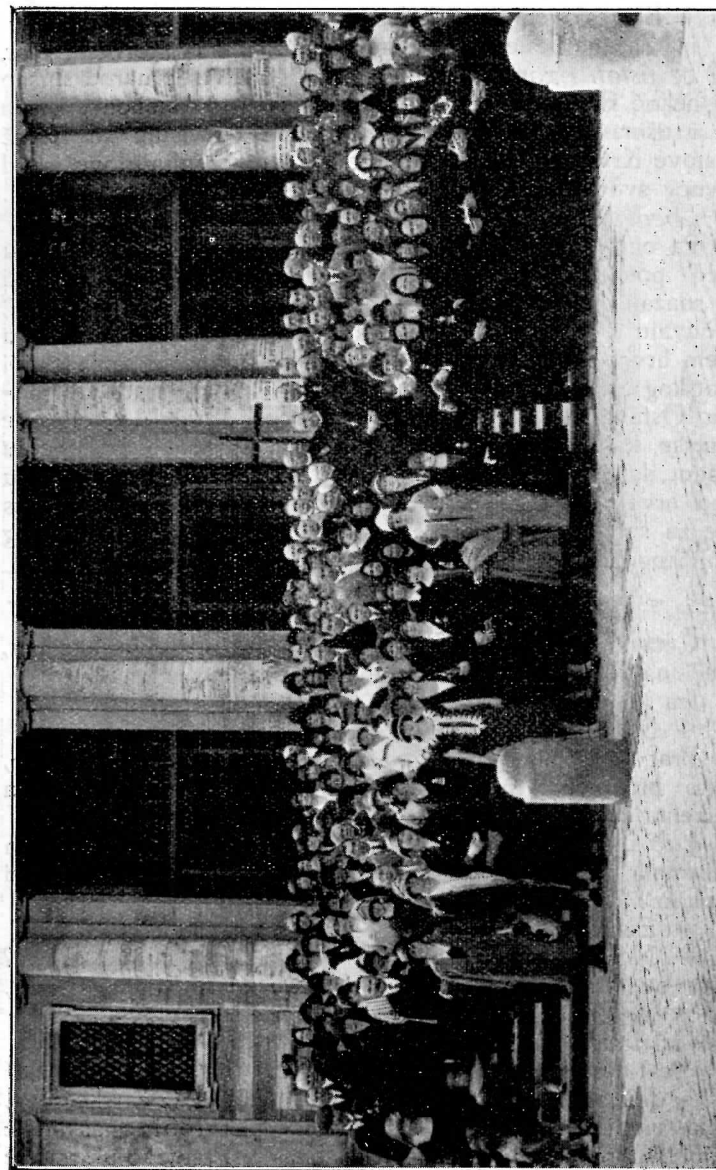
Romulov Grad je uistinu grad svetoga Petra, pa je kao takav oduvijek naravni pol naše zapadne kulture, naših hrvatskih podviga i pobožnih poklonstava, pa i danas, kada telali antihrvatske i antikatoličke masonske najezde trube na sve četiri strane neumorno proti strašilu sveopćeg Jedinstva — Rimu, djeca se Majke Hrvatske danas grle u slavenskoj zelenoj oazi Vječnoga Grada — u svetome Klementu.

Danas u ovoj bazilici imaju riječ Slavenski Dioskuri.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Preko tri hiljade Hrvata i Hrvatica gledaju najsvetiju žrtvu Pomirbe u dúgi hrvatske vjere poslije toliko hrvatskih naših potopa.

Naš Melhizedek, hrvatski Metropolita, ispod dragocjenog baldahina od najfinijeg mramora prinosi Žrtvu za naš rod, za našu junačku Jugoslaviju. Nad glavama jugoslavenskih biskupa sjaje se stari umjetnički kozmati divne konfesije. Dok duhovi svetih naših apostola i prosvjetitelja lebde nad klasičnim ciborijem i nad sagnutim poklonicima, dok sabejski tamjan ispunja hram slavom Gospodnjom, moli se u tom času Preobraženja hrvatski Genij i podiže svoje ruke:

Poklonici iz Velikog Bečkereka u Rimu sa nadbiskupom O. Rafom Rodićem na čelu.

— Blagosloveni, koji dođoše k nama u ime Gospodnje! —

Iza snažne besjede hrvatskog nadbiskupa o *„korijenu Jese, koji će ustati i zavladati narodima"* — koju je narod slušao kao nekoć riječ vladike Strosmajera sa istog ambona, nasta mir i tišina. Podiže se Presveto Tijelo, uzvisuje se Kalež Hristove Krvi. Pridušeni i preslatki arpeđi orgulja plove ispod drevnog svoda kao da prilaze iz visokih i nepoznatih visina.

„Benedictus, qvi venit...!"

Pa onda *fortissimo* hrvatske pjesme u slavenskom hramu usred ponositog Rima — ori se glas iz tri hiljade grla kao snažan, pobjedonosan val molitve i vapaja k svetoj Braći, da čuvaju i brane svoj sveti, katolički, prosvjetni poklad u našem hrvatskom Domu. To je molitva hrvatske Poniznosti i hrvatskog Siromaštva, molitva hrvatskih seljaka i radnika, molitva Ostavljenih, jer su hrvatska gospoda daleko od ove hrvatske, katoličke slave. Hrvatska inteligencija obara stoljetnu zgradu, daleko od hrvatske seljačke, sirotinjske duše. Tu su samo hrvatski herubi, — katolički omladinci, koji se danas bore za sveti poklad Slavenske Braće, kao pobornici mladog katoličkog pokreta.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Četa hrvatskih poklonika ostavlja Klementovu baziliku, noseći na grudima hrvatsku trobojku i jubilejsku značku.

Iza jednog stupa prilazi mi brat Jerolim Potomski.

— Stani i hodi za mnom! —

Brat se Jerolim iz Potomja zakukuljio, te me kao skrovito, čudno biće vodi niza stepenice u donju baziliku svetoga Klementa, obavijen nimbusom pustinjačke svetosti.

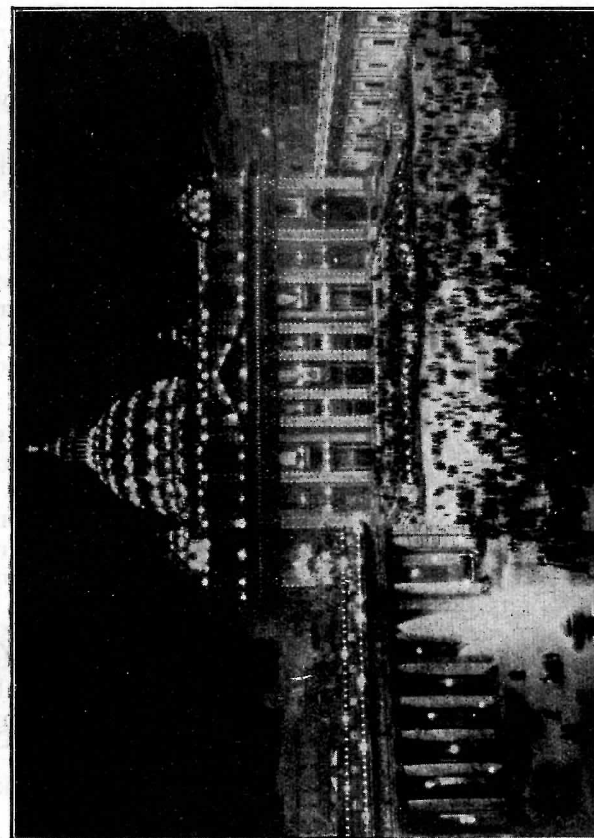
Luč u desnoj ruci brata Jerolima razgoni mrak iz ovih podzemnih, mističnih prostorija. Nijesam mogao a da prvi ne pitam:

— Zašto je građena ova podzemna bazilika?

— Ne tako, nego: zašto je građena ona gornja crkva? Zašto ova bazilika ima uistinu tri zdanja iz dobe carske, dapače republikanske, iz starokršćanske i sredovječne? — odgovori brat Jerolim.

Brat Jerolim nastavi:

— Još niže ispod nas zatrpane su zidine iz carske dobe, valjda svetište za kult Mitre. Godine pak 1861. mašklin je otkrio ovu podzemnu Klementovu baziliku, pa tako uskrsnuše

Crkva sv. Petra bajno rasvijetljena.

iz dubokih ovih tmina ove starodrevne prostorije, zidine, umjetničke radnje iz 4. vijeka i dalje.

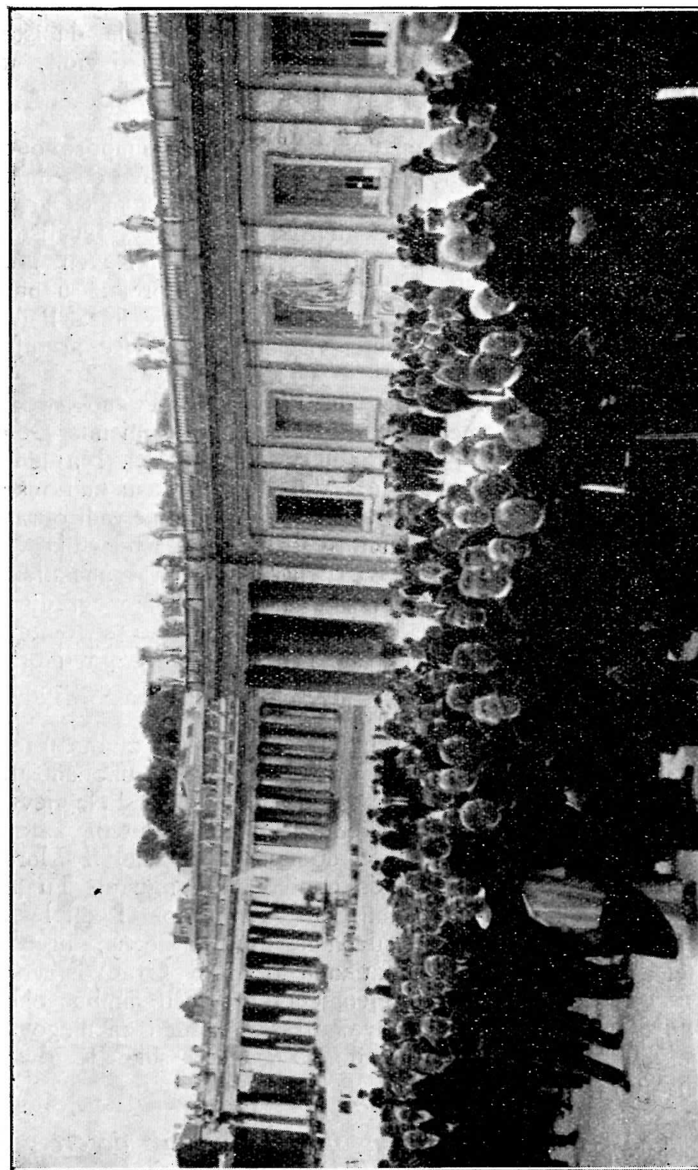
Da razumiješ, zašto ustade ova gornja bazilika, treba da se malko okrenemo u prošlost.

U borbi za investituru između njemačkih careva i rimskih biskupa car Henrik IV., izopćen iz Crkve, pohita s vojskom u Rim i osvoji ga u namjeri da zarobi papu, nakon što ustoliči u Lateranu antipapu, ravenskog biskupa. Veliki reformator crkve, zakoniti papa Grgur VII. nađe utočište u Anđeoskoj Tvrđi pozvavši u pomoć kalabrijskog vojvodu Roberta Gviskarda.

Gviskard je igrao pri tom ulogu prijatelja kao medvjed iz basne. Pod izlikom da obrani papu i oslobodi ga od opsade, Gviskard sa svojim normanskim četama naprosto razori i opljačka glavni grad papinske države. Normanske čete ostaviše tragove svojeg vandalizma naročito u gradskim četvrtima Celija i Eskvilina, gdje se bješe utvrdio sa antipapom car Henrik. Kad se nakon pobjede Grgur VII. vrati u Lateran, zgrozi se gledajući, kako se po rimskim brežuljcima nadviše orijaške ruševine, slike crne smrti.

U toj kletoj opsadi i ova bazilika osta zatrpana ispod ruševina. Budući da se naslagom kamenja i šljunka uzvisi zemlja i tlo, 24 godine poslije ove nedaće podigoše onu gornju baziliku, jer ova bješe posve zatrpana. Prema tome nijesu kopali nove temelje, naprosto nastaviše u vis nove zidove, a ispod ruševina oslobodiše i postaviše u gornju novu baziliku ciborijum, kolone, lukove, mramor, ali ostatak, kao patos i mozaike, ne mogoše da gore prenesu. Sve ovo ostade sačuvano pod zemljom i zatrpano do god. 1861. ispod gornje nešto uže bazilike, koju sagradi u 4. vijeku papa Paskal II., nekoć kaluđer iz slavnog Clunya i kardinal sa titulom od svetoga Klementa.

Klement je bio drug svetoga Pavla i treći nasljednik iza Petrove smrti. Sveti ga oci uporeduju apostolima, ističući njegov žar i ugled, kojim je ugušio prve nemire u korintskoj Crkvi. Njegove poslanice, upućene vjernicima u Korintu, jesu najdragocjeniji pisani spomenici iz prvih vremena Crkve poslije »Djela Apnštolskih«. Zatočen od cara Trajana umre, mučen za vjeru Isusovu, na krimskom poluotoku.

Dr. Dominik Premuš, biskup i generalni vikar nadbiskupa zagrepskoga s hrvatskim poklonicima ulazi u baziliku sv. Petra.

U ovoj donjoj bazilici ljudska ruka nije mogla da išta poljepša i tobože obnovi. Sve je ostalo ovako kako vidiš, u djevičanskoj originalnosti.

Brat Jerolim me povede nešto dalje i reče:

– Iz ove se aule, dragi domoroče, (in illo tempore) čuo glas svetog Augustina, Silvestra, Grgura Velikoga. Posljednju Misu reče u ovoj donjoj bazilici Grgur VIII. Iza njega kroz 800 godina nitko ne zaviri više u ovo Klementovo svetište. Ovi se mozaici naokolo natječu sa onima u Raveni i u „*campo santo*" u Pizi, i ako žuta *ocra*, što prelazi u narančastu boju daje ovim afreskima mnogo starije lice. Pače kompozicija ovih zidnih slika ima više slobode i više kretnje nego radnje Giotta i Duccia.

Jedan portret nam crta Evodiju, koju sveti Pavao odredi za pomoćnicu sv. Klementu, a možda je to i plemenita Domitila iz porodice Flavija, obraćenica Klementova. Na jednom afresku slika svetog Grgura Velikoga, u času kad piše svetomu Augustinu u Canterbury, da se poraduje radi obraćenja Engleza. Pa lijepa legenda sv. Libertina iz benediktovskog reda. Libertin zapovijeda zmiji, da čuva manastirski vrt u Fondiju. Neki je lupež svaku noć preskočio ogradu i krao povrće u vrtu. Zmija ga zateče i umah mu se omota oko noge, pa zazviždi. Doleti sv. Libertin i blago ga ukori. »Kad budeš gladan, dođi u naš manastir, pa ćeš imati povrća, ali nemoj krasti – čuvaj se grijeha!«

Pa afresk Uznesenja Blažene Djevice! Koliko života u toj starostavnoj slici! Ništa nema tu od bizantske ukočenosti. Zatim kompozicije, što bacaju anatemu na Pelagijevu herezu o milosti i istočnom grijehu. Tu su branitelji katoličke dogme: sveti Prospero, koji dođe amo, pozvan iz Marsilije od sv. Leona Velikoga da pobija krivu nauku. Tu je sveti Vito, nadbiskup u Vienni, tu slavni papa Leon IV., rimska stara korenika, koji suzbi navalu Saracena, utvrdi Rim i sagradi bedeme oko Vatikana (Leonov Grad) i izvrši obnovu ove donje bazilike. Zeleni četverouglasti nimbus oko njegove glave znači, da je ovaj afresk izrađen za njegova života. Vladao je od god. 847. do 855. Ispod slike je ovaj heksametar:

Qvod haec prae cunctis splendet pictura decore
Componere hanc studuit praesbyter ecce Leo.

Hrvatski orlovi s papinom gardom.

Pa dvije tezulje, koje opominju na pravednost riječima iz Klementove poslanice:

Stateram auget modium iustum.

(Prava mjera slavi tezulju!)

Evo dolazimo do slavnih naših svetitelja, svete braće Ćirila i Metoda. Prekrasni afreski: Sv. Klement prikazuje Hristu sv. Ćirila, a sv. Andrija apoštol Metoda, kao njegov prethodnik kod Skita. Spasitelj daje blagoslov po bizantskom običaju — sa tri spružena prsta — jedini primjer istočnog obreda u rimskoj ikonografiji. U pozadini crkve svečani pogreb sv. Ćirila iz Vatikana do bazilike sv. Klementa, čigove je kosti donio amo sa Krima preko Moravske. Sv. Ćirila nose svečano na odru pokrivenom bogatim plaštem. Đakoni u talaru nose duplijere, drugi mašu kadionicama. U svečanoj je povorci papa Hadrijan, a njemu na desnoj strani stupa tronut pokojnikov brat Metod. Oba su braia prikazana sa bradom, dok je rimski kler obrijan.

Koja je to Marija *„macellaria"* rimska matrona, koja je bila tako pobožna prama svetoj braći, da je dala na svoje troškove izraditi ovaj afresk

»na čast i spasenje svoje duše!«

Ob desnu velikog oltara stoji lijes, gdje je nekoć ležalo tijelo sv. Ćirila. Žalibože u tome sarkofagu nema više svetih moćiju našeg prosvjetitelja. Svete su kosti bile izbačene po svoj prilici za franceske navale na Rim koncem 18. vijeka. Napoleonovi su vojnici valjda u tom svetomu grobu tražili kakovo blago, ne znajući, da je tu počivala naša slavenska svetinja . . .

Brat Jerolim, se prvi sagne i cjeliva sretu i praznu Ćirilovu raku. Slijedim njegov primjer i u ponosu duboke vjere ostavljamo donju crkvu.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

U gornjoj bazalici. Brat se Jerolim naslanja na rešetku hora. Iza kratke molitve pred Vječnim Utamničenikom brat mi Jerolim tumači:

— Ovo je, sinko, znamenita kuća Božja u Rimu. Unatoč tomu, što je bila često popravljana, napose za Siksta V. i vrlo neoprezno za Klementa XI., ipak je sačuvala svoje staro lice u glavnim svojim linijama: ovo je prava slika bazilike iz prvih vijekova prema liturgičnim potrebama Crkve. Starinski z. ǵ. ᵛci uzdužne lađe — poprječne lađe kršćanska

starina ne pozna — isprepleteni vijencima i bizantinskim križevima, uvijenim zmijama kao da su gajtani, korniži svjetlucava mramora, divni amboni za evanđelje i poslanicu, ciborij, svetohranište, natpisi, pogrebni simboli, starine u skladu sa reliefima iz poganske dobe, obilje mramora iz raznih stoljeća, sve se to natječe, da istakne arkitetonsku klasičnu cjelinu ove gornje bazilike, koja nije drugo nego prijepis donje.

Po tlu stilizirano mramorno cvijeće — mramorni sag ljupkih žara, tako zvani *opus alexandrinum*. Iza svetohraništa nad prezbiterijem pruža se polukružna apsida u tamnoj pozlati, puna arabeski sa figurama i toli dragom patinom starine, mistike, legende. Umjetničko djelo iz XII. vijeka, prilog i zadužbina kardinala Anastazija. Cijela je ta pozadina jedinstven mozaik iz vremena meštra *Jakova iz Turrite*. U okviru divnog aleksandrijskog patosa, apside i svoda svaki predmet stiče svoju osobitu vrijednost, jer se ne gubi. A vrijeme sa svojom nedostižnom posebnom ljepotom ublažilo je svježu surovost skupocjenog mermera prerazličitih šara i ugasilo odveć živahnu blistavost mozaičnog zlata. To su elementi sjaja, što postadoše jaki, intensivni i zaokružiše ovaj u arhitekturi najkršćanskiji hram i slavensku svetinju nedostižnom magijom i mistikom.

Ispod bogate dekoracije polukubeta, gdje se križ pomalja iz kite finih voluta, pogledaj, dragi domoroče, bogati mramorni ukras, gdje se niže veliki natpis. Na gornjem spratu stoji Jaganjac pod zlatnom aureolom u središtu. Sa obje strane Jaganjca poredano je dvanaest ovčica, što Ga slijede — simbol dvanaest apoštola, koji se redaju dolje ispod korniža sa desne i lijeve strane Isusove, razlučena od 12 palama. Ovaj je mozaik od *Celana* iz XIV. vijeka. Na svodu apside simbolična propovijed strogih apokaliptičnih figura, koje se dižu dostojanstveno sa sjajnim haljinama, što lepršaju kao oblaci. Nad gradom Betlemom i Jeruzolimom dižu se proroci Izaija i Jeremija, pak sv. Lovro, sv Pavao, sv. Klement i sveti Petar. Mnogo kasnije posla Urban VIII. u njihovo društvo i svetoga Dominika, jer njegovi sinovi, irski Dominikovci, čuvaju i rede ovu znamenitu baziliku.

Ove drevne arkade nam povjeravaju toliko tajni prošlosti! Kao da svaku večer uz onaj desni ambon prolazi sjena svetog monaha Ćirila, da se porazgovori sa svetim Klementovim moćima, koje nekoć svečano sa svojim bratom Metodom

donese u ovaj hram, pa onda da se nakon razgovora opet vrati u donju baziliku i legne u svoju raku.

G. 417. postigne ovaj hram časni naslov bazilike u vrijeme, kad je papa sveti Zosimo osudio Celestija, pristašu Pelagijeve hereze.

Da nam je bilo slušati Grgura Velikoga u donjoj bazilici, kad je u dvije homilije divnim stilom opisao posljednje patnje svetoga Servula prosjaka, koji je sav uzet boravio ispod portika ove bazilike!

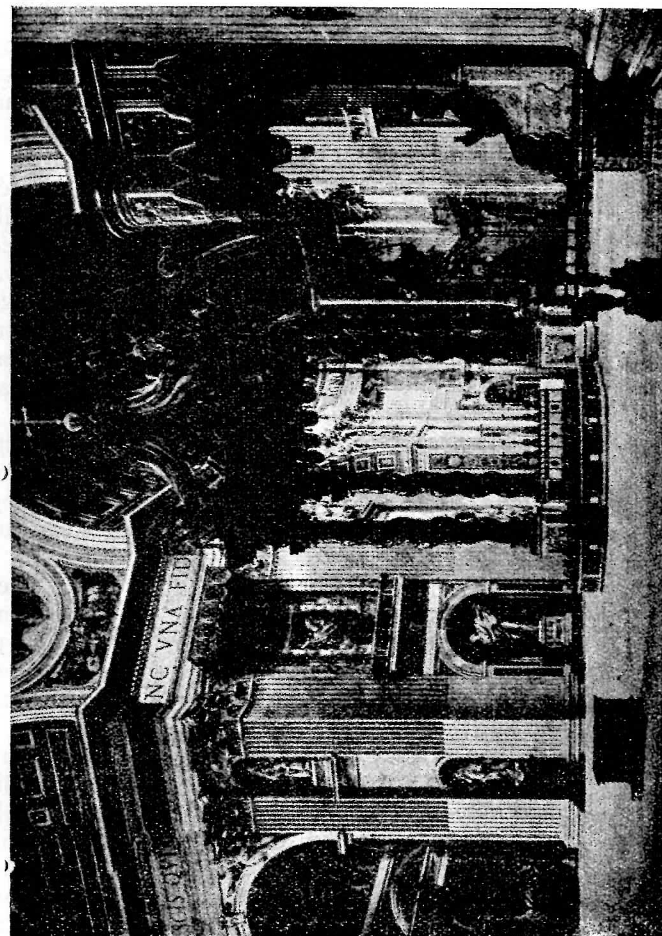
Pogledaj sada pomnjivo ovaj hor, obnovljen za Ivana VIII., uzvišen i ograđen od drugih vjernika, ispred konfesije sa divnim pluteom — balaustrom — određen za niži kler, naime za podđakone, klerike i pjevače, a graniči sa dva nedostižna stara ambona, obložena porfirom iz vremena Ivana VII. Pred tribunom na desnoj strani hora je stalak, odakle su lektori tumačili sadržaj štiva, čitana sa ambona, a sa stepenica u horu pjevači pojahu starostavne *graduale*. Pa taj hor, gledan u okviru stupova od skupocjenog cipolina i crvenog granita, što luče veliku od dvije pobočne lađe! — Zahvalimo se onom na apsidi Božanskom Jaganjcu, što je naš slavenski rod doživio u ovom čuvenom, starokršćanskom hramu ovako svetih uspomena!

Propovijedajte školskoj mladosti slavu Klementova hrama!

NA GROBU SVETOGA PETRA.

Uz rame brata Jerolima na trgu svetoga Petra gledam vizije velikih duhova, koji sa ovog mjesta prviput ugledaše najveći hram na svijetu. U ovoj Berninijevoj veličanstvenoj elipsi zacrtanoj od 284 orijaška stupa i dalje od 166 svetačkih kipova — sve od travertina — strmi u vis egipatski obelisk, nadjačan križem Siksta petoga. Iz mjedenih ždrijela dviju fontana lijevo i desno prskaju u aureoli sunčanog svibanjskog jutra mlazovi vode. Danas sam kolobar pobožnog lanca, hrvatske čete, l... pomalo stupa iza prošteničkog crnog križa na grob Velikog Ribara.

U atriumu neprispodobive bazilike, gdje sa strane čuvaju stražu dva carska viteza, dva zaštitnika Crkve, Konstantin i Karlo, oba nazvana Velikima, presta najednom gromko pojanje hrvatskih poklonika. S praga *Svetih Vrata* zvoni topla riječ biskupa Jerolima iz Krešimirova Grada o zna-

Unutrašnjost bazilike sv. Klementa.

čenju Svete Godine i o cilju hrvatskog poklonstva. Gubim se u četi svećenstva, tronutih sinova i kćeri hrvatske naše obale i kršne hercegovačke djece, ljubim vrata Svete Godine, pa ulazim uz bok brata Jerolima u ovaj čudesni svijet, koji je kroz vjekove omagijao milijune začuđenih putnika.

Osjećam, kako mi se šire orajene grudi od katoličkog ponosa kao što se šire tri poznate dimenzije u ovoj svetačkoj zgradi. Ljudi mi u tim prostorijama izgledaju sitni i maleni, maleni i sitni pored veličine duhovnog suverenstva Crkve i velikih slavnih naimara.

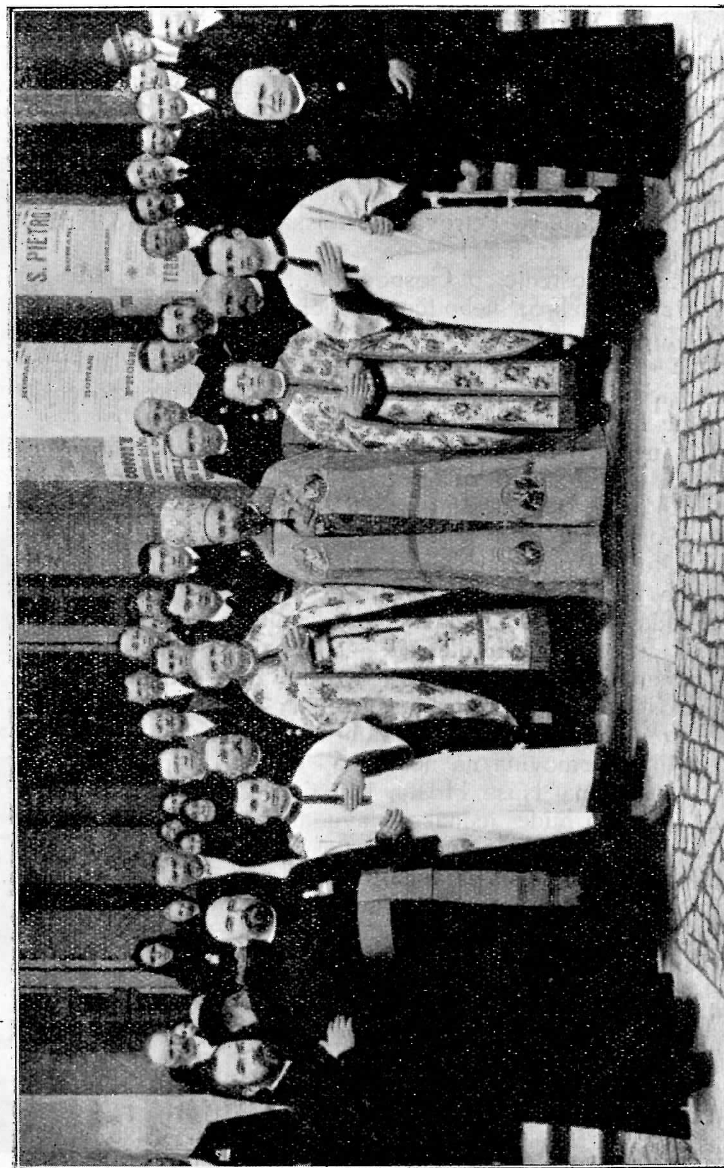
Naša hrvatska srca kucaju kao zidarski mlat, pjevajući himnu, hrvatsku himnu Presvetoga Srca Isusova ispod gordih svodova, što su čuli slavu Gospodnju u svim jezicima i gledali djecu svih rasa kao nekoć iza Petrove besjede prva Crkva u Jeruzolimu, koja je ustala na dan Duhovskih ognjevitih jezika. Jer samo je tračak božanske vjere mogao da namjesti povrh groba Apoštolskog Poglavice ovaj atlantski mramorni vijenac, djelo kršćanske umjetnosti Bramanta, Michelangela, Vignole, Rafaela, Fontane i Karla Maderne.

Duh moj hita do visina ovog kamenitog neba, da osjeti katoličku snagu ovih gorostasnih pilova, koji drže herkulskom lakoćom titanska leđa pustih arkada, atlantsku težinu čuvenog kubeta, tog jedinog na svijetu Panteona, što ga Buonarotti podiže u vis kao stijeg vječne Petrove Crkve.

Gdje ste, o naše male i ponizne hrvatske crkve i crkvice, koje nosim sobom u duši, i gdje sam molio milost, da jednom doživim ovo majsko čudesno jutro! Sobom nosim čitavu Slovinsku zemlju, pa i srpske zadužbine, djecu Stevana od pape krunom Vjenčanoga, i ona draga slovenska svetišta na veselim gorenjskim brežuljcima. Hozana!

Sjećam se priloga čitavog kršćanskog svijeta, prvih Luterovih antikatoličkih teza i rasprava, pa secesije germanskih naroda od Petrove Pećine, tridesetogodišnjeg rata njemačkih poluterovanih knezova za pljačku katoličkih crkava i beneficija, dok u tom krvarenju zapadne Evrope krvari moj hrvatski rod na Balkanu, sam samcat, da svojim grudima napravi bedem proti prodiranju osmanlijskih horda, eda ne propade u općem valu ovaj raj prosvjete i vjere.

Blizu smo veličajnom Mikelangelovom kubetu. Sa njegova polutnika blistaju se velika zlatna slova, Isusovo nadzemaljsko navještenje:

Naši grko-katolici sa svojim biskupom drom Dionizijem Njaradijem na čelu.

Ti si Petar — i na toj hridi
sagradit ću Crkvu Svoju...

i ubah sa pobožnom omagijanom družinom padamo nice pred slavnom konfesijom, upirem orošene oči sa ograde dolje u svetu raku i u prosvjetljenju duše šapćem zajedničku hrvatsku molitvu, slušajući uzdah do uzdaha, gledajući toliko sklopljenih ruku i poniknutih glava, kao da se moli čitav naš Dom u svesilnoj želji, neka bi se Petrova apoštolska misao, misao Križa, zacarila u našim dušama!

Milost, oproštenje, o Gospode!...

A iz visina kroz nebotičnu kupolu padaju na ovu našu družbu do mjedenih i pozlaćenih stupova konfesije pregršti raskošnih boja i dúga kraljevske svjetlosti te kao da Hrist šalje na Savla oborenog u prah nebesko svijetlo spasenja, da ustane kao Pavao, posuda milosti...

Ah, neizrečenih divota! Obraćam se bratu Jerolimu kao Petar Isusu: Učinimo ovdje tri šatora, Tebi jedan, meni jedan... neka sanjam tiho o veličinama duha, o čudesima Onoga, koji Petru, kad se utapljaše, pruži desnicu.

Ah, tu je i prah apoštola Pavla. Još sveudilj u zajednici sa Petrom, kao nekoć Filipljanima, preporučuje, kori, zaklinje:

»Braćo, ugledajte se na mene, gledajte one, koji žive po primjeru, što vam ga mi dajemo. Jer mnogi, za koje sam vam često govorio, a sada u plaču govorim, žive kao neprijatelji Križa Gospodnjega! Njima je svršetak — propast, njima je Bog — trbuh, oni se hvale sramotom svojom misleći zemaljski. Naša je pak domovina na nebesima, otkuda i Spasitelja čekamo, Gospodina Isusa Hrista, koji će preobraziti naše poniženo tijelo da bude jednako slavnom Tijelu Njegovu i to jakošću, kojom može da sve Sebi pokori!...

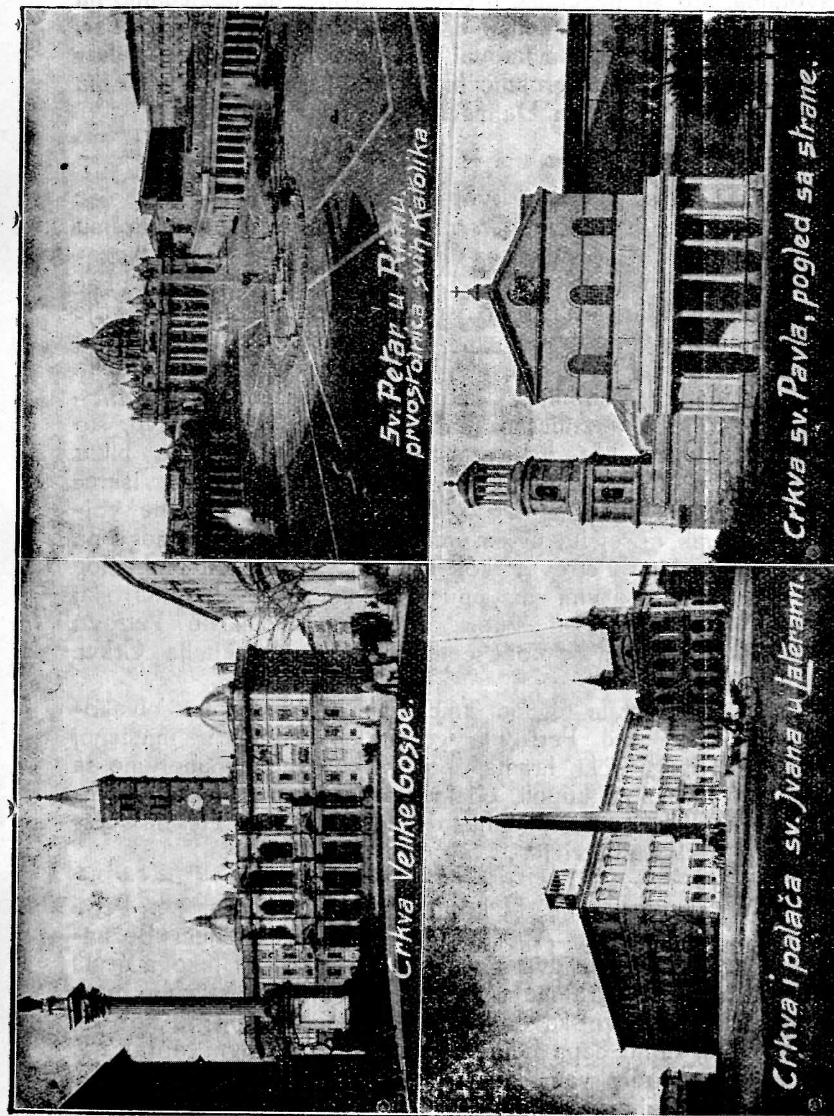
Kada pomislim na stramputice moga hrvatskog Doma, spominjem ove Pavlove riječi i mislim na ovaj kraljevski put, što vodi na grob Apoštola Petra.

Hosanajte, o vedri rimski brežuljci!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Bacite, braćo, sva putopise, izbrišite sve dojmove briljantnih vodiča, prezrite sve moguće Bedekere, pa dođite sami amo sa vjerom ponizne naše sirotinje, da ovdje srknete nektar iz cvijeća kršćanskog Uskrsa...

Sada možemo da se prošetamo, kao oni drugi, ovim svetim dvoranama, da se pozabavimo materijom, brojevima,

Sv. Petar u Rimu, prvostolnica svih katolika

Crkva sv. Pavla, pogled sa strane.

Crkva Velike Gospe.

Crkva i palača sv. Jvana u Lateranu.

dimenzijama, historijom, imenima slavnih majstora, ogromnim svotama, što su pozobane u ovome zdanju, da pogledamo na obilje mramornih spomenika, dragih kovina, kao i Marko Car, koji tu ne vidje nego svjetovni sjaj rimskih pontifika u njihovim monumentalnim grobnicama, pišući estetska svoja pisma nekoj svojoj jaranici u Dalmaciji iz vječnog Grada.

– –

Sve, što se nalazi u ovoj nebotičnoj bazilici, građeno je i zamišljeno *sub specie Aeterni*... Samo je u ovom hramu kist proskribovan, ne vidjeh na oltarima ništa osim vječnih mozaika. Grobnice pape Siksta IV., Urbana VIII., Inocenta XII., Pavla III., švedske kraljice Kristine, engleske kraljice Marije Klementine, pa nezaboravljena raka Klementa XIII., govore o geniju Antuna da Sangallo, Perruzzija, Vignole, della Porta, Fontane, Berninija, Canove. Na Buonarottijevom *Milosrđu* – (Pietà) – nijesam našao sve ono nenatkriljivo, što sam očekivao. Ne znam zašto, dok dolje na dnu blizu konfesije u strahopočitanju vjernog srca pred starom iskrenom umjećom nijesam mogao, a da kao onaj do mene vojnički časnik ne cjelujem sasvim izlizani prst desne noge na brončanom kipu Petrovu, koji sjedi na stolici od prebijelog alabastra, a sasvim na dnu u apsidi kroz barokni sjaj Berninijeve umjetnosti slutim originalnu siromašnu Petrovu stolicu, pod kojom se boče četiri poglavita naučitelja Crkve sa Istoka i Zapada.

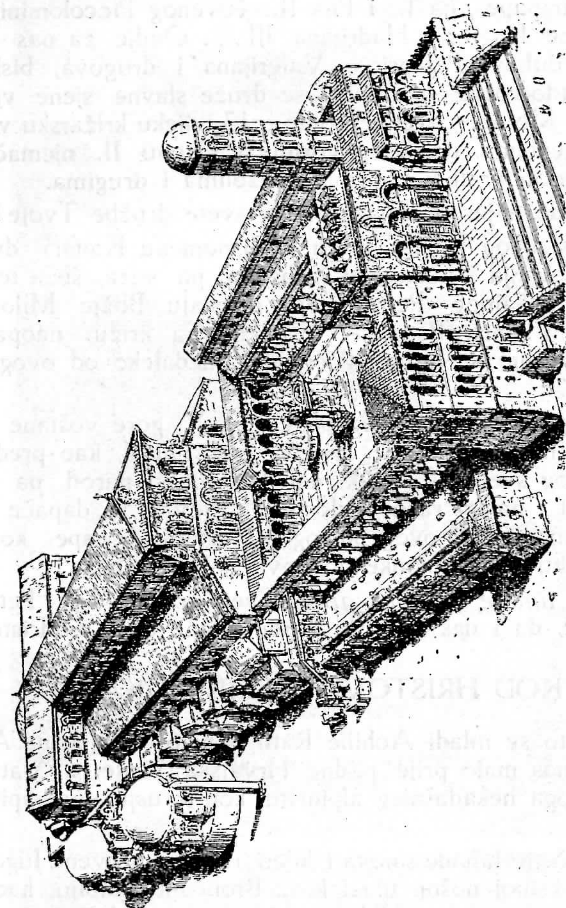
Još jedna mala dječja ambicija: svršio sam u oblakolomnoj visini, nad Petrovim gordim kubetom, u mjedenoj kugli, najvišoj točki hrama, pa nakon divne panorame sa visokog portika na kupoli, odakle sam uživao sjaj sedam rimskih brežuljaka, silazim dolje, da počinem od preteških dojmova i neslućenih vizija...

– –

Sutradan u podne. U kripti, podzemnoj crkvi sv. Petra ispod svetih ostataka Apoštolskog Poglavice žrvujem Božanskog Jaganjca. Osim dva moja pratioca Nikole i Jakova nema žive duše. Ali je uza me u tim, elektrikom rasvijetljenim, prostorijama čitava vojska onih svetih građana, koji tu još od Neronovih crnih dana bdiju kao počasna Petrova garda.

– Gospod s vama! –

– I s duhom tvojim! –

Stara crkva sv. Petra, sagrađena u IV. vijeku za cara Konstantina.

odgovaraju svete sjene iz grobova sv. Lina, Kleta, Marcela II., Inocenta VII., Urbana VI., Nikole III. i jednog od najvećih papa iz Srednjega Vijeka – Bonifacija VIII., auktora znamenite bule, *„Unam Sanctam“*, gdje je iznio osnovu univerzalne kržćanske imperije, kojoj na čelu ima biti Car i Papa. Tu su kosti pape Pija I. i Pija II., čuvenog Piccolominija, i jedinog pape Engleza, Hadrijana III. . . Ovdje za nas mole mučenički duhovi Peregrina, Valerijana i drugova, biskupa Grgura Čudotvorca, a s njima se druže slavne sjene viteza Simona de Monfort, koji je vodio u 13. vijeku križarsku vojnu proti Albigencima, da ne govorim o Otonu II. njemačkom caru, o Šarloti kraljici Cipra i Jeruzolima i drugima.

Gospode, nijesam dostojan ove svete družbe Tvoje!

Prah Velikog Ribara vraća mi uspomenu Kajfina dvora, pijetlova pjevanja i kukavnog izdajstva, pa suza, suza teških, skrušenih, pokajnog Petra, koje osvajaju Božje Milosrđe. Sjećam se i smrti Petra – Kamena na križu, naopačke, s glavom nistrmo u Neronovu cirkusu, nedaleko od ovog časnog groba.

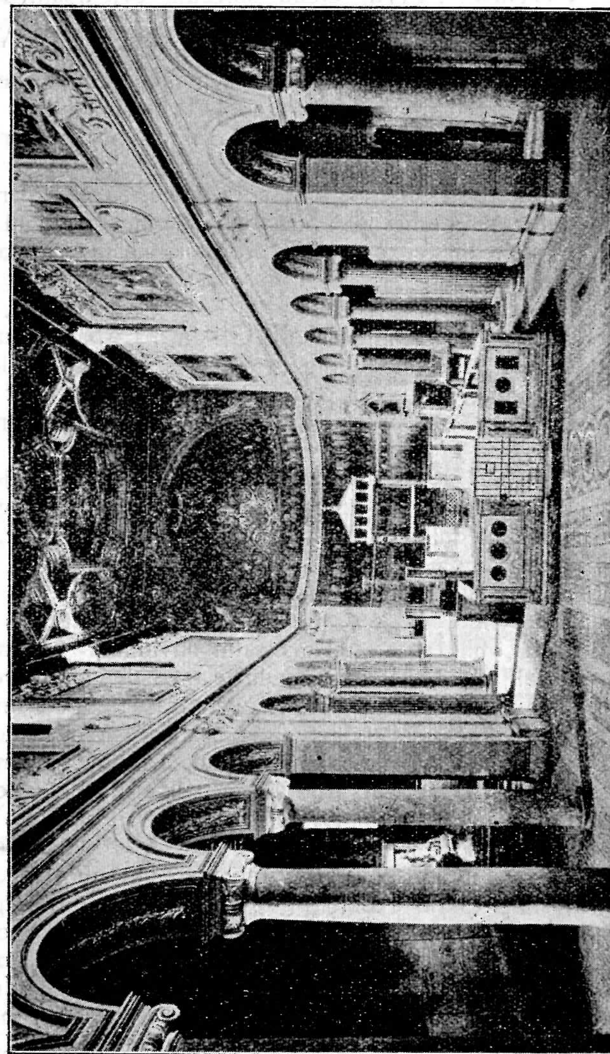
Pred grobom prezadnjeg pape Pija X. gore voštane svijeće i diše mirisavo svježe cvijeće, moli narod, kao pred oltarom jednog svetitelja. Svaki dan hrli rimski narod na ovaj grob i traži i nalazi razne milosti . . . Govori se dapače i o budućoj kanonizaciji ovog blagog i svetačkog pape, koji je radio u duhu svoje lozinke: obnoviti sve u Hristu! –

Nolite timere, pusillus grex! Sveti građani ove Petrove kripte mole, da i naš hrvatski Dom ustane opet u Hristu!

KOD HRISTOVA NAMJESNIKA.

Kao što se mladi Achille Ratti penjao ustrajno na Alpe, tako se danas malo prije podne Hrvatska penje u Vatikan, da vidi ovoga nekadašnjeg alpinistu, koji se uspeo na papinsku Stolicu.

Blizu četiri hiljade sinova i kćeri iz blagoslovene Jugoslavije u propisanoj nošnji ulazi kroz Brončanu Kapiju, kao da ima osvajati ovaj papinski kaštel. Ne, to je ljubav koja hoće da vidi staru očinsku ljnbav prama vjernoj djeci. Pa zato ova uređena četa uzbuđeno očekuje svečani čas, da vidi suverena Crkve, Oca Kršćantva i našeg hrvatskog naroda.

Glavni oltar (Konfesija) u crkvi sv. Petra u Rimu.

Stupajući preko stepenica sretamo švicarske gardiste u historičnoj šarenoj nošnji sa alabardama, lijepe, mlade, bijele potomke Vilima Tella, djecu snježnih švicarskih Alpi, u službi svetoga Oca.

Dolazimo u „*Sala delle Beatificazioni.*"

Ogromna dvorana je krcata našega svijeta: u desnoj pregradi muškarci, u lijevoj ženski spol. Pridušeni žagor nzbuđenost, nestrpljivost, očekivanje. Na podiumu Švicari sa šljemovima i alabardama oko papinskog prijestolja.

Dok ispod prostranog podiuma, naslonjen na pregradu, očekujem dolazak Namjesnika Hristova, gledam u viziji srvatsku Klio, koja mi veze vezak prošlosti naših Golgota i naših Tabora.

Hrvati i pape!

»Kršćanstvo sruši granicu među Grkom i barbarom, među Žudijom i poganinom, među bijelcem i crncem. Taj veličanstveni pojam čovječnosti, da su svi ljudi braća, tražit ćeš badava u Platona i Aristotela. Pomisao o velikoj čovječanskoj obitelji, u kojoj su svi ljudi djeca jednoga Boga, izrasla je iz kršćanstva« — veli Rački, pa ne zaboravimo, da nam je ta nebeska luč zasjala upravo iz ovog našeg raja, iz ovog sijela Petrovih uasljednika, dok naš odvažni Grgec kaže, da »smo od papa i papinstva primili toliko blagodati, te bi se i bezvjerac morao sjećati toga sa zahvalnošću.« —

Ne zaboravimo, da je papa Pijo II. sagradio tvrđu Ravellino u Dubrovniku proti dušmanskim navalama Osmanlija i — pazite — talijanskih Mlečana, i da je taj isti papa umro od žalosti u Jakinu, kad je vidio sa visoke tarase — gledasmo je na prolazu kroz Jakin — slab odaziv kršćanskih nesložnih vladara, malu flotu pred jakinskom obalom, da odjedri put Levanta i slomi tursku silu i oslobodi prije svega balkanske Slavene . . .

Čuveni franjevac Juraj Dragišić uzgaja u Firenzi mladoga Medicejevića, koji postaje papa Lav X. i svoga učitelja ljubi kao prijatelja, dok na Lateranskom Saboru govori modruški biskup Šime Kožičić. Papinski je dvor potpuno obaviještan o našim prilikama, hrvatski poslanici, među kojima se ističe poslanik bana Berislavića Toma Niger — njegov se divni portret nalazi u franjevačkom manastiru na Poljudu — dolaze u svakoj važnijoj zgodi na papinski dvor, dok nakon bitke na Krbavskom Polju 1493., gdje je junački palo 10.000 hrvatskih boraca, ninski biskup Juraj Divnić opširno izvješćuje

Sjajna rasvjeta crkve sv. Petra na Duhove 1925.

papu Aleksandra o katastrofi, što je zadesila naš narod i o bijednim ostacima – reliqviae reliqviarum – hrvatske države, a Marko Marulić, komu bje ove godine kao ocu hrvatske knjige podignut spomenik u očinskom mu gradu Splitu, šalje g. 1522. papi Hadrijanu latinsku poslanicu, gdje crta hrvatske nevolje u bojevima s Turcima. Papa se, premda uzalud, zauzima kod austrijskog cara, da se pomiluju pobunjenici Petar Zrinski i Krsto Frankopan, osuđeni na smrt.

Pa dok cijela naša kultura počiva na djelima i prometejskim mukama kršćanstva i papinstva, na nauci Evanđelja i »Sumi« svetoga Tome Akvinskoga, na umjetnosti naših romanskih i starohrvatskih crkava, na junačkoj desnici naših biskupa-banova i knezova, Luke Ibrišimovića i Ivana Kapistrana, na muzici starohrvatskih naših korala i učenosti drevnih naših manastira, na krepostima naših monaha, kako je to pokazala i ovogodišnja hrv. milenijska izložba u Zagrebu, dotle naši anti-liberalni liberalci u službi Mraka i Laži u strašnoj blasfemiji praznih duša dižu ruke, da ne vide ovo sunce, bacajući žučljive anateme u zrak, gdje žive i bitišu.

Mentita est iniqvitas — sibi!...

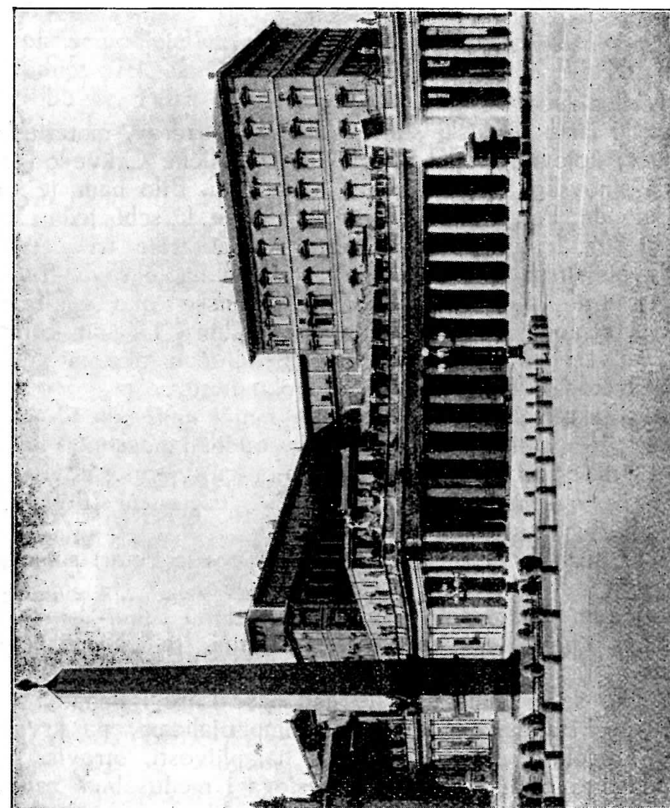
– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Dolazi Papa!

Nekoliko hiljada glava okreće se u tili čas natrag na ulaz dvorane i preko sedam hiljada ruku zaplješće u neopisanom oduševljenju Namjesniku Hristovu na zemlji, suverenu kršćanskih duša, koji u ime Njegovo, podignut na nosiljci, dolazi da pozdravi svoju duhovnu djecu i primi naš sinovski poklon. Od urnebesnih i ujedno harmoničnih poklika dršću Vatikanske zidine i Petrov Trg kao jordanska dolina od Jerihonskih truba, pa dok sveti Otac, svjež, krasan, u prebijeloj haljini, sa mladenačkim žarom, s očinskom ozbiljnošću i u vedrome smiješku na finim usnicama, praćen od švicarske garde, dvorskih časnika, crkvenih knezova i gotovo od svih naših biskupa, prolazi kroz našu sredinu i sa gracioznom pontifikalnom svojom desnicom dijeli nama i čitavom našem rodu blagoslov, dotle se iz hrvatskih srdaca diže plamen radosti i zanosa, dižu se visoko šeširi, lepeze i bijele marame, čuje se hrvatski gromovni »Živio«, a meni bje u tom času, kao da kroz našu kao val uzavrelu sredinu prođa on, Petar Apoštol, pastir i lovac smjernih duša...

Majestetična slika:

Oko svetoga Oca, koji sjedi na stolici, dva visoka crkvena dostojanstvenika, Švicari u gala-uniformi, pa nuncij Pellegrinetti i kita naših hrvatskih i slovenskih biskupa, na

Pogled na Vatikan.

čelu metropolita Bauer iz Zagreba, pa za njim dvanaest drugih nadbiskupa i biskupa, kao i grko-katolički križevački biskup Dionizije. Na papinskom su podiju također naš poslanik kod Svete Stolice Smodlaka, umjetnik spomen-kaleža

Kerdić, njegove saradnice grafičarke Olga Höcker i Martinić kao i slikar Maksimilijan Vanka. Nadalje članovi odbora hrvatskog poklonstva i gospođe, koje su primile radi svog katoličkog rada visoka papinska odlikovanja.

Hrvatski Metropolita pristupa i čita svečanu adresu hrvatskog naroda.

DVA JUBILEJA.

Hvaljen Isus!

To je čisto hrvatski stari i tako mili pozdrav, materinska naša riječ, kojom Pijo XI., poglavica Katoličke Crkve odgovara na sinovsku adresu hrvatskih katolika. Bilo nam je pri duši, kao da Petar slatkim riječima zove k sebi jednu od svojih najdražih ovčica . . . Njegov govor traje tri četvrta sata, osvaja dušu hrvatske čete, prekinut na časove frenetičnim, burnim pljeskanjem, dok se papinsko oko cakli od biserne suze, njegovo se lice pokriva toplim i laganim rumenilom, a vesela talijanska kretnja i odlučan akcenat daju besjedi Svetoga Oca svečanu i duboku notu.

Kao neko veličajno navještenje zvuči nam tako draga i odlučna riječ Petrova nasljednika o općoj i posebnoj našoj slavi, o jubileju Katoličke Crkve, kojoj kao vjerni sinovi pripadamo, i o našem hrvatskom jubileju — uspomeni 1000 burnih godina hrvatskog kraljevstva.

Iz onih znamenitih usta, kroz koja govori Petar, slušamo himnu, ditiramb i ujedno elegiju našeg naroda, i gledamo kao u historičnom prekrasnom mozaiku milosrdnu ruku, koju drži nad našim ispaćenim narodom Altissimus, te još ne pogibosmo.

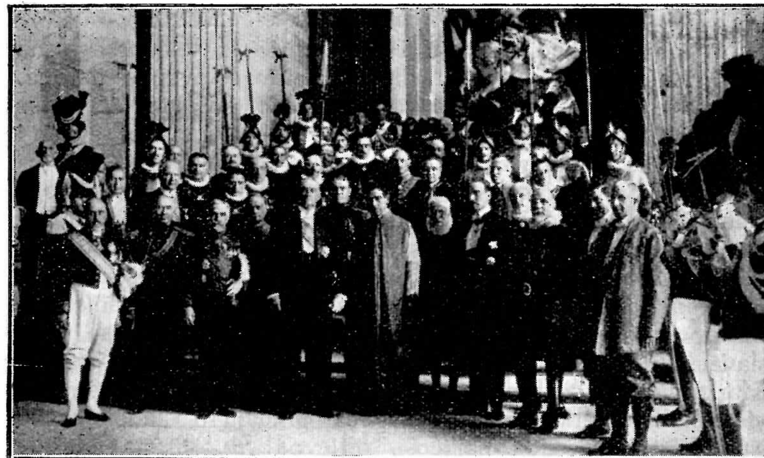
Koliko se orlušina nadvilo nad naše Lare i Penate!

Tu je bizantinizam i bizantski imperijalizam, pa krvava čorda Mongola, nasrtaji madžarske halapljivosti, otrovna krv tuđih vladara, sekularna bratska nesloga i međusobna zavist, nasrtaji sa Zapada preko mora i preko Alpi, neprestani nasrtaji mletački, turska aždaja sa hiljadu glava, pa orkan protestantizma, patarenstva i najzad dušik importiranog materijalizma i mračnog liberalizma pod plaštem napretka sve do vulgarizacije i profanacije najviših ideala naših.

Pa ipak još smo tu, katolici i Hrvati, sa novim nadama i blistavim idealima nakon osvećenog Kosova, Krbavskog

Polja i Zrinsko-Frankopanovog glavosijeka. Prošli smo orgije pakla, oganj čistilišta, pa ovdje, u središtu katoličke superiornosti, u amfiteatru papinske blagodarnosti, ulazimo u raj Crkve, na uzvisinu hrvatske kraljevske slave slaveći dva jubileja.

Kao draga priča naše majke u predvečerje velikoga blagdana slušamo i gledamo kao u nekoj ilustraciji i dekoraciji Veronesa našu slavu, hrvatsku i ujedno kršćansku slavu, koja se počinje kao svečana zastava od Uzašašća godine Gospodnje 879,, kada papa Ivan VIII. usred Službe Božje na grobu sv. Petra diže ruke u vis i blagosivlje novoga hrvatskoga kneza Branimira, vas narod njegov i svu zemlju njegovu, dok nije Hrvatska proslavila pir svoj u krunisanju pr-

Predsjednik jedne južno-američke republike u Vatikanu 1925.

voga svoga zaručnika i kralja Tomislava 925., koji zablista — koja sreća! — krunom poslanom mu od slavnog pape Ivana X., i taj kraljevski sjaj kao blagdanski finale gleda nasljednik Ivana X. i potomstvo Tomislavovo u ovom prekrasnom umjetničkom kaležu, poklonstvenom daru hrvatskoga naroda.

— Kalež, veli Pijo XI., jeste simbol muke Isusove i zahvalnice:

— Uzet ću kalež spasenja i prizvat ću ime Gospodnje! — zahvalnice za milosrđe Božje i za blagodarnost rimskih pontifika u burnim danima naše historije, I kao što je Ivan VIII. digao ruke, da blagoslovi hrvatski narod, tako će i on, Pijo XI., sutra, na dan Duhova, prikazati sa hrvatskim kaležem svetu žrtvu, da Bog blagoslovi hrvatski naš narod, čitavu našu probuđenu Jegoslaviju, dok djeca Hrvatske budu u Vječnom Gradu gledala svojim živim očima, očima vjere, vidljivu potvrdu vjerskog članka:

Vjerujem u jedinstvenu, svetu, katoličku i apoštolsku Crkvu!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Papinska riječ prestaje i prevodi je iz talijanskoga na naš hrvatski jezik biskup Mileta. Ponovne ovacije naroda. Sveti otac, koji razumije i govori dobro poljski, jer bijaše nuncij u Varšavi, razumije neke stavke biskupova prijevoda i odobrava kretnjom glave.

Zatim predavanje darova: hrvatskog kaleža od suhoga zlata, što ga izradi kipar Kerdić, sa grbovima hrvatskih zemalja u emalju i sa reliefima naših narodnih svetaca: svetoga Ćirila i Metoda, Augustina Kažotića, Marka Križevčanina, Jerolima i Nikole Tavelića u bogatoj hrvatskoj ornamentici. Biskup Dionizije predaje u ime hrvatskih grkokatolika stari slavenski liturgikon, uvezan u skupocjenu kožu po nacrtu Marka Peroša, agilni izdavač suvremene katoličke knjige, odvjetnik dr. Markulin i dr. Zagoda predaju u finom uvezu istom izašli, dosada najljepši, prijevod Sv. Pisma Novog Zavjeta, dr. Ignacije Repar predaje 5 krasnih albuma svojih fotografija, a jedan omladinac predaje vlastitom rukom izrađenu tikvicu sa slikom sv. Petra. Papa prima redom smjerne poklone naših biskupa i odličnjaka, predstavnika katoličkih muških i ženskih organizacija, a na koncu, pošto je blagoslovio pobožne predmete i rimske uspomene svih poklonika, predaje za sve nazočne po jednu jubilejsku spomen-medalju, dragu uspomenu, koju brižno čuvam u svojoj sobici.

Znamenita audiencija Hrvata kod pape Pija XI. anno Domini 1925.! Gledamo, kako Namjesnik Hristov, praćen našom veličajnom pjesmom, odlazi od nas sa svojim dvorom.

Mi smo ostali na mjestu, ali je s njime pošla naša ljubav kao njegova vjerna straža.

Na odlasku iz Vatikana nalazim brata Jerolima u *„Cortile della Pigna"*. Dok gledam ovo prostrano i jedinstveno dvorište, brat me Jerolim prene iz čudne kontemplacije, pak mi kao blagorodni moj pratilac reče:

PAPINSKI DVOR.

Tebe, sinko, osvaja nestrpljiva čežnja, da pregledaš ovaj božanski grad, što se zove Vatikan. Djetinjska želja!

Stalno je to, da nijedan papa, onamo od Nikole V., koji je imao strast za knjige i zidanja, nije imao dovoljno vremena, da zaviri i upozna svaki kut svoga dvora, koji je uz najveći hram kršćanstva ujedno i najveći dvor vladarski, ako mu pristaje tako uzak pojam.

Jer to je čitava kolonija, grad, saraj, jedan svijet za se od 55.000 četv. metara, sa dvadeset dvorišta, a dvorane nije još niko točno mogao da izbroji, dok oko 500 žitelja toga dvora imo svoju posebnu župu, svoje požarničko društvo, karabiniere, švicarsku stražu, plemićku gardu, časništvo, vlastitu aprovizaciju, a kako se ovdje nalaze središta crkvene vlasti, rimska kurija, zatim središte crkvene diplomacije, zato se ovdje nalazi čitavo naselje raznih ureda sa svojim poglavicama, tajnicima. arhivarima, diurnistima, pravnicima, uz kolegij uzoritih Kardinala — crkovnih knezova, koji imaju u tako zvanim rimskim posebnim kongregacijama, u neprestanom dodiru sa Hristovim Namjesnikom, glavnu riječ. Danas ima u Vatikanu 12 *kongrengacija*, kojima stoji na čelu po jedan kardinal, kao kongregacija svetog Oficija za čuvanje vjerske nauke, konsistorjialna kongregacija, koja se poglavito bavi imenovanjem biskupa i drugih visokih prelatura, kongregacija koncila za tumačenje nauke i discipline Tridentinskog sabora, kongregacija Propagande u svrhu širenja svete vjere među neznabošcima i hereticima, kongregacija obreda, koja rješava pitanja liturgije i svetačkog kulta, kongregacija za sjemeništa i sveučilišta i druge visoke zavode, kongregacija za izvanredne crkvene poslove, kojoj stoji uz bok kardinal državni sekretar i druge. Napose ovdje funkcioniraju posebne oblasti za ekspediciju poslova, crkvene sudbene vlasti, pa prelatski kolegiji sa upravnom moći, kao što su: apoštolska kancelarija sa kardinalom-kancelarom na

čelu, apoštolska datarija, kojom ravna kardinal — datarius, apoštolska Penitencijarija za rješavanje svih odnošaja, što zasijecaju u savjest i pokoru, pak apoštolska Signatura i rimska čuvena Rota, obje sa sudbenom kompetencijom u pravničkim i spornim stvarima Crkve, na posljetku apoštolska Komora za financijska pitanja i zasebni kolegij apoštolskih protonotara, koji u izvanrednim prilikama sastavljaju protokole i objelodanjuju ih.

To je ta znamenita *Rimska Kurija*, koja upravlja ogromnim duševnim tijelom jedne, isvete, katoličke i apoštolske Crkve na čitavoj Kori Zemaljskoj, a da ne govorim o papinskome Dvoru, koji je sastavljen od papinskih dvorskih magistrata, vrhovnih dvorskih ureda sa kućnim kapelanima, komornicima duhovnog i svjetovnog staleža, zatim različitih straža i službi, među kojima se ističu *parafrenieri* u crvenoj nošnji. Od vrhovnih papinskih dvorjanika se ističu:

„Maggiordomo", vrhovni upravnik papinske palače, *Maestro di camera*, koji poglavito ravna audijencijama, *Uditore i Maestro del sacro Palazzo, Elemosiniere*, koji upravlja papinskim milostinjama, pak Asistenti papinskog prijestolja, *Camerieri di cappa e spada* i privatni papinski tajnici: dakle čitav jedan mali svijet.

Tu se neprestano radi, tu struji vječni život, odatle dolaze poticaji, opomene, nalozi i pohvale, a cilj svega toga je Križ, carstvo Isusovo na zemlji. Sve teče tako uzornim redom i s takovom brzinom, da je ta dinastija Svetoga Petra, koja vlada dušama milijuna, kroz vjekove najvještiji svijet, najistaknutija, uprava i najvještija diplomacija svijeta.

Ovdje je prije dolaska svetih apostola za cara Kaligule na tako zvanom *Campus Vaticanus* na podnožju Janikula okrutna Mesalina uživala svoj reskošni perivoj, Još za Simaha IV. rimski su biskupi ovdje imali svoj stan, gdje su počeli stalno boraviti tek poslije 5. vjekova. Nakon Avignonskog sužanjstva pape su se ovdje — u Vatikanu — stalno naselile, a zapustiše Lateransku palaču.

Spomenuti Nikola V. (1447.—55.), humanista na papinskom tronu, odluči da Vatikanska palača nadvisi sve carske palače i sjedini sve urede i kardinalske stanove. Za njegova života ova palača ili bolje skupina palača ne bje dovršena. Od njega potječu među ostalim *Appartamento Borgia* i Rafaelove *St...* . Siksto IV. sagradi Sikstinsku kapelu, Inocent

VIII. *Belvedere*, a Bramante za Julija II. podiže *Loggie* i najveće dvorište. Pavao III. sagradi 1540. Paulinsku kapelu, a Siksto V. današnju biblioteku, koja razdijeli Bramantovo dvorište u dva: *Cortile di Belvedere* i *Cortile della Pigna*, dok palača, određena za papinsku osobu, potječe od Klementa VIII. (1592. — 1605.). Urban VIII. po nacrtu Berninijevu sagradi divnu *„Scala Regia"*, Pijo VI. sagradi tako zvanu *Sala a croce greca, Sala rotonda* i *Sala delle Muse*, a Pije VII. sagradi za novu zbirku kipova *Braccio Novo*.

Kardinali sa Sv. Ocem na čelu slave 80-godišnjicu svoga druga, kardinala Ehrle-a.

Nakon zauzeća Rima od pjemontskih četa po talijanskom zakonu *(la legge delle gvarantigie od 13. marta 1871.)* priznaje talijanska vlada Vatikanu, Lateranskoj palači i papinskom ljetnikovcu u Castel Gandolfo pravo eksteritorialnosti: tu se vije samo papinska državna zastava.

PLAMEN.

Ima li, je li bilo, hoće li biti ikada igdje na svijetu tako veličanstvenog mauzoleja nad grobom kojeg vladara ili mu-

draca u plamenu tolike svjetlosti kao vatikanski hram nad grobom jednog Ribara?

Danas nasljednik Velikog Ribara svečano bilježi u zbornik heroja-svetaca katoličke crkve dva siromašna, prosta, skromna franceska svećenika: Ivana Eudesa i Ivana Vianney-a. Danas, na 31. svibnja — radujte se braćo! — u znaku Rusaljskih ruža, Duhovskih plamenova na Petrovu grobu sveti Otac lomi Hljeb u Presvetoj Krvi i diže u vis hrvatski Kalež, zazivajući s Nebesa mir i proljeće sreće i spasenja za lijepu našu domovinu, tu junačku zemlju milu!

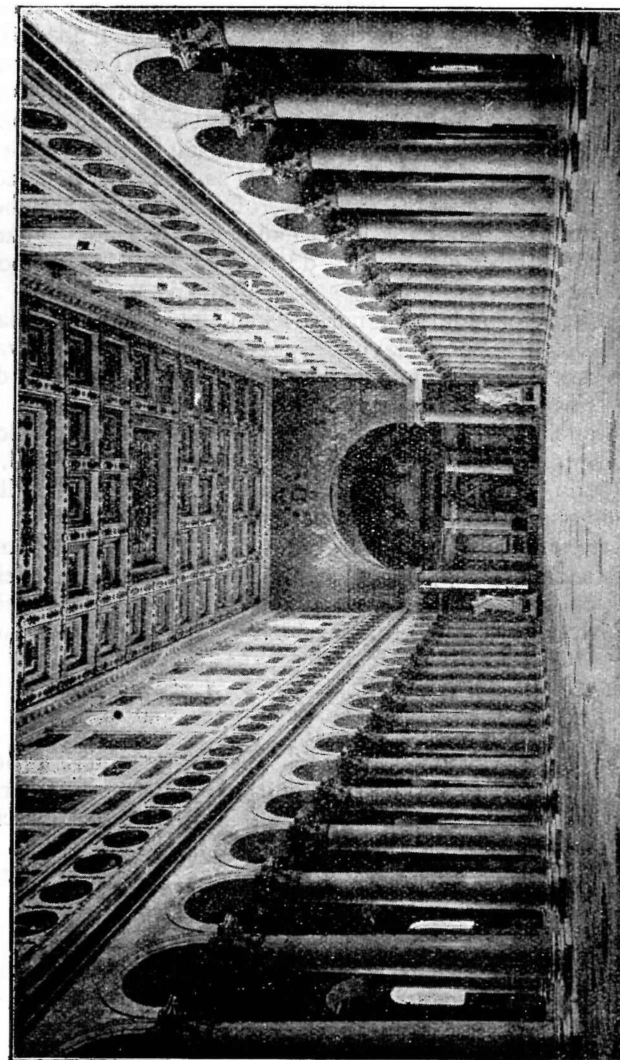
Više od šezdeset hiljada kršćana klanja se danas Presvetoj Žrtvi ispod Berninijeve brončano-pozlaćene konfesije. Sve su rase, svi narodi zastupani kao nekoć pri rođenju Crkve u Jeruzolimu:

»U jedamput nasta huka s nebesa kao silnog vjetra, što dolazi i napuni svu kuću, gdje sjeđahu. I pokazaše im se podijeljeni jezici u prilici Ognja, i stade na svakoga od njih i napuniše se svi Duha Svetoga . . . Parti, Medijanci, Elamljani, stanovnici Mezopotamije, Judeje, Kapadocije, Ponta i Azije, Frigije i Pamfilije, Egipta i krajeva Libijskih . . .: čujemo ih gdje govore našim jezicima o veličanstvu Božjem! . . .

Sada znam, gledajući bijela germanska lica, franceske sjajne oči, etiopske i crnačke obraze, plosnata golobrada žuta mongolska lica iz krajnjeg Istoka, indijsku zagasitu boju sa Malabra, sva zemaljska plemena, združena u bratskoj vjerskoj zajednici, kao djeca jednoga Oca, u ovoj gordoj bazilici na Duhovskim veličajnim svečanostima, što znači univerzalnost katolicizma, što je to jedinstvena skupština od tristo milijuna ljudi, kojoj još fali jedan državni skeptar, što ima doći.

Bazilika je dupkom puna i gledam sa jugoslavenskog odjeljenja *„Pellegrini F.* — talas pobožne veličajne čete ispod nebotičnih arkada kao talas zrelog klasja žute pšenice u toplom sr[illegible]kom jutru. Haleluja! . . .

Oko svetog Oca sjajna družba kardinala i biskupa u pozlaćenim odeždama, diplomatski kor, sjajna kita klera svečano odjevenog od latinskog, grčkog, armenskog, koptskog i drugih obreda, u raskošnoj harmoniji boja stapaju se mitre i kamilavke, pluviali i dalmatike, livreje plemićke garde i dvorskih vatikanskih dostojanstvenika.

Unutrošnjost bazilike sv. Pavla.

U nebrojenim vjernicima ovoga neizrečenoga Raja gori plamen vjere i suze, suze i vjere, nebotične, velike, blistave i žarke u aureoli svetaca, koje Crkva danas svečano postavlja na žrtvenik kao kult Dobrote, kult poniženih i od svijeta Odbačenih, kult osam Blaženstva, koja navijesti Dobri Pastir sa zelenog Brežuljka. Pa se u tome plamenu duše slijeva u jedan anđeoski akord hor sikstinske glasovite kapele, kojom ravna genijalni Perosi, 120 hiljada električnih žarulja spaja se u jedan plamen moderne tehnike, dok sa lože nad ulazom hrama pruža se ravna crta srebrnih truba kao jedna, a nebom Petrova mauzoleja plove srebrni, nečuveni, najslađi zvukovi nadzemaljske simfonije — ah, dosta je, Gospode, ne mogu dalje, jer me danas izgara Tvoj sveti Plamen?

Kuća se Gospodnja u mirisu kadionika napunja slave Njegove. Gledam ispod slavnog kubeta simbole četiriju evanđelja, pa kao u priviđenju slušam apokaliptičan glas mladog ljubimca Isusova — Ivana.

— Vidjeh grad sveti Jeruzalem nov, gdje silazi od Boga s neba, pripravljen kao nevjesta ukrašena mužu svojemu . . .« pa nije čudo, što mi u ovom Duhovskom plamenu blista nebeska divota Crkve, Isusove zaručnice.

Dok tonem u jedinstvenom plamenu današnje svečanosti, eto jedan nezaboravljeni susret: zablista mi dobrostivi smiješak dragog pisca rajske knjige *„U tihim večerima"* — smiješak Ksavera Meška, komu prviput u životu u ovom orijaškom hramu —

Nel mezzo del cammin di nostra vita —

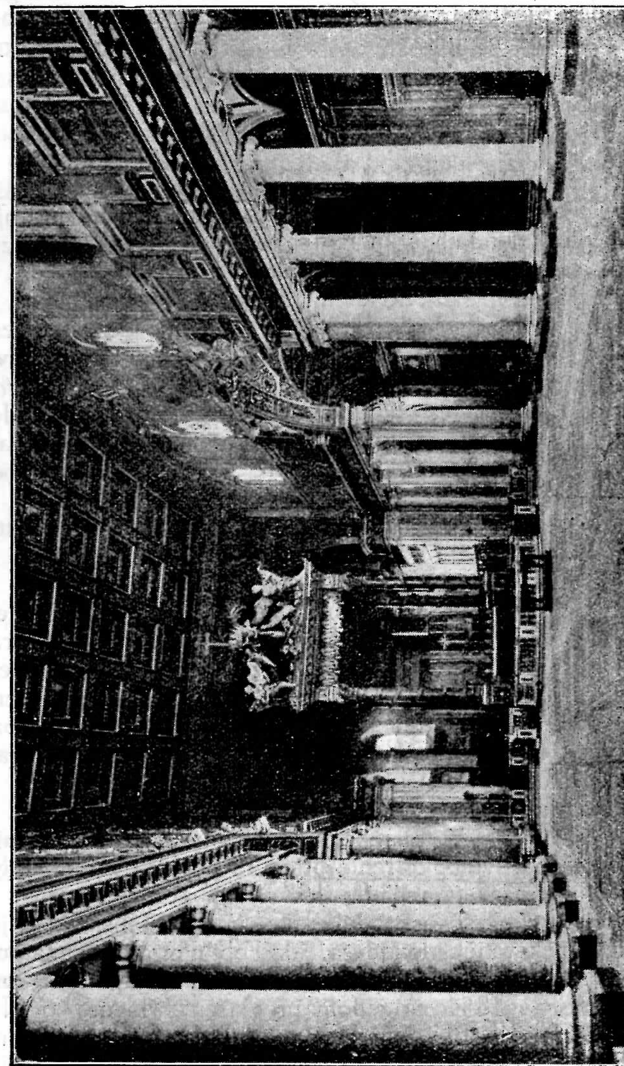
pružam toplu ruku.

Papinska se Misa svršava u 2 sata poslije podne. Procesija svećenika, opata, biskupa, nadbiskupa, patriarha, kardinala i gardista, pa sveti Otac sa tijarom u oluji ovacija, poklika, pljeskanja vraća se u Vatikan redom, kojim je došao. Na obelisku Siksta V. u žaru podnevnog sunca čitam svečani natpis:

Christus vincit!
Isus pobjeđuje! , . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Uvečer na Petrovu Trgu kolosalna sjajna rasvjeta. U posve tamnoj pozadini čitavo more lampijona i električnih

Unutrašnjost crkve „Velike Gospe".

žarulja opisuje na nebeskom tamnom platnu divnu silhuetu bazilike svetoga Petra. Mikelanđelovo kube kao da lebdi na nebu, pa te spopada časovit, čudan strah, da će se ta ognjevita zgrada srušiti na ovaj nebrojni svijet, što se slegao na plokatu magične bazilike.

Ljudska jd riječ doista nemoćna: treba doći i vidjeti!...

IZABRANA POSUDA.

Opet zajednička molitva hrvatskih poklonika prodire nebesa i osvaja Božje milosrđe ispod kolosalnih, a ujedno nježnih i ubavih i skladnih arkada u bazilici svetoga Pavla izvan gradskih zidina. Valovje hrvatske riječi hita u visine, da pozdravi mozaične medaljone svih papa od svetoga Petra do Benedikta XV., dok mi brat Jerolim spominje Ostijsku cestu, na kojoj sagradiše ovu baziliku i na kojoj cesti sveti Pavao, Izabrana Posuda, poginu od krvničkog mača kod *Tre Fontane*, prikazujući Propetome Učitelju svoj tako plodni i čudesni život kao ugodan miris dragocjenog tamjana. Odrubljena je glava Pavlova tri puta dalje poskočila i na ta tri su mjesta provrele tri česme, koje i danas žubore.

Nad jednostavnim grobom Apoštolovim sa još jednostavnijim natpisom

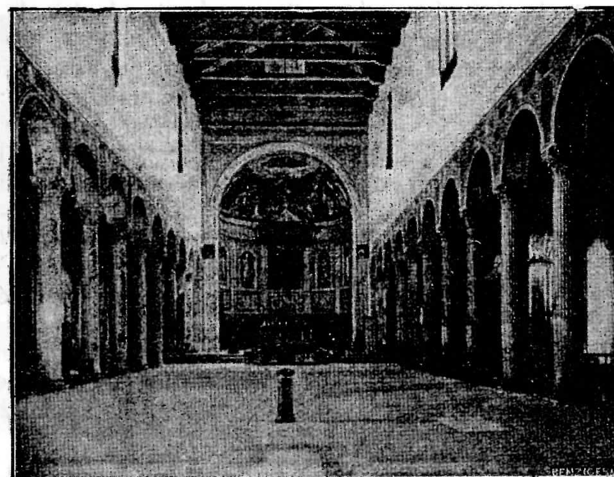
Paulo Apostolo Martyri

dade car Konstantin sagraditi baziliku, koju car Teodozije 50 godina kasnije znatno proširi, pretvarajući Konstantinovu zgradu u baziliku od pet lađa. Carica Gala Placidija iskiti je g. 415. prekrasnim mozaicima. Kraljevi, knezovi, biskupi, plemenite gospođe, ljudi iz svih staleža natjecahu se, da ovu baziliku, najveću iza one svetoga Petra, obdare i urese bogatim prilozima.

Koliko promjena vidje kroz stoljeća ova Pavlova crkva: potresa, poplava, pljačke, vandalizma, požara, ustajući iz tolikih rasapa svakiput fenić-ptica iz pepela! Pa onaj grozni posljednji požar u noći od 15. srpnja 1823! Pa opet natjecanje čitavog kršćanskog, dapače i nekršćanskog svijeta, katoličkih i nekatoličkih vladara, da obilnim prilozima opet vrate ovoj bazilici stari, dapače još neviđeni sjaj, tako da je Pijo IX., mogao 1854. prigodom proglašenja dogme o Neoskvrnjenom Začeću Bl. Djevice da je preda svečanim načinom Službi Božjoj.

Kraljevska prekrasna slika: dolje u pozadini, gdje se svršava ono pet uzdužnih lađa na glavama od sto granitnih stupova, triumfalni luk u starom svome i strogom obliku, dar Gale Placidije. Gotovo živi simboli kršćanske mistike propovijedaju slavu četiriju evanđelja, pa dvadeset četiriju starješina, koji poklanjaju Hristu svoje prekrasne vijence. Nad konfesijom, koja čuva grob velikog apoštola Pavla, diže se stari i skupocjeni gotski ciborij nad porfirskim stupovima iz g. 1285.

Ova bi se bazilika mogla s pravom nazvati raskošnom izložbom najbogatijih vrsta mramora, vajarstva i arkitekture!

Crkva sv. Sabine.

Buni nas naprosto činjenica, što je pjemontska vlada i ovu baziliku proglasila *monumento nazionale* i da se ovdje šetaju talijanski karabinieri sa staromodnim šeširom na glavi, dok ta vlada, koja je preuzela zadaću da čuva ove papinske zgrade, nije još popravila razbijene prozore na ovoj crkvi. Harmonija uzdužnih lađa, poprječne lađe i apside, bogatsvo šara na dragocjenim mozaicima, uzvišenost jedinstvenih linija naprosto osvajaju gledaoca na prvi mah. Sa obje strane apside po dvije nedostižne umjetničke kapele. U onoj, na lijevoj

strani Presv. Sakramenta, staro je propelo, sa kojim se razgovarala sveta Brigita, na desnoj strani kapela koralna i ona svetoga Benedikta, čigovi duhovni sinovi služe ovu baziliku od davnina.

Naša pobožna četa moli pred tom Izabranom Posudom Isusovom.

Dok sa pregrade, gdje gore mnoge svjetiljke, gledam dolje na grob Apoštolov i divim se orijaškoj veličini duha ovog Apoštola, sakrivena nekoć u malom tijelu neugledne vanjštine slaba zdravlja i spora jezika, koji je mogao da zasadi misao križa u kameniti teren poganskih duša! Ali to neviđeno, božansko čudo u ljudskoj historiji mogla je da izvede samo velika divna Ljubav, jer on veli:

»Ljubav je strpljiva, dobrostiva. Ljubav ne zavidi, ne radi zlo, ne oholi se, nije častohlepna, ne traži svoje, ne srdi se, ne misli zlo, ne raduje se nepravdi, a raduje se istini: sve podnosi, sve vjeruje, svemu se nada i sve trpi. Ljubav nikad ne prestaje, bilo da proroštva prestanu, bilo da jezici umuknu, bilo da znanja nestane!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Oh kako je bila krasna tvoja duša, o Izabrana Posudo, koja je bila oboružana i urešena ljubavlju, majkom kršćanskih krijeposti!

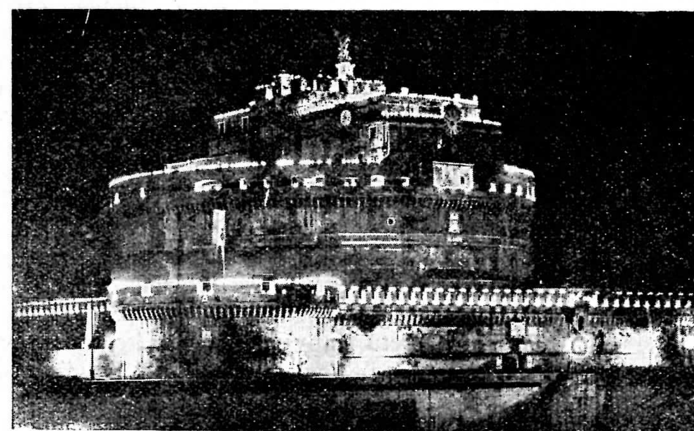
Recite mi, je li itko na svijetu napisao ljepšu himnu od Pavla, himnu ljubavi Hristove, dakle božanske i vječne, koja je jača od smrti i ovdje pod mramornim baldahinom iz groba Pavlova svjedoči o misteriju Križa?...

»ARA COELI«

Dok uzlazim preko 154 stepenice na nebeski oltar, *Ara Coeli*, kako se zove ova crkva sa tako staračkim a ipak dragim licem, mislim na jednu kraljicu naše krvi, na tako duhovitu, patničku, pobožnu i lijepu kraljicu Katarinu, koja bježi iz Bosne pred ljutim Osmanlijama i dolazi amo da umre u sjeni Petrova svetog Groba.

Ova crkva potječe iz 6. vijeka, sagrađena na garištu Junonina hrama. U 10. vijeku spominju je kao jednu od dvadeset rimskih opatija. Od 13. vijeka Franjevci su stražari ove crkve. Drevan manastir uz crkvu poruši većim dijelom pjemontska vlada, da dobije još prostora za kolosalni spomenik

Viktoru Emanuelu II., otimaču Rima. Pozlaćena rezbarija na stropu potječe iz g. 1575. na uspomenu kršćanske pobjede kod Lepanta. Ovdje Donatello gradi grobnicu biskupa Crivelli, Pinturicchio slika život svetoga Bernardina, dva brata Lorenzo i Giacomo *Cosmati* dižu kod prezbiterija dva krasna ambona, u sjevernoj strani je sarkofag sa reliefom, kako car August iz usta proročice Sibile sluša vijest o Hristovu porođenju, pa se taj žrtvenik zove *„ara primogeniti Dei"*. Rimska stara priča kaže, da je taj žrtvenik pao s neba, pa odatle ime: ara coeli... U toj se crkvi poštuje čudesni kip malog Isusa, tako

„Anđeoska Tvrđava" rasvijetljena.

zvani *„Santissimo Bambino"*, izrezan iz maslinova drveta u svetoj zemlji. Umjetničke radnje u crkvi gotovo iz svake epohe: pravi muzeji!

A uboga naša bjegunica bosanska kraljica?

Toliko vremena tražim njezin grob, dok fra Jerolim moli i napokon ustade, pa me odvede do ambona na strani evanđelja. Tu na stupu pribijena je grobna ploča ove naše kraljevske bjegunice, koja je sa svojim dvorskim gospođama došla amo, da nađe i našla je zaštitu kod pape Pavla II., i Siksta IV., kao i kod Franjevaca, jer je bila članica Trećeg Reda svetoga Frana. Bila je sahranjena u grobu na desnoj strani evanđelja. Bi-

skup je Strossmajer dao ovu ploču maknuti i amo u zid postaviti, da se portret Katarine Kosančić sasvim ne istroši nogama, a ispod te ploče dade postaviti drugu mramornu ploču u njenu počast. Njezina slika na platnu u Kapitolijskom muzeju iz kista G. Bellinija govori u duhu prerafaelitskih slika o nježnosti, duhovitosti i pobožnosti ove kraljice u onako finim i trasparentnim linijama Kraljice Katarine . . .

GDJE NEVINOST MIRIŠE.

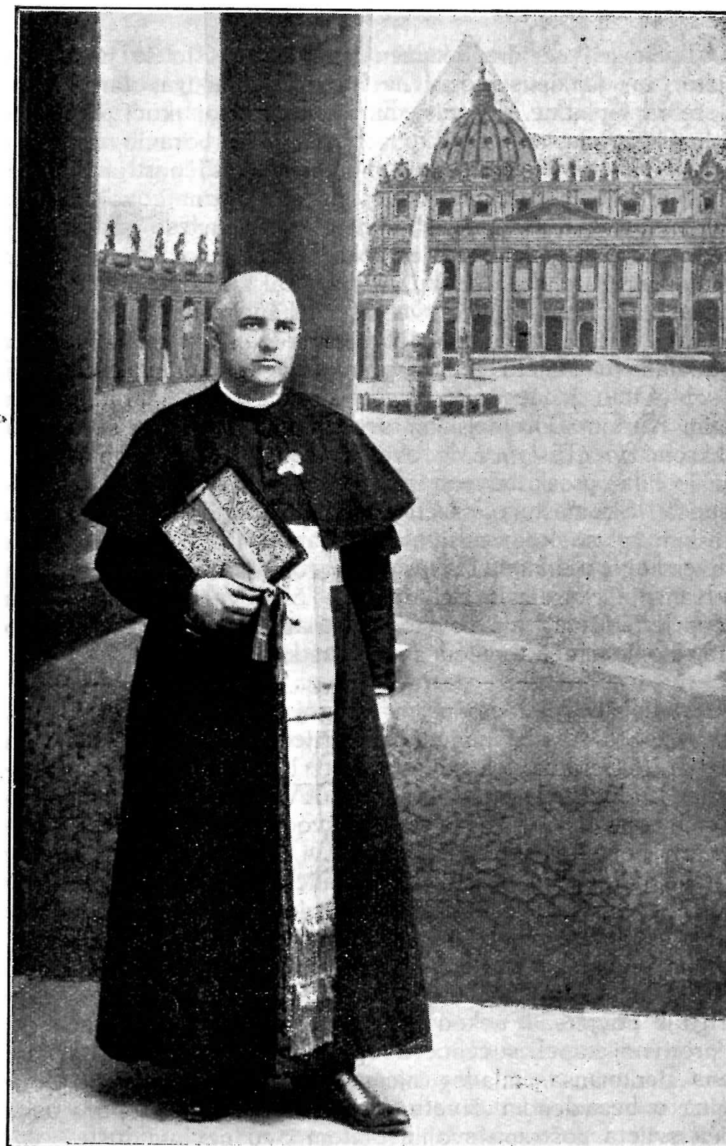
Poganski preporođaj u knjizi i umjetnosti donio je sa sobom i povratak poganske misli i razvratnih običaja, sablazan Aleksandra VI. i raskošnih biskupa, koji barataju oružjem i dijele slavnim nećacima crkvena dobra. Snažna elevacija duha, koju proglasi i utvrdi znameniti vaseljenski sabor u Tridentu, najplodniji od svih, sa devizom prave antiluterovske raforme: *reformatio in capite et in membris*" — potisnuo je suradnjom novih i svetih apoštola crkve onaj nasrtaj klasičnog poganstva, koji je prijetio, da će zadušiti društvo i na oltar postavi obožavanje materije.

Rim je vidio svijetlo krijeposti onih heroja, koji su zasjali na obzorju Crkve kao radnici, što vrše reformu, zasnovanu na Tridentinskom Saboru. Prvi među prvima blistaju: Ignacije Lojolski, koji stvara četu najvjernijih pobornika Crkve, Karlo Boromejski, Filip Neri, koga nazivaju, svecem rimske ulice, i mnogi drugi.

Kao prvi pupoljci Ignacijeva reda zablistaše anđeoski mladići Vjekoslav Gonzaga, Stanislav Kostka i Ivan Berchmans, pa me je miris njihove nevinosti zvao u blizinu crkava reda svetog Ignacija *Il Gesù* i *Sant' Ignazio*, gdje su oni nekoć živjeli.

Crkva *Il Gesù* je možda najsavršeniji tip baroka u crkvenoj arhitekturi, uzor gotovo svim isusovačkim crkvama, pa i onima u Dubrovniku i u Zagrebu. Nacrt *Vignole* je izvršio graditelj *Giacomo della Porta*.

Crkva je unutra sva u sjaju slikarske umjetnosti i mramora, divna i najviše pohađana u Rimu. Dva oltara: desni svetoga Frana Ksaverskog sa svečevom rukom i lijevi svetog Ignacija, jesu pravo čudo ljepote . . . To su djela slavnog Isusovca *o. Pozzia*. Zemaljska kruglja na oltaru sv. Ignacija je dragocjeni komad lapislazulija.

Dr. Ignacije Repar, profesor I. realne gimnazije u Zagrebu,

koji je sam izradio i darovao Sv. Ocu Papi pet albuma fotografija: triju hrvatskih euharistijskih kongresa te dvaju hrvatskih rimskih poklonstva za jubileja Svete Godine te milenijskog jubileja hrvatskoga kraljevstva.

To je najveći dragi kamen lapis-lazuli, što se nalazi na svijetu, dok je kip svetog Ignacija u udubini iza oltara čitav od srebra i platine. U susjednoj isusovačkoj kući brat mi Jerolim kaže skromnu i nisku sobu, gdje je boravio do smrti sv. Ignacije. Ova sveta odaja ima mnogo sličnosti sa onom u Hebu, gdje je stanovao i bio smaknut poznati vojskovođa Wallenstein, koju sam pohodio otrag petnaest godina, ali koja razlikost! Ondje je njemački general snovao, kako će slomiti neprijateljsku vojsku, izdati cara i dočepati se koje kneževske krune, a ovdje sve diše nekim svetim mirom, razgovorom duše i nebotičnim podvizima duha, s jedinim ciljem da zavlada u svijetu ljubav prama Bogu i ljudima. U ovoj se sobi Otac jedne nove i svete družbe ročio i bratimio sa svetim Karlom Boromejskim, sv. Filipom Nerijem, sa svetim Feliksom *da Cantalice.* Iz ove je svete i tako skromne odaje, gdje je bila proskribovana svaka suvišnost, gdje je vladala gospođa Siromaština, sveti Ignacije uputio s blagoslovom očinskim glasovitog misionara i apoštola Svetoga Frana Ksaverskoga u Indije. U susjednoj sobici su izloženi predmeti bl. Kanizija, kardinala Bellarmina i časnoga Pignatellija, a u trećoj je voštani kip svetog patriarhe, obučen u misno ruho, što je služilo svecu za života kod Sv. Mise.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Malo koraka i eto nas u drugoj isusovačkoj crkvi: *S. Ignazio.* Što se tiče umjetničkih vrijednosti malo zaostaje za crkvom *Il Gesù.* Počeli su je graditi 1626. darežljivošću kardinala Ludovisi, nećaka Grgura XV., koji je kanonizirao utemeljitelja družbe Isusove. Na svodu lađe epohalne slikarije izvrsnoga majstora u perspektivi, o. Pozzija: ulaz svetog Ignacija u raj. Na desnoj strani lađe divna kapela porodice Lancelotti sa oltarom i moćima svetoga Alojzija. Zaštitnik je katoličke mladosti u ovoj raskošnoj kapeli počašćen krasnim djelima umjetnosti. Na strani evanđelja u istoj kapeli mrtvi ostaci kardinala bl. Bellarmina. Njegovu svetom razboru bje povjerena nekoć anđeoska savjest nevinog mladića. U protivnoj kapeli sučelice ovog oltara je kapela i oltar sv. Ivana Berkmansa, mladog njemačkog Isusovca, druga Gonzagina u bezazlenom životu, koji prhnu u nebesa prije nego zloća svijeta poštrapa svojim blatom ovu nevinu dušu.

— Hajdemo malko uzbrdo, bliže k nebu, reče brat Jerolim, i mi se dižemo preko nebrojenih stepenica — trebalo

je često odahnuti — i kroz toliko prostorija i hodnika čuvenog rimskog kolegija, Gregorijanskog sveučilišta, sagrađenog od pape Grgura XIII. god. 1582., a god. 1870. talijanska ga vlada zaplijeni za vojničke svrhe, tako da se tu sada vježbaju talijanski kapurali i redovi, gdje je nekoć sv. Ignacije vršio glasovite svoje duhovne vježbe. Samo neke prostorije, kuda sada idemo, ostaviše iz milosti redovničkoj braći.

Sa nekom osobitom tugom ulazim uz rame brata Jerolima u tako dragu, siromašku i intimnu sobicu — ovaj interieur bi mogao slikati samo čovjek — anđeo! — u sobicu svetog Alojzija, preobraženu u bogomolju.

Brat me Jerolim tiho i nečujno privede malo dalje i pokaže mi vrata, pokrivena gvozdenom mrežom, da se ne tiče. Ovu je izrešetanu i staru kapiju, dovratke, sveti mladić svaki dan otvarao i zatvarao, ovuda je ulazio u svoju ćeliju dušom sabranom u Isusu. A brat Jerolim:

— Onamo na križu tražio je njegov pogled Propetog Spasitelja, gdje su nalazile toliko naslade njegove oči, koje nijesu nikada u životu počinule na licu jedne žene, pa ni one kraljevske ljepote, koju je na španjolskom dvoru služio toliko godina, ne poznavajući je lično, ovaj mladi paž. Heroizam Aleksandra Velikoga blijedi pred heroizmom ovog mladića, koji je suvereno zarobio, svladao sebe.

Koji je ono poganski dekadent sa pjesničkom pretenzijom u našoj knjizi, koji se ruga ovoj nadzemaljskoj nevinosti i pjeva o nekoj histeriji našeg zaštitnika mladosti, koga tako slabo pozna, da mu ne zna niti za domovinu:

Sveti Alojzije iz Španije
Histerični klerik sa krinom

krsteći ovog talijanskog Gonzagu — Španjolcem, dok ovi glupi stihovi nalaze sekundanta i bučnog hvalitelja u sladunjavom Jovanu Dučiću. U intimnoj ćeliji kita mladića i djevojaka u osobitoj smirenosti duše sluša Svetu Misu. Slijedim primjer brata Jerolima i ovdje čekam u jednom prikrajku svršetak Službe Božje. Oko mene diže se pean božjeg prolježa u mirisu anđeoske nevinosti, pa tražim od božanskog Jagnjeta jednu suzu skrušenja, da ne smalakšem od stida pred tako divnim nebeskim cvijetom, koji na Zemlji uvene. Priđi mi opet, o ekstatični naš Izidore, i izmoli za nas u ovoj smirenoj tišini svete svoje stihove:

Ja ne poznajem sebe
Otkad ljubim Tebe,
Drugi sam, otkad si ušo,
Gospode, u dušu moju.
Tvoje su bijele vode
Saprale moje zloće –
Ne gledaj, Oče dobri,
Na grješnu mladost moju! –

eda osjetimo u ovoj anđeoskoj areni oganj Božjih cjelova kao jednom sveti Alojzije.

U susjednoj sobici je sakristija, nekoć sobica svetoga Ivana Berchmansa, Lujova druga u zreloj krijeposti i ranoj smrti.

U vetrinama na malom hodniku čitam izvorna pisma sv. Alojzije, pa njegove školske knjige, u njegovu – rukopisu. Pa dok nas uprkos financijalnoj krizi i slabim platama bije na svim linijama obična suvišnost, mladi naš Alojzije boji se da posjeduje i samo jednu tiskanu knjigu. Koja uzvišena sreća, kad bih mogao postići, da svjetiljka moga zemaljskog života gori i utrne se u blizini ovih dviju znamenitih sobica!...

IGRAJUĆI U RAJ.

Ja stigao nešto prije podne na trg *„Chiesa Nuova"*, a bratu Jerolimu poleti iz medenih usta:

– Pazi! Ovuda je koracao jedan svetac i apoštol rimske ulice, koji je pošao u raj igrajući! –

– Koji je to nasmijani svetac, brate Jerolime? –

– Filip Neri – reče Jerolim Potomski i pogleda na krasno pročelje crkve na ovoj plokati pa nastavi:

– Nalazimo se pred ovom crkvom, koja se zove *Santa Maria in Vallicella*, običnije *Chiesa nuova*. Tu je sahranjen taj veseli svetac, koji je ispunio rimske ulice svojim veselim svetačkim živc Nema u Rimu ugodnika Božjega, što ga rimski narod tako voli, poštuje i spominje kao baš ovaj rođeni Florentinac. Ti si jutros pohodio najveće i najljepše Marijino svetište *Santa Maria Maggiore*, koja je iznutra pozlaćena čitavim tovarom zlata, što ga donese prva trgovačka lađa iz netom otkrivene Amerike. Divio si se zatim kolosalnim statuama Kastora i Poluksa, kako ukroćuju konje, pred Kvirinalskom palačom. Jest, ti si željan ovih kamenitih spomenika, divnih bazilika i klasičnih vajarskih djela. Ali kršćanski, papinski Rim ima još ljepših bazilika i spomenika, a to su spomenici duha, tragovi svetosti, plod višeg katoličkog života To je cvijeće, najljepše cvijeće Evanđelja, što je niknulo, procvalo i mirisalo u vrtu Crkve, pa nije čudo, što mnogi vjernici dolaze u Rim, da se okrijepe mirisom baštine ovog duhovnog, svetačkog Rima...

Današnji pravi Rim nije Rim Romula i Augusta, Rim Foruma i Dioklecijanovih terma, Venere Kapitolijske i Belvederskog Apolona. Pravi je Rim – Rim katakombi i svetoga Petra, Rim Kostantina i Silvestra, Grgura Velikoga i Bonifacija VIII., Katarine Sienske, sv. Pija V., Filipa Nerija, Franciske Rimske, Kamila de Lellis, Gaetana de Thiene, Alojzija Gonzage. Ko dolazi u Rim, da vidi samo kamenje i mramor, da gleda plod renesanse, povratak poganstva u orgijama rimskih patricija, Aleksandra VI., u uličnim borbama moćnih porodica Colonna, Massima, Frangipana, pa prije njih u ženskim okrutnim hirima jedne Marocije, u kardinalskim kočijama, u kipovima znamenitih rimskih muzeja, taj ne vidi dušu vječnog, dakle katoličkog Rima. Zato Goethe, koji u Rimu gleda samo statue Amora i poganske sensualne ljubavi, polazi iz Vječnog Grada sa parodijom rimskih epigrama, diveći se u Rimu onomu što je mrtvo, Zola se bavi u Rimu s tendencijom jednog rastrovanog čovjeka, da od Rima u poznatom djelu napravi grdnu, antiumjetničku karikaturu, dok češki publicista Machar – jadnoga svijeta! – putuje u Rim, da u svojoj knjizi ponavlja Bedekera i školsku rimsku povijest u smrdljivom duhu židovske *„Neue Freie Presse"*.., gledajući u našem svetojeronimskom zavodu samo »Dalmatince i Arnaute« i nazivajući Josipa II »naš dobri car«. Kako je papir strpljiv!

Ah – taj sveti Filip!

– Dečki, kad ćemo jednom početi da činimo dobro? – govoraše svojim veselim drugovima sa smiješkom na ustima po rimskim ulicama, dok još ne bješe svećenik.

Možda je to iza svetoga Frana najprijazniji svetac, koji u čovjeku, prirodi, životinji gleda tako mnogo dragih i veselih boja, sliku Božju. Dok mnogi drugi sveci traže samoću i služe se zvonom da pozovu vjernike na Službu Božju i na razne duhovne vježbe, Filip ide glavom po rimskim ulicama, pjeva,

zove, pozdravlja, potiče, grli kao izvan sebe svakoga brata na ulici, svakomu divno, a tako intimno, prosto govori, kako je slatko služiti Gospodu. Ne samo to. Uvlači se u podrume, u krčme, radionice, *omnibus omnia factus* kao sveti Pavao, igra se, govori, pije, smije se i u tim brlozima zapuštenosti i dekadence moralne stvara u malo vremena raj dobrote, poštenja, svetosti.

– Dečki, veselo, kad ćemo jednom početi da činimo dobro?

I eto snage Filipove kriijeposti: za njim idu, slijede ga čitave skupine ljudi, najviše mladost, lete k njemu kao pčele u košnicu, ljube ga nekom izvanrednom ljubavlju. Prestaju svađe, psovke, bludnost, mržnja, laž, neposluh. Filip sa svojim mladićima ide u bolnice, pa tamo sa svojim prvim učenicima i drugovima dvori bolesnike, pere im noge, rane, gnjusobu, stere im krevete, pripravlja ih na dobru smrt. Crkve su pune okorjelih grješnika, padaju u ispovijedaonicama obilne suze pokajanja, množi se broj Svetih Pričesti, gotovo svaki dan polazi Filip sa neviđenim povorkama pobožnih ljudi i žena da pohodi rimske bazilike. Palestrina, veliki njegov učenik, na njegov poticaj reformira crkvenu glazbu i komponuje u živom jeziku pobožne pjesme, i odjednom sve rimske ulice i crkve odjekuju krasnim Filipovim pjevanjem kao nikad prije . . .

– Dečki, kad ćemo jednom početi da činimo dobro?

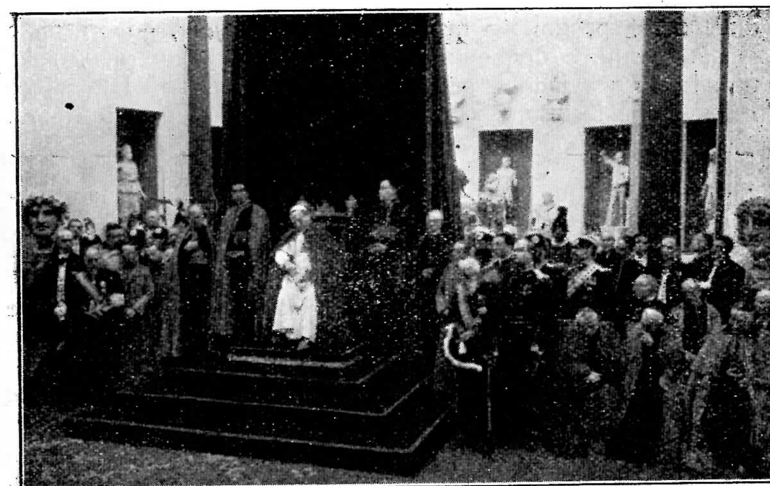
Nema tako nesretne, zapuštene duše, koja se može oteti sili Filipove svetosti, koji, odbacivši od sebe svaki ponos, svaku pogibelj oholosti, igra kolo pred kardinalima i rimskom gomilom, čita pred poljačkim odličnicima neke šaljive priče, – a neki kažu: da nu, što je onaj čovjek poludio! . . . Pomaže siromahe – prošnjom, jer sam nema ništa, traži sramežljive uboge, ide krišom usred noći, noseći pomoć ovim bijednicima, samo da ga nitko ne opazi. Osniva gostinjac za putnike, i za jednog jubileja njegov gostinjac u Rimu daje nekoliko dana svakomu strancu besplatnu hranu i konak – 200.000 pobožnih putnika je tu bilo okrijepljeno jelom i pilom. Njegova propovijed u crkvi i u stanu nije obična propovijed nego razgovor, dijalog, rasprava, gdje ima učešća najučeniji teolog i liječnik kao i posljednji radnik sa ulice – i sve svršava sa jednom rezolucijom:

– Dečki, kad ćemo jednom početi da činimo dobro?

Silno ljubi djecu, trpi njihovu živahnost, njihove hire, igre, viku, dapače igra se s njima na ulici, u vrtu, lopta se, trči i – cijela zabava svršava se ovako: Djeco, igrajte se, samo nemojte griješiti! I čudno! Djeca ga ljube, razumiju, postaju dobra, pobožna, uzgajaju se za Boga, postaju uzorna, sklona na svaku dobru stvar, a sve to kao od šale, u neopisanoj radosti.

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Jednom sveti Filip, idući u bolnicu *Santo Spirito*, da po običaju pregleda siromašne bolesnike, opazi u onom gradskom

Sv. Otac javlja početak Misijske Izložbe.

dijelu na Trasteveru mnoštvo zapuštene djece, kao divlje kozliće bez pastira. Pomisli, kako bi bilo dobro, da ih skupi kao kvočka piliće i to baš gore na plokati svetoga Onofrija, tu ima tako lijepa zelenila i divnih vidika, da ih osvoji za krijepost. Za nekoliko dana, što god je vidio djece na sokaku, pozove ih, da dođu nefaljeno u nedjelju k svetom Onofriju.

– Šta ćemo, oče, tamo raditi? – pitaju radoznala djeca.

4*

— Tamo ćemo se lijepo zabavljati, bit će svega! Da znate, kako ćemo veselo proći! — reče Filip bezazleno postavši i sâm dijete.

— Lijepo ti je to! Svi ćemo doći, svi!

Na urečeni dan eto ti u svetom Onofriju djece kao na buljuke. Cika, žagor, skakanje, buka. Filip Neri trči i lopta se sa djecom. Smijeha do mile volje. Pa umor, veliki umor. Filip ih skuplja u kolo, a on po srijedi. Uči ih najnovije i tako divne pjesmice od Palestrine. Najednom čitava okolica sluša skladno, lijepo, anđeosko pjevanje. Ah, djeca pjevaju tako rado, sva u jednom plamenu.

Prestaje pjevanje. Filip u tako jednostavnim, djetinjskim prijedodžbama, slikama, pričama, rečenicama iz evanđelja govori djeci o krijepostima, o ljepotama dobrog života, govori im o Isusu, o raju, o divotama čiste savjesti, u jednu riječ, kako trebaju da se vladaju svuda i da budu dobri. I ta djeca Filipa ljube i slušaju, slijede ga svuda i zaista postaju dobra.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Prijatelju, kamo ideš? — upita na ulici jednog namjernika.

— Idem u dućan.

— Zašto?

— Bože moj! — da dobijem nadnicu i prehranim sebe i obitelj.

— Samo zato radiš?

— Vidite, ako mi pođe za rukom, stavit ću neku svotu na štednju.

— Samo zato? usrće Filip.

Prolaznik se stade češati po glavi, jer dalje nije ni mislio.

— E, onaj, pa kad bi mogao da postanem s vremenom onako malo — gazda, bogataš, znate . . .

— Samo zato?

Onaj obrtnik se malko zamisli, pa vidi da ne može da ide daleko i odgovori:

— Znam, oče! Trudio sam se i trudim se, a zašto? Odslije ću nešto raditi da spasim — dušu, na koju nijesam mislio!

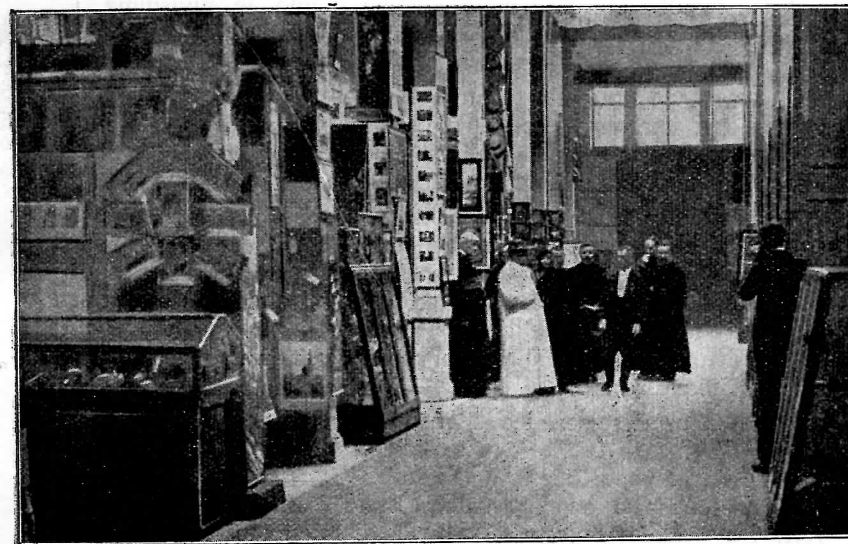
. . .

Tekar u stare svoje dane, kad je posvetio rimsku ulicu, kad je rimski građanin postao u svojim djelima kršćanin, kad je dobrota ukazala svoje lice u obiteljskom i javnom

rimskom životu, sagradi sveti Filip bez ijedne pare, samo doprinosima dobročinitelja ovu prekrasnu crkvu, maticu Oratorijskog reda, što ga on utemeljio.

ZA STOPAMA MILOSRĐA.

S bratom Jerolimom prolazim donas u Trastevere kroz gradska vrata zvana *„Porta Portese“* sa južne strane Janikula. Dolazimo uz desnu obalu Tibera i gledamo luku *„Ripa Grande“*, koju sagradi Inocent XII. Pred nama ogromni neka-

Sv. Otac s japanskim poslanikom u Misijskoj Izložbi.

dašnji gostinjac *San Michele.* Tu je legenda rimska namjestila Porzenov logor, gdje je Mucije Scevola izgorio svoju ruku.

San Michele gostinjac je plod milosrđa rimskih papa. Nekoć je to bila kaznionica mladih zločinaca, koji su ovdje ispaštajući grijehe u zatvoru i izvrsno uzgajani učili zanat, umjetnost i dobrotu. Tu su bili također zaklonjeni siromasi i bolesnici obojeg spola. Tu su za pape Inocenta X.

do Pija VI. čuveni uzgajatelji od kažnjenika stvarali uzorne građane. Slavni bakrorezbari Mercuri i Calamatta izašli su iz kaznionice San Michele.

God. 1770. gradi se u Trasteveru prvo evropsko rodilište: *Ospedale San Rocco.* Tamo su i najubožnije žene, žrtve grijeha i uboštva, nalazile zaklon u svojem porođaju, a uprava bolnice nije tražila niti ime ovih bijednica, a ove pale žene mogle su da nađu zaštitu i skrovište više vremena. Zar je to zaštita nemoraliteta? Ne, kršćansko milosrđe drugačije sudi: ovaj zavod nije povećao broj palih žena, nego je gotovo istrijebio zločinstvo čedomorstva. Današnji vijek orijaške tehnike i krutog materijalizma učinio je suvišnima i ovakove milosrdne zavode pomoću maltuzianizma. Ah, da! Pape više nijesu — vladari!

Zavod za potepuhe, skitnice od kneza Odescalchi! 200 godina iza kneza Odescalchija otac *Galizzo* osniva n Rimu zavod za skitničke žene. Koliko je bisera zasjalo putem blagodarnog milosrđa iz onog odbačenog blata!

Prolazimo kroz izrovane, raspucane kućerke i pojate između klasičnih ruševina iz neznanih vremena, gdje se ugnijezdila rimska sirotinja, koja će uprkos fašističkoj željeznoj ruci danas sutra biti kvas talijanske socijalne revolte. U nekim ulicama Rima na periferiji pjeva svečano — bijeda, dok gospodin Mussolini gradi antikršćanski nacionalizam i antidemokratsku diktaturu.

Dolje na *Lungari* jedan gostinjac za ludake—ludnica—: *Santa Maria della Pietà* iz g. 1548., prva ludnica u Evropi. Zatim zavod »apoštolskog milosrđa«. *(Elemosineria apostolica)* sa jedanaest odjela (visite), zavod osnovan od Inocenta XII. Oni stidljivi bolesnici, koji nijesu htjeli da se liječe vani, primali su od ovog zavoda potpunu njegu besplatno. Pa zavod za pomaganje siromaha, koji je za papinske vlade imao godišnju rentu od 4 milijuna škuda. Prve založnice — *monti di Pietà* — i druge institucije proti lihvarima za zaštitu malog naroda potječu iz XV. vijeka. Sa tim založnicima i blagim djelima je povezano zaslužno ime oca *Barnabe da Terni.*

Blizu Vatikana najveća rimska i uopće talijanska bolnica *Santo Spirito.* Tu kolosalnu bolnicu sagradi g. 1200. Inocent III., a Siksto je IV. sasvim obnovi. Ta je bolnica opstojala 450 godina prije nego se u naprednoj Franceskoj uopće i

pomislilo na kakovu bolnicu, na karitativne zavode, koje je prvi podigao sveti Vinko Pavlov.

God. 1198. šetaše Inocent III., jedan od najglasovitijih papa, obalom Tibera. Tu sretne nekog ribara i zaustavi se kod njega. Ribar je baš u onaj čas izvukao iz rijeke mješte velike ribe — tri mrtva djeteta, plod grijeha, bačena od nesretnih majki. Taj je lov ožalostio plemenitog papu . . . Ustanovi u spomenutoj bolnici nahodište za nezakonitu odbačenu djecu, naređujući u isto vrijeme, da se do zida bolnice sa strane riječne obale smjesti jedan pokretni kotač — *ruota* — obložen vunom, da tu u noćno doba majke mogu položiti svoje dijete — nahočad —. Bilo je dapače zabranjeno tražiti ime grješne majke, koja je tu ostavila svoje dijete. To je prvo nahodište u Evropi, prvi zaklon onoj djetinjskoj nejakosti, koja doista nije kriva, što je majka postala žrtvom muške pohotljivosti ili svoje iskvarenosti.

Da ne idem daleko od mnogobrojnih karitativnih tragova i spomenika u Vječnomu Gradu, eno s one strane Tibera golemog djela Filipa Nerija, koje sam već spomenuo, nedaleko od trga *„Navona“*, a zove se *Ss. Trinita dei Pellegrini.* Taj je gostinjac primio jubilejske godine 1675. na konak basplatno 200.000 hodočasnika, a g. jubilejske 1775. oko 400.000. Tu su pape i nazočni u Rimu vladari prali po primjeru Isusovu na Veliki Četvrtak siromašnim putnicima noge i pozivali ih za obilnu sofru.

Ali ima li još života kršćanske ljubavi u tim časnim drevnim zgradama? Nažalost, poslije g. 1870. talijansko-pjemontska vlada po uzoru svih tobože naprednih, antikatoličkih vlada uništila je sva ova djela kršćanskog milosrđa i papinske darežljivosti, zaplijenivši sva dobra i čitavu imovinu ovih dobrotvornih ustanova. Treba malo zaviriti u historiju ovoga grada, ići za stopama uzvišenog milosrđa, pa da se bar nešto pogleda u grdnu sliku vandalskih mjera talijanske vlade, koju je *rodila* sloga Garibaldija, Cavoura i masonerije, njihove učiteljice.

TREĆI RIM.

Intermezzo.

Prolazim kroz Kvirinalski tunel. Emaljirani se svodovi ovog modernog rimskog gradskog tunela sjaju na obilnom

svijetlu električnih žarulja. Tandrču kola, tramvaji zvone i zvone, automobili trube. Topot konja i ljudi, cika, žagor, pravi pakao.

Tu nema mjesta ljudskom razgovoru, strašna buka zaglušenje. U *Via Nazionale,* ponavlja se ulićna nesnosna vreva. Od pustih tramvaja, auta i bicikla čovjek nehotice stiče krepost opreznosti. Probijam se s bratom Jerolimom kroz guste redove prolaznika iz svih kategorija društvenih. Brat Jerolim kao da se teško snalazi sa mnom u tom *trećemu Rimu,* pa se snuždio gledajući u taj val rimske prometne ulice. Pa taj *„Corso Umberto"*, najprometnija ulica rimska, arterija cijeloga grada.

Na pučkom trgu *Piazza del Popolo* malo počivamo blizu središnjeg obeliska.

— To je tako zvani *Treći Rim, Terza Roma,* — začne brat Jerolim.

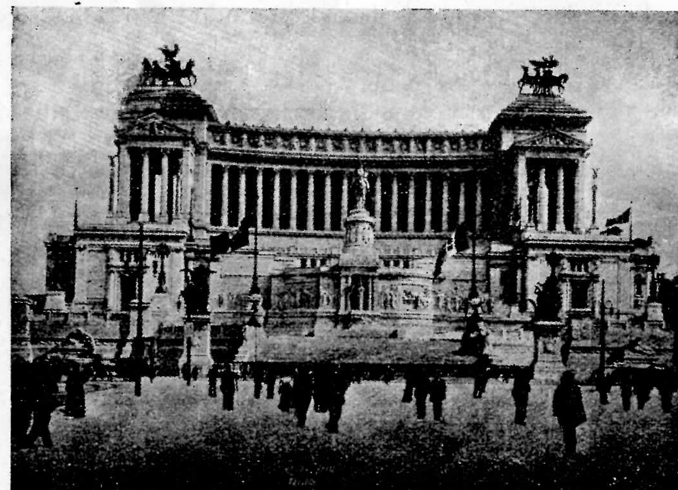
Ova buka, ova vreva, zaglušna i tako prozaična — to je taj talijanski pjemontski, treći Rim, koji se bori proti papinskom i klasičnom Rimu, ali — uzalud. Talijanski Rim može da bude ne znam kako opsežan, recimo kao jedan New-York, ali ne će moći nikada, ni po čemu da izbriše dušu i značaj Rima: Vječni Grad ostaje katolički, papinski Rim. Treći je Rim zaokružio ovaj grad nebrojnim kasarnama, svuda vojnička uniforma kao u Berlinu, dok su i sami historični manastiri i papinski zavodi pretvoreni u regrutske vježbaonice, pa ipak sve to ne može sakriti svečano, katoličko, religiozno lice papinskog Rima, koji prima poklonike iz čitavog katoličkog svijeta.

Šta je Treći Rim, pjemontski Rim uradio?

Zaplijenio je i osakatio mnogobrojne papinske zavode i dobrotvorne ustanove, što su nekoć djelovale na korist stotina hiljada ljudi — i to je bilo prvo. A tad su došle nebrojene kasarne, a u posljednje doba i Mussolinijeva narodna milica i fašističke košulje, koje prolaze kroz rimske ulice, pa nam pored naših kršnih Zagoraca i Hercegovaca, pored nekadašnjih rimskih oklopljenih legionara iz republikanskog doba izlaze kao male, smiješne lutke.

No Rim Viktora Emanuela je sagradio i kolosalnih zgrada, kao nacionalni spomenik istomu osvajaču Rima Viktoru Emanuelu II. i sudbenu palaču — *Palazzo della Giustizia* — na desnoj obali rijeke Tibera. *Monumento a Vittorio Emanuele II.* na obronku Kapitolija prama trgu Venezia jest zaista pravi pečat jednog ujedinjenog naroda, koji se diže na jaku političku visinu te se nameće pogledu rimskog pohodnika svojom izvanrednom kolosalnošću. Ali taj spomenik svojom nametljivošću i pored divnih vajarskih pojedinosti u onoj klasičnoj sredini pravi neki neugodan ton, pravu disharmoniju u onom ambijentu.

Druga monumentalna zgrada modernog talijanskog Rima jeste spomenuti *Palazzo della Giustizia* u modernom baroku. Ona djeluje na gledaoca svojom prenatrpanom dekoracijom i

Spomenik Viktoru Emanuelu II.

pored svoje gorde veličine neprijatno. Ta bi barokna, kolosalna, napirlitana građevina mogla pristajati u kojem fabričkom američkom gradu, ali nikako u Rimu.

Regulacija Tiberske obale proti povodnju — to je najbolje djelo, što ga je izveo pjemontski, talijanski Rim, čime se može najviše ponositi ujedinjena Italija.

Moderne velike i lijepe zgrade, javne i privatne, nastadoše poslije 1870. ponajviše na *„Via nazionale"* i u okolici te ulice kao: *Palazzo e Galleria d'arte moderna, Palazzo Vi-*

minale ministarstva unutrašnjih djela, pa dalje na istoimenom trgu *Palazzo del Parlamento.* A onda nove moderne gradske ulice i čitave četvrti: novi Rim se širi sa novim lijepim, širokim ulicama, koje primaju imena glasovitih, iz povijesti poznatih ličnosti.

Uklonimo se iz ovog nametljivog, bučnog, trećeg Rima. U *„Via Flaminia"* sretamo rimske vinare sa njihovim siromašnim kolima i karnevalski okićenim magarcem. Nad dvokolicom, koja nosi po nekoliko malih punih bačvica, stoji kukavna poderana čerga, što brani šarenog vinara od vrućeg sunca. Nešto dalje čujem viku, kao da je nastala ozbiljna svađa. Približujem se jednoj skupini seljaka iz rimske Kampanje. Promukli, strastveni glasovi, što odrešito i suho izgovaraju jednoslovčane brojeve:

Qvattr'! Un'! Du'! Cinqv'! Sett'! Tre'! . . .

i to sve sa takovom vratolomnom brzinom, takvom okretnošću desne ruke i prsta, što se pružaju prama protivniku po izrečenom broju i sa takovom pomnjom, da ta igra drži u napetosti živce i igrača i samih nazočnih seljaka.

— *Giocano alla mora!* — Igraju na moru — reče jedan mladić iz skupine.

— Ko će ostati pobjednik? — Pitam onog mladoga čovjeka.

— Bitka je u toj igri obično neodlučna i svrši se time da jedan drugoga spopane za gušu — odvrati mladi čovjek.

Trebalo je dakle da se žurimo i odalečimo od te prilično opasne skupine ljudi . . .

U HRAMU UMJETNIČKOG PREPOROĐAJA.

Na dan Svih Svetih godine Gospodnje 1511. znameniti papa Julije II. pozove čitav svoj dvor, da ga ugodno iznenadi trima upravo gotovim veličanstvenim afrescima, što ih izradi Rafael u čuvenim odajama, zvanim *„Stance"* u Vatikanu, zatim da pokaže još nedovršene slikarije, kojima je Michelangelo Buonarotti počeo da ukrasuje od 8. svibnja 1508. iza zatvorenih vrata slavnu Sikstinsku Kapelu.

Znamenit preludij!

Vatikanski dostojanstvenici ostaše pred tim biserima umjetnosti od velikoga čuđenja kao bez daha. U povijesti ljudskoj

Blagoslov temeljnog kamenja za duvanjsku crkvu.

svih naroda oko ljudsko ne bješe još ništa slična opazilo, nije bilo nijednog uzor-djela, koje ovim djelima nije bilo nadjačano.

Od dana ovog objavljenja u Vatikanu počinje se kulminacija, podnevno sunce klasičnog Preporođaja.

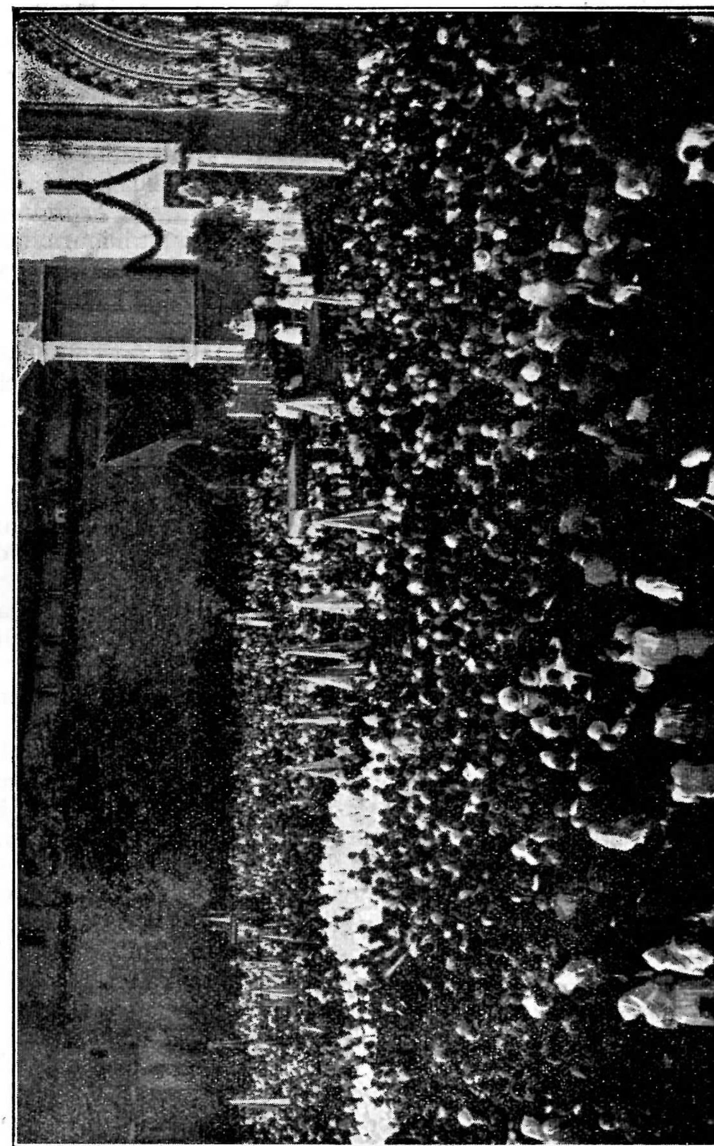
Tako svanu jutro slave za ova dva velika takmaca, združena u triumfu. Tako svanu jutro slave za ovoga papu — vladara, koji je svojim orlovskim okom iz visoke daljine zamjetio i nasnubio za svoj nenatkriljeni dvor ova dva genija jednako velika, da ih namjesti na triumfalnu kvadrigu svoga vladanja, jer je samo Giuliano della Rovere, taj Olimpijski papa, umio da stvori tako divno polje, gdje će uzrasti i vječno se zeleniti ova dva još neviđena stabla. Iza njihove smrti priroda je ostala nijema, i nije imala šta više da kaže.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Giulio II. nije mogao podnijeti u Vatikanu uspomenu Borgija. Postavši papa bješe mu odurno, da se vrti u odajama prozvanim *Appartamente Borgia*, gdje je stupala noga Aleksandra VI. Stoga dade kraljevski urediti gornji kat Vatikanske palače i uresiti kapelu, koju sagradi njegov stric Siksto IV.

Pronicavošću čovjeka rijetkog akusa i osobite kompetencije na polju umjetnosti povjeri papa vatikanske dvorane *Stanze* mladomu Rafaelu Santi. Svod Sikstinske kapele povjeri Michelangelu Buonarotti-ju, koji do tada — nota bene — ne bijaše napravio nijedne slike na lijepu, pa kako da izvrši tu monumentalnu radnju on, učenik? Stoga veliki umjetnik smjesta odbi papinu ponudu. Ali Julije II., u komu su se rojile muze, zagrmi takovim tonom, da je Buonarotti morao popustiti: *Faremo* — učinit ćemo! . . . Tada je taj slikarski početnik, koji je bio već glasovit kao kipar, imao 34 godine, a Rafael Santi 25. Obadvojica zadojeni veličinom Danteovih tercina, duhom vjere, silne energije, isklesani maljem apokaliptičnih besjeda spaljenog Savonarole, oboružani temeljitim znanjem teološke i filozofske nauke, borci za postignuće velikih ciljeva kršćanske umjetnosti.

Uz bok Michelangelovih biblijskog prizora u Sikstinskoj kapeli postavi Rafaelo svoju svemu svijetu poznatu „*Disputa del Ss. Sacramento*, *Atensku školu* i *Parnas* u *Stance della Segnatura*. Jedino sam tu mogao da zavolim Rafaela i da ga uživam do dna čaše, jer je Rafael tu sasvim čist, uzvišen nad svim školama i oponašanjima, slobodan od svih aluzija i

Crkvena proslava tisuć-godišnjice hrvatskog kraljevstva u Zagrebu

tuđih dojmova, bez suparnika i na koncu bez pravih nasljednika.

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Ulazim danas u Vatikanske odaje — *Stanze* — kao u veličajni hram umjetničkog Preporođaja. Tu su nekoć bila smještena dva papinska tribunala s nazivom *della Segnatura.*

Sada prviput gledam tu pravu i uzvišenu tribinu, odakle je progovorila svijetu Rafaelova kičica u kraljevskim bojama.

I na ovim je slikama vrijeme ostavilo svoju patinu: pobjegla je sa ovih dragocjenih zidova – svijetlo dolazi odozgo sa strane – ona svježina, blistavost boja, ali ipak: koji život! Stojim nepomično pred slikom kao u nadljudskoj meditaciji. Na posljetku pitam brata Jerolima:

– Ova mi se *Disputa* čini tako zamršena, čini mi se kao da sam u jednoj pučini idealnog svijeta.

A brat će Jerolim:

– Osnova je Rafaelova djela u cjelini posve jednostavna. Veliki pjesnik šara hoće da simbolipuje u glasovitim ovdje prikazanim ličnostima nauku, umjetnost, znanje, vjeru, što su podigle ljudstvo, pa nad svim tečevinama istine, ljepote, ljubavi i vjere postavlja vijekom zeleni slavoluk – Presvetu Hostiju. Zadaća jednostavna, ali lako da postane zamršena, jer iz glavnog argumenta može da probije čitav potok nebrojenih zaključaka.

Doista ovaj zadatak tako sretno riješen u divnoj cjelini izgleda vama smrtnicima XX. vijeka nesavremen i samoj inteligenciji nepristupačan, jer se k ovoj *Disputi* ne možeš nikako približiti bez stručnog znanja filozofije, metafizike, napose bogoslovlja, čime je bio Rafael i svaki izobražen čovjek onog vremena posve zadojen, jer te uzvišene nauke nijesu onda bile monopol svećenika. Mladi, izobraženi ljudi – koja utješljiva vremena! – raspravljahu na sijelima u latinskom jeziku o subtilnim tezama svetih otaca, dok su napose umjetnici – to je onda bilo obligatno – bili posve obaviješteni i u najzamršenijim biblijskim pitanjima kao u liturgiji, u spisima svetih otaca i naučitelja crkve. Manjkavost ovog predznanja opažala se i u djelima ostalih ondašnjih majstora. Reci mi, koji bi se majstor na svijetu danas mogao naći, koji bi mogao onako jedinstveno riješiti pitanje cjeline u kompoziciji na svodu Sikstinske kapele? Sada će ti biti jasno,

zašto vi suvremenici nemate prave religiozne umjetnosti. Kako može da jedan neupućeni laik rješava probleme vjere, probleme kompozicije, vremena, prostora, ideje na jednom vjerskom predmetu? Ah ti neki radovi u vašim crkvama iz modernog kista: prave karikature! *Nomina sunt odiosa* – ne dirajmo u osjetljivost umišljenih veličina. S vremenom će oni doći na pravo rešeto, koliko treba da znade onaj, koji ima, recimo, naslikati Trpezu Gospodnju, Uzašašće, Propinjanje i drugo.

Zato kod stvaranja tih epohalnih umjetničkih djela nije mogla da škodi ignorancija predmeta, neupućenost, jer je tada nije ni bilo, a znamo, da je baš sljepačka neupućenost na religioznom katoličkom području ubila kršćansku umjetnost, koja »bje«.

Jedna osebujnost ovih slika u *Stanze della Segnatura:* svaka slika ima svoje posebne lokalne tonove, što svakom predmetu podaje vlastito, posebno obilježje. Savršenstvo forme, mirna harmonija ovih kompozicija takova je, da nam baca u zaborav obilje metafizičkih ideja, kao što se zanesemo slušajući melodiju, čistu melodiju pjevanu u nerazumljivu jeziku. Cijela je *Stanza* himna duše. Medaljon *Teologija* na stropu, djevica ne mareći za zemaljske stvari, čista i stroga, pokazuje prstom na Sv. Trojstvo, što se nalazi pod njenim nogama, noseći u ruci samo jednu tablicu – evanđelje. Kosa joj je okrunjena vijencem masline, cvijeća i voća. Na ramena se spušta bijela koprena, u harmoniji sa zelenim plaštem i crvenom haljinom, a to su tri bogoslovne boje, kao prototip Božje ljubavi, stvoren od Dantea pod imenom Beatrice. Ujedinjena je Italija posudila ove tri Beatricine boje – crveno-bijelo-zeleno – za svoju nacionalnu trobojnicu.

Drugi medaljon – Filozofija – *causarum cognitio* – predstavlja muzu, što gleda daleko sa dvije knjige u ruci, da označi fiziku i metafiziku i riješi pitanje, odakle dolazimo i kamo idemo! Treći medaljon – *Pravda* – to je mirna djevica, zatvorenih očiju, sa gvozdenim dijademom oko čela, da označi snagu, a ne pohlepu. Četvrti medaljon: prekrasna vila *Poezija (Numine afflatur)* jest sama duša svjetlosti sa živim pogledom, sa napola otvorenim usnama kao da će progovoriti, ovjenčana lovorom. Drži u lijevoj ruci liru, u desnoj knjigu, simbole nadahnuća i lijepe knjige.

To je uvod, pravi uvod u slavnu *„Disputu“*. Tekar sada možemo se dobro uživjeti u ovu nebesku himnu Najsvetije Euharistije i osjetiti momenat, gdje se u svijetu događa manifestacija vrhunaravne Luči, koja ubija sumnju i zatvara sve moguće kontroversije velikih, ondje sakupljenih ljudskih umova, dok lažni proroci i heretici dolaze prekasno, simbolizirani u kazni Marsije.

Jedna historična, mala digresija: dok je Rafaelo slikao ovo svoje uzor-djelo Disputu, Fra Martin Luter je bio u Rimu i govorio Misu, a da nije još možda pomišljao, da će ova slika, koja ga je valjda zadivila, kasnije, kada ustane proti Euharistiji, biti snažan prosvjed proti njemu. Nešto podalje od svetih Otaca Crkve vidim Dantea, koji se na izvoru svjetlosti nadahnjuje za svoje nebesko poslanje, pa za njim oni, koji su crpili snage na njegovu svetom putovanju: blaženi Angelico, Bramante i fra Jero Savonarola, spaljen natrag samih deset godina po nalogu Aleksandra Borgije i ovdje osvećen po nalogu drugoga pape u ovom svetom društvu. Koji nemir na kretnjama, na licu onih, koji traže, prepiru se oko Berengarija heretika o ovoj uzvišenoj Tajni – *Cercatori e Disputanti!...*

Ko može da se rastavi od ovog raja?...

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Druge su slike *Signature* mnogo lakše u koncepciji. Zato *Atenska Škola* na protivnom zidu nema one žarke luči kao Disputa o Presv. Euharisjiji: Riječ još se nije pokrila ljudskim mesom, čovjek je bio mnogo daleko od svjetlosti nebeske, makar se ljudski um u znamenitim misliocima starine titanski naprezao da upozna istinu. Ova se idejna intonacija zapaža kod ovog afreska u mnogo slabijoj živahnosti tonova, koji naprotiv ovdje stječu duboku energiju. Kao prvi duhovi starine dominiraju u Atenskoj Školi Aristotel i *Plato divinus*, pjesnik prirođenih ideja. Preteče kršćanskih mudraca: Euklid, Arhimed, Ptolomej, sjatiše se oko Aristotela, ama nešto podalje. Diogen okreće leđa ovoj stvarnoj Aristotelovoj školi – ah Bože moj, s kojom je lakoćom Rafael ukazao ove kretnje! – i kaže, da svi ti filozofski sustavi ne vrijede ništa. Na strani Platonovoj su Empedokle, Pitagora, Anaksagora, Arhita i strogi Sokrat, pa nešto dalje autoportret mladoga Rafaela iza učitelja njegova Perugina.

U susjednoj odaji – Signaturi – ilustracije kanoničkog i građanskog prava. S jedne strane veliki afresk prikazuje

Justiniana, koji predaje Tribonianu svoja *Digesta*. Na protivnom zidu Grgur IX. prima Dekretale. Grgurovo lice nosi poteze Julija II., a uza nj su dva kardinala, portreti Ivana Medicija, koji kasnije posta papa Lav X., i Aleksandar Farnese, kasnije papa Pavao III. Ima jedan portret na tom afresku, koji posve sliči – slučajno! – Napoleonu!

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Što da rečemo o divnom i sjajnom *„Parnasu“*, slavi poezije? To je apoteoza grčke, latinske i talijanske pjesme u bojama. U ovome izabranom utočištu Muza Rafaelo svojim *„Parnasom“* posvećuje ovu božansku stranicu preporođaju klasične literature u zanosu XVI. vijeka. Majstor okružuje sredinu – Deset Muza – naročito Safu, žutom ambrom, koja tako glasnije ističe one proslavljene figure. Koje sjajno društvo: Homer i Pindar, Virgil i Dante, Horac, Ovidije, Propercij, stari Enije, Plauto, Terencije, Boccaccio sa Petrarkom, i Sannazzaro, koji je pjevao Blaženoj Djevici, pak Imperija i Viktorija Colonna, markeza iz Pescare, duhovita žena, u svojti sa Montefeltrima iz Urbina, koji su od svoje palače napravili pravi Parnas, svi ovi dvore kolo od deset Muza. Apolon Musagetes upravlja ovom pjesničkom kitom sa vrha Parnasa i gudi u gusle. Prekrasan mladić. Jedno veče uđe u Vatikan neki mladi, lijepi virtuoz, da svira violinu pred Julijem II. Papa ostavljajući koncert, prišapne Rafaelu: Evo ti Apolona za Parnas!...

U susjednim dvoranama ne mogu da se više vremena zadržim – trebalo bi zadržati se u ovim prostorijama nekoliko mjeseci, da se uživim u ove slike i razgalim potanko njihov sadržaj. Žurim se, jer treba da se prevezem preko čitave jedne morske pučine neumrlih djela. Pobjeda cara Konstantina na Milvijskom mostu ostala je za vječna vremena model za sve slike velikih bitki: nema slikara, koji nije, blago govoreći, posudio po kojeg borca ili mamena konja iz ove Rafaelove slike, dovršene od Giulia Romano. Prikazanje križa, *„in hoc signo vinces!“*, potječe samo djelomice od Rafaela, dok afresk *Konstantin poklanja Rim* dovrši tek za Klementa VII. *Raffaellino del Colle.* Eto opet pravog Rafaela u afresku: *„Poraz Saracena kod Ostie“*, gdje se istakla hrabrost male vojničke čete Lava IV. Ta je slika propovijedala križarsku vojnu proti Turcima, koji su jurišali na bal-

kanske Slavene, da se primaknu i poharaju Italiju: Rafael je bez sumnje sačuvao patriotizam Siksta IV. i Nikole V. Nažalost, ova je slika bila kasnije preslikana, tobože da se popravi.

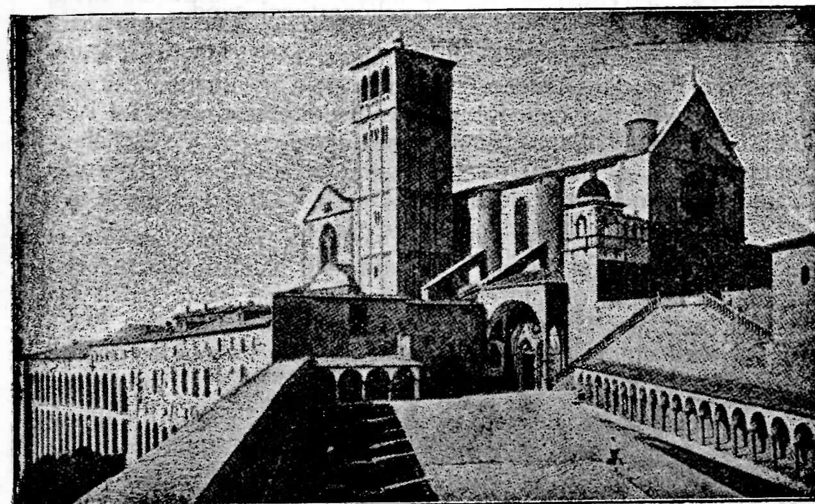
Požar Borga je dovršen od Giulia Romano. Nekoji kritičari opažaju u ovom afresku, da su figure prevelike u razmjeru prama zgradama. Prolazimo kroz druge dvorane. U jednoj, dvorani ilustracije nekih znamenitih događaja iz povijesti: *Sveti Petar spašen iz tamnice Irudove*, pravo uzor-djelo, čime je simbolično prikazan Lav X., koji u svojstvu papinskog legata, zarobljen od Franceza poslije bitke kod Ravene, sretno umakne obučen kao fratar. *Misa u Bolseni* ovjekovječuje jedno euharistično čudo za vrijeme Mise, dok divna slika *„Heliodor protjeran iz Hrama u Jerusolimu"* slijedi nadahnuće Julija II., koji je za svoga vladanja neprestano sanjao o izgonu Franceza iz Italije, a na času smrti zaviče:

„Fuori d' Italia tutti i barbari!"

„Atila pred rimskim vratima" prikazuje hunskog vladara, kako uzmiče pred sv. Leonom, koji molitvom brani Rim od hunske pogibije. Valja spomenuti, da su u dekoraciji ovih vatikanskih dvora sudjelovali mnogi učenici Rafaelovi, te bi ovdje trebalo spomenuti neke odličnije učenike velikog majstora, kao što su bili *Giulio Romano, Giovanni da Udine, Pierin del Vaga, Luca Penni, Polidoro da Caravaggio, Pellegrino da Modena, Raffaellino del Colle, Francesco Peni, Il Garofalo, Pietro Campana...* Rafaelov genij je savio oko sebe briljantni vijenac izvrsnih učenika u velikom broju, pa su neki od njih postali nakon velikog učitelja osnivači posebnih škola. O biblijskim Rafaelovim slikama, o znamenitim Rafaelovim *Loggiama* ne ću da raspravljam, jer bi nas razgovor odveo previše daleko. Nego jedna napomena: *Loggie* su strašno bile oštećene za franceske okupacije u 16. vijeku. Burbonski vojvoda namjesti u loggiama njemačke vojnike, ponajviše luterane, te su ovi vandalski potomci probijali svodove svojim alabardama i ložili oganj u samim Stanzama. Popravak je oštećenih Rafaelovih radnja bio povjeren *Sebastianu del Piombo* slikaru, ali pravi Rafael tu nije više bio — iščeznu! God. 1545. dok je *Tiziano Vecellio* praćen od samog Sebastiana razgledao ove slavne afreske, od žalosti zaviče: »Koji je barbar oskvrnuo ova sjajna djela?« — *Benvenuto Cellini* kaže u svojim bilješkama, da je Sebastiano *del Piombo* od stida ostao kao ukopan, uistinu *plombiran!... rimase veramente di piombo...*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Kada su otkrivene posljednje Michelangelove slike u Sikstinskoj kapeli, suvremenici nijesu našli adekvatnih riječi, da dovoljno pohvale Buonarottijevo djelo, a prvi su kritičari bili *Benedetto Varchi, Ascanio Condivi* i *Vasari*, koji je uskliknuo: »Blaženi, koji se rodiše u ovo doba, te mogu da se siti nagledaju ovih čudesa, o kojima nikad nijesu niti

sanjali! Bog je poslao ovo uzor djelo da pokaže ljudima snagu nebeske inteligencije, kada sa božanstvom znanja i sa višnjom milošću siđe jedan hip na zemlju:«

Što se tiče biblijskih prizora na svodu Sikstinske kapele, ovaj sud suvremenog kritičara pristaje doslovce Mikelanđelovoj umjetnosti. Jer u tim afrescima ima doista nešto nadljudskoga. Sa osjećajem i sadržajem biblijskog svijeta stapa se u jedno biće znanje Fidije i jedinstvenost

jednostavnih koncepcija. Da je sam Mojsija htio da u adekvatnim linijama ilustrira svoju bibliju, ne bi bio drugačije slikao. Umjetnička suverenost je tako spojena sa golijatom Renesanse, da ga naša pamet nalazi svuda i oličuje ga u svim personifikacijama najveće snage. Michelangelo svuda prikazuje *svoju* dušu. Kažu, da je u Juliju II. naslikao — sebe. Nalaze ga u teškim sumornim, nadahnutim glavama Proroka. U *Jeremiji* čitav sat kao da gledam njega, Michelangela, odozdo krivеći sveudilj umorni svoj vrat. Ovu proročku figuru ne mogu više zaboraviti . . . Veliki majstor diše dušom svoga Mojsije. Otac nebeski, koji stvara čovjeka, to je u neku ruku sam umjetnik, koji stvara ovaj veličanstveni svod . . .

I Michaelangelo slika Svevišnjega, kao On stvara savršeni tip čovjeka i žene svojim kistom i dlijetom, stvara ono, što svijet do tada još ne bješe vidio. Kada gledam Nebeskog Starca, gdje na zemlji modeluje čovjeka u Michelangelovoj slici, ne mogu da se branim od sličnih misli o stvaranju besmrtnih umjetničkih djela.

Michelangelo je u ovim scenama na Sikstinskom čuvenom svodu tako plastičan, posjeduje tako jednostavnu rezervu kompozicije, da ove afreske može da stvori samo jedan savršeni, genijalni kipar, što je bio upravo Michelangelo. Ništa u tim veličajnim kompozicijama nema, što bi mogao brisati, ništa, što bi mogao nadodati.

Neobične odlike, što rese afreske na svodu, biblijske prizore, zamišljene i uzvišene proroke, pa one čudnovate proročke Sibile, što od čuda podižu oči u vis, ne mogu da se te odlike opaze na vertikalnom kolosalnom afresku *„Sud“*. Tu je Michelangelo ostao u stvaranju oblika i u koncepciji odviše poganin. Hrist, neumoljivi sudac i osvetnik, u pretjeranoj muskulaturi ima previše od rimskog atlete, pa mjesto da izriče dostojanstveno osudu, rekao bi da prijeti gvozdenom šakom u silovitim gestama. One figure bačene u nebesku prazninu sa kolosalnim dimensijama, doista su strašne, a i Djevica Marija kao da se straši od tih orijaša, dok je pad osuđenika prikazan na neobičan i uistinu dramatski način.

Sa *Posljednjim Sudom* Michelangela Buonarottija zaustavljen je herkulskom snagom spiritualni, prerafaelitski polet umjetničke Italije, polet fra Angelika, Perugina i Botticellija.

Ovdje govori raskoš ljudskog mesa, pa nije čudo, što su ugledni historici označili ovo djelo Michelangela starca, bolesna već od prevelike snage, kao početak umjetničke dekadence.

PREOBRAŽENJE.

Prolazeći kroz raskošnu biblioteku, najznamenitiju na svijetu, gdje nijesam gledao oko sebe knjige, kao što se to gleda u običnim bibliotekama, nego samo vječnu himnu umjetnosti prvih majstora, koji su slikali ove doista kraljevske prostorije, gledajući hodnike *Sala delle Carte*, spuštam se na prizemlje, da se opet nađem pred licem umjetničkog biserja.

U Vatikanskoj pinakoteci, gdje se nalazim, ništa nema, što bi mogao odalečiti radi slabije vrijednosti, nema tu nijedne slike, koje bi se majstor mogao da postidi i sakrije pred svojim drugovima. Tu ne imponira velik broj, nego kakvoća: sve samo prvovrsne stvari. U raznim dvoranama redaju se počevši od Giotta prvi barjaktari talijanskih Prerafaelita. Prolazim mimo spiritualnog i prozirnog *fra Angelika, Benozza Gozzoli, Filipa Lippi*, pa redom govore svečano svojim kistom *Melozzo da Forli, Leonardo da Vinci, Francia, Pinturicchio, Spagna.*

Slika *„Sveti Jerolim na samrti prima Svetu Pričest“* od *Domenichina*. To je nešto! Stojim tako radostan gledajući starca Jerolima, koji u dubokoj vjeri sili svoja uda, da se usprave ispred Spasitelja u Presvetoj Hostiji, kao da govori: »To si Ti, moj Isuse!« — te sam ganut poput Jerolima na tom mjestu duhovnim načinom primio Svetu Pričest, iako nijesam bio onako dostojan kao onaj betlemski pustinjak. Bože moj, kako ovo besmrtno djelo govori! Zašto danas nema više Domenichina?

Eto me napokon preobražena izvan sebe pred Rafaelovim *Preobraženjem*. Isus u plavetilu među Mojsijem i Ilijom grli sav nebeski raj, sakrivajući u božanskom pogledu zvijezde svih nadzemaljskih uspona nad ništavilom zemlje, koju ostavlja, nad začuđenim svojim učenicima za samo malo časova. Svako apoštolsko lice pokazuje da je to pravi predokus raja, preludij velikih pobjeda, preobraženje čovjeka u Bogu. Sada znam, zašto je Rafael *Mengs* uzvisio Preobraže-

nje iznad svih Rafaelovih djela i zašto je *De Qvincy* proglasio u svoje vrijeme ovo djelo najljepšom slikom na svijetu.

Ispod nogu Apoštola trza se bjesomučno u mukama od đavla opsjednuti mladić i gleda gore. Zar nije tu oličena tantalska patnja čitavog roda ljudskoga?

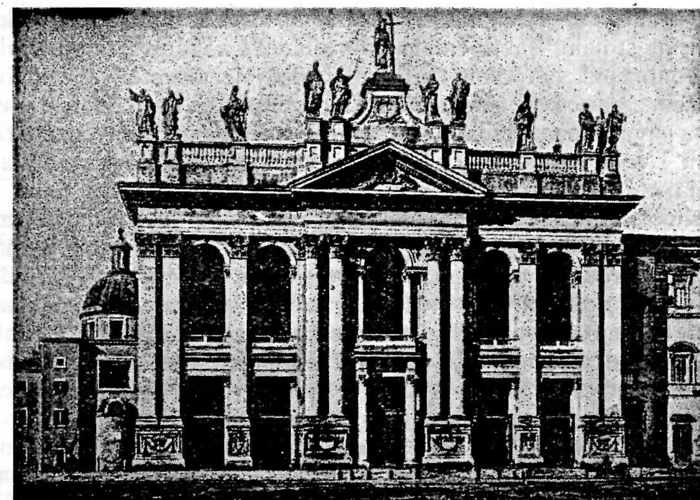
U BELVEDERU.

Vatikanski Muzej starina slovi kao prvi na svijetu, te je zbog umjetničke vrijednosti svojih skulptura najbogatiji od svih ostalih muzeja u Evropi skupa.

Veliki pape iz doba renesanse, Julije II., Lav X., Klement VII. i Pavao II., osnovaše i obogatiše ovaj muzej, koji se postepeno razvijao kroz stoljeća pod vladom raznih papa, što su sabirali mnogobrojna umjetnička djela stare Grčke i Rima. Od posljednjih papa odlikovao se Klement XIV. (1769.—70.), koji je preudesio za namještaj ovih dragocjenih vajarskih spomenika posebne dvorane, Pijo VI. sagradi krasan ulazak u muzej sa rampom, dvorane »Croce Greca«, Sala Rotonda i Sala delle Muse po nacrtu Simonettija, a Pijo VII. sagradi Braccio Nuovo i Museo Chiaramonti.

Danas prolazim kroz ovu pravu šumu veličanstvenih spomenika, što ih ostavi potomcima kultura starih Egipćana, Etruščana, Asiraca, Grka i Rimljana. Već sam pregledao bogate dvorane zvane *„Croce Greca"*, gdje sam zapamtio sarkofag od porfira svete Jelene, majke Konstantina Velikoga, i sarkofag svete Kostankije, *Egipatski muzej*, *Sala della Biga* sa vrlo poznatom kočijom, u koju su upregnuti čili konji od mramora, pregledao sam *„La Galleria dei Candelabri,"* pak *Sala Rotonda*, gdje me pozdravi kolosalna glava Zeusova sa vrlo mirnim pogledom, kopija Fidije, *Sala delle Muse* ispod 16 kararskih stupova, gdje svira citaru sunčani Apolon sa devet Muza. Prolazim kroz *Sala degli animali*, gdje me zadivila vještina, kojom je bio u starini izvajan jedan par hrtova, Apolon i Venera između četveronožaca, dolazi redom *Galleria delle statue* sa helenističnom *Arijadnom*, koja spava, i divan *Paris*, u *Gabinetto delle Maschere* izložen je skupocjeni mozaik sa krabuljama iz Hadrianove vile, *Sala dei Busti* pokazuje među ostalim mladog Augusta i glavu kralja Menelaja. *Museo Chiaramonti* u divnim prostorijama ima više od 700 mramornih kipova, što predstavljaju grčke i rimske

bogove i mnoge careve i članove iz carskih obitelji, a među ovima uzor-djelima ističu se po sudu prvih kritičara: *Niobida*, koja bježi, car *August* i *Poseidon* morski bog — *„uzrujan, mračan sa znakom ljutosti, razbarušane i mokre kose"* (Burckhardt), dok me u *„Braccia Nuovo"* čeka *Pallas Athena*: u dugoj i prostoj haljini sa plaštem stoji ta božica mirno, uzevši od oružja samo visoki šljem i koplje. Njezino ovalno lice sa strogim pogledom i usta su puna ljepote kao također neopisana jasnoća njezinih linija«, — veli Burckhardt. U pobočnom

Bazilika sv. Ivana Lateranskoga.

laktu dvorane razvalio se orijaš *Nil* sa svojom djecom, simbolima plodnosti i sreće, koju donosi Egiptu ova glasovita rijeka, vajarsko djelo iz Augustovog doba.

Još nijesam vidio ono, što najviše želim vidjeti u ovom jedinstvenom na svijetu Muzeju.

Eto me naposljetku u *„Cortile ottagonale del*
B e l v e d e r e."

Stojim pred *Laokoontom*, možda prvim djelom iz grčko-rimske umjetnosti, izvajanim od triju kipara iz Roda (rodska škola):

Agesandra, Polidora i Atenodora. Ova *Laokoontova* grupa je nađena ispod ruševina Titove palače. Govoriti o tom umjetničkom objavljenju u mramoru bilo bi suvišno, jer se tome djelu već Plinije divio u detaljnom opisu, dok je slavni Lessing napisao o tome mramornom Laokoontu posebnu knjigu. Gledao sam tu umjetninu u toliko finih reprodukcija, ali što? Sjene i ništa drugo. Treba ovaj original istom vidjeti, da možeš razumjeti Michelangela, koji je pred tim kipom uskliknuo:

Miracolo del' arte! Umjetničko čudo!

Nakon dugog i teškog opsjedanja Troje, odlaze Grci i ostavljaju kao zavjetni dar na obali drvenog konja, u čijoj trbušini stojahu sakriveni grčki vojnici. Laokoon savjetuje, da se konj spali. Apolon, prijatelj Grka, iz osvete šalje dvije grozne zmije, koje smotaju u klupko jadnog Laokoonta i njegova dva sina. Badava se muči u izvanrednoj snazi taj jadni Laokoont da se oslobodi iz smrtnog zmijinog zagrljaja: zmija mu štrca svoj otrov u bok, Laokoontu nestaje daha u grudima, koje se strašno nadimlju, a lice je izrešetano brazdama očajne boli, dok njegova djeca već smotana od zmije, pružaju grčevito ali nemoćno svoje ruke k ocu, a to još više povećava duševni očaj nesretnog oca, Neptunova svećenika.

Ta smrtna borba, taj bol je prikazan realistično i genijalno. Nije moguće više kazati u mramoru. Promatram nijemo tu čudesno mramornu grupu i upitam brata Jerolima, koji stoji uza me:

– Zašto su ova dva jadna Laokoontova sina izvajana tako malena u razmjeru prama ocu? – Brat Jerolim se nasmiješi i reče:

– Pjesnici su se na krilima sjajnih Muza poslužili vazda škarama apsolutne logike, koja stvara za idealni svijet sasvim nove pojmove, a kipari su jedna posebna vrst pjesnika.

Počevši još od starih Grka ne žacaju se da pruže našoj mašti figure, razne figure, ne u razmjeru materijalnom, nego u logičnom, duševnom razmjeru, prama logičnoj veličini lica, što ga imaju da nama predstave.

Zar su Agesander, Atenodor i Polidor bili tako ludi, pa nijesu opazili fizičku razliku između odrasle djece i oca svećenika? Oni su nam dali duševnu proporciju: cijela se grupa slijeva u jedinstvenu veličinu glavnog lica – Laokoonta.

O Belvederskom *Torsu*, što me pozdravlja, djelu Apolonija iz Atene, u posebnom atriumu, ne ću da govorim: poznat je svemu svijetu nakon Michelangela, koji je pred njim zbog studija boravio po čitave dane.

Ali taj divni Apolon Belvederski!...

To je onaj grandiozni kip od najsjajnijeg mramora, djelo grčkog genija, pred kojim je slavni Winkelmann ganut proplakao. I ta bi činjenica bila dovoljna, da se predoči savršenost linija i forme na ovom besmrtnom mramoru, savršenost apolonske ljepote, koja govori: *ecce deus!*

Na rastanku iz Vatikanskog muzeja, umoran od silnih manifestacija Ljepote, što se sjaji u ovom papinskom dvoru, obraćam se bratu Jerolimu u čudu:

– Kako su ovi rimski i grčki bogovi, ovi poganski gospodari svijeta, koji su zatirali kršćanski svijet, mogli da se sjate u tolikom broju u dvoru Nasljednika svetoga Petra?

A brat će Jerolim:

– Vrlo razumljivo. Tu se krije duboko značenje. Ovi ponajviše goli bogovi i božice klasičnih vremena ne sjede više nad oltarima, da im poganski Rim prinosi žrtve i kadi tamjan. Zar nije baš u tom raskošnom muzeju – sa Apolonom Belvederskim bi mogli iskupiti našu sunčanu Dalmaciju – znak Božje Providnosti, zar nije to triumf vjere, da carevi, koji su nekoć bijesno progonili kršćanske vjernike, koji su zatirali poglavice Katoličke Crkve, sada služe kao stafaža i ures papinskog dvora, kuće progonjenih pontifika.

Nadalje ove skulpture služe čitavom svijetu za studij umjetnicima i učenjacima. Pa zar nije na djelima antikne plastike izrečena jasna crta čežnje i tuge, koja traži smirenje starog svijeta u budućem Mesiji?

Pa dok djela klasične plastike ostaju i nadalje kroz vjekove neporočna, vele priznati uzori prekrasne, savršene forme i prirodnih osjećaja, dotle služe i za poznavanje razlike između grčko-rimske plastike i kršćanske umjetnosti, koju smo gledali u Vatikanskoj Pinakoteci, u Rafaelovim Stancama u bogatim galerijama slika: *Borghese, Pamfili-Doria, Barberini, Colonna* i u *Galleria di San Luca*, da ne govorim o rimskim bazilikama i drugim crkvama, koje nijesu drugo nego besplatna izložba klasične kršćanske umjetnosti.

– A koja je značajna razlika između poganske i kršćanske umjetnosti, Oče Jerolime?

– U *ideologiji* razumije se. Grčki i rimski umjetnik ostaje na površini forme i prirodnih osjećaja, naprotiv kršćanski umjetnik, kao fra Angeliko i Rafael prelaze na *vrhunaravnu* ideju, na metafiziku, na dušu, obasjanu svjetlošću odozgo. Naravnost i vrhunaravnost. Tijelo i duša. Površina i unutrašnjost. Zemlja i Nebo. Zeus i Hrist. Dosta je analizovati bol, predočenu na licu jednog Laokoonta, koji plače u očaju bez ijednog tračka nade, sa grimasom ljudske nemoći i bol iznesenu od Michelangela na njegovu *„Milosrđu“* u kapeli svetoga Petra, ili na licu mladića, što se kini u mukama na Rafaelovu Preobraženju: tu je izrečena uz napadaje boli neka vedra nada u drugi, vrhunaravni, božanski život. Nad Laokoontom stoji grdni, neumoljivi Fatum, kojemu su podložni i sami bogovi, nad Bolesnom Djevicom i nad izmučenim mladićem u Preobraženju lebdi Spasitelj svijeta, koji naše boli preobrazuje u more blagih nada, koje su Svetomu Franu iz Asiza podizale dušu do najslađih ekstaza:

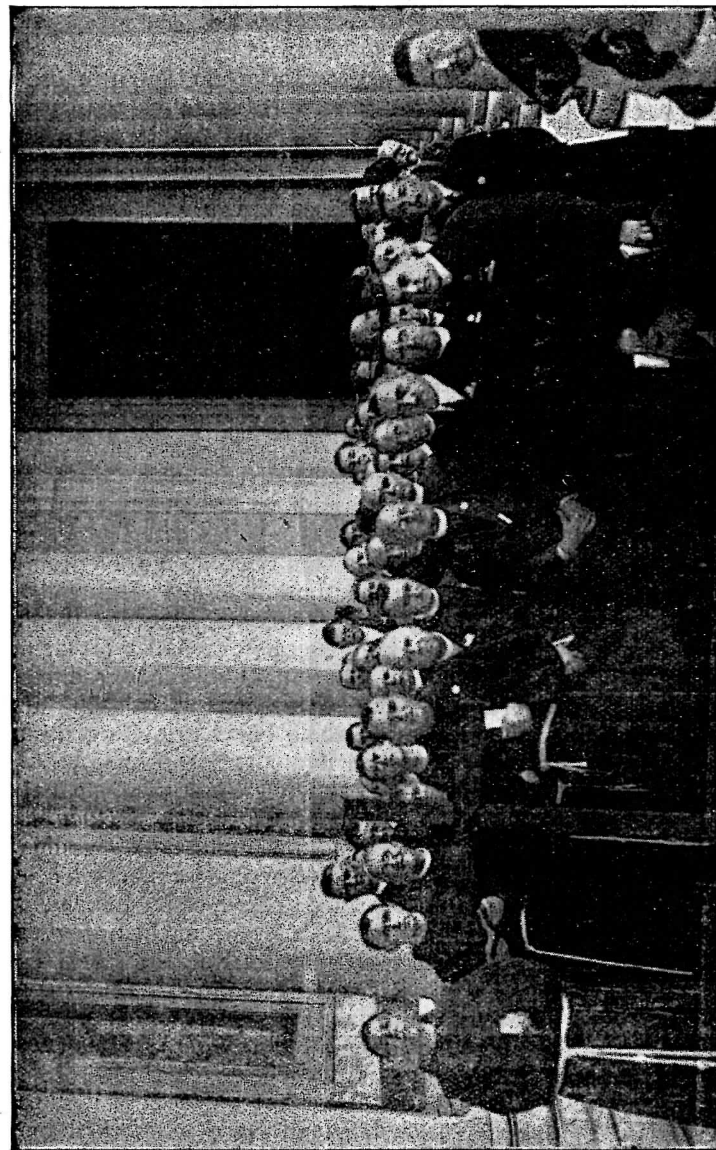
Tanto è bene che aspetto
Che ogni pena mi è diletto!

naime: toliko je ono dobro, što ga očekujem, da mi je svaka muka – naslada.

Na pragu *„brončanih vrata“* božanskog Vatikanskog Grada udijeli mi ljubazni brat Jerolim cjelov mira kao pozdrav na rastanku i ubah nestane . . .

PRED MOJSIJEM.

Dva dana nakon pohoda Vatikanskog Belvedera i Rafaelova Preobraženja prolazim mimo carske i gorde Anđeoske Tvrđe, nekoć mauzoleja cara Hadrijana, pa se u blagoj sjeti sjećam sure i drage naše dubrovačke *Minčete,* koja je amo na Jadranu pozdravila pomirbeni poljubac i zagrljaj slovinskog dubrovačkog duha sa klasičnim latinskim Genijem. I dok podignutim očima zurim u ovaj okrugli kolos, sjetim se nekim ukrštajem misli krvave tragedije slavne rimske djevice *Beatrice Cenci,* koja se tragedija započela u njezinu sada porušenom dvoru *Castel dei Cenci* na Trasteveru, a dokončala se u tamnici ove Anđeoske Tvrđe. Ah koja klasična slika sa ovog Hadrijanovog mosta! U strahu za krvavom pogibijom prekrasne Beatrice čekam ovdje, da mi u ovom času razblaži ovaj svečani muk sekularnih zidova ritornello kojeg pučkog kora, recimo pijev

Zagrepski kanonik Ljudevit Knežić s hrvatskim poklonstvom u bazilici sv. Pavla.

ribara iz Napuljskog »Mercato Vecchio« u „*La Muta di Portici*...

Pa nezaboravljeni *Kapitolijski Muzej!*

Trebalo mi je da letimice prije odlaska zavirim u to utočište, što su rimski biskupi spravili na Kapitoliju kao u Vatikanu umrlim rimskim carevima i bogovima *in effigie*, u širokoj toleranciji i blagodarnosti klasične Renesanse. U Kapitolijskom Muzeju trebalo mi je prije odlaska pozdraviti one slavne pisce, filozofe, umjetnike, državnike grčke i rimske, kojih djela čitasmo i čitamo u odabranim njihovim knjigama.

Ko hoće da uživa čar Kapitolijskog Muzeja, treba da zaroni u historiju Grčke i Rima sa strašću suvremenika iz Augustove dobe, da prisloni uho na puls glavnih suradnika klasične kulture i rimske države, pa da se od vremena do vremena svrati amo, da pozdravi na Kapitoliju ove carske i filozofske gospare i da se malko pozabavi u prijateljskom razgovoru sa „*Viris illustribus*" Kornelija Nepota. Ja to nijesam mogao da ovajput učinim, pa zato ne mogu da vam napose predstavim lica mrtvih klasičnih vremena, ne mogu da vam ukažem umjetničke krasote na kipu glasovitog *Gala na umoru*, *Venere Kapitolijske*, niti da vam govorim o prevedrome društvu od 80 znamenitih grčkih i rimskih pisaca i državnika, združenih na prijateljskom sijelu u veličajnoj dvorani Kapitolijske palače kao u jednom areopagu, stoga šutke prolazim uz marmornog Sokrata, Seneku, Agripu, Diogena, graditelja Posidonija, Sofokla, Demostena, Cicerona i najskoli uz Junija Bruta, osnivača republike, debele šije i orlovskog nosa, sa dva kristalna oka u zagašenom ognju starog bronca.

Ali pored svih trebalo mi je tu vidjeti kolosalni kip najslavnijeg Medicejca, Lava X., iz dlijeta *Jacopa del Duca*, sa onom njegovom enfatičnom pretilinom djeteta od 60 godina, te izgleda kao neka kitajska prikaza — mandarin, šta li? — a kad tamo, u tom se mesu sakrivao tako mekan duh, velik estetičar pod papinskom tiarom, tako nježan, da je uprav taj gordi rimski pontifik poljubio ruku mrtvom Rafaelu, i neki vidješe, kako papinska biserna suza kapa na onu čudesnu ruku, koja je ostavila u Vatikanskim dvorima *mirabilia artis*.

Trebalo mi je vidjeti na Kapitoliju u *Palazzo dei Conservatori* nezaboravljenu bistu starog Michelangela Buonarottija, uklesanu *ad vivum* od njegova učenika. I evo čuda: u toj grdnoj glavi sa dubokim brazdama na čelu, u toj rakitičnoj

lubanji, u tom diaboličnom pogledu sakrio se jedan Genij, bolestan i slomljen od prevelikog zdravlja! Samo je mikalangelski Papini mogao o njemu napisati ove stihove:

Creder non posso ch' ei sia consumato
Anima e carne dal tempo feroce
E sia tutto e per sempre rinserrato
Dento qvei marmi brutti in Santa Croce.

Samo slušajući ovu uverturu duha mogu da pristupim u hram *San Pietro in Vincoli*, da zavirim u svetinju nad svetinjama prave umjetničke renesanse i vidim

Mojsiju!

Evo me na koncu pred ovim Michelangelovim ogromnim kipom, odakle umjetnost pjeva jednu od svojih najljepših oda.

Ovaj mramorni Mojsija zauzimlje desnu stranu dobro rasvijetljenog kora. Stoji dosta pomaknut k nama od mramorne udubine. Mojsija sjedi na istom vodoravnom tlu, na na kojem stojim i ja, i uprtim očima gledam ovo veličajno djelo. Kolosalan kip je probuđen na život snagom nadljudske rabote. A jer nijesmo vikli, da se nađemo na istom tlu licem u lice i sasvim blizu ovakovih Titana ispunjenih herojskim životom, zato će vam biti razumljivo, što sam na prvi mah ostao na pogled Michelangelovog Mojsije osupnut, iznenađen, gotovo smeten, nalazeći mnogo više nego što sam odavna tražio, o čemu sam kroz čitavu svoju mladost sanjao. Sa blistavim veličanstvom stila, koji obrađuje tako bizaran i tako prirodan pojam, spaja se finoća mramora sa najvećom delikatnošću izrađena. Nema na svijetu vajara, koji je sa tolikom strašću milovao besmrtnim dlijetom hladnu mramornu hrid, i koji je ugrabio toliko života sitnom studiju kožnih finoća i bogatstva, pa stoga ne zaboravite, da je to — čujte! — m i n i a t u r a, velika jedanaest stopa visine. Mramor je izglađen i blistav kao oniks.

Premda je u toga Mojsije olimpijsko čelo, a oči sakrivaju strahovitu snagu, ispod nosa, nešto malo energična, gusti brci pokrivaju izbočena usta, sa usnama tako pomaknutim i brutalnim — jedan još neviđeni napor, da se predstavi nestalan gnjev — tako da mu je obraz prema vulgarnom pojimanju ljepote ružan, ali je ta duša, ispunjena ljutinom, gledajući

židovski narod, kako igra kolo pred zlatnim teletom, tako duševno uzvišena, tako trascendentalno lijepa, da se osjećam pred tom pojavom malen i gotovo prestrašen, a u isto doba razblažen i preobražen veličajnošću umjetničkog genija i prikazom Titana, koji će se evo ovaj čas dići sa stolice, da kazne obožavanje zlata i svetogrđe. Sve je na Mojsiji gigantsko i herojsko: vojvodsko držanje, orientalni kostim, mišice i bokovi, velika savijena brada, grudi nabrekle od svete srdžbe, kosa nadjačana sa dva prâma luči, kao da je onaj čas sišao sa brda Sinaja. Ne čudite se, što su odmah na početku Židovi u velikim skupinama dolazili k ovom najdivnijem i najstarijem svome zakonodavcu u nekoj herkulskoj i kabalističnoj aureoli. Sa Michelangelovim Mojsijem se umjetnost uspela na vrhunac, dalje nije mogla: odatle ju je obalio i strmoglavio nizbrdo sam Michelangelo. Nad Michelangelom nije se niko dalje kasnije uspeo: sve su poznije veličine samo pokušaji dizanja, pa mi se isti Rodin i naš Meštrović pred ovom manifestacijom ljudskog Genija čine nemoćni orači na polju vajarske umjetnosti.

Ko je gledao Michelangela u ovoj dubravi Ljepote na vrelu njegova stvaranja i njegova vjerskog zanosa, ne će moći, a da samilosnom dušom ne požali kukavnog Krležinog Michelangela kao odvratnu i antiumjetničku karikaturu najvećeg kršćanina-vajara, jer Michelangelo ne može da stoji u granicama, u istim granicama logike kao Krležin »Vučjak«, vulgo grdoba, fotografski snimljena.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ah, sveti Onofrio, ćelija, gdje je živio i umro posljednji rapsod divnih kršćanskih epopeja u predvečerje dana, kad je imao da bude okrunjen lovorom na Kapitoliju! Ali bi ova elegija pristala bolje u rimski Purgatorio, pa ne ću da zaplovim morem najslađe tuge u Vječnom Gradu. Vrijeme je, da se rukujem i rečem zbogom blagorodnom svojem čitaocu, komu sam samo nešto kazao o Rimu, u okviru ovog Triptihona...

BLAGODARENJE.

O Grade, koji si svima nama dao haljinu klasičnih krasota i dušu kršćanskih hekatombi u dubokim katakombama, koji si primio hrvatskog ovog poklonika u svijet svoga pakla,

čistilišta i raja, hvala Ti na tvojim čarima, hvala ti na nektaru, što ga srkah na izvoru tvoje veličajne palingenezije, hvala ti na pregršti tvojih krasota, koje sam evo donio u slovinski svoj kraj!

Jer u tebi sam gledao čovjeka, koji je u svojoj duši nosio poput Atlanta čitav svijet.

Ivanko Vlašićak,
župnik u Čagliću kod Lipika.

Pisamca iz Italije.

Ave, Roma immortalis!

(Zdravo, neumrli Rime!

25/V. 1925.

Alme Sol, curru nitido diem qui
Promis et celas, aliusque et idem
Nasceris; possis nihil urbe Roma
Visere maius.

(Horatius.)

Oj, vi slavne zidine još slavnijega Grada! Koliko stotina godina slušate pozdrave i poklike svih naroda naše goleme vasione?

– Ave, roma immortalis! jecali su pred vama orošenih trepavica ponositi cives Romani, rimski građani, kad su se iz varvarske tuđine vraćali u svoj rodni Grad.

– Ave, Roma immortalis! mrmljali su mrtvosrdice, a ipak očarani, mrki varvarski bojovnici.

– Ave, Roma immortalis! šaptali su pobožno, preobraženi u licu, kršćanski poklonici svih vremena.

– Ave, Roma immortalis! grmjeli su ognjevito stari hrvatski poklonici i proštenjari.

– Ave, Roma immortalis! kliču zanosno plemeniti Hrvati, čeda sadašnjice, kad dolaze 1925. da proslave Svetu Godinu i tisućgodišnjicu svoga kraljevstva.

– Ave, Roma immortalis! pozdravljali su i pozdravljaju zadivljeno članovi različitih vjera.

Razumijem vas, o sjene ponositih starih Rimljana i bojovnih varvara!

Staroslavna Roma je bila glava čitavoga svijeta, dika i ponos Rimljanima, neopisano čudo varvarima.

»Zlatno doba« rimske povijesti (za cara Augusta Oktavijana, te njegovih nasljednika bilo slavnih, bilo groznih, bilo suludih) podiglo je rimsku slavu na najviši vrhunac. O toj slavi i danas šapće razmrskani Palatin i veličajna vila Hadrijana kod Tivolija.

Svima su pridošlicama oči bile zabljesnute divnim zgradama te kipovima i slikama velike vrijednosti, velike cijene. A tek fino pjesništvo, plamenito i duhovito govorništvo te svakovrsne znanosti, što su cvale u Rimu!

Istančani ukus sladokusnog i mekoputnog današnjeg Vavilona te neukusna rasipnost američkih miljardera mora poput psetanca klipsati za djelima orgijskih Cezara i parfumiranih Mesalina. Svetonije i Tacit su se pobrinuli, da nikad ne izblijedi slika zlatnoga Rima.

Vi se, oj sjene starih Rimljana i bojovnih varvara, nijeste mnogo brinule za djela stoičkih heroja: Cincinata, Katona, Bruta, Marija. Vi ste pitali za Severe, Hadrijane, Nerone, za posljednje nosioce rimske moći i slave.

Iza njih je stala blijedjeti rimska zvijezda, i golema država, sva prorešetana i iscrvotočena, stropoštala se u prah i pepeo tužno šapćući:

– Qualis artifex pereo!

Vi, sjene starih rimskih pogana, žalite za tolikom svojom kulturom. Žalite! Imate i za čim!

A šta bi bilo s vječnim Rimom, da nije pogansku preostalu slavu i veličinu, zapuštenu i nesređenu, nekoć toli strašnu, a sada toli jadnu, uzela pod svoje okrilje jedna sila, kojoj u povijesti čovječanstva nema para – Papina Stolica?

Razumijem i vas, Isusova čeda!

Vi hrlite ovamo, da vidite veličanstvene hramove i ponosito kamenje, koje zbori, propovijeda, grmi. Gledajući njih hvalite Boga, koji je svuda ostavio trag Svojih ruku.

Vi hrlite ovamo, da svoju dušu okupate u ljekovitim toplicama, što su izbile na mjestima, gdje je tekla krv kršćanskih heroja, kršćanskih mučenika.

Ovdje vam se grči duša i tijelo. Ovdje se znojite. Ovdje se rosica runi niz pokorničko lice. A kad ozdravite, vi se poput zahvalnog gubavca bacate pod noge Dobrome Pastiru . . .

Vi hrlite ovamo, da vidite glavu Isusova Ovčinjaka i da se poklonite živome Petru, bijelome starcu.

Vi hrlite ovamo, da vidite ljude svih plemena, svih jezika, svih boja, pa da osjetite, šta je to: Katolička Crkva.

Razumijem i vas, blage sjene starih hrvatskih poklonika! Hrvati su se s Rimom uvijek lijepo pazili. Te su veze bile duhovne. Iz Rima je Hrvatima došlo kršćanstvo i prosvjeta. Iz Rima je došla hrvatska kruna. Iz Rima je dolazila Hrvatima pomoć i utjeha.

Papini su poslanici često dolazili u Hrvatsku i zadržavali se na našim kraljevskim dvorovima, a i hrvatski su poslanici često dolazili u Rim.

Hrvatski su velikaši često vidjeli Vječni Grad i njegove veličajne znamenitosti.

U knjižnici cividalskoga Kaptola čuva se jedan rukopis, koji je pobliže poznat po opisu učenoga della Torre-a. Taj rukopis je evanđelje sv. Marka, pa se raširilo vjerovanje, da je to pisala ruka sv. Marka. Na okrajcima toga rukopisa su pripisi, u kojima se nabrajaju pobožni poklonici, koji su pohodili sveta mjesta u Italiji.

Među ostalima se spominju ovi ugledni hrvatski poklonici: Braslav sa svojom ženom, knez Trpimir sa sinom Petrom, knez Branimir sa ženom Marušom.

U drugoj polovici IX. stoljeća išli su u Italiju ovi naši ljudi:

Budislav, Strezimir, Mutina, Nosimir, Hotimir, Trudopluk, Želislava, Unislav, Velikna, Sobeslava, Prisnobuda, Prisnobor, Pribina, Dragobud, Žilic, Mojslavica, Negota, Dobromisl, Prvislav, Cvetomisl, Kosa, Vitomir, Stradoslava, Višegoj, Prvigoj, Dobrovlasta, Sebimir, Tvrdimir, Nenad, Godeslav, Slavica, Višegoj, Dugodelka, Dobrožizna i dr.

Poslije su ovamo dolazili članovi najglasovitijih hrvatskih velikaških porodica počevši od Šubića i Frankopana do Draškovića i Pejačevića. Hrvatski su velikaši dolazili ovamo s velikom pratnjom i s najvećim sjajem, a hrvatska je sirotinja putovala u Rim pješice, živeći o krušcu i vodici. Ali je i kruh bio vrlo skup u ono doba, kad je čestiti Ritter-Vitezović uskliknuo: »Ako vidiš kojega bijednika, znaj, da je Hrvat!« Onda je niknula i ona: Išla bi baba v Rim, kad bi imala čim.

Zar je ikakovo čudo, što smo se pred rimskim zidinama našli u velikom broju i mi današnji Hrvati, čeda tmurne i maglovite sadašnjice? Zar je ikakovo čudo, što smo gotovo podjetinjili ugledavši veličajnu kupolu sv. Petra? Plakali smo,

bacali kape u vis, cjelivali zemlju i grmjeli: Ave, Roma immortalis!

Došli smo ovamo, da se u jubilejskim toplicama izliječimo. Došli smo, da se zbilja preporodimo. Došli smo, da se opašemo novom snagom. Došli smo, da u zajednici s bijelim starcem, nasljednikom Ivana X., proslavimo tisućgodišnjicu hrvatskoga kraljevstva.

U baziliku sv. Petra prenijele su naše duše Duvanjsko Polje.

Bazilika sv. Pavla.

Mjesto svjetovnih velikaša eto nam danas duhovnih velikaša — biskupa.

I oni su danas napadani, prezirani, neshvaćani, čak od onih, koje su potpomagali, iškolovali, podigli na noge. »Sinove odgojih, a oni se digoše proti meni.«

Ljetos je od hrvatske aristokracije (ponajviše osiromašene), došla u Rim samo grofica Eltz iz Vukovara.

Od hrvatskih književnika nađoše se ovdje kojekada: Dimitrije Demeter, Nemčić, Medo Pucić, Ciraki, Harambašić Kranjčević, Matoš, Begović i dr.

Nekada su naši biskupi ovamo dolazili s velikim sjajem, primj.: Haulik, Štrosmajer, Mihalović. Neki su naši biskupi bili pozivani na svečane objede i večere k pojedinim kardinalima. Danas se to sve promijenilo.

Tu se sjećam dvojice svećenika zagrepske nadbiskupije. Jednog od njih, Karla Klemenića, poveo je sa sobom kardinal Haulik, da ga pokaže u Rimu kao čudovište. Znao je napamet čitavo Sv. Pismo. Taj se profesor bogoslovije nikada nije usudio propovijedati. Jednoć se ipak popeo na propovijedaonicu. Bilo je to u zagrepskoj prvostolnici. Nagovorili ga nekako rođaci, seljaci iz zagrepske okolice.

Oni su pohrlili u velikom broju u crkvu i zauzeli mjesto u blizini propovijedaonice. Učenjak poče: »Pozdravlja vas Luka«, i zape. Triput je govornik izustio motto: Pozdravlja vas Luka, a jer nije htio ništa drugo reći, pomisli jedan od njegovih slušatelja: moramo valjda i mi nešto reći, pa zaviče: »Pozdravi i ti Luku! Govornik se odmah smeo i sašao s propovijedaonice.

Drugi svećenik je bio »slatki Jožica«, župnik iz Velemerića, Josip Šoštarić. Starac je bio izvrstan »latinac«, pa se u Rimu proslavio za jednog jubileja. Često je znao u društvu pričati svoje razgovore s najvišim crkvenim dostojanstvenicima.

I sada smo imali vrlo dobra »latinca«. To je gospodin Franjo Starešinić, umir. pošt. činovnik u Zagrebu.

On je zadivio svojim latinskim besjedama biskupe bijelce i crnce, Evropljane i Amerićane, Japance i Kince.

Svima je tumačio o Jugoslaviji i o Hrvatskoj. Čast našemu »Frančesku«!

Tisuću godina dolaze Hrvati u Italiju i evo: tisućgodišnjicu svojega kraljestva zajedno sa Svetom Godinom proslavili su Hrvati u Vječnom Gradu.

A što kažu inovjerci o Rimu?

Dive se crkvama, palačama, galerijama, muzejima, mozaicima, relijefima, frescu, majolikama, goblenima, slonovoj kosti.

Usta im šapću: ». . . iže (Rim) est glava i ukrašenie vsei vaselene i zemli« (kako ga naziva rukopis, nađen u manastiru sv. Luke u nikšićkoj parokiji — vidi »Ljetopis Matice Srpske« 1.895., III., 110. — 111.)

Mnogi od njih vide ovdje još više. Vide veličajnu misao: »Non praevalebunt adversus eam«. (Vrata paklena ne će nadvladati Petrove Pećine, Katoličke Crkve.)

Tu se događaju svaki čas čudesa. Tu se mnogi moderni Savao preobrazio u Pavla.

Treba čitati Brunetiera, Joergensena, pa će se svaki moći da uvjeri, kako Rimu i danas pripada pozdrav: Ave, Roma immortalis!

Čitav kulturni svijet mora priznati, da ga je Katolička Crkva najviše pripomogla u njegovu napretku. Veliki reflektori, što su u mlazovima bacali iz Rima svjetlo na sve strane, i sitne luči, što ih je Rim palio po tamnim dubravama evropskih barbara, podigoše naš moderni vijek na današnju visinu. Svi se mi još danas hranimo rimskim salom. Svi mi još danas živimo od toga, što nam je kršćanski Rim 19 stoljeća davao.

I naši Srbi su rado dolazili u Rim. Od starijih spominjem: crnogorskog vladiku Radu (Petra Petrovića Njeguša) i Ljubomira Nenadovića, a od novijih Deru, Rakića i Marka Cara.

Vladiku Radu je papa Pijo IX. primio vrlo lijepo (g. 1.851.). Kudagod je vladika došao i štogod je zaželio da vidi, odmah mu se moralo stvoriti i pokazati. Njega i Nenadovića je svuda pratio mlad, učen Franjevac, rodom tz Dubrovnika, po imenu Čurčić. Svuda su zašli, sve su vidjeli, svemu se divili.

S poštovanjem je vladika išao u sve glasovitije crkve, a u crkvi sv. Petra bio je mnogoput. Sve je razumio, sve mu je išlo u glavu, ali kad su neki cjelivali »časne verige« sv. Petra, vladika Rade se okrene na stranu i šapne: »Crnogorci ne vole lanaca«.

Ljubomir Nenadović je rekao za Rim, da je »veliki balzamirani mrtvac« i »mumija, koja govori«. Vidjeti Rim to je njemu isto, što vidjeti prošlost ljudskoga roda.

I tako eto već 2.000 godina dolaze u Rim ljudi svih jezika, svih plemena i svi ga pozdravljaju svesrdice: Ave, Roma, immortalis!

U Rimu nitko ne misli na grijehe starih Rimljana, nitko ne meće na vagu pogrješke i krivice Talijana. U Rimu ljudi prestaju biti mrka zlopamtila, što nižu na svojem rovašu bilice i nebilice. Ovdje ne mislimo na talijanskog nazlobrzliju Šajloka, koji kida — komad po komad — režnjeve s našeg

narodnog tijela. Ovdje osjećamo najbolje, da smo svi mi ljudi po Bogu braća, i da Rim pripada svima nama.

Ovdje nam struje dušom Kranjčevićeve riječi:

Tuđinac sam i ne rodih se uz te,
Grud Italije dojila me nije,
Tuđinac gledim razvale ti puste,
Ko moji da su srcem tako mi je!

(Noć na Foru.)

Između Rima i Assissija.

1./VI. 1925.

U našem vagonu tišina, mir, tajac. Ne spavamo. Sabiremo i probavljamo sve ono, što smo čuli i vidjeli u Vječnom Gradu.

Svačija je duša puna i prepuna najčudnijih, najslađih događaja. Svačija je duša napeta i prenapeta kao najfinija žica.

U našim srcima prede tihano vjetroušasta klještura — Sreća.

U neke nekavice jedan će iz našega društva:

— No, gdje je pravi Rim? Koje stvari ili osobe sastavljaju Rim? Žar one crkve? Galerije? Muzeji? Palače? Građani? Vojska? Ne, i stoput: ne!

Papa je Rim! Rim je bez pape dim!

Tko pita u Rimu za kralja?

A papa?! Papa je danas prva moralna sila na svijetu i ostat će, dok bude svijeta i vijeka.

Ne će potrajati dugo, pa će se svijet morati da odluči:

za Hrista ili za Antihrista,
za Papu ili za Lenjina.

Svuda kuha, ključa, vri, a naš će naraštaj doskora doživjeti takovih strahota, kakovih nije doživio nijedan drugi naraštaj od postanka svijeta.

Tu ne će biti kompromisa ni srednjeg puta, nego: ili — ili!

Čitavo će kršćanstvo morati na jednu stranu, a liberalizam i komunizam na drugu stranu. A tko će biti matica kršćanstva? Onaj, koji je i danas: bijeli starac u Vatikanu!

Naši liberalni patuljci uzalud reže na papu. Hrvatski narod dobro znade, koliko mu je uvijek vrijedio papa. Hrvatski se narod uvijek prislanjao uz Katoličku Crkvu i uz rimskoga papu kao bršljan uz golem hrast. Iz Rima je stigla Tomislavu i Zvonimiru kraljevska kruna. Iz Rima je dolazio našim djedovima novac i oružje, da se mogu braniti od Turaka.

Rimski papa je uvijek ljubio Hrvate: i u njihovoj sreći i u njihovoj nesreći.

U doba, kad su sami naši djedovi nazivali Hrvatsku reliquiae reliquiarum (ostaci ostataka), papa je kitio zamračeno hrvatsko čelo ponositim imenom »antemurale christianitatis« (predziđe, bedem kršćanstva).

Kad je poslije boja na »hrvatskom Kosovu«, na krvavom Krbavskom Polju, 104 godine iza srpskog Kosova (1493.), izginula glavna snaga hrvatskog naroda, rimski papa gradi u Rimu za Hrvate gostinjac sv. Jeronima. Papa Lav X. sluša svoga odgojitelja, bosanskog brku — fratra, Jurja Dragišića i šalje u Hrvatsku mnogo novaca i oružja za obranu od Turaka.

Papa Siksto IV. ima tajnika hrvatske krvi: Marijana Bondenalića.

Kad je pala Bosna ponosna, Pijo II, polazi sam na vojnu proti Turcima, ali umire tužan u Jakinu, proklinjući nevjeru Mlečića.

A tko se najviše zauzimao za nesrećne hrvatske velikaše: grofa Petra Zrinskoga i kneza Krsta Frankopana? Rimski papa. I u najnovije doba svijetle nam slavna imena Leona XIII. i Benedikta XV. Oni su mnogo poštivali i ljubili hrvatski narod.

A koliko su dobra učinili prošloga rata Pijo X. i Benedikto XV.? A poslije rata? Neka nam progovori krvava do koljena Rusija i po tlima pružena Njemačka! Šta šutiš, spomeniče, podignut usred Carigrada?! Reci i ti koju, grofe Lujo Vojnoviću!

Što da kažemo onda o papi »Talijanu?« Može li on kao papa biti Talijan? Ne prestaje li on biti Talijanom onaj čas, kad metne tijaru na glavu?

Za papu su se mnogo brinula naša pravoslavna braća. Oni su vodili račun i o papinim dohocima, pa su čak izračunali, koliko uđe svaki dan u njegovu blagajnicu. Dakako, da je to pisano debelom kredom.

»Papi rimskom dohodak emu za eden den i noč červene cekina 24 hiljade škuda, kotoroe prilazit svegda nepresta«. (Nikšićki rukopis u »Letopisu Matice Srpske« 1895., III., 112.)

Pa kad bi i bio tolik dohodak, nema li svijet potreba na sve strane? A nije li papa zbiljce »svima sve« (omnibus omnia factus)? A tko je sačuvao ostatke staroga poganskoga Rima? Potrebno je to znati kao i pravila o čuvanju i rušenju starina (starih kula, gradina, kuća).

Leonardo da Vinci, došavši prviput u Rim, zamoli papu, neka bi mu dopustio urediti rimske ulice. Kuće su bile nabite, nagnjetene kao ribe: jedna na drugoj.

Kad su se njih dvojica o tom posve sporazumjeli, Leonardo se dao na posao i izveo vrlo lijepo svoju zadaću.

Historiji su dali njezino pravo, ali nijesu zaboravili ni na žive ljude. Držali su se ovoga: Treba rušiti ono, što je ružno i nezdravo, i tu ne smijemo dati maha sentimentalnosti. Što je historijski vrijedno ili čak glasovito, a nije ružno ni nezdravo, treba čuvati. I tako je Rim — zaslugom rimskog pape i Leonarda da Vincija — sačuvao tolik broj starina, ali je ostavio obilno prostora i zraka za novije zgrade.

Višeput zapadaju slikari do osovina u glib sentimentalnosti.

Kad je uprava grada Pariza izdala naredbu, da se ruše mračne, nečiste i nezdrave ulice pariskog Gheta, digoše se proti tome slikari i pjesnici, tumačeći žučljivo i ojađeno, da će stari Pariz tijem izgubiti svoju slikovitost. Uprava im je Pariza odgovorila, da smrad i nečistoća nijesu ni u kakovu rodu sa slikovitošću.

— Dosta, dosta! Prestani s tim svojim pljesnivim kućama i ulicama! — prekine pripovjedača više njih.

— Što ti se najviše svidjelo u Rimu? — upitat će ga jedan.

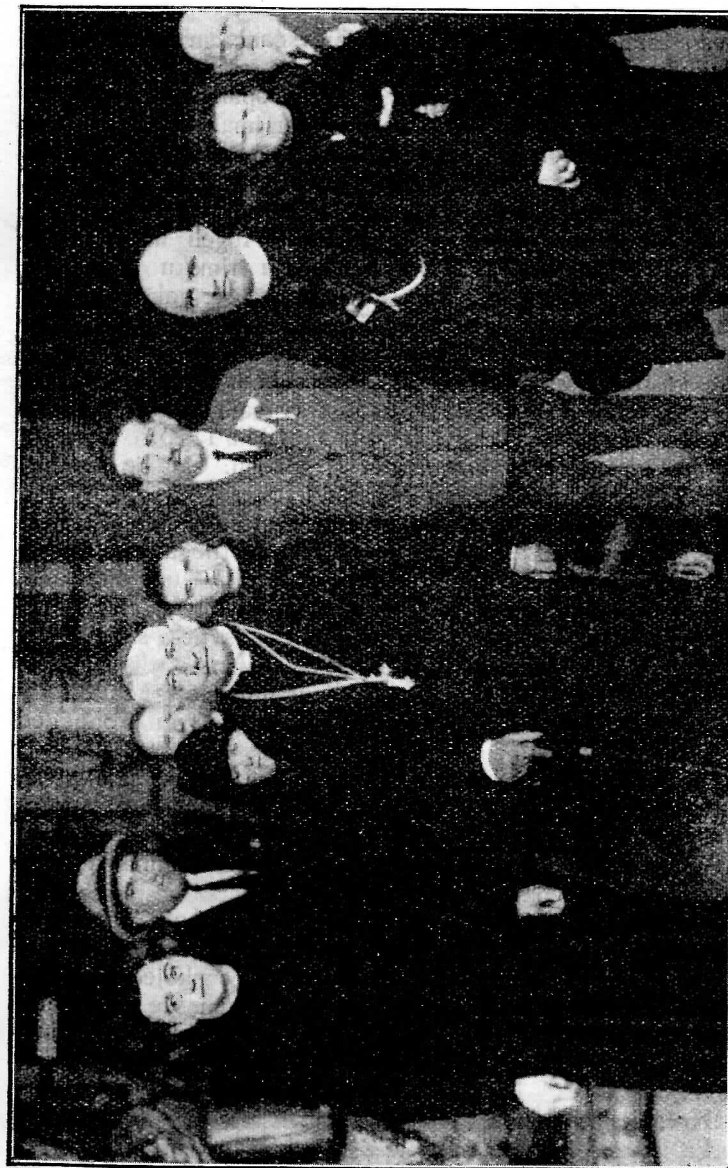
— Crkva sv. Petra, — prvi će.

— Meni opet crkva sv. Pavla, — drugi će.

— Meni vatikanske galerije, — treći će.

— Meni Kolosej, — četvrti će i odmah živo nastavi: Nesamo zbog veličajnih ruševina, nego i zbog drugih stvari.

Kolosej je bio golema mesnica, u kojoj su se sjekli, mučili, mrcvarili kršćani. Danas je Kolosej grob — makar i veličanstven — poganstva i poganske slave. Inžinjer Koloseja,

Zagrepski nadbiskup dr. Ante Bauer na „Misijskoj Izložbi“.

poganin Gaudencije, postade poslije kršćaninom i bude bačen pred divlju zvjerad. Danas je on u nebesima: sveti Gaudencije. Prekjučer sam gledao kod Koloseja španjolsku procesiju: sama inteligencija i aristokracija. Svi su imali u rukama zapaljene svijeće, a nosili su oko Koloseja golemo crno raspelo, fino izrađeno. Nezaboravljena slika! Bilo je to o smiraju sunca.

Netko je pričao o nekim manjim rimskim crkvama.

— Bio sam u crkvi s. Maria degli Angeli na zadušnicama, što su se pjevale za neku bogatu rimsku patricijku. Ulaz u crkvu je zastrt žutim zavjesama, isto tako i glavni oltar. Orgulje, gusle, divni pjevači prenesoše me iz ove nekadašnje Dioklecijanove kupaonice u nebo.

— Čudna est musikia, čudna i prečudna! — s pravom veli o rimskoj glazbi nikšićki rukopis u manastiru sv. Luke. (»Letopis Matice Srpske« 1895., III., 110. i 111.).

Osobito mi se svidjela crkva Ara coeli. Ona je i Rimljanima vrlo mila.

U njoj je grob bosanske kraljice Katarine. To je crkva velika i lijepa. Glasovita je zbog čudotvornoga kipa malog Isusa (t. zv. »Bambino«). Taj kip nose Rimljani u svoje kuće, kad je tko jako bolestan. »Bambino« je pun zlata, zlatnih lanaca, narukvica, prstenja. Iz svih krajeva svijeta šalju djeca »Bambinu (Malom Isusu) u Rim, u crkvu Ara coeli«, listove, u kojima pozdravljaju Isusića i javljaju mu svoje želje.

U našoj crkvi svetog Jeronima čuo sam divnu propovijed sarajevskog nadbiskupa dra Ivana Šarića.

— Je li to Štrosmajer pred nama? pitao sam sâm sebe.

— A šta mislite o »Misijskoj Izložbi«? oglasi se netko.

Preko 20 zgrada sa nekoliko stotina soba obuhvata blijedu sliku onoga rada, što ga Crkva obavlja po čitavom svijetu za proširenje Evanđelja.

Tu su čitave dvornice pune slike, što slikaju novovjeke heroje. Slike pune užasa, strahote, krvi. Na velikim slikama čitav niz križeva, jedan do drugoga, a na svakojem pribijen po jedan redovnik — misijonar. Vidimo japanske misionare, nabijene na kolje, pa dirljivu sliku, na kojojドršću ledenjaci Aljaške, gdje se smrznuo Isusovac Ruppert noseći djeci božićne darove.

Krv, krv, svuda krv!

Pa ipak: Krv mučenika je sjeme kršćanstva.

Iz svake odsječene glave niknulo je nekoliko novih.

To traje tako već 1.900 godina. Uvijek se javljaju novi ljudi, koji lete na sve strane svijeta, da rade za sv. Evanđelje.

Na ovoj se izložbi najbolje vidi, kako katolička Crkva s križem u ruci širi prosvjetu među »divljim« plemenima.

Tu je i jedan paviljon (medicinski), koji dokazuje, kako se katolički misijonari brinu i za zdravlje jadnih »divljaka«. Čitava sela, čitavi krajevi izumiru od strahovitih, poznatih i nepoznatih bolesti, i niko se ne usuđuje i ne će da dođe onamo osim — katoličkih misijonara.

U posebnom paviljonu se smjestio statistički dio izložbe. Ovdje čovjek može da barem nekako ocijeni veličinu i rad ovih modernih heroja, modernih apoštola. Tu vidimo, kolik je i znanstveni rad tih ljudi, na koje vreba svaki čas: prijeka smrt od divlje zvjeradi i krvoločnih ljudi, svakojake bolesti i glad.

Tu su prikazani čitavi nepoznati krajevi i ljudski stanovi, nošnja i život kojekakih crnih, žutih i crvenih plemena, škola misijonara, njihovi stanovi i crkve, način kako poučavaju djecu i odrasle. Tu se vide i goleme zaprjeke, što ih moraju svladati misijonari. Čovjeku se ježi koža, kad pomisli, koliko mora pretrpjeti jadni misijonar, koji drage volje ostavlja svoj rodni kraj i miran život, pa polazi ovamo, gdje ga nitko ne pozna i gdje je gotovo sve proti njemu.

Ovake izložbe ne može prirediti nijedan vladar na svijetu osim duhovnog vladara — pape. Ta izložba pokazuje, kako je golemo i jako ovo duhovno kraljestvo, za koje ginu i danas toliki cvijeci mladenačkih mirisavih duša. Danas kao i prije 1.800 — 1.900 godina.

»Omnes de Saba venient«! Dolaze već gotovo 20 stotina godina malo pomalo sva plemena u jednu, svetu, katoličku i apoštolsku Isusovu Ovčarnicu.

Pa ipak: žetva je velika, a poslenika malo. Još dvije trećine svijeta čame u poganstvu!

— A šta da kažem o audienciji kod Svetog Oca?, poškaklja nam peti drug svojim ugodnim baritonom ušni bubnjić.

Dvornica za beatifikaciju! Divna, golema: stalo nas je u nju 3.500, a još je bilo mjesta.

Naš zlatni kalež, što smo ga darovali Sv. Ocu, zbiljce je uzorno djelo od zlata, srebra, i dragog kamenja. Izradio ga je hrvatski kipar Ivo Kerdić. Na podnožju kaleža je latinski

natpis: S. P. Pio XI. in memoriam primi regis coronati gens croatica A. MCMXXV. R. M. (Svetom Ocu Piju XI. na spomen prvog okrunjenog kralja daruje hrvatski narod g. 1925.)

Povrh toga natpisa su emaljirani grbovi Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne-Hercegovine, Istre, Vojvodine. Između grbova su reliefi sv. Ćirila, sv. Metodija, sv. Jeronima, bl. Augustina Kažotića, bl. Marka Križevčanina i bl. Nikole Tavelića.

Na čaši su tri reliefa sa staroslovjenskim natpisom, koji veli: Ivan X. šalje Tomislavu krunu. Leo XIII. osniva zavod sv. Jeronima. Benedikto XV. dopušta hrvatske obrede. Na reliefima su likovi kralja Tomislava, Leona XIII., Benedikta XV., biskupa Strosmajera, nadbiskupa Stadlera i Bauera.

Sjajna papina pratnja, papa na nosiljci, klicanje — sve je to divno i predivno.

Kraj mene je tulio iz petnih žila neki bivši komunist iz Zagreba: Živio papa! Tulio i — plakao! Poslije mi pričao taj komunist:

Kad sam spazio miljušan smiješak na papinu licu, stala me je šibati i vitlati neka nepoznata sila: ja sam bio sav izvan sebe.

Neki su se naši ljutili na Madžare, što su onako bučno klicali sv. Ocu: Elyen, kao da su htjeli Hrvate nadvikati. Neka ih! Ljubav nije nijema, a Madžara je bilo mnogo (ponajviše iz bečkerečke biskupije).

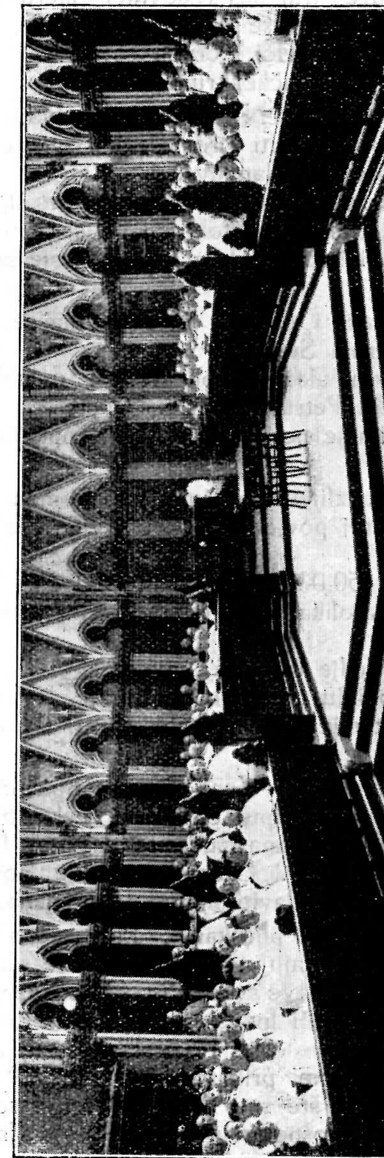
Predavanje kaleža Sv. Ocu, naša poklonstvena ndresa i odgovor Sv. Oca historijski su događaji. Hoćeš li, uredniče, otisnuti našu poklonstvenu adresu i odgovor Sv. Oca?

— Hoću, bude li mjesta — odgovori urednik.

— Ali papina Misa, pa kanonizacija u crkvi sv. Petra! oglasi se najmirniji i najšutljiviji član našega društvanca.

Zidovi sv. Petra iskićeni su golemim svečanim zavjesama. Već od rana jutra dolazi svijet u crkvu. Svi s ulaznicama u ruci, bez ulaznice nitko!

Do 8 sati je već u crkvi 50-60.000 ljudi i još ih može stati, ali više ne puštaju nikoga od vjernika. Ulaze u crkvu nepregledne procesije klera. Vide se dva crna drvena križa. Prolaze redovnici različitih crkvenih redova. Pjevaju psalme, i himne. Svakojake su tu nošnje, a pjesme se ore, jedna ljepša od druge.

Sinoda zagrepske nadbiskupije god. 1925. u prvostolnoj crkvi sv. Stjepana.

Citav sat prolaze kraj nas redovnici, klerici, svjetovni svećenici, biskupi, opati. Nose se raspela, zastave, križevi, zapaljene svijeće. Prolaze bijelci i crnci, obrijani i bradati. Trepere mitre, sjaje se istočnjačke krune.

Nišu se dvije zastave. Na njima slike dvaju franceskih blaženika, koji će danas biti proglašeni svetima: slika bl. Ivana Eudesa i bl. Ivana Vianney-a.

Evo dolaze kardinali, dolaze Švicari u šljemovima i oklopima, plemići i rimska aristokracija u sjajnim odijelima. Nosi se papinski križ i sedam svijeća, koje znače sedam dijelova grada Rima.

A sada eto dolazi On, naše žareno sunašce, naš bijeli starac, nošen od vjernih Švicara.

Na galeriji povrh ulaza trube trubaši u srebrne trube divnu pjesmu »Tu es Petrus« (»Ti si Petar«).

Čitava procesija je poput one, što je opisuje u Otkrivenju sv. Ivan.

Jedna se pjesma izlijeva u drugu kao romon potočića u šum rijeke, kao treptaj povjetarca i jecaj vjetra u huku vihra i prasak groma.

U crkvi gori 150.000 električnih svijeća. Vojska od 50.000 — 60.000 katolika pozdravlja u svim jezicima svoga Oca.

Ima li igdje drugdje toga na svijetu?

A sad se započinju obredi kanonizacije.

Pjevaju se »Litanije Svih Svetih«. Sveti Otac i njegova dvorba padaju nice.

Pjeva se »Miserere« i »Veni Creator Spiritus«.

Jedan kardinal moli triput Sv. Oca, neka bi u katalog svetaca primio blaženog Ivana Eudesa i blaženog Ivana Vianney-a. Iza treće molbe Sv. Otac proglasuje nove svece i određuje dan, kad će se slaviti njihova uspomena.

Izatoga opet u crkvi pljeskanje. Pjeva se »Te Deum«, s galerije na kupoli javljaju se srebrne trube, a sva rimska zvona pozdravljaju nove svece. Sv. Otac zaziva današnje slavljenike, a njegove riječi hvata megafon te ih raznosi po čitavoj crkvi.

Pod Svetom Misom prikazao je Sveti Otac nekrvnu žrtvu s našim kaležem, što smo Mu ga jučer darovali. Bijeli starac zahvaljivao je Gospodu ispred Hrvata za sva dobra u

tolikim stogodištima, moleći Njegovu dobrotu, da i unapredak čuva taj hrabri i čestiti narodić.

Po prastarom običaju primio je Sv. Otac pod Svetom Misom darove: kruh, vino, vodu, voštanice, golubove, grlice.

Svetog su Oca dvorili kardinali, patrijari, nadbiskupi. Po crkvi su pravili red ljudi — gore: papini žandari, golemi sami po sebi, a kamo li s onim strahovitim šubarama. Sjetio sam se stare varaždinske garde, slavnih varaždinskih grenadira.

Pred »Podizanjem« čula se pronicava zapovijed oficira. Papini vojnici spustiše puške k zemlji, a 60.000 ljudi se sruši na koljena pred Presvetom Hostijom, koju su divno pozdravljale srebrne trube.

U 13 sati svršila se Sv. Misa. Sv. Otac je opet bio nošen na nosiljci, opet je pred njim išla ona dugačka slikovita procesija, opet je 60.000 klicalo i pljeskalo.

Narod je kroz petera vrata povrvio na Trg Svetoga Petra.

Ali ovo, ovo! Ovo je za mene najglavnije:

Bio sam stisnut u jednom kutu. Kraj mene: jedna odlična gospođa Irkinja, jedna Franceskinja srednjega staleža, jedan inteligentan Nijemac i talijanski študent. Svi su imali u ruci molitvenik — svaki na svojem jeziku — i svaki se molio na svojem jeziku, ali su svi zanosno pratili iz svojih molitvenika latinsko pjevanje papinih pjevača.

Ja sam rastao i rastao od ponosa, što sam katolik.

Kako daleko smo mi Hrvati ostali iza njih? Kad ćemo mi dobiti takove molitvenike? Kad ćemo imati takovu inteligenciju? Danas imademo, nažalost, samo nešto bijelih vrana . . .

Razgovor je postao sve življi, sve zanimljiviji. Govorili su gotovo svi, i svi su bili mirno i pažljivo saslušani.

— Bože moj, ipak smo u mnogome krivo sudili o Talijanima. Bilo nam je žao, što taj narod živi u tako krasnoj, klasičnoj zemlji, i što je sa svih strana opkoljen tolikim ljepotama, starinama i umjetninama.

Sada smo se uvjerili, da su Talijani u velikoj većini trijezni, umjereni, štedljivi i pobožni, pa je posve pravo, što je baš njima dano na čuvanje ono neizmjerno duševno blago.

— Ti si, brate, optimist!

Istina je, da su Talijani ponajviše trijezni i štedljivi, ali da li su i pobožni, to je druga stvar.

— Kako to? Nijesi li vidio njihovu školovanu omladinu i ostarinu u kojugod si rimsku crkvu došao? Je si li vidio njihove gospođe i gospođice? Nijesu li čedne u nošnji? Je li itko vidio u Rimu dekoltiranu ženu (s poluotvorenim prsima i rukama)? A je li tko vidio ošišanu? Nije!

— E, čekaj! To je istina, ali treba pogledati naličje! Anarhizam, komunizam, socijalizam i drugi kojekaki »izmi« imadu u Italiji mnogo i mnogo pristalica. Kaki su to ljudi? A da li je fašizam bolji? Koliko nam je već zla nanio na Rijeci, u Istri, a koliko će još nanijeti?

— Polako, rode!

Ne branim ja fašiste, nego ih proučavam, a proučavam li ih, moram biti pravedan, a ako sam pravedan, moram priznati, da ima kod fašizma dobrih, simpatičnih stvari.

Eto: koliko su nam trubili o talijanskim prosjacima i o »mancii (»Trinkgeld«).

Pa šta smo vidjeli? Prosjacima ni traga, nosači i djeca te ne napastuju, a »mancia« je ukinuta. Radi toga bi mu stranci mirne duše mogli podići spomenik.

— Stani, matoro momče!

A za vjeru ni ne pitaš?

— Kako ne bih pitao? Nije li Mussolini uspostavio križ u školi?

Ne pokazuje li, da želi s Crkvom živjeti u miru?

Nema li među fašistima dobrih katolika? Pa ipak znam i sam, da je u fašizmu mnogo truleža, ali tko može proreći, dokle će se on održati i u kojem obliku?

— Pustimo fašizam! oglasi se iz kuta brezasti (prosjedi) međimurski plebanuš.

Bumo se nekaj drugo spominjali!

I poče jedan govoriti, kako je u Rimu čovjek stalan za svoju rusu glavu, jer svaki vozar pazi na čovječji život.

— Vidjeli ste ih svi! Gledali ste ih osam dana, te talijanske šofere. Takih nema na svijetu! Jurnjava, lomljava, trka, a ipak nije zbrka. Silan je to promet: milijunski grad, a stotine tisuća pohođana.

Tramvaji lete neprestano na sve strane, a automobili se zalijeću neprestano njima u bok. Višeput se sukobi 5 — 6 automobila s tramvajem, i misliš: bit će svega, ali automobili kao kakvi čarobnjaci klisnu svaki na svoju stranu i ostave te u čudu. Između tramvaja i automobila mirno se vozi na konjićku vinar i pjevuši! Talijani su veliki virtuozi u vožnji, a osim toga čuvaju nadasve ljudski život. Dođe li do najgušćega, vozari stanu i život je spasen.

Jedan je govorio o slaboj talijanskoj hrani, kraj koje smo ostali višeput napol gladni, pa se čudio, kako su se u tome izrodili potomci sladokusca Lukula i drugih.

Drugi je hvalio talijanska vina, osobito: Asti i Moscato spumante. Spominjao je glasovitu gostionicu »Est, est, est« i još jednu, na kojoj je originalna reklama:

Gostiona k nemilosrdnom advokatu. Ovdje se prodaje najgore jelo i toči najgore pilo.

Opet se podigao jedan glas:

— Dvije stvari najnovijega Rima pokazuju, da su današnji talijanski graditelji dostojni potomci svojih slavnih pređa. To je spomenik, podignut »ocu domovine«, kralju Viktoru Emanuelu II., i rimsko groblje.

Spomenik je zamislio i od česti podigao graditelj Sacconi, koji je prerano umro. Div je naslonjen na Kapitolijski brijeg, a udaljen je par koraka od Foruma i Koloseja. Ovaj džinovski spomenik zauzima 135 metara širine, a u dubinu 130 metara. Začelni kolonat uzdignut je oko 80 metara nad zemljom. Na hodnik, što ga okružuju mnogi gizdavi stupovi, može stati 1500 ljudi. Kraj svih tih golemih dimenzija i ukrštavanja svih mogućih linija, spomenik je pun sklada i ornamentalne harmonije. Njegovi najbliži susjedi kao da su se smrkli zbog toga, što ih je taj golemi skorojević zbunio u njihovu dugovjekom miru. Motrite li grad s Monte Pincia, pogled vam se nehotice zaustavlja na Bazilici sv. Petra u Vatikanu i na spomeniku Viktoru Emanuelu. Na suncu se divno ljeska ovaj bijeli Kolos i njegova pozlata, pa ipak! Ipak za nasljednika Viktorova nitko ne pita, kad dođe u Rim.

Rimsko groblje je divno i predivno. Pa ipak vele, da u Italiji ima nekoliko još ljepših (u Milanu, u Genovi). Rimsko groblje može pogledati i onaj, koji ne voli ići na groblje. Ovo groblje nije mrko, tmurno, strašno. Ono je vedro. Ono govori prijazno o potrebi drugoga života, gdje nema političke, nacijonalne, ekonomske i socijalne mržnje

Taj govor svatko razumije. Ovdje čovjek žali, što se jedan narod diže na drugi, jedan stalež prezire drugi, bogataši zatiru sirotinju. Ti silnici su naoko mazne mačkice, što imadu svilenu vrpcu oko vrata, ali su uistinu krvoločne hijene, ko-

jima nije ništa milo, ništa drago, ništa sveto. Smrt će ih sve otpuhnuti kao najsitniji pušak brašna. Iza nas će ostati plodovi snažnih nam mišica, i iskrice, što su letjele iz vedre, plemenite duše...

* * *

Bilo je ponoći.

Mi smo ostavljali Vječni Grad. Ostavljali su pilići poodrasli svoju dobru kvočku.

Crkva sv. Petra bila je čitavo veče veličajno rasvijetljena izvana. Činilo se, kao da se kupa u okeanu svjetla.

U svakoj onoj svijeći ostavila je Majka Hrvatska, ta tisućgodišnja kraljevska svečarica, po jedno hrvatsko srdašce.

Ta će hrvatska srdašca kucati u blizini bijeloga starca Pija XI. Ona će stražiti budno nad starcem Vatikanom. Budnije od svete čete iz Teba, budnije od švicarske straže.

Usta su nam šaptala riječi Slovenca Silvija Sardenka:

»A naj pokleknem bodi kamorkoli,
Saj sveta vsa je zemlja naokoli,
Ti blagoslovi me! O da, že čutim,
Ko Simeon bi pel iz duše cele:
Sedaj zaprite se oči vesele
Nad dnevom mojim, blagorom osutim!

Na brdu Alvernu.

1./VI. 1925.

Zdravo da si mi, stara moja željo, rumeni moj sanče, sunčanim zlatom i biserjem obasjani Alverno!

Zdravo da si, slavna vrleti, gdje je Franjo primio od Hrista posljednji pečat.

Zdravo da si, prva od Jakovljevih stepenica!

Zdravo da si, zrnašce Ivanove Apokalipse!

Zdravo da si, divna Umbrijo, najljepše čedo na Božjoj vasioni!

Zdravo da si, slavni gradiću Assissi, nekad nazivan Ascesi!

Pravo reče Franjin pjevidrug Dante, da se to mjesto ne smije zvati Ascesi (Uzlaz), nego Oriente (Istok). Još nije bilo Sunce (sv. Franjo) daleko od svoga ishoda, a zemlja je već počela osjećati neku okrepu od velike njegove snage. Još se mlad zavadio s ocem zbog takove žene (Sirotinje), pred kojom nitko ne otvara vrata kao ni pred smrću.

Zdravo da si, slavna trocrkvo, Franjina grobnico! Nekada se ovaj Tvoj brijeg zvao »Zločinački Brijeg«, a sad se zove »Nebeski Brijeg«.

Sv. Franjo je osnovao tri Reda, a Ti ih, trocrkvo, označuješ.

Zdravo da si, Porcijunkulo, sjajna crkvo, kolijevko i matico franjevačkog Reda!

Zdravo da si, Bogom blagosovena čitava krajino, koliko te mogu očima obuhvatiti!

Divna si i predivna!

Oh, da mi je ovdje ostati svega moga vijeka, pa makar ovdje bogoradio kao odrpani tucak, kao sprdnja i ruglo ljudima!

* * *

Ovdje je Božji čovjek Franjo tepao svim Božjim stvorovima, zovući ih sve braćom i sestrama. Oganj mu je bio brat, vuk mu je bio brat i vjetar mu je bio brat. Vodu je zvao sestrom, smrt mu je bila milom sestricom.

Sveti Franjo, nekadašnji trubadur, pjevao je bogoduhe pjesme i sam ih uglazbio, a onda je rekao svojim učenicima: »Idite i ovako pjevajte, kamogod dođete!«

Išli su njegovi učenici da propovijedaju, prose i pjevaju. Najmiliji su bili puku: Fra Pacifik iz Askolije, prozvan »rex versuum« (kralj stihova), Fra Tomaso da Celano, pjesnik glasovite »Dies irae«, ali je Jakopone Todijski (Jacopone da Todi) bio onaj pravi Gospodnji pjevač, što ga je za svoju manastirsku družinu zamišljao sv. Franjo.

Kad je Jakopone nesrećnim slučajem postao udovac, dao se posve na oštar život. Neprestano je gledao, kako bi se što više ponizio.

Jednoga se dana pojavio na nekoj pučkoj svečanosti kao od majke rođen, puzajući četveronoške, s uzdom u zubima i s magarećim samarom na leđima. Mnogo godina je tako činio

pokoru. Tada zamoli, da ga prime u neki manastir, ali bude odbijen. Uzrok možemo lako pogoditi: držali su ga luckastim.

Jakopone ispjeva sad pjesmu: Poslušajte novu ludost! Pjesma je potresla sve, i on bude primljen u Red, ali je po svojoj želji i molbi ostao lajkom — trećorecem do smrti.

U svojoj pjesmi »Poslušajte novu ludost« ovako se oprašta Jakopone s varavim svijetom:

Slavo moja, ja te dajem
Magarcu, što reve gajem,
Proštenje će imat veće,
Na rug veći tko me meće.

On bi htio što više trpjeti, pa zato moli Gospoda:

— O Gospode, po milosti
Bolesti mi šalji dosti:
Četverodnevnu groznicu
Uz trodnevnu još ognjicu,
Svaki dan dvostruku ljuticu
I vodenu boljeticu.
Nek me vrta zubobolja,
Glavobolja, trbobolja,
I žestoka srdobolja
I opasna grlobolja.

Iza dugotrajne, strahovite pokore, iza kojekakih neprilika umrije sveti čovjek u franjevačkom manastiru Collazzone. Narod ga je odmah poslije smrti stao poštivati kao sveca, a neki biskup podigne mu u rodnom mjestu Todiju grobni spomenik, na kojem piše:

»Mrtvi ostaci blaženoga Jakopona od Benedettija iz Todija, člana Male Braće, koji se činio luckastim radi Isusa, te novim umijećem zadivio svijet i ugrabio nebo«.

Ova trojica: Fra Pacifico, fra Tomaso da Celano i Jacopone da Todi bili su prosjaci — pjesnici u odijelu sv. Franje. Oni su ispjevali zacijelo mnogo pjesama i njima predobivali duše za Božje kraljevstvo.

Nastale u redu razmirice. Neki su htjeli odbaciti franjevačko siromaštvo, pa ga posaditi na zlatno prijestolje.

Sv. Bonaventura je upoređivao oba Reda: franjevački i dominikovski točkovima ratnih dvokolica kod Homerovih junaka. Za jedan točak (franjevačk) reče svetac, da više ne vozi onuda, kuda mu je odredio osnivač Reda.

Najmiliji ljubimci sv. Franje dizali se proti svakoj sjeni Mamonovoj, a Ubertino iz Casala obnovio je krajnju oštrinu i čistoću pravila prema duhu sv. Franje.

Imao je sveti Franjo i mnogo drugih zanesenih pristaša, ljubitelja velike pokore i svete sirotinje. Bilo je tu i svjetovnjaka. Prvi se spominje neki Benedikto, kojemu su govorili »fratar s kukuljicom«, makar je bio svjetovnjak.

On je kao vijor jurio selima i propovijedao prema duhu sv. Franje. Na sebi je imao dugačku mrku haljinu, na glavi turban, na prsima veliki križ, na leđima crveni križ, oko pasa širok remen. Za njim je letjela četa djece s grančicama i zapaljenim svjećicama u ruci.

Došavši u koje mjesto, Benedikto bi se zaustavio na kojem trgu ili ledini, pa bi počeo pjevati:

— Hvaljen, slavljen i blagosivan budi Otac!

Djeca bi te riječi ponovila, a on bi onda nastavio, pa bi drugiput mjesto Otac rekao Sin, a trećiput Sveti Duh. Djeca bi svakiput ponovila njegove riječi, a onda bi svi zajedno zapjevali triput: Aleluja! Aleluja! Aleluja!

Izatoga bi Benedikto zasvirao u trubicu, izrekao kratku propovijed i krenuo dalje.

Ovakim ljudima govorili su nekoć, a govorili bi im i danas: sanjari, oblakari, gotovani, besposlice. Pa ipak su taki ljudi nekoć preporodili svijet, iskvareni svijet.

Takih bi nam sanjara i oblakara trebalo i danas!

Svijet nam se na mnogim mjestima posve odbio od crkve. Ne svetkuje nedjelje ni blagdana, ne ispovijeda se, ne posti, ne moli se. Psuje, pijančuje, štetu čini, krade. Ne će da ima djece, svadi se, ubija, a mlađi ne poštuje starijega.

Baš smo zakrasili! »Došao je vijek na izvijek!« mrmljaju naši pobožni starci.

To je učinio rat, a još više čovjek — zvijer, o kojem govori sv. Ivan u Otkrivenju. Ponizi, Gospode, čovjeka-zvijer i daj, da se Hrvati vrate na svoj stari put istine, ljubavi i poštenja!

Međutijem kao da već popušta sila čovjeka-zvijeri, a jedan starac od 80 godina, sijed, dostojanstven poput starih patrijara, slikar i pisac, dao se na pisanje »Božjega viteza«.

Sv. Franjo, pomozi nam! Moli se za nas! Moli se za Hrvatsku!

Daj nam mnogo dobrih, bezazlenih Svojih sinova! Daj da i mi svi postanemo što prije dobri i bezazleni, pa ćemo svesrdice moliti svaki dan Tvoju molitvu:

— O Višnji, Svemogući, Dobri Bože! Tebi pripada hvala i slava i svaki blagosov.

Samo Tebi, Svevišnji, one potpunoma pripadaju, a čovjek nije dostojan da spomene Tvoje ime.

Blagosivan budi, moj Gospode, od svih Svojih stvorova, osobito radi brata sunca, što ga užižeš za nas preko dana. Ta ono je lijepo i sjajno u svojem velikom žaru, i nosi, o Svevišnji, u sebi Tvoje znamenovanje.

Blagosivan budi, moj Gospode, poradi brata mjeseca i sestrica zvjezdica, na nebo si ih pribio, da tako lijepo i milo sjaje.

Blagosivan budi, moj Gospode, radi brata vjetra i radi zraka, i kad je vedar i kad je mračan, blagosivan budi i radi svakoga vremena, kojim braniš i uzdržavaš svoje stvorove.

Blagosivan budi, moj Gospode, radi sestre vode, koja je tako korisna i ponizna i dragocjena i čista.

Blagosivan budi, moj Gospode, radi brata ognja, kojim rasvjetljuješ noćne tmine, ta on je lijep i ugodan i jak i moćan!

Blagosivan da si, moj Gospode, radi naše majke, gospođe zemlje, koja nas uzdržava i hrani i daje nam svakovrsno voće, šareno cvijeće i zelenu travu.

Blagosivan budi, moj Gospode, radi onih, koji opraštaju u Tvoje ime i trpe bolesti i svake nevolje. Blago onima, koji to u miru podnose, jer će, Svevišnji, od Tebe biti okrunjeni.

Blagosivan budi, moj Gospode, radi naše sestre, ljubazne smrti, kojoj živ čovjek izbjeći ne može.

Jao onima, koji umiru u smrtnom grijehu, blago onima, koji su tada kod Tebe u milosti, jer im draga smrt ne može ništa naškoditi.

Hvalite i slavite moga Gospoda, zahvaljujte Mu i služite Mu vrlo ponizno! Amen.

U Firenci, 2. VI. 1925.

Sastalo se nekoliko nas, što škripucamo perom, nekoliko »književnika i farizeja«.

Oči su nam pasle po ovoj divnoj, vilinskoj okolici, posipanoj najljepšim ljetnikovcima. Duše su nam se rajile i kliktale od miline i zadovoljstva.

Divne li slike, živa li sna! Razumjeli smo talijansku dušu, koja se Firencom ponosi više nego Venecijom i Napuljem zajedno.

Jedan od nas, zaneseni junoša, nešto se usplahirio, pa stao kriliti rukama i govoriti:

— Kako je mogao ovdje, u ovoj blagoj, finoj, pahuljastoj pitomini izrasti divlji Machiavelli (kome piše na spomeniku: »Nema dovoljno hvale za ovo veliko ime«)?

Kako su sazorile ovdje misli, što su ih širili vjetropiri futuristi?

Ne čudim se, što se u mrkoj, ozbiljnoj Šparti našao netko, tko je odredio, da se sva kržljava djeca moraju baciti tajgetskim vucima za hranu.

Ne čudim se, što je u ukočenoj Njemačkoj niknuo Niče. Ne čudim se, što je hladna Rusija rodila raščovjeka Lenjina. Ali ovdje, ovdje, u ovom divnom gradu, gdje tek asketske duše misle na smrt, u ovom gradu, gdje klikće svaki fiesolski kamenčić, i gdje pjevulji svako zrnce pijeska u sanenoj mrtvici Arnu, nikako nema mjesta Machiavelliju, a futurizam je dosadan nametnik, nemila trakavica!

Futurizam je niknuo u Firenci, glavni organ (»Lacerta«) osnovan je u Firenci. Glavni mu je vođa bio — Papini.

Evo kake su se misli širile u Firenci (po »Lacerti«):

— Glupani su u velikoj većini. Zato nije dosta ni rat, ni kuga, ni glad, da ih pomori. Treba da dođe pokolj, radi umjetnosti, radi napretka duha«.

Ovake misli u divnoj Firenci, u ovom ponajljepšem kutiću svijeta!

Drugi prihvati:

— Polako, moje malo, brzopleto žutokljunče! Ljeporječica si, ali nijesi ništa dokazao.

Gdje se pronevaljalio Adam? U raju! Gdje su se uzobijestili zli anđeli? U nebu! Ergo? Kraj, okolica, milieu, pejsaž ne odlučuju ništa!

A što se tiče Machiavellija, i tu si na krivom putu. Firenca je bila jedina država u Italiji, gdje su se poštivale potpuno slobodne ustanove. U njoj je niknula klica moderne političke znanosti. Boreći se s unutarnjim i vanjskim neprija-

teljima florentinski su državnici znali da razmrse najzauzlanije čvorove. Nevolje i stradanja njihove države probudiše u njima živu želju, da znanstveno ispitaju uzroke, koji vode države do političkog procvata, i da pronađu uzroke, koji obaraju moćne države. Ovo je istraživanje otkrilo neka političke istine, koje državniku pružaju lijek, kojim će vidati sadašnje rane, a naoružavaju ga vidovitim oružjem, koje će odbijati buduća zla, buduće rane. Takav se vidoviti teoretičar odnjihao u Firenci, a zove se Nikola Machiavelli.

On je svojim knjigama htio otvoriti oči Talijanima, neka bi se oslobodili od svojih tadašnjih nasilnika, ali eto: sudbina jarac.

Njegove su slobodarske misli neki zlo razumjeli, a trebala je ljudima i jedna riječ, koja će označiti nasilnu i bezdušnu politiku, i stvorili su riječ »machiavellizam«.

A futuristi?

Evo što piše futuristički iznesak u Zagrebu (»Vihor«):

– Ako u Zagrebu imade osamdeset hiljada stanovnika, pedeset hiljada bi trebalo povesti na klaonicu, pet njih da odnese Sava, pet njih da potopi kakav nezamišljeno silovit dažd, a sa velikom masom od preostalih dvadeset hiljada trebalo bi u kakav moralni i materijalni purgatorij...

»Književnici i Farizeji« udariše svaki na svoju stranu, a ja s jednim drugom, župnikom u Međimurju, utetivih lutati ulicama toga lijepoga grada, onako na sreću.

Najprije smo razgledali prvostonu crkvu (Catedrale di Maria del Fiore). To je od česti gotska, od česti talijanska građevina, a nije ni čudo. Gradila se punih 150 godina, a oko nje se izmijenilo mnogo glasovitih graditelja. Crkva je lijepa, velika, ali nas nije zanijela. Više nam se svidio njezin zvonik, Il Campanile.

Crkva Santa Croce je najveća, što je ima Red sv. Franje. Nije ugledna ni veličanstvena, ali su u njoj krasni spomenici Dantea, Michelangela, Alfieria i fresko slike Giottove. To je mauzolej talijanskih velikana.

Pjesnik Foscolo čestita Firenci, što ima u hramu Santa Croce mauzolej talijanskih velikana:

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

– Al sretnija nada sve, jerbo čuvaš
Talijansku slavu, jedin zavjet možda,
Otkad ti tuđin, jer ne brane Alpe,

A svemožna je ljudske sudbe mijena,
Otimat uze imanje i snagu
I dom i oltare i sve – do uspomene.
Jer zasja l igda Italije smjelim
Umovima još nada uskrsnuća,
Odavle ćemo slušat proročanstva.

Crkva S. Lorenzo je ponajstarija crkva u čitavoj Italiji. Sagrađena je na početku IV. vijeka, ali jer je postradala požarom, obnovila se poput fenix ptice u prvoj polovici XV. vijeka. U njezinoj kapelici su glasoviti nadgrobni spomenici nekih Medicijevaca.

Grad ima mnogo krasnih modernih ulica, ali smo mi voljeli poput tucaka trubadura provlačiti se krajevima iz Srednjeg Vijeka. Vidjeli smo mnogo kuća starih 500–600 godina s grbovima njihovih gospodara. Neke su palače građene kao obrambene kule zbog ratnih olujina, što su prohujale nad toskanskom lavicom: Palazzo Vecchio, Pitti, Strozzi, Ricardo i i del Podestà.

U muzeje nijesmo mogli kao ni u Veneciji. To smo ostavili, ako Bog da, za drugiput.

Drug je nešto spomenuo o mozaicima.

U Firenci se nalazi tvornica mozaika. Po više strpljivih umjetnika niže sjajna zrnašca jedno do drugoga, a za nekoliko mjeseci iščahurit će se ispod njihovih ruku krasna slika, što se prelijeva poput blagovijesnice dúge.

Zanijesmo se malo i u povijest Firence.

Prošlost grada Firence je vrlo slična prošlosti grada Atene.

Firenca, glavni grad pokrajine Toskane, ostala je uvijek pošteđena od tuđinskih nasrtaja, od tuđinske poplave.

Firence nijesu osvojili nikada nikaki neprijatelji. Nitko nije njezinu zastavu, prema običaju vremena, naopako nataknuo na koplje i vukao je po blatu. Njezin grb (bijeli ljiljan u crvenom polju) ostao je uvijek častan i ponosan.

Po sjevernim krajevima Italije pustošili su Goti, Longobardi i Nijemci. Južni dijelovi Italije su stradali od Grka, Arapa, Normana i Španjolaca. Toskana je ostala gotovo netaknuta, čista, pa nije čudo, što se u njoj očuvao i razvio najljepši talijanski govor (od 70 talijanskih narječja) i što je u njoj procvala književnost, umjetnost, uljudba, finoća, uglađenost.

Doduše unutrašnje borbe (između Guelfa i Gibellina, pa između Cercha i Donata) i takmičenje četiriju najmoćnijih talijanskih država (Venecije, Genove, Milana i Fiorence) mnogo je kočilo i zaustavljalo ponositu ovu orlicu u kraljevskom njezinu lijetu. Ipak je Firenca preboljela sve te priteščice i trzavice, te je u XV. i XVI. stoljeću vodila kulturno kolo.

U ovom gradu, Bogom blagosovenom, rodili se mnogi veliki ljudi: Dante, Francesco da Barberino, Cavalcanti, Petrarca, Boccaccio, Guicciardini, Machiavelli, Pitti, Medici, nemirni Savonarola i vedri, nasmijani svetac, sv. Filip Neri.

Ima li gdje većih razlika, većih krajnosti? Na jednoj strani Dante i sv. Filip Neri, a na drugoj Boccaccio i Machiavelli!

U ovom je gizdavom gradu godine 1221. osnovao sirotan sv. Franjo s kardinalom Hugolinom Treći Red.

Firenca se obično zove Danteovim gradom, jer se ovdje rodio i ovdje živio ovaj velikan.

Pa ipak je malo tko tako uvrijedio Florentince kao Dante.

On ih zove u jednoj poslanici najtaštijima između svih Toskanaca, kukavnom bagrom fiesolskom, opakima po svojoj naravi i po svojim manama.

A u »Božanstvenoj Komediji« Dante pljuska i šiba nemilice svoj rodni grad.

On veli Firenci, da je gora od »Barbagije« na Sardiniji. (To je bio divlji kraj, gdje je svijet bio tako zapušten, te nije znao, što je odijelo, što ženidba),

Dalje!

»Stanovnici doline Arna zvjerske su ćudi, kao da ih je stara vještica Kirka pretvorila u svinje«.

»Taj prokleti, nesretni jarak (Arno) nailazi na pse, koji se pokurjačuju« (misli tijem Florentince).

»Izaći će (Fulciero da Calboli) okrvavljen iz čemerne šume (iz Fiorence) i ostavit će je takovu, te ni za tisuću godina ne će biti onakova, kakova je bila«.

»U Ateni i Lakedemonu, koji su stvorili stare zakone, a imali su tako dobru upravu, jedva je život sređen, kad se uporedi s tobom (Fiorenco!), koja sebi tako mudre zakone praviš, da ne traje do sredine studenoga, što si sprela u listopadu. Koliko si puta, otkako se sjećaš, promijenila zakon, novac, službe i običaje, koliko si puta promijenila svoja uda (svoje oblasti)?! Promisliš li dobro, vidjet ćeš, da si slična onoj bolesnici, koja si ne zna naći mira na svojoj perini, nego traži lijeka svojoj boli tijem, što se valja«.

»Firenca gradi prevelike kuće, živi razuzdano i mekoputno, kao da je tamo asirski kralj Sardanapal«.

Otkud ta mržnja?

Po srijedi je bila politika!

Dante se radovao dolasku njemačkoga cara Henrika VII. Luksenburškog, koji će preuzeti krunu i ime rimskog imperatora. Henrik se Danteu pričinio kao Mesija, koji će dokončati bezakonja, uvesti posvuda red i zakon, složiti raskomadane dijelove Italije u jedno tijelo, u rimsku Italiju, kojoj će biti povjereno, da bude vodiljom čovječanstva, pa da ga po kršćanskoj ideji privede k vječnom blaženstvu.

Florentinci su mislili o njemačkom caru posve drugojačije, i oni se prvi digoše na otpor. Zato ih je Dante onako zamrzio.

S vremenom se smirila Danteova duša, a jad mu se slegao. On se u pjesmi pomirio sa svojim rodnim gradom i želio se u nj vratiti, nadajući se, da će njegova sveta pjesma, na koju su položili ruke nebo i zemlja, smekšati okrutnost fiorentinskih vukova, i da će onda on primiti vijence na zdencu, gdje je bio kršten.

Jadnik nije toga doživio! Umro je i pokopan u Ravenni. Fiorentinci su poslije htjeli njegove ostatke prenijeti u svoj grad, ali nijesu dali Ravenjani.

Pedeset godina iza Danteove smrti podiže Firenca javnu katedru za tumačenje »Božanstvene Komedije« i pozva na nju najglasovitijega živog književnika i pjesnikova poštivaoca, Giovannija Boccaccija.

U Firenci se vidjelo nešto neviđeno: zaneseni Boccaccijevom ognjevitom riječi, stajali su ko zapanjeni, sinovi i unuci onih, kojima je Dante sudio u svojoj viziji. Zapanjeni su bili potomci Danteovih prijatelja i neprijatelja. Svi su složno slavili velikoga pjesnika upirući se o mačeve, koji su još možda bili omašteni krvlju, što je protekla u onim strahovitim danima progona i krvoprolića, kada je tako ljuto nastradao i njihov pjesnik.

U Firenci se najljepše rascvala Renesansa (preporođaj), tu je najljepše zaromonio humanizam, koji je na slabom čamcu

doplovio i do vitkih zidina skladnoga nam Dubrovnika i ovdje bio lijepo dočekan.

Porodica Medici je više vijekova dizala Firencu. Iz te bogate porodice je izašlo mnogo znamenitih ljudi. Najviše je učinio za Firencu Cosimo I. Medici, nazvan »ocem domovine«, i njegov još slavniji unuk Lorenzo (Lorenzo il Magnifico). To je bio neobičan vladar, koji se volio zvati »florentinskim građaninom«. Bio je mecena (dobrotvorac) pjesnika, a i sâm je bio pjesnik. Kod njegova se stola svirale njegove improvizirane pjesme: čas sjetne, ljubavne elegije, čas obijesne peckalice.

* *
*

Stupali smo zamišljeni uz rijeku Arno. Ta voda je zbiljce gotova mrtvica. Ne čuje joj se tok. Arno se samo svjetluca i šuti. Ovuda je nabadao svojom hromom nogom čestiti načelnik šijačke metropole, Franjo Ciraki. Ovdje su niknule njegove »Florentinske elegije«.

— Čudno je to u Italiji: ljudi živi, ognjeviti, a vode mrtve, mlitave, reče moj drug.

Pisci pišu, da je u Firenci svijet izvanredno pitom, blag, umiljat.

Mi smo na svojem lutanju doživjeli ovo. Prolazili smo kraj zlatarskih trgovina. Moj drug zapita jednoga trgovca, gdje je najbliža brijaonica. Trgovac nas smjesta odvede nekuda i odande nam pokaže jednu brijaonicu, koja nije bila daleko. Začas leti trgovac za nama i kaže:

— Oprostite, signori, ja sam zaboravio, da su danas brijaonice zatvorene, jer je drugi dan Duhova . . .

Hvatao se mračak.

Vraćali smo se u najljepši dio grada. Govorili smo o našim slavnim koljenovićima, koji su živjeli u Firenci: o fra Jurju Dragišiću i o Nikoli Tommaseu. Prvi je bio u Firenci odgojitelj Ivana Medicija (poslije: pape Lava X.).

Rodom je bio iz Bosne. Sveučilište je svršio u Padovi, a poslije se proslavio svojim bogoslovnim i filozofskim djelima. Istaknuo se i na Lateranskom Saboru.

Njegov gojenac ga je i s papinske stolice slušao i poštivao. Po njegovoj želji i savjetu slao je često Hrvatima novčanu pomoć. Tako je jednoć poslao banu Petru Berislaviću 50.000 dukata, a bilo je toga višeput.

Naš slavni slijepac Nikola Tommaseo živio je mnogo godina u Firenci, a ovdje je i umro (1. V. 1.874.). Pokopan je blizu Firence, u Settignanu, ljepše i sjajnije od Cavoura.

Velik je to bio čovjek. Kao pisac velik, kao čovjek još veći.

Znao je napamet Dantea, Vergilovu Enejidu, Horacijeve ode i satire i lijep broj hrvatskih narodnih pjesama.

Taj slavni list hrvatske gore spremao se, da napiše talijanski rječnik. Za taj se posao spremao dugo i dugo.

Na fiorentinskom trgu bi slijepi starac često slušao prodavače i seljake, pa kad bi čuo koju neobičnu riječ, zabilježio bi je njegov pisar na komadić papira. Za samo slovo *S* imao je 25.000 papirića.

G. 1.848. kao mletački ministar vjere i prosvjete osnuje Tommaseo u Mlecima stolicu za hrvatski jezik, jer je mislio, da je naš jezik potrebit u Italiji.

Šta kažete na to, Ekscelencijo Mussolini?

U Firenci su ga pohodili: Štrosmajer, Rački, Armin Srabec i mnogi drugi naši uglednici.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Tamo daleko, u nekom brdskom slavonskom seocetu, leži na stoliću siromašnoga seoskog župnika sitna knjižica. Ime joj: «Iskrice«. Listići joj požutješe poput dunje od čestog otvaranja. Neke su stranice orošene tihim, čistim suzicama. Najvlažnije su ipak stranice, na kojima plamte ove žarke, svesrdne riječi:

»Gdje ima potlačenih, ondje je moja domovina, a Bog potlačenih moj je Bog«.

»Ja mislim katkad (narode dragi) na tuge tvoje, ali ih ne plačem onako, kako bih bio dužan: nijesu meni sve rane tvoje pred očima, nijesam udo živo tijela tvojega«.

»Puk nam je otac, a zemlja mati«!

»Ja ljubim prosti puk. Ne mrzim akademike, no daleko im kuća od mene.«

»Ne može kapa (seljačka) ni da trpi ni da zbaci klobuk, ne zna zapovijedati jošter ni slušati.

Nijesmo mi, vrsta učenih, s narodom svojim niti dobro sastavljeni, niti dobro razlučeni, s njime se miješamo, ne da mu dademo štogod od svoga plemstva, ili da mu štogod od njegove prostote ukrademo. Mi se s narodom miješamo, da budemo i mi i on tužniji i gori.

Koji će, Bože, biti svršetak tolikih grijeha bez slatkosti, tolikih tuga bez hvale?

Koja će biti u budućnosti sudbina naša?«

Te su riječi izbujale iz Tommaseova srca god. 1.841. i 1.842.

To je bilo u doba najkrućeg feudalizma, u doba batina, klada, rovaša, u doba, kad se grbača jadnoga seljaka svijala i dvokožila pod nemilim udarcima, u doba, kad su naši iirski pjesnici slavili mrtvu domovinu, dok im je naočigled propadao živi bedem hrvatstva, naš dobri puk.

Divni starče Niko, kako je sićušan spram tebe patuljak umom i srcem, čovjek — zvijer!

Starče Niko, hvala Ti i slava Ti!

Na Trsatu.

2. VI. 1.925.

Grme trsatske orgulje.

Alelujaju i Hosanaju naše lakokrile, sunčane duše.

Bili smo u lijepoj zemlji Hesperiji. Bili smo u Vječnom Gradu. Bili smo u središtu Katoličke Crkve.

Okejani svih onih neslućenih ljepota su nas zanijeli, ali Ono Nebesko nas je tamo poput Savla zaslijepilo, obeznanilo, ojačalo, zagrijalo.

Katolička Crkva nije mrtvac, nije mumija!

Ona je život. Ona je snaga. Ona je ljubav. Ona je rad.

Katolička je Crkva zbiljce, kako netko reče, perpetuum mobile . . .

U starom polutamnom trsatskom hramu zahvaljujemo se Gospodu, što smo bili tako srećni, te smo mogli u Rimu s Najvećim Vladarom svijeta proslaviti tisućgodišnjicu hrvatskoga kraljevstva. Molimo Gospoda, da nam se udostoji blagosoviti našu drugu tisućgodišnjicu.

Kad smo došli u Rim, mucali smo poput Mojsija:

»A, a, a, Domine Deus, nescio loqui« . . .

(A, a, a, Gospode Bože, ne znam govoriti), a evo sada govorimo u sav glas o ljepotama Rima, o svetosti i jakosti Katoličke Crkve.

Sada dobro razumijemo slavnoga O' Konela!

Taj junački vođa mučeničkih Iraca, osjećajući da mu se približuje konac života, pohrli u Rim, da izmoli od Pape blagoslov za sebe i za dragu Irsku.

Na putu se razboli i umrije u švicarskom gradu Ženevi. Ostavio je ovaku oporuku: Moje tijelo pripada Irskoj, srce Rimu, a duša Bogu.

I zbilja: mrtva ga preniješe u Irsku, a srce njegovo poslaše u Rim.

Razumijemo Te, plemeniti O' Konele! Razumijemo Te u ovoj mrkoj i jalovoj sadašnjici, kad sve puca, sve se ljulja, sve se ruši, a jedino Petrova Pećina strši ponosito u vis!

Naše će se misli poput bršljana vazda oko Nje savijati, a mi ćemo bez oklijevanja koracati starim, prokušanim *pradjedovskim utrvenikom.*

Dr. Fran Binički,
župnik u Ličkom Osiku.

Italija i Talijani.

I.

Poznate li teleću zemlju? Ne bajoslovnu poput Swiftove hm-hm države, u kojoj vladaju gospoda konji, već pravu, zbiljsku zemlju, zemlju papa i velikih meštara, zemlju svetaca i karbonara. Zemlju, u kojoj šepavi Vulkan puše u mjehove na mnogo strana, u kojoj cvatu četruni i patati, u kojoj gondolijeri varaju putnike *per la prattica, non per la grammatica*, u kojoj se rodio sv. Frane i Machiavelli, kojoj je mala Hrvatska dala Siksta V. i Glovića i Marka Polića, starinom Dalmatinca, rodom Mlečanina, a udesom građanina svega svijeta.

Poznate li?! Dašto, poznate. Kako i ne bi! Skočite časkom na Rijeku. Već ste u toj zemlji. Pogledate Vučku, zaletite se do Cresa, zavirite u Zadar, povezete se na Lastovo i — eto vas! Ali se ne naglite!

Nije to još ona zemlja. Jer svaka stijena, svaka gruda ovuda šapće, viče: »Hrvatska sam bila, hrvatska ću biti!« Nego uzmite preda se volj kakav atlas, nategnite maštu i gledajte. Gledajte ono drevno rvalište, hrvatsko rvalište. Ali ne Preradovo, već svjetsko. Rvalište, na koje vas podsjeća naš Likota Lavoslav Vukelić u pjesmi »Kod Solferina«:

»Dovojevah! . . . Koji rodu s naše smrti prid?«

Okrećite kartu kao sliku skrivačicu i vidjet ćete mnogo i odviše.

Tu vam je čizmetina, koju pokrivaju nespretne gege. Tu vam je nosorog, koji je zinuo na Afriku. Tu je krezuba baka, koja lakomo rastvara laloke na Jadran i sjeća vas dužda od Mletaka.

Italija! Spominje je već čiča Herodot, Tukidid i sveznadar Aristotel. I pišu je *Italia*. A žilokopi ili jezični korenjaci vele, da joj je ime u rodu s teletom (vitulus). Italia — vitalia! Nije potekla od teleta, već je imala dosta telića, dašto četveronožnih, a ne političkih. A tim se imenom, vele dalje, najprije dičila Kalabrija. Geolozi tvrde, a ne u vjetar, da je Toskana i južna Italija s otočjem sačinjavala u davne dane zemlju Tireniju (Tyrrhensis), koja je bila uistinu privjesak Afrike, ali ju je pozobalo Tirensko more.

Dok to lakomo more sve više osvaja, Adrija je poštenija. Nekada je Adrija pokrivala sav okoliš Pada ili Po-a. I poluotok je Gargano bio nekada jadranski otok, a Adrija je pokrivala čitavu Apuliju. No nesebična je Adrija uzmaknula i ostavila plodno tlo. Prema tome je Italija dosta mlada.

II.

Mnogo je učenjaka razbijalo mudre glave, raspredajući, ko su, odakle li su prastanovnici Italije. Paletiolozi, lingvisti, arheolozi tvrde, da su i u Italiji, kao i u dobrom dijelu zapadne Evrope, dugolubanjci (Dolichocephali) potomci Kanovi. Kasnije se u Italiju doseliše Arijci i to dvaput. Prviput 1200.—800. pr. Is. ilirski Mesapijci i Japizi, i to valjda Mesapijci iz Grčke ili preko nje u Kalabriju, a Japizi iz balkanskog susjedstva na Gargano i u Apuliju. Italci, razdijeljeni u Latine i Umbrijce, banuše valjda dolinom Ina, Adiže i Ade i posvojiše padsku ravnicu, Ali kad su nahrupili drugi narodi, povukoše se oni prema jugu. Latini zaposjedoše zapadne razvodnice i podijeliše se na više ogranaka. Umbrijce potisnuše Gali i Etrusci u Umbriju. Ali Sabinjani pođoše dalje i osnovaše posebnu državu.

Od njih potekoše Samnijci, Marsijci, Vestinijci i dr. O porijeklu se Etruska na slažu učenjaci. Starac Herodot veli, da ih glad potjera iz Lidije preko mora. A Niebuhr, Mommsen i drugi njemački učenjaci vidješe na svoje oči, gdje Tirenjani ili Etrusci trče niz Retske Alpe. Po sjajnim ostacima gradova i po grobnim spomenicima drže, da su Etrusci bili veoma uljuđeni. Nažalost im je jezik propao.

Gali odoše preko Alpa početkom VI. stoljeća pr. Is., podijeljeni na više plemena: Cenomane, Insubrijce, Boje, Senome i dr. Bijahu osorni i grabljivi, pa uništiše staru uljudbu

kamo dosegoše. Drugojačiji bijahu Grci, koji naseliše južnu Italiju, Magna Graecia, i uvelike je unaprijediše. Neki drže, da su Ligurci starosjedioci, srodni Ibercima. Drugi misle, da su keltskoga roda. Veneti valjda potekoše iz Ilirije. Tako misli i Herodot. A ko zna, nijesu li u rodu sa slavenskim Vindima! Sve je to još tamno.

Ne zna se pravo, je li Martove sinove Romula i Rema dojila šukunbaba ili prašukunbaba one vučice, što je hrane na Kapitolu – simbol državne pravice. Ali se drži, da su Romul i Rem god. 754. pr. Is. zbilja sagradili Rim i da je Romul ubio brata i sam kraljevao u Rimu. Bilo bi previše ispredati predivo bajke i istine o borbama, pobjedama i porazima starih Rimljana. Sabinjani, Samnićani, Ekvi, Tolsci, Etruščani, Gali, Boji, Piro i Pirova pobjeda, »Hannibal ante portas«, Jugurta i dr. – sve se to vrti, niže i iščezava. Iza domaćih kraljeva zavladaše došljaci, koje strovali razbluda i nepravednost.

Mlada se republika s teškom mukom razvijala i učvršćivala. Najposlije se pretvorila u golem stroj s imperatorom-augustom na čelu. Rimski orao raširi krila gotovo po čitavom poznatom svijetu. Civis Romanus bijaše čovjek. Sve drugo bješe smeće. Za Augusta dođe na svijet Onaj, za kojim je čeznuo sav svijet. Poglavica Njegovih učenika, ribar Petar, pođe u Rim. Tu ga Neron dade pribiti na Križ. Ali Konstantin pod znakom Križa pobijedi Maksencija. Kršćanstvo dobi slobodu. Dosada kvasac, postade sad duša države, duša svijeta.

Golemo se rimsko carstvo razdrobi, propade zbog moralnog gnjileža. Svježi barbarski narodi nahrupiše u Italiju: Visigoti, Vandali, Heruli s Odoakrom, Ostrogoti, malko i Huni, pa 568. Longobardi, s juga Saraceni, a napokon sa sjevera Madžari. Zapadno je carstvo palo, istočno je iz Ravene striglo i muzlo Italiju, ne misleći na njenu obranu. U najvećoj se stisci narod obraćao na nasljednika galilejskoga ribara Petra. A rimski je papa branio ostatke stare uljudbe i narod od propasti.

S vremenom postade papa gospodarom i u Rimu i u okolici. Pipin Mali poveća papinsku državu, a Karlo Veliki pridruži lombardsku kraljevinu svojoj državi, dok veći dio eksarhata dade papi.

Iza Karla Velikoga dođoše mali vladari, sjene s carskom krunom. Za carsku se krunu uzeše otimati slavični velikaši friulski, spoletski i toskanski. U željeznom vijeku bijaše ponovno Petar u okovima. Njemačko-rimski carpape tegnuše naslijediti Augusta i Nerona, zvijezde dadoše nebeščanima, a sve drugo prisvojiše sebi. Planuše nemile borbe, iz kojih carevi izvukoše kraći kraj. Njemački se samodršci pouzdaše u silu, ali svaka sila ima jaču sestru.

Sjeverni se italski gradovi osiliše, složiše se s papom. A na jugu se ugnijezdiše Normani, tvrd orah za carske zube. Hohenstaufovci se ženidbom domogoše i južne Italije, ali god. 1265. nestade njihova koljena. Anžuvinci se domogoše vlasti, kojoj učini kraj sicilska večernja. Zavladaše Aragonci. Papinska država oslabi. U sjevernoj se Italiji uzeše takmiti i gnjaviti tirančići manjih država. O Italiju se počeše otimati Aragonija i Franceska.

I pape se zapletoše u ratove, a posegoše i njemački carevi. U španjolskom nasljednom ratu dobi Austrija lavlji dio, koji je s veće strane zadržala do god. 1859. Napoleon na silu i prijevaru združi Italiju i okruni se italskom krunom. Ali Napoleon pade, a bečki kongres obnovi stare prilike uz neke promjene. No Italija je na sve strane tinjala, a razni su ložači raspirivali vatru. Mazzini, Gioberti, Cavour, Garibaldi odigraše svoje uloge. Napoleon III. pomaže izdašno. Apsolutistička Austrija bi pobijeđena kod Magente 4./VI., a kod Solferina 24./VI. 1859. Franjo Josip I. izgubi Lombardiju. Kasnije se uhvati u koštac s Pruskom. Austrija pobijedi kod Custozze i kod Visa, ali bi smlavljena kod Sadove 3./VII. 1866., te izgubi Veneciju.

Zna se, kako pošteno i moralno Viktor Emanuel ote papinsku državu i 30. lipnja 1871. odredi Rim za svoju prijestonicu. Papa Pijo IX. u okružnici od 1./IX. 1870. izopći začetnike i dionike ove otimačine. »Appetito viene mangiando«. Italija je progutala papinsku državu. Sardinski je kralj bezobzirce rušio druge, da prigrabi sâm sve. Talijanski je želudac vučji.

Lijepa je Istra, ljepša hrvatska kolijevka Dalmacija. Istru proguta nezasitni želudac, na Dalmaciju vreba. No jer je Italija nekada pripadala Africi, po vučjem pravu treba malo pomalo progutati i svu Afriku.

24*

III.

Italija je ujedinjena. Je li srećnija, naprednija nego prije? Je li Italija, razdrobljena na sijaset manjih državica, uopće bila natražna, nesrećna? Bojovnici za jedinstvo pod svaku cijenu rastrubiše, da jest. Povijest pripovijeda drugačije. Ne može se reći, da je baš sve bilo na mjestu u pojedinim državicama i gradovima.

Nije ih stiskao obruč centralizma. Nijesu ih sumnjičili sa separatizma i s protidržavnosti. No bilo je dosta unutrašnjeg trvenja i razmirica. A bilo je i međusobnih plemenitih i neplemenitih utakmica. Tu i tamo su se nadmetali »konti« i »duke«, ko će bolje prignječiti svoje podanike. Ali su se i bogati prednjaci natjecali, ko će steći veću slavu, žrtvujući svoj imutak za napredak i prosvjetu.

Mala je Venecija postala s vremenom kraljica Jadrana i za najžešćih borba s nekrstom znala sklapati trgovačke ugovore i s Osmanlijom. Grčko je carstvo srušio i osnovao istočno-latinsko carstvo uistinu dužd Dandolo radi mletačke trgovine. Genova se isprva takmila s Pisom, a kasnije s Venecijom, ali iza teške borbe morade priznati premoć Venecije. Silno bogatstvo natrpaše nesamo Genova, Pisa, Venecija, nego i druge države. Ali nesamo materijalno. Italski se genij uspeo na vršak baš onda, kad je Italija bila razdrobljena. Sveučilišta nikoše na sve strane: u Bolonji u XII. v., u Padovi god. 1225., u Napulju 1224., u Sieni 1275., u Peruđi 1308, u Pisi 1343., u Paviji 1361., u Rimu 1303. i 1582., u Ferari 1391. i dr. Razne se grane znanosti njegovahu i svojski razviše, napose teologija, filozofija, kanonsko i građansko pravo te medicina. Al ne zaostade Italija ni u svim prirodnim znanostima. Dosta je spomenuti samo imena Galilei, Galvani, Inghiranci, Torricelli, Piazzi i stotinu drugih.

Dante ispjeva najljepši ep u svjetskoj knjizi. Petrarca započe humanistički pokret, koji zahvati Evropu. Talijanska se pjesma i proza diže do zamjerne visine. Ko će sve izbrajati! Svakome su dajbudi donekle poznati Ariosto, Tasso, Pietro Aretino, Guarini, Gozzi, Alfieri, Foscolo, Pellico, Manzoni, Isusovac Tiraboschi, Cesare Cantù i dr.

Italija je kolijevka umjetnosti, i to svake ruke. Od romanskoga je sloga do baroka u njoj cvalo graditeljstvo, plastika, slikarstvo.

Rim, Firenca, Venecija, Milan, pa i drugi gradovi, puni su divnih umjetnina. Eno mletačkoga sv. Marka, muranske prvostonice, piske prvostonice i zvonika, firentinskoga San Miniata i krstionice, milanskoga St. Ambrogio, parmske i modenske prvostonice i dr. Eno rimskih, mletačkih i sicilskih mozaika, eno freska škole montekasinske, slikarija toskanskih i ostalih. Sve je to u romanskom slogu.

Gotika se uvriježila po svoj Italiji. Arezzo, Assisi, Bologna, Firenca, Milan, Mleci, Orvieto, Rim i drugi gradovi pokazuju prekrasne crkve, a neki i lijepe dvorce. Giotto, Duccio, Martini, Memmi, a nadasve fra Angelico ostaviše divne slike, osobito nabožne u gotskom slogu.

Renasansa (preporođaj) je čedo tople Italije. Tu se natječu graditelji Brunellesco, Filarete, Lombardi, Bramante, Sansovino, Michelangelo i toliko drngih. Tu su nebrojeni kipari i vajari, kao Donatello, della Robbia, Verochio, Quercia i dr. Tu su slikari Lippi, Botticelli, Bellini, Correggio Lionardo da Vinci, Michelangelo, Raffael, Tician i — ko bi sve izbrojio! Treba uzeti volj kakvu povijest umjetnosti, pa se diviti italskome geniju. Bolje: treba se prošetati po gradovima i razgledati crkve i galerije. I uvjerit ćeš se, da je italski genij stvarao besmrtna djela, najviše prožet dubokom vjerom, a pod okriljem svete, katoličke i apostolske rimske Crkve.

IV.

Italija je ujedinjena. Dašto, još nema svega, što bi željela. A želja joj velika: kusić Kandije, komadić Moreje, kraljevina starca babe Jure Skenderbega i pročaja — sve bi to još bilo slasno i masno. Ta nešto je već držala Venecija, nešto bi bilo dobro za trgovinu, nešto za ratnu obranu i uporište u ovo srećno vrijeme, kad slobodni zidari glase veliko bratstvo, vječni mir i razoružanje i zatvaraju hram Janušov. Nego što se babi htilo . . . A prava je Italija zbilja ujedinjena, sve ako je visoka kuća drage volje dala svoju kolijevku Savoju i Nicu. Ej, ko ne bi dao kolijevku za kraljevsku krunu! Ta neki »velikani« i vođe žrtvuju čitave republike za mrvice s kraljevskoga stola . . .

Još je prije rata Italija imala čvrste granice protiv Davorovih krvnika. S tri je strane brane mora i jaka mornarica, a s četvrte Alpe, Po, Apenin. Nakon rata se poskrbjela za bolju obranu u Jadranu.

Tri su poglavite ratne luke: Spezia, Napulj (ili Torent) i Mleci. Uz njih su Savona, Genova, Orbetello, Civitavecchia, Gaeta, La Maddalena, Messina, Augusta i Pulj. Pomorska je akademija u Livornu, a inžinirska škola u Veneciji. Vojnička je škola u Modeni, akademija u Turinu, konjaničke škole u Pinerolu i u Rimu. Obrambena je dužnost općena. Svaki građanin od 20. do 39. godine mora služiti, i to 8 godina u stajaćoj vojsci (2–3 godine pod zastavom), 4 godine u mobilnoj, 7 u teritorijalnoj. U mirno se doba dijeli vojska na 12 korova, svaki sa 2 divizije. Svaka divizija ima 2 pješačke brigade po 2 regimente, jednu konjaničku i jednu topničku. Sve vojske u mirno vrijeme ima 13.765 časnika, 272.187 momaka, 52.548 konja i mazga. Usto 30.427 pomorske vojske. Svaki je vojnik prije rata dobivao dnevice 10 ct. plaće, 61 ct. za hranu, 12 ct. za odijelo, 16 ct. dodatka (»culaga«). Svega 99 centesima.

Prije dvadesetak godina pronađoše povjerenstva 33% nesposobna za vojništvo, to radi bolesti, to radi tjelesne nezgrapnosti. Najviše je nesposobnjaka u južnoj Italiji, pogotovu na Siciliji i na Sardiniji, gdje je sposobna jedva $^1/_5$. Danomice raste i otpor protiv vojne službe, množe se bjegunci. Prije rata je bilo 11.440 bjegunaca.

Za vojsku se brine Italija. Brine se i za obuku i za uzgoj. No dok je Crkva »zaglupljivala« narod, bilo je više znanja i pismenosti. Najbolje se to vidi kod vojništva i na vjenčanju. Neke godine nabrojiše 25% nepismenih vojnika, a 48% pomoraca. Na vjenčanju 1906. nađoše 29% nepismenih muškaraca, a 42% ženskih. »Kad bi za to Talijani znali – ne bi ni nas barbarima zvali – jer mi mrosmo, dok su oni spali«. Najviše analfabeta ima u Apuliji i u Abrucima. Škola ima dosta, i osnovnih i srednjih i visokih. Osnovnih škola ima više vrsti. Tu je do 2.112 dječjih skloništa, 53.295 osnovnih škola, 2.394 blagdanske i jesenske škole, 4.159 večernjih škola, 215 dopunidbenih. (a privatnih štokakvih 9.876), 284 gimaazije, 159 liceja, 298 tehničkih škola, 73 tehnička zavoda, 19 pomorskih zavoda, 27 praktičkih zemljoradničkih i 7 posebnih, 3 rudarske, 72 industrijske i 185 za industrijske vještine, 27 trgovačkih, 26 ženskih profesionalnih, 21 sveučilište, 1 orijentalni institut i dr.

Mora se priznati, država troši mnogo na škole, napose na osnovne škole. I polazak je škole obvezan, A ipak je toliko nepismenih! Zašto? Ponajprije su radničke porodice siromašne, pa kao i kod nas vade djecu iz škole, prije nego svrše. Zato pučki učitelji nijesu, uz male iznimke, na moralnom vršku. Plaća im je rđavija od radničke. Stoga postaju apostoli socijalizma i ateizma. Općine se ne staraju za školsku higijenu, a roditelji nerado gledaju, da im se djeca truju. Težaci, rasijani amo tamo, teško mogu slati djecu u dalje škole. I tako se događa, da djeca svrše školu, a jedva se znadu potpisati. Da ministar nastave ne pritiska sve svojom šakom, već da pusti Crkvi slobodne ruke, i tome bi se zlu našao lijek.

Nemam podataka, kako je poslije rata. Prije rata je štampa cvala. Tako je god. 1900. bilo 9975 publikacija. Mjesečno je izašao 971 časopis. Godine 1905. je izlazio 151 dnevnik, a svih časopisa zajedno 3130, političkih 815, u 363 grada. Najviše časopisa izdaje Lombardija (444), najmanje Basilicata (11). Katoličkih je dnevnika 26 (ako nije koji propao ili procvjetao). Poglaviti su Osservatore Romano, Osservatore cattolico (Milan), Il Momento (Turin), Unità cattolica (Firenze), 151 tjednik i mjesečnik, 96 stručnih časopisa, 214 uzgojnih.

U poganstvu je *charitas* bila nepoznata utvara. Katolička ju je Crkva donijela s neba i svuda je brižno njegovala. Tridentski je Sabor u VII. i XXV. sjednici izdao i zakone o siromaškim zakladama. Kad je Crkva podigla javnu dobrotvornost, država joj je doviknula: »Der Mohr hat seine Schuld getan«. U Italiji ima 27.078 dobrotvornih društava s dvije milijarde lira imutka. Skrbi se osobito za djecu (nahodišta, sirotišta, gostinjci), za oskudne i nesposobne (ubožnice, spavaonice), za sve potrebne (ekonomski restauranti, bolnice, ludnice i dr.). Po zakonu svaka općina mora imati dobrotvorno društvo za siromahe.

Za narodno se zdravlje stara državna vlast. Higijena je pod nadzorom ministra unutrašnjih poslova. Liječnika ima 23.500, ljekarna 10.996, ljekarnika nekih 13.000. Siromasi se imaju liječiti bez plaće.

Nekad je bila Italija klasička težačka ili zemljoradnička zemlja. Po svojem bi položaju, po svojem tlu i podneblju mogla biti i dandanas. A ipak nije. Iza Rusije se i Skandinavije u Evropi najmanje obrađuje zemlje u Italiji. Do 29% je pusta, neobrađena zemlja. Krivi su golemi latifundiji, ve-

liki porezi, nemarni seljaci, neupućeni u pravu zemljoradnju. Kriva je i suša i močvare. Iskrčene su šume, pa je sve manje oborina. A glavnica se malo upotrebljava, da se isuše močvare. Žita je uopće premalo za stanovništvo, pa se mora uvoziti. Najviše rodi pšenice i kukuruza, te u padskoj ravnici riže. Vina ima izvrsnih. Poznata je ona: »Propter ninium *est* (bonum est) dominus meus mortuus est«. Maslina ima u šumama i na livadama, a limuna, četruna, naranača ima dosta za izvoz. Pamuk je donesen iz Amerike, a sad lijepo uspjeva u Italiji kao i duhan, pa i sladorna repa. Povrća ima dosta. Obilno rodi i kesten, smokva i badem.

Blaga ima u Italiji razmjerno malo. Najviše je ovaca i koza. Uz Po je dosta i goveda, hvala *natražnim* kjaravalskim fratrima, koji su kanalizovali zemlju tako, da se livade kose i devet puta. Konja, mazgi i magaraca ima u Italiji dosta. I živad se goji uvelike. Ribarstvo je morsko zanemareno. Država se za nj malo stara. Zato joj pomaže Jugoslavija svojim slavnim ugovorima Svilarstvo cvate osobito u Lombardiji, u Veneciji i u Piemontu.

Nesjedinjena je Italija industrijom prednjačila svoj Evropi. Danas se može podičiti samo nekim granama, i to ponajviše kućnom industrijom tkalačkom, klobučarskom, čipkarskom, postolarskom. Znamenite su napose u sjevernoj Italiji tvornice papira, voštano platno, gumena roba, svilena roba, porcelan, staklarstvo, mozaik, žigice, slador, čokolada, satovi, glazbeni instrumenti.

Za trgovinu je Italija kao stvorena. U Srednjem su Vijeku Genova, Pisa i Venecija znale iskoristiti položaj, pa su uistinu gospodarile, natječući se među se, Sredozemnim morem. I danas su središta trgovine Ligurija, Piemont, Lombardija i Venecija. Južna je Italija sa Sicilijom dosta zaostala. Izvozi se najviše svile, sumpora, mramora i vina te južnoga voća, a osobito kameni ugljen, žito te gradivo za tkalački obrt. God. 1907. bi uvezeno tuđih proizvoda u vrijednosti od 2.660,000.000 lira, a izvezeno talijanske robe u vrijednosti 1.850,000.000 lira.

Kopneni su putevi najslabiji u Kalabriji, najbolji u sjevernoj Italiji. Glavne su ceste dugačke 85,757.300 milja. Prva je željezna pruga Napoli — Portici otvorena 4./X. 1839. Sad su već pruge duge 10.705 milja.

Glavne su: Turin — Mleci, Turin — Brindisi, Genova — Napulj. S ostalom je Evropom Italija spojena željeznicom Turin — Lion kroz Frèjus, Novara — Luino — Belinzona st. Gothardskom prugom, Verona — Trento (brenerska pruga), Genova — Novara (simplonski put), Venecija — Cormons (Pontebba put). Prvi je tramski put otvoren g. 1875. između Turina i Moncalieri. Sad je već po svoj Italiji dugačak 2500 milja. Za pomorski saobraćaj ima više društava, napose Societá di navigazione generale Italiana, La Veloce, Italia, Lloyd Ital., Lloyd savoj., Società Siculo-Americana i dr.

Još su godine 1770. pokrajine nesjedinjene Italije imale 16,447.000 stanovnika, početkom 19. stoljeća 18,125.000, a 1901. već 32,475.353 stanovnika, a 1./I. 1908. 33,909.776 stanovnika. Prema tome na km² dolazi 116 stanovnika. Kad bi se zemlja bolje obrađivala i više pazilo na obrt, ne bi ni to bilo previše.

U Belgiji, Holandiji i u Vel. Britaniji dolazi više stanovnika na km², ali je bolje razvijen obrt. Italija je prenapučena. Najviše se svijet množi u Lombardiji, u Veneciji, u Apuliji i Kalabriji. U većim se gradovima zapaža posljedica neomalthusijanizma. Pučanstvo se množi sve manje. Još je oko god. 1870. bilo 36% pomlatka, a već je 1907. bilo samo 20·8%. A ipak je broj brakova gotovo jednak. Nego zlo nije još zahvatilo kao u Franceskoj.

V.

Otkada je hrvatski narod u susjedstvu s talijanskim, ne veže ga baš debelo prijateljstvo. Venecija je dobro zapamtila neretljanske gusare, slavnoga Domagoja (»pessimus Sclavorum dux«), senjske Uskoke. Ali se i Hrvati sjećaju svijetloga dužda i kraljice mora. Da znadu zboriti gole velebitske stijene, ponte dei sospiri i zloglasna duždeva tamnica! Ni kasnije se nijesmo milovali! Hrvatsko je ime omrznulo Talijanu osobito onda, kad se Hrvat rvao za svoga tlačitelja, dvoglavoga orla mrcinjaša. A Soča i Piava zagrdiše. Pismeni Talijan voli Zulukafru nego Hrvatu. Ali valjda bolje i poznaje Zulukafra. A Hrvat opet sudi talijanski narod po iridentizmu i zaguljenim demagozima. Podcjenjivanje, prijezir, mržnja nijesu dostojni čovjeka, kamoli kršćanina. Istinu treba priznati i pokloniti joj se. Talijanski je narod čedo svoje zemlje, vulkanske, potresne. I njegova je duša taka: nagla, vatrena, zanosna. Hrvat Dalmatinac i Primorac može bolje shvatiti talijansku dušu od Slavonca. Talijan je miješanac. Nije to čista krv Scipijona, Re-

gula, Katona. Pomiješano je, iskrižano desetak naroda. A križana je pasmina jača, žilavija. Stara slava i moć rimskoga orla smućuje pamet talijanskim demagozima, pa znadu prezirati druge narode i sezati za tuđim. Mora se priznati, da su Madžari imali prosjačku prošlost, a bili su mnogo bahatiji. Soveni nijesu narod, nego narodna pjena. Stalna je istina, da u talijanskog naroda ima dosta mana i poroka, ali ima i mnogo veličine i vrline.

Italija je zemlja najvećih protivnosti i skrajnosti: raskošja i glada, zemlja znanosti i analfabetizma, zemlja uzvišene umjetnosti i niske, blatne sebičnosti, zemlja mafije, kamore i velikih svetaca. U Italiji je središte katoličkoga života, katoličke misli i osjećaja.

Hrvatski narod, predziđe Italije i kršćanstva, znade zaboravljati, pa i mora zaboraviti sve, što vrijeđa katolički osjećaj, i misliti na lijepe riječi našega Vraza:

»Svi narodi braća, svi su Božja čeda,
Na njih jedno nebo i jedan Bog gleda«.

Dr. Augustin Juretić,
župnik u Lađevcu kod Slunja.

Katolički pokret u Italiji.

Katolički pokret znači organizovano nastojanje katolika, da po načelima svoje vjere preudese čitavo društvo, sav javni i privatni život. Takvi pokreti razvili su se u posljednja dva, tri decenija po svim katoličkim zemljama. Negdje je takav pokret već tako razvijen, da jako utječe na kulturni, socijalni, gospodarski i politički razvitak naroda, a drugdje je tek u povojima. Neki katolički narodi imaju osobito lijepo razvijene prosvjetne organizacije, drugi socijalno-ekonomske, a neki opet političke, već prema tomu, u kakvim su se prilikama nalazili pojedini katolički narodi, i što su smatrali važnijim da izgrade. Redovno imade, ili bar teži za tim da ima, svaki katolički pokret tri velike kategorije organizacija: I. *organizacije za izgrađivanje i širenje katoličke prosvjete;* II. *socijalno-ekonomske organizacije* i III. *političku organizaciju.* Većina evropskih katoličkih naroda imade sve ove tri vrste organizacija.

Katolički pokret postoji i u *Italiji.* Njegovi su počeci bili još pred Lavom XIII. U ono vrijeme imali su katolici organizaciju »Opera dei Congressi e Comitati Cattolici«. Kad se ono iza okružnice Lava XIII. razmahao po svim katoličkim zemljama kršćansko-socijalni pokret, život je ove organizacije bio vrlo buran. Stariji su htjeli da »Opera dei Congressi« bude jedinstvena organizacija za sav rad talijanskih katolika, a mlađi su htjeli da izgrade više autonomnih organizacija, koje će preuzeti na se i obuhvatiti mnogovrsni rad katolika. U ovim borbama starih i mladih utrošeno je mnogo energije, i dugo se katolički pokret nije mogao da razvije. Godine 1903. izradio je Pijo X. novi program za kršćansko-socijalni rad (Ordinamento fondamentale dell' azione popolare cristiana), a god. 1905. okružnicu na talijanske biskupe

»sull' azione cattolica«, u kojoj je istaknuo važnost Crkve za socijalni preporod, za stvaranje kršćanske kulture, preporučujući, da se osnuje nova organizacija »Unione popolare« po uzoru njemačkog Volksvereina za prosvjetni rad, a »Unione economico — sociale« za socijalno-ekonomski rad. Ova poticanja Pija X. imala su uspjeha. »Opera dei Congressi« razišla se, ostala je bila samo još ekonomsko-socijalna sekcija, koja je životarila do god. 1919. Katolički pokret, izgrađujući samostalne organizacije, počeo se naglo razvijati, i danas imadu talijanski katolici dobro izgrađene sve vrsti organizacija. Oni imadu: I. *strogo konfesionalna udruženja, katoličku akciju u užem smislu, pod strogim nadzorom crkvene hijerarhije.* Ovamo spadaju organizacije za vjersko produbljivanje, moralnu odgoju i katoličku prosvjetu. Zadaća je ovih društava — kako ju je naznačio Pijo X. — formacija katoličke misli i svijesti, stvaranje katoličkog svjetovnog naziranja, izgrađivanje mišljenja o socijalnim, kulturnim, gospodarskim, političkim pitanjima u svijetlu kršćanskih ideja.

II. *Konfederaciju radničkih udruženja i konfederaciju gospodarskih udruženja*, međusobno nezavisne, što sačinjava njihovu socijalno-ekonomsku akciju.

III. *Talijansku Pučku Stranku.*

U strogo konfesionalna udruženja, pod direktivom i kontrolom crkvene hijerarhije, udruženja dakle, koja sačinjavaju katoličku akciju, spadaju:

A. Organizacija muške mladeži *Gioventù cattolica italiana.* Zadaća je ove organizacije: nukati i priučavati mladež na praktični religiozni život, širiti vjersku obrazovanost, pripremati mladež na budući rad u katoličkom duhu, ne prezajući u radu za katolička prava i slobodu ni pred kakvim žrtvama. Katolički omladinac mora biti kasnije muž molitve, žrtve i akcije. Mladež je organizovana u kružoke, a imade tih kružoka 2.300. Svaki taj kružok vodi župnik, a svi kružoci jedne biskupije sačinjavaju dijecezansku federaciju, a sve dijecezanske federacije su opet udružene u centralni savez, kojemu je predsjednik u Rimu. U prijašna vremena mnogi su iz ovih katoličkih omladinskih društava prelazili kasnije socijalistima, jer su se vođe tih društava ograničavali samo na to, da mladež u društvima priuče na vršenje njihovih strogih religioznih dužnosti, a zanemarivali su građanski, socijalni i politički odgoj. Danas je u tom pogledu mnogo bolje, tako

da mladić u tom društvu dobije nesamo neki religiozno-crkveni odgoj, nego i potpuni kulturni, socijalni i socijalno-politički odgoj. Takav mladić znade kasnije, da mu je kao katoliku mjesto samo u takvim profesionalnim, prosvjetnim i političkim organizacijama, koje su zadojene katoličkim duhom.

Posebne autonomne organizacije mladeži jesu još ove: *Savez univerzitetskih katoličkih društava, Savez športskih udruženja* i *Udruženje katoličkih skauta.*

B. Druga je skupina u katoličkoj akciji *Savez katoličkih žena* (Unione femminile cattolica). Ova organizacija imade dva posve samostalna ogranka: *Donne Cattoliche* — društvo udatih žena i neudatih, a starijih od 35 godina. Drugi je ogranak *gioventù catollica feminile* — društvo ženske mladeži. Broj i jednih i drugih iznosi po prilici 400 hiljada. Organizacije su provedene po županijama i biskupijama, a mnogo se pazi na socijalni odgoj. Za razvitak ovih ženskih društava mnogo je zaslužan papa Benedikt XV., koji ih je reorganizirao i namijenio im širu zadaću nego što su je prije imala.

C. Konačno je još i treća skupina u katoličkoj akciji *Unione popolare* — Narodni Savez, analogna organizacija njemačkom Volksvereinu i našem Hrv. Kat. Nar. Savezu. Ovu je organizaciju osnovao znameniti socijolog Foniolo, a na poticaj pape Pija X. iza njegove okružnice »Il fermo proposito«. Kroz petnaest godina je tek životarila, ne nalazeći razumijevanja kod talijanskih katolika, a ne znajući ni sama kako da nađe pravo polje djelovanja. Benedikt XV. potvrdio je g. 1920. nova pravila, ocrtavši zadaću ove organizacije riječima: odgoj katoličke religiozne, moralne, socijalne i građanske svijesti naroda. U Narodnom Savezu može biti svaki katolik, koji je već član kojega katoličkog udruženja. Godišnji je članski prinos jedna lira, a organizovanih članova imade do četvrt milijuna. Organizacija je provedena po biskupijama, a jedan središnji odbor s predsjednikom, kojega imenuje papa, upravlja čitavim društvom.

Drugu granu katoličkog pokreta sačinjava *ekonomsko-socijalna akcija.* Ova je uz političku organizaciju najmlađa grana katoličkog pokreta, jer talijanski katolici nijesu dugo uviđali veliku potrebu ove organizacije, bez koje ne bi mogli katolici nikad doći do odlučne važnosti u narodno-gospodarskom životu Italije. U ekonomsku socijalnu akciju spada:

A. *Konfederacija radničkih udruženja.* Osnovana je tek 1919. godine, kad su socijalisti bili potpuno osvojili radničke mase, i kad je prijetila ozbiljna pogibao revolucije. U to doba imali su socijalisti u svojim strukovnim organizacijama dva milijuna i 300 hiljada organizovanih pristaša, a broj mandata u parlamentu iznosio je 145 Talijanski su katolici opazili, da je dvanaesti sat, da se maknu, i dali su se na posao. U kratko vrijeme mogli su zgodnom politikom predobiti veliko mnoštvo radnika, osobito poljodjelskih, tekstilnih i željezničkih, i pred godinu su dana imali 1,300.000 organiziranih radnika! Ogroman napredak, uočimo li bezobzirna nasilja socijalista i poslodavaca-liberalaca. Kršćanske radničke organizacije jake su osobito u sjevernoj i srednjoj Italiji — dakle u kulturnijim krajevima, dok su u analfabetskoj južnoj Italiji socijalisti jači.

U konfederaciji radničkih udruženja najjača je organizacija poljodjelskih radnika. Imade 750.000 članova. U Italiji je agrarni problem i zamršen i vrlo delikatan. Zemlja je napose u nekim provincijama u rukama veleposjednika, koji imadu svoje colone, što im obrađuju zemlju Pučka stranka, a po njoj i kršćanske organizacije poljodjelaca proglasile su načelo: zemlja pripada onomu, koji je obrađuje, dakle colonima, seljacima. Dakako nije tim još rečeno, na koji način da se seljaku dodijeli ta zemlja, ali ovo je načelo nzgibalo široke seljačke slojeve, i agrarni je problem uvijek u središtu javnog interesa. Inače je ova organizacija neovisna o crkvenoj hijerarhiji, a u mjesnim i pokrajinskim odborima svećenik je samo consulente morale bez prava glasa i veta.

B. *Konfederacija gospodarskih udruženja — Coniederazione cooperativa italiana.* I u Italiji, kao što je to i drugdje, oslanjaju se katoličke stranke na gospodarske organizacije, one potiču i pomažu osobito zadrugarstvo, da preko zadruga dođu do jačeg utjecaja na narod. Tako imadu socijalisti u Italiji preko 4.000 zadruga, demokrati 3.500, a neutralnih imade oko 1.500. Katolici su istom iza rata razvili i na ovom području svoju djelatnost, pa već danas imadu: *savez seljačkih kreditnih zadruga* sa 2.200 zadruga, *savez konsumnih zadruga* sa 3.340 zadruga, *savez produktivnih zadruga* sa 690 zadruga, *savez poljodjelskih zadruga* sa 800 zadruga, *savez ribarskih zadruga* sa 60 zadruga. Kako u Italiji imade u svemu nešto preko 20.000 zadruga, to se

vidi, da katolici zauzimlju odlično mjesto. Katolici imadu uz to nekoliko jakih banaka.

U ekonomsko-socijalnu akciju možemo da pribrojimo još i *konfederaciju za pomoć i socijalno osiguranje.* Ovamo spadaju društva za osiguranje blaga, osiguranje za slučaj požara i slično. Talijanski katolici imadu oko 1.500 takovih društava.

Ove socijalno-ekonomske organizacije nijesu političke, ali su ipak jaki oslon Pučke Stranke, kojoj su ove organizacije dale odličnih zastupnika iz radničkih i seljačkih slojeva, a koji su bili odgojeni u zadrugarskom pokretu.

Kruna i završna karika u toj raznovrsnoj organizaciji talijanskih katolika jest *Talijanska Pučka Stranka.* Osnovana istom iza rata, dobila je već na prvim izborima godine 1919. oko sto mandata. Ovaj nagli porast i lijepi njezini uspjesi imaju se pripisati njezinom vođi svećeniku *Sturzu.* Program Talijanske Pučke Stranke ukratko bi bio ovaj: nepovredivost obitelji, sloboda naučavanja i borba protiv analfabetizma, juridičko priznanje i sloboda staleškog organizovanja i sindikalne organizacije, narodno i međunarodno socijalno zakonodavstvo, organizacija svih narodnih produktivnih sila, kolonizacija i parcelacija latifundija, sloboda i autonomija općina i pokrajina, široka upravna decentralizacija, sloboda i nezavisnost Crkve, sloboda i poštovanje kršćanske savjesti, progresivni porez, proporcijalno pravo glasa i žensko pravo glasa, narodna obrana i ograničenje militarizma, međunarodni obranički sud, ukinuće tajnih ugovora, općenito razoružanje.

Sa svojim naprednim, a ipak umjerenim, socijalnim programom stekla je Talijanska Pučka Stranka mnogo privrženika napose među seljacima i radnicima. Međutim su se u stranku uvukli i neki socijalni reakcijonari, pa je već u prvoj godini njezina opstanka došlo do trvenja najprije između tih reakcijonara i nekih preradikalnih socijalizatora. Stranka se riješila i jednih i drugih — bio ih je mali broj — a ostali su oni, koji imadu jedinstveni pogled na socijalne probleme i na način njihova rješenja.

Teške je dane proživjela Talijanska Pučka Stranka u prvoj godini fašističke vlade. Fašisti su — kako je poznato — proglasili načelo: U Italiji nema mjesta nefašističkim strankama, pa su prema tomu sa svom surovošću i bezobzirnošću progonili baš Talijansku Pučku Stranku. Ona je najme bila

jedina, koja nije htjela da se pokloni Mussoliniju, dok su sve druge stranke, neke formalno, a neke faktično, likvidirale i utopile se u fašizmu. Fašisti su osim sile upotrebili protiv Pučke Stranke i drugo opasnije oružje: dali su Crkvi Katoličkoj stanovite koncesije dokazujući, da fašizam dovoljno štiti tekovinu kršćanske kulture, i da Pučka Stranka gubi posve raison d' etre. Ova metoda borbe protiv Pučke Stranke imala je više uspjeha. Utjecajni vatikanski krugovi smatrali su neoprostivom oštru opoziciju Pučke Stranke prema fašizmu, i vođa stranke don Sturzo morao je u »dragovoljno« zatočenje. Povukao se s vodstva i pošao u inozemstvo, radi čega su fašisti triumfirali misleći, da su se riješili najopasnijeg protivnika. Međutim fašisti ipak nijesu postigli šta su htjeli. Filofašisti su doduše otpali od Pučke Stranke, ali gros je ipak ostao kompaktan i novo vodstvo nastavilo je politiku don Sturza. Pučka Stranka okupila je oko sebe sve protufašističke struje i stranke, i postala vođom protufašističke opozicije. Razvitak prilika dao je pravo onima, koji su zagovarali nepomirljivost prema fašizmu, i filofašisti uviđaju danas, da su pošli krivim putem. Nema sumje, da će Pučka Stranka u političkom životu talijanskog naroda naskoro opet zauzimati jedno od najviđenijih i najuvaženijih mjesta. Jamstvo za to imađemo u oduševljenju talijanskih katolika za svoju političku organizaciju, bez koje ne bi mogli, uza sve svoje prosvjetne i ekonomske organizacije, da budu faktor, s kojim se mora računati.

Talijanski katolički pokret u najljepšem je razvoju. Rad u svim ovim trim glavnim granama pokreta ide paralelno, kao što to i mora biti. Katolici svuda, pa eto i u Italiji, teže i moraju težiti za tim, da izgrade katoličku kulturu, ne dopuštajući, da ih u tom kulturnom radu itko nadvisi. Oni moraju da na kršćanskim principima izgrade socijalne i gospodarske odnošaje, a u unutarnjem političkom životu i u međunarodnim odnošajima treba da zavlada duh kršćanske pravednosti i slobode. Katolicizam obuhvata sav život, sva područja ljudskog djelovanja, a to mora da obuhvati i svaki katolički pokret.

Govor sv. Oca Pape Pija XI.

hrvatskim poklonicima i hrvatskim orlovima u audijenciji dne 18. IX. 1925.

U ovoj svetoj jubilejskoj godini, kad se Katolička Crkva sve više posvećuje duhovnim blagom svetoga Jubileja, eto već po drugiput dolaze ovamo Naši dragi sinovi iz Hrvatske, da proslave s Nama dva jubileja: općeni jubilej sa čitavom ostalom Crkvom i svoj veliki historijski jubilej kao spomen na onaj dan, kad je Naš prethodnik, Ivan X., kako vam je to dobro poznato, podigao Hrvatsku na kraljevstvo.

Veselimo se stoga, da vas možemo vidjeti, pozdraviti i blagosloviti ovdje u očinskoj kući. Osobito se veselimo, što vas možemo pozdraviti, kao što smo to mogli učiniti prvim poklonicima, u očinskome domu rukujući se sa svakim od vas, da se tako sa svakim od vas osobno upoznamo. Gledamo duboko veselje, što titra u vašim očima i u vašim srcima radi ovoga dvostrukog veselja, i opažamo sa potpunim zadovoljstvom lijep sastav vašega poklonstva: na čelu mu dva biskupa, koji nijesu svome stadu samo pastiri, nego i vođe, što su prožeti svetom ljubavlju.

U ovim pastirima pozdravljamo i cijeli vaš Episkopat i čestitamo, što su nam doveli tako lijepu reprezentaciju. Vidjeli smo svećenike svjetovnog i redovnog klera, evanđeosku sol, preko koje se posvećuju vaše obitelji i čitava vaša zemlja. Pozdravili smo odbor, kao i toliko ostalih odličnih i zaslužnih ličnosti, koje sudjeluju kod ovoga poklonstva, a članovi su uprave i sveučilišne nastave, kao i srednjih i osnovnih škola. A zatim smo pozdravili prekrasnu kitu svih staleža i zanimanja.

Ali nada sve privlači Naš pogled ova divna reprezentacija katoličke hrvatske omladine. Orlovi su nekada u stara vremena odlijetali iz carskog Rima da osvoje svijet. A danas vidimo cvijet hrvatskog naroda, još ljepše okrunjene Orlove,

radosne, miroljubive i prožete mladenačkim zanosom, kako se vraćaju u Rim, kao Majci svojih duša.

I vas, Orlovi, zato pozdravljamo iz svega srca. Pozdravljamo vas kao namjesnik Isusa Krista, Božanskog Ljubitelja čiste, zanosne i odlične mladeži.

S velikim zadovoljstvom i ganućem čitali smo lijepu adresu, koju ste nam upravili ispred svih hrvatskih Orlova i u kojoj su iskazana čuvstva vašega naroda, što su tako lijepa i tako velikodušna. U njoj se zavjeravate, da ćete kao i vaši pređi ostati uvijek vjerni svojoj vjeri, vjerni Rimskoj Crkvi, Majci svih crkava, i vašemu Papi, nasljedniku Petrovu. Naši su prethodnici s potpunim pravom nazvali vaše pređe »Antemurale Christianitatis«. Ovaj dični naziv, ovu divnu pohvalu podijelili su vašemu narodu kao znak osobitoga priznanja. On je bio Bedem Kršćanstva.

Treba da i vi velikodušno nastavite ove slavne tradicije i da budete Bedem Svete Crkve. Nažalost vjera je gotovo u svim zemljama ugrožena, intelektualne i moralne kao i socijalne pogibelji prijete joj sa svih strana. Ugrožena je ispravnost kršćanskog mišljenja i kršćanskog života. Ove se moralne pogibelji uzdižu iz srca u razum kao otrovna para, kao vihor, koji vitla kršćanskim idejama i dušama.

Dragi moji Orlovi! Vašom iskrenom i zanosnom vjerom, prožetom zdravom katoličkom kulturom, svrstani ste kao nepobjediva vojska. Ovu vjeru treba da sve više probuđujete i svojim apostolskim primjerom širite među ostali svijet.

Vi ste Orlovi. Da budete dostojni toga lijepog imena, morate se prema riječima velikog Pjesnika uzvijati nad ostale čistim srcem i bistrim umom. Treba da se uzvijate nad moralnim talogom i nad podlošću. Treba da boravite u visokim sferama one znanosti, koju prosvjetljuje vjera, Treba da svoj pogled uvijek držite uperen u neugašeno svijetlo katoličke Istine.

Orlovi! Vaše imn je divno i genijalno. Vaša je zadaća, da budete vjerni domovini i obitelji, Crkvi i katoličkoj vjeri.

Orlovi i vi svi ostali! Uvjereni smo, da ste zagrijani za onu Katoličku Akciju, od koje očekujemo sve za preporođaj pojedinaca, obitelji, društva i čitavog svijeta. Katolička je Akcija apostolat svećenstva i episkopata. Sveti je Pavao u jednoj poslanici pozdravio kršćanske svjetovnjake, suradnike svoje u apostolatu. Pozdravite mi, kaže on, suradnike moje

u Isusu Kristu! Bitno je raditi s apostolima, surađivati u apostolatu. Katolički svjetovnjaci, prožeti željom da rade za posvećivanje obitelji, za Crkvu i vjeru, bitni su članovi Katoličke Akcije. Pa kada se vratite svi bez razlike kućama svojim, budite svi sve više zagrijani za ovaj apostolat.

Iza toga dugog i tegotnog puta, kojim ste dokazali svoju divnu ljubav i privrženost Rimskoj Crkvi i Papi, namjesniku Isusa Krista, došli ste ovamo i vidjeli ste sve ono, što drugima nije bilo dano da vide. Došli ste u Rim u veoma sjajnome času i vidjeli ste Rimsku Crkvu u svoj njezinoj sjajnoj djelatnosti. Sa svih strana svijeta dolaze poklonstva, koja uveličavaju slavu Crkve. I Hrvatska je imala u tome krasan dio. Ovdje je općenitost Crkve postala vidljivom i stvarnom. Čuli ste, kako se vaša prekrasna pjesma slijeva s drugim napjevima i drugim jezicima u jednu zajedničku i veličanstvenu svenarodnu molitvu. Ovdje se pokazuje Rimska Crkva u potpunoj svojoj općenitosti, u potpunoj svojoj svetosti. Ta crkva progovarala je na Naša usta: Dođite, posvetite se u ovoj Svetoj Godini! I svi dođoše. A vaš rad oko traženja ovih vrhunaravnih vrednosti izbio je na vanredno jasan način. Vi dakle na svoje oči vidite, da je Rimska Crkva i općenita i sveta i apostolska.

Kojegod ime nosi Papa, sveti Petar progovara na njegova usta. I Mi vas, kao najnovija karika ovoga zlatnoga lanca, vodimo Kristu. I to je jedan dokaz, da je Rimska Crkva Majka svih crkava i njihovo središte. Crkva je govorila i govori: Slušajte moj glas i širite blago moje milosti! Nije dakle istina, što govore razni otpadnici, već je istina, što govori Petar i svi njegovi nasljednici. Živa je istina ono, što je rekao naš mili naučitelj sv. Ambrozije: Ubi Petrus, ibi Ecclesia, gdje je Petar, tamo je Crkva.

I vi, predragi sinovi, držite svi visoko stijeg ove vjere, koju ste ovim poklonstvom tako sjajno posvjedočili! Došli ste, da se još više zagrijete za sveti apostolat idejama, riječima, molitvama, dogovorom i cijelom praksom svojega života. To je dužnost svakog katolika.

Svi Orlovi, svi učitelji i svi ostali građani, svi katolici bez razlike staleža, spola i dobe, moraju da budu vojnici Kristovi.

Da, predragi sinovi: Mi bismo htjeli da se s vama zadržimo još dulje, ali je Naše vrijeme odmjereno. Čekaju Nas

druga brojna poklonstva. Stoga moramo da završimo. I podjeljujemo apostolski blagoslov svakome od vas i svima vašima sa željom, da ponesete svojim obiteljima sve ono, što najljepše nosite u srcu. Blagosivamo one, koji su tijelom daleko, ali su duhom uz vas. Blagosivamo čitavu dragu Hrvatsku i sve Naše mile hrvatske sinove.

‹Godine 1925. pohrlila su u Rim tri hrvatska poklonstva: u proljeću, u jeseni i u zimi. Svakiput su Hrvati pozdravili svesrdice svoga dobrog Oca, a On im je svakiput divno odgovorio.

Zbog nestašice prostora neka bude ovdje sačuvan barem ovaj jesenski govor›.

Νικηφόρε ὦ Τομισλᾶε!

Στρ. α'.

Ἀφεγγεῖ, ἰδού, καὶ ἐν δασείᾳ
τῇ νάπῃ παλαιόν τε τὸ φρούριον. σκυθρωπάζων
συστάζει νῦν ἐνυπνίους χιλίους,
ὀνειροπολοῦν τε πολλῶν νυκτῶν φάσματα,
μυθεομένη δόξας γὰρ τὰς ἀπομαρανθείσας
παμπαλαίους, γιγνομένας ἄφαντον, —
ἐφάπτονται δ' ἔτι
αἱ πετρῶν διαρρωγαὶ καὶ χοιράδες ἐκ νεφελάων,
ὑποκοριζόμεναι καλλιβλέφαρον φῶς τε/τῶν ἀστέρων καὶ συννέφειαν —
λιγνυώδεις τῶν ἐρειπίων
ὁπόταν δι' ἀστεροπὰς ~~καὶ~~ τὰς βιαίους
διασαφηνίσῃ ἀπαμησάντων τῶν ἀνθῶν
τὸ ~~[illegible]~~ οἰμώζειν.

Ἀντιστρ. α'.

τὰ τέκνα, γυνὴ μινύρονταί τε, — ~~[illegible]~~
τοῦ σφαδάζειν ὅταν περὶ ἐν μάχαις τῶν ἡρώων
περιδεδρυφότων τ' ἐρυθροῦ καὶ περὶ τοῦ

μάλ' εὐγενέος δὲ αἵματος πεπτωκότων,
ἐξ οὗ ἔτι μέχρι τοῦ νῦν δὴ χόλια ἐξανθεῖ
ἱστορίας τῆς ἡμετέρας καλ' ἄνθη. — —
Δεδακρυμένους, ἰδέ,
τῆς φίλης ἐμῆς ποιητάς πατρίδος αἵματ' ἐς ἀργυ-
στομόνα τούς καλάμους βάπτοντας ἀοιδίμους προγεννητόρων ἐνδόξων, ὄφρα
ἡμέρας σου δυστυχεῖς καί ἀλ=
γεινούς μέν, ὦ Πατρίς ἡμῶν κρατίστη,
χιλιετεῖς ὑμνῶσιν, ὅτ' ἀνδρείοις περιέσπων
σου τοῖς ὤμοις

Ἐπ. α'

ἱμάτιον τἀλουργές βασιλήιον,
ἄμαχον τε μάχαιραν ταῖν χεροῖν ὑπεξηροῦντο μιαιφόνοιν:
οὐκ ἀμισθί·
τό γάρ μέτωπον τῷ στεφάνῳ ἀκανθίνῳ,
τῷ παλιούρῳ ἐστεφάνουν,
ἀντί τοῦ τά φιλήματα πέμπειν τῶν διά χειλῶν σοι, ὦ Χροβατῶν Μῆτερ
ἀκράχολον τ' ἐδίδουν πίνειν...

Στρ. β'

Πάντων Χροβατῶν, ὦ ἡμῶν Γαῖα
εὐκλεής, φάθι, ἔτικτες ὅσους Τιτᾶνας πατρῴους

πολεμοῦντας εὖ ἀνδρικῶς, κρατοῦντας ἀτᾶν,
ὅπως παρέχοιεν τῷ Σταυρῷ σεμνῷ σκέπην
καί τῇ ἐπισήμῳ ἐλευθερίᾳ τ' ἐπιφορᾶς, λώβης·
εἶπ', ὅσαι θύγατρες τετέκνωνται εὐδο-
κιμοι φύλακες δόμου
ὀρφανοῦ, Ἐριννύες πρός φθορεῖς μιαρούς, — κακοπαθεῖς, ~~[illegible]~~
ἀπορίαις· περί πατρας — Εὐμενίδες δ' — εὐεργέτας. Εἰςέδυ ἐς Λήθην (τό σου
οὔποτ' εἴδωλον καταπλέα,
Χροβατῶν Τεκοῦσα φίλη, σεμνότητος
πολεμίοις ὄχλοις τε σκιαῖς ἀεί κεκυκλωμένη
καί σφάξιν.

Ἀντιστρ. β'

Τίς οὐκ ἀγνοοίη ἄν νίκην ὅτ'
ἄρτι νῦν ἐς ἀγλαήν προκεχωρήκοις τῷ προσβλέψαι
ἀδεεστέρῳ ἐς εὐτυχέστερον τ' ἐπιόν;
Κάτελθ' εἰς Ἀίδην, τῆς τύχης ὡς Ταντάλους
δήμου ἐμοῦ εἰςίδῃς ὠμούς, ἀνοσιουργούς, φεῦ,
ὦ ὄφεις, τροχοί, — Ἰξίονας· κακίστους
σκαφέας Σισύφεις, Τιτυ-
ούς, Δαναΐδας εὐεστοῦς πᾶσιν ~~[illegible]~~ — Ἀναχείρεσθ ~~[illegible]~~, γένος
ἁγίου αἵματος, ἡμῖν ὡς τάχα δηλώσῃς τάφων γράμμ' ἄφωνον, πατρῴων τε
αἰθαλώδεις τῶν θεῶν, γυμνούς

τε δόμους, — κρυφαῖά τε πύργων ὑψηλῶν
περὶ μέσας δὲ φθέγματα νύκτας καὶ πτολιέθρων
πολυχρύσων.

Ἐπ. β'.

Ὕστερον, ὦ Μῆτερ τῶν Χροβατῶν ἀθά-
νατε, ἐν θρόνῳ ἀργυροήλῳ ἰσχύος σου τῷ στεφάνῳ κομψή
καθεδεῖ ποτε.
Τύχῃ ~~ἀγαθῇ~~ καλῇ, νικηφόρε (ἡμῶν) ὦ Τομι-
σλᾶε! Σοῦ ἐν ταφῇ βιοτεύ-
ουσι τ' ὀστᾶ, — ἄφωνοι δὴ φωναὶ βοάουσιν, — νῦν πάντας ἐγείρουσαι
εἰς ἀγάπην καὶ ὁμοφροσύνην.

Vj. L. S. J.

Ova klasična grčka pjesma našeg učenog suradnika, preč. g. Vj. Lončara, stigla nam je prekasno, pa je donosimo ovdje.
Naši će se čestiti čitaoci zacijelo obradovati kad ugledaju ovdje i hrvatski prijevod obadviju pjesnikovih pjesama.

Vjekoslav Lončar,
svećenik Isusovac u Travniku.

Tisućgodište povijesti naše.

I.

Na visoke kule pragu sjedi — prstom se grozeć — ljepušna eno Vla-darica-Domovina u prohujalo snatreć hiljadulјeće, u duboki zureći san. Na obrazu Joj nabora zapažam tisuć, brazdice poštujuć uvenulih ljeta; po odi-jelu raščihanom i uvojcima raspletenim odgonećem, rane da su joj gorke, najezda dušmanska da bijaše ljuta. Tko Joj dražest ote toli drsko?

II.

Kletve davne — ko aveti grozne — domaje ove oblijeću prag, pro-kletstva zapalih dneva, te se suzice svijetle niz obraze izmiču nježne, meni, koga udes slomi sudbine, te mi usporuješ, o boli gorka i velja, srca kucaj. Podno vrlet-klisure negdašnje moći zapljuskivahu valovi gordi, uzalud da dušmanu pruža premoćnom željkovana veselja, Domovini a ne njemu (dušmaninu), koga slomi, podavajuć radost, valova povrh oslabljenih, kroz žege žar te valovja šumnih bijes i lom, vragoljasta o jeko, gmiži hitno k naraštaju poznijem te listaj i ponavljaj veleslavna divot-djela sa tisuć stranica historije naše.

III.

Hrvatska oj vilo, reci, što Ti blistave motre oči, sa vršcima vitkim kad se nogom neboletnim osmičeš brdom, kada u dno pogledavaš pusto du-boko, — što čuješ, — što zboriš? Doline i plodna Domaje milene polja, divne gostoljubivosti penate, urnebesnog odjeka riku i vrevu, kojom zuje ravnine izdaleka. krvcom junačkom orošene palestre. Utihnuše trepetljivom u zraku naše krvi plemkinja-djevâ — toliki i tol nježni pijevi slatki; majka djeci poljupce drage dijeli usnama dršćuć, kad je propitkuje bezazlena če-ljad o ocu-boriocu. I to biva diljem hiljadu ljeta ovih.

IV.

Neka je u zaborav večkrat spala jasna u mrkoj nojci zvijezda, nova sviće Aurora mlada, utirući staze novih carstvi sjajnom Febu sa tisuću zraka. Jutarnom rosom obdaruje ih Leukoteja veseljem preobilno, a ružine

čaške njišu se prema vječnih nada Zvijezdi i Vjesnici. Drugo se otvara kraljevstvo jakoTomislava. Sada slušaj matera pjesan novu, duhom prožetu starim, slatkoglasnu, — iz herojâ prolivene krvce divska niče mladež, koja, gle, junačno u izdubenoj zavezla se lađici po burnoj i bučnoj pučini, štiteć doma prag svoj mili. Prastarog hrasta neka se ospu snažne grane ovčas — novim cvijetom i listom razvitka narodnog. A na grudima dječaka i djeva neka se utisla u sveđer živim bojama trobojka narodna.

V.

Je li lutalica-ptica, koja u sjenastom grud ti razblažuje gaju, kriva, da tugovaše i naricaše sapeta Domovina naša? Zar je šta treperenje skrivilo pastirske frule, koja kroz klance vrludaše kosa gorskih? Zar možda suzice jutarnje rose, kojim se uresiše pospane-crvene ružinih čaški oči? Je li krivac blagoliki zvijezda drhtaj, u eterski prosutih prostor? Slušaj, šta ponorna Krka u vrtlogu grglja, šta naplavljeni priča srebropjene Save pijesak! Sve izmamljuj od noćnih tmina, koje se oko osamljenih vrzaju grobova, koje plove iznad mrtvih kosti, što štropoću, te nijeme Flegetona sjene, oko razvaljenih zidina preminulih gospodara, što zimzelen priča i bršljan oko stupova drobljivih kula.

VI.

O Cibeline grdne boli odjek ispod hlada i borova (svoje braće) sjene: napunja zvukom brijeg i do. Draga mati Hrvatska, slika prohujalih sunaca ukazuje te na tronu bojâ sjajnih duginih: urešena tvrđavom-krunom svijetlom na glavi, kraljevskim žezlom i promuklim cimbalom u ruci, odraz preostalog imperija, hiljadukratnog otpora snažnog suprot posizateljnih krvnika, otpora, koji obavija naroda ratobornog pjesma slatka, ratnike rađaš, koji u boj srću za milu domaju i vjerne lare, ovi naši Pobjednici kroz vjekove slavni mnoge.

VII.

Čemu ti ahivska zemlja, kad žive Hrvati? Čemu raskalašena Šparta, kad na starom polju Duvanjskom slavni Regnum Hrvatski u kruni vile nose? Otale, lažljivko dorska Divo, kad nam rodu živi odlična Vila, poštujuć narodne patnike, mučenike!

VIII.

Tisućljetno sunce, grobove obasjavaš junaka palih, iz njihovih rakâ pomaljaju se prsti preminulih heroja Tomislavovih, a do ušiju dopiru zvuci i glas Zvonimirov. Ovo sunce ožarčava domove, krvlju pređa poškropljene, iz njihovih grla često doršće potresna grožnja: kukavico, umri, — krvava neka sebičnost trune, — požuda pohlepna neka gine. — Zavisti, blijedite, — ili da opet sa usana očajnica titraju pjesme žalosnice?!

IX.

Na hrvatskog imperija Sionu i slavnom slobode Hramu, kojemu česte slave kosovske lovorom ovjenčavaju čelo sjajno, koji Hram gradimo od zore rujne do zvjezdanog noći nastupa, neka zabruje strune milozvučne lire naše narodne, neka davno već zamrli zvuci pučke psihe ožive često, a stidno djevâ naših i mladića pokoljenje neka se zagrne krijeposti cvijećem, neka virovi drski magične Krke ne ugrgljavaju, neka Dunava mulj i odvratan talog ne umuljuje.

O triput blaženih nas, čim slijedećeg milenija slijepac zapjeva svježeg glasa i vrućeg srca, na zvučne lire strunama neka kroz ljeta podrhtava historija naša! — U tom Hramu velebnom premoćne Astreje božice neka je svet žrtvenik jedan: plamen plamteć i kâd šireć. Sad se neka, ovog vijeka jubilejskog, stari dusi narodni u zbor kupe i himnu poju od srca — staroj hrvatskoj slavi!

Vjekoslav Lončar,
svećenik Isusovac u Travniku.

O pobjedniče Tomislave!

Str. a'.

U dubravi gustoj i tamnoj dvorac stari i mrki klima hiljaduljetnim sanjama snijuć i pričajuć o iščezloj i uveloj slavi pradavnoj. Sa razvalina se čađave hridi i bridi neboletno k zvjezdicama uspinju te se sa oblacima nebeskim grle i ljube, kadgod šapću uz divlju pratnju huja i oluja o leleku pokošenih cvjetova:

Antistr. a'.

djece i žena, o trzajima u bici skrhanih junaka i o rumen-krvci palih, iz koje do danas jošte niče passiflora hiljadugodišnje historije naše. — Suznog oka mnogi roda pjesnici umakahu pero svoje poletno u krv proslavljenih pređa svojih, da peanom proslave, nesavladiva Domovino, hiljadukratne časove bola, kad ti kidahu din-dušmani sa ramena snažnih

Ep. a'.

kraljevski grimiz-plašt, a iz nesavladive desnice grozni mač. Čelo ti kruni od bodlja trn-krunom, a mjesto poljupca, o Majko svih Hrvata, usnama primiče gorki žuči napitak.

Str. b'.

Hiljaduljetna naša hrvatska Gajo slavna, reci, koliko li porodi domojubnih Titana, izvrsnih za domaju borbenika, zator-pobjednika, kako bi obranili krst časni i slobodu sjajnu od najezde, od rugla. De kaži, koliko je niklo slavnih kćeri, čuvarica praga domovinskog, ‹doduše› lišenog ‹junačkih, mladih muških sila›, — koliko Erinija suprot bezočnih naprasnika, ti u stisci i brizi, — a koliko Eumenida prema doma dobročincima. No nije utonula u zaboravi Letu slika tvoja, mati draga nas Hrvata, sjajnosti puna, prem opkoljena dušmanskim ruljama i sjenama.

Antistr. b'.

Znamo, slavjanske Križarice, da k slavnoj kročiš pobjedi sigurna

oka, k sjajnijoj budućnosti. S i đ i u H a d, da vidiš surove Tantale sreće moje domovine, bezočne Iksione, jao, guje i kola, Sisife, Titije i Danajke, podgrizatelje blagostanja svega. Uskrsni ‹od mrtvila› pokoljenje ‹novo› iz svetih mučenika prolivene krvi, da nam mahom objasniš tolikih grobova napise nijeme, začađenih i opustjelih penata historiju, avetne kucaje i glasove u pola noći sa visokih kula i bogatih nekoć gradova.

Ep. b'.

Najposlije ćeš, počašćena Majko Hrvatska, sjedjeti na svoje snage sjajnom tronu ovjenčana slave vijencem. — Čestitam Ti, pobjednički Tomislave! U Tvom grobu m r t v e kosti ž i v e. — Zamrli glas glasno zbori, — budi sinke sada sve na ‹nova› djela ‹u starom duhu› ljubavi i sloge.

Gdje je što.

PJESME:

PRIPOVIJESTI I CRTICE:

ČLANCI:

Da knjiga previše ne naraste, morao sam ispustiti nekoliko lijepih radnji, koje govore o Rimu i o Italiji.

Ostali neki članci i obilna građa, što je priređena za »Galeriju«, doći će, ako Bog da, na red u VI. knjizi.

ORDINARIATUS ARCHIDIOECESIS ZAGREBIENSIS.

Nr. 8.217

Nihil obstat.

Dr. Michael Medjimorec, m. pr.
censor.

Imprimatur.

Datum, Zagrebiae, die 22. Decembri 1925.

Dr. Dominicus Premuš, m. pr.
Episcopus Consecratus, Vicarius Generalis.

Tijelo Domu,
Dušu Bogu,
Srce Crkvi.

KNJIGOVEZNICA S. BARTOL I DRUG U VIRJU